

26. ULUSAL SOSYAL HİZMET SEMPOZYUMU

YENİ TOPLUMSAL RİSKLER VE BELİRSİZLİKLER ÇAĞINDA

SOSYAL HİZMET

17-18-19 Ekim 2024

Marmara Eğitim Köyü,
Büyükbakkalköy Mah.
Büyükbakkalköy Yolu Sk. No:39
34857 Maltepe/İstanbul

26. ULUSAL SOSYAL HİZMET SEMPOZYUMU 2024
“YENİ TOPLUMSAL RİSKLER VE BELİRSİZLİKLER
ÇAĞINDA SOSYAL HİZMET”

Bildiriler

17-18-19 Ekim 2024

İstanbul, Türkiye

Yayına Hazırlayanlar

Havva Nur KAFES

Gökçe CEYLAN

İstanbul, 2024

26th NATIONAL SOCIAL WORK SYMPOSIUM 2024
SOCIAL WORK IN THE AGE OF THE NEW SOCIAL CRISIS
AND UNCERTAINTIES

Full Text

17-18-19 October 2024

Istanbul, Türkiye

Editors

Havva Nur KAFES

Gökçe CEYLAN

Istanbul, 2024

26. ULUSAL SOSYAL HİZMET SEMPOZYUMU “YENİ TOPLUMSAL RİSKLER VE BELİRSİZLİKLER ÇAĞINDA SOSYAL HİZMET” SEMPOZYUMU

Bildiriler

Yayına Hazırlayanlar

Havva Nur KAFES

Gökçe CEYLAN

Kapak Tasarımı:

Seher KAYA

Sayfa Düzenleme

Mustafa SERİN

İletişim Adresi:

T.C. Maltepe Üniversitesi Rektörlüğü
Marmara Eğitim Köyü, Maltepe-İSTANBUL

Basım/Yayın Yılı

Kasım 2024

e-ISBN: 978-605-2124-72-7

Yayıncı: T.C. Maltepe Üniversitesi

Yayıncı Sertifika Numarası: 47419

E-Kitap Erişim Adresi: <https://hdl.handle.net/20.500.12415/13152>

Copyright © T.C. Maltepe Üniversitesi - İstanbul 2024

Bu kitabın tüm hakları T.C. Maltepe Üniversitesine aittir. Kaynak gösterilmeksizin kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Kitapta yer alan bildirilerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir

ORGANİZASYON

Onursal Başkanlar

Prof. Dr. Edibe SÖZEN, *Maltepe Üniversitesi Rektörü*

Prof. Dr. Nurgün OKTİK, *Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanı*

Sempozyum Başkanları

Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞĞIN

SHU Ramazan YÜKSEL

Sempozyum Sekreteryası

Arş. Gör. Gökçe CEYLAN

Sempozyum Saymanı

Arş. Gör. Havva Nur KAFES

Düzenleme Kurulu Üyeleri

Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞĞIN

Dr. Gülcan URHAN

Dr. Hülya TÜRK

Dr. Melek İPEK

Dr. Nurdan BÜRÜNGÜZ

Dr. Sultan Ebru BULGURCUOĞLU

Arş. Gör. Ali DİKMEN

Arş. Gör. Avşin AKBAŞ

Arş. Gör. Ayşe Nur BOZ

Arş. Gör. Ayşenur PEKASIL

Arş. Gör. Ece PARLAK ÜNLÜ

Arş. Gör. Gökçe CEYLAN

Arş. Gör. Hakan COŞKUN

Arş. Gör. Havva Nur KAFES

Arş. Gör. Okan BEYTAŞ

Arş. Gör. Ömer TAKAK

Öğr. Gör. Kübranur GÖRMÜŞ

Öğr. Gör. Mehmet Yaşar SÖNMEZ

Öğr. Gör. Safer BOZASLAN

Öğr. Gör. Süleyman KAÇMAZ

SHU Abidin ÖZDEMİR

SHU İkrım DOĞAN

SHU İsmail ARSLAN

SHU Ramazan YÜKSEL

SHU Suzan OKTAY EROL

SHU Murat ÇELİK

Bilim Kurulu Üyeleri

- Prof. Dr. Abdullah KARATAY, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rıza ABAY, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Betül ALTUNTAŞ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ÖZBESLER, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Derya KAYLI, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Eda PURUTÇUOĞLU, Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih ŞAHİN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma ARPACI, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gonca POLAT, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsüm ÇAMUR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet Galip YOLCUOĞLU, İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil ALPTEKİN, Emekli Öğretim Üyesi, SHUÇEP Koordinatörü
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Melahat DEMİRBILEK, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuzhan ZENGİN, Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem KARAKUŞ, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Rıfat BİLGİN, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sema BUZ, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Semra SARUÇ, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Sunay İL, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU, Özel Danışmanlık HaE
Prof. Dr. Taner ARTAN, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Prof. Dr. Uğur TEKİN, Kaiserslautern-Landau Teknik Üniversitesi (RPTU)
Prof. Dr. Veli DUYAN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep ŞİMŞEK, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah IŞIK, Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Aslıhan AYKARA, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Ayten KAYA KILIÇ, Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir GÜZEL, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra YILDIRIM, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu HATİBOĞLU KISAT, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Demet AKARÇAY ULUTAŞ, KTO Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. Derya KAYMA, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Dilara USTABAŞI GÜNDÜZ, KTO Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. Erdinç KALAYCI, Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Esin ZENGİN TAŞ, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu
Doç. Dr. Fazilet Ahu ÖZMEN AKALIN, İstanbul Kent Üniversitesi
Doç. Dr. Figen PASLI, Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Fulya AKGÜL GÖK, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ, Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Gizem ÇELİK ÖZKAN, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan TOPÇU, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan ACAR, Liverpool Hope Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ALBAYRAK, Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin TEKİN, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Hüsamettin ÇETİN, Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU, Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Melih SEVER, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Melike TEKİNDAL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Merve Deniz PAK GÜRE, Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ, Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Doç. Dr. Narin BAĞDATLI VURAL, Maltepe Üniversitesi
Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞGIN, Maltepe Üniversitesi
Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Nurullah ÇALIŞ, Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay TATLICIOĞLU, Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Ozan SELÇUK, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Özge ÖZGÜR, Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ, Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Seda ATTEPE ÖZDEN, Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Semih SÜTÇÜ, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Servet GÜN, Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Seval BEKİROĞLU, Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan AKÇAY, Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Sümeyye Beyza ABAY ALYÜZ, Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Doç. Dr. Şeyda YILDIRIM, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Türken ÇAĞLAR, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus KARA, Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Zeki KARATAŞ, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynep TURHAN, Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Zilan UÇURLU, Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif KALA, Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Betül ÇOLAK, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Edip AYGÜLER, Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah APAK, Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülcan URHAN, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Dr. Öğr. Üyesi Hülya TÜRK, İstanbul Kent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Can AKTAN, Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Melek İPEK, İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çağrı AYALP, Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurdan BÜRÜNGÜZ, Maltepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sultan Ebru BULGURCUOĞLU, Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZDEMİR, Hacettepe Üniversitesi
Dr. Görkem KELEBEK KÜÇÜKARSLAN, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

SUNUŞ

Değerli SHUDER Başkanı,
Kıymetli Hocalarım,
Sevgili Öğrenciler ve Değerli Katılımcılar;

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültemizin Sosyal Hizmet Bölümü ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER) işbirliğiyle gerçekleşen “Yeni Toplumsal Riskler ve Belirsizlikler Çağında Sosyal Hizmet” ana teması ile düzenlenen 26. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumuna hoş geldiniz!

Bundan 25-30 yıl önce, yurtdışında bir kütüphanenin ortasında sosyoloji kitaplarını ararken, sosyal hizmet kavramıyla tanıştım desem yanlış olmaz. Raflar dolusu kitabın beni hayrete düşürmesi bir yana, toplumsal alanda, sosyal hizmet alanında iyi uygulama örneklerini de heyecanla gözlemlemiştim. İyi uygulamalar neydi dersiniz, çocuğunu tek başına büyütme durumunda olan yoksul ebeveynlerin ve kimsesiz yaşlıların aynı mekanda ikamet etmeleri, yemek saatlerinin birlikte olacak şekilde belirlenmesi, sosyal hayatı beraberce yaşamaları şeklindeki uygulamalardı. Bunun yanında, kendi ülkesinde eğitim sürecini tamamlayamamış göçmenlerin eğitim süreçlerine yönelik sivil toplum kuruluşlarının canla başla desteği idi. Ayrıca farklı kültürlerin entegrasyonu için yerel yönetimlerin ayrı bir birime sahip olması ve göçmenlerin sorunları olduğunda bu birime rahatlıkla başvurmaları idi.

Güven alanlarının olması yanında, küresel süreçte insana ait sorunların ve risklerin giderek arttığı ve bunlara çözüm arandığı bir çağdayız. Bu bağlamda sempozyumumuzda yer alan temalar da oldukça özenli seçilmiş başlıklardan oluşmakta. Emeğin güncel sorunları, çalışan yoksulluğu, emekli yoksulluğu, istihdam dışı gençler, göç ve göçmenlik, kentsel dönüşüm, barınma sorunları, ayrımcılık ve ırkçılık, yerel yönetimlerde sosyal politika ve sosyal hizmetler vb.

Aylar öncesinden başlayıp, bugüne gelinceye kadar sempozyum adına yapmış olduğu çalışmalarından dolayı Sosyal Hizmet Bölüm Başkanımız Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞGIN’ı huzurunuzda tebrik eder, bütün panelistlerimize başarılar diler; üniversitemiz adına sizleri ağırlamaktan mutluluk duyduğumu ifade etmek isterim.

Prof. Dr. Edibe SÖZEN
Maltepe Üniversitesi Rektörü

TEŞEKKÜRLER

Merhabalar,

“Yeni Toplumsal Riskler ve Belirsizlikler Çağında Sosyal Hizmet” temalı 26. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumuna hoşgeldiniz. Bu Sempozyumlardan ilkinde yeni mezun olduğum yıl katılmışım. O zaman sosyal hizmet alanında çalışacak olmak ve bir sosyal hizmet uzmanı olmaktan büyük bir mutluluk duymuştum. Aramızda çok sayıda sosyal hizmet öğrencimiz var, umarım onlara da bu heyecanı yaşatabiliriz. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumları geleneksel olarak Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ve bir sosyal hizmet bölümü ev sahipliğinde yapıyor. Sempozyumu üstlenmemiz konusundaki destekleyici yaklaşımı nedeniyle değerli Rektörümüz Prof. Dr. Edibe SÖZEN’e özellikle ve bir kez daha teşekkür ederim. Güler yüzlü ve pratik çalışma alışkanlığıyla bütün organizasyonda desteğini hep hissettiğimiz, sevgili Halka İlişkiler Daire Başkanımız Şule BİRİM’e ve destekleri için Genel Sekterliğimize de ayrıca teşekkür etmek isterim.

Sosyal hizmetin ülkemiz için çok önemli olduğunu fakat değerinin ve gerekliliğinin hala anlaşılmamış olduğunu düşünüyorum. Böyle düşünen akademisyenler ve meslektaşlarımızın desteğiyle ve güçlü bir dayanışmayla hazırlıklarını tamamladığımız, sempozyumun hazırlık sürecinde görev alan, farklı üniversitelerden akademisyen arkadaşlarımıza ve öğrencilerimize de teşekkür ederim. Düzenleme Kurulunda yer alan arkadaşlarımızın bir kısmı, geçen haftadan geldiler ve Pazartesi gününden bu yana Bölümümüz araştırma görevlileri Gökçe CEYLAN ve Havva Nur KAFES ile bütün hazırlıkları büyük bir titizlikle yürüttüler: Arş. Gör. Ece PARLAK ÜNLÜ, Dr. Öğretim Üyesi Sultan Ebru BULGURCUOĞLU, Arş. Gör. Ali DİKMEN, Arş. Gör. Hakan COŞKUN, Öğr. Gör. Safer BOZASLAN ve Arş. Gör. Avşin AKBAŞ’a çok teşekkür ederim.

Ekonomik krizin etkisindeki ülkemizde bilimsel bir toplantı düzenlemek de zorlayıcı olabiliyor. Uzun yıllardır Türkiye’deki akademik etkinliklere ve sosyal politika alanındaki çalışmalara destek veren Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Türkiye Temsilciliğinin sponsorluğu olmasaydı, bu Sempozyumu yapamazdık. FES’e ve FES adına bizimle çalışan Yasemin AHİ’ye ayrıca teşekkür ederim.

Aslında, bu tür toplantılarda teşekkürler, sonda yapılır ama başta başlarken de teşekkür etmeyi istedim.

26. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumun teması, Düzenleme Kurulumuz tarafından “Yeni Toplumsal Riskler ve Belirsizlikler Çağında Sosyal Hizmet” olarak belirlendi. Temayı belirlerken çok tartıştık, üzerine çok düşündük. Yeni toplumsal riskler ve belirsizlikler diyerek dünyamızda

yaşanmakta olan bölgesel ve iç savaşlar, bunların tetiklediği ulusal ve uluslararası zorunlu yerinden edilme, giderek yoğunluğun daha fazla hissedildiği neoliberal ekonomik politikaların etkisiyle derinleşen yoksullaşma, iş güvencesizliği ve sınıf dayanışmasının çözülmesi gibi yapısal nedenlere dikkat çekilmek istedik. Bu amaçla ülkemizin alanlarında tanınan akademisyen, araştırmacı ve uygulayıcıların katılımıyla gerçekleştireceğimiz dört panel oturumunda bu konuları hep birlikte tartışmaya açmayı hedefledik. Sosyal hizmet sempozyumlarının bir özelliği de yalnızca akademisyenlerin ve araştırmacıların değil, uygulayıcıların yani sosyal hizmetler alanında çalışan başta sosyal hizmet uzmanları olmak üzere psikolog, sosyolog ve diğer meslek mensuplarının da aktif katılımının olmasıdır. Bu çerçevede Sempozyumda belirlenen alt temalar çerçevesinde bildiri sunumlarına ek olarak atölyeler de düzenledik. Toplam 16 atölye başvurusu oldu. Atölye başvuruları da atölye komisyonu tarafından değerlendirildi ve 11 atölye planlandı. Ancak bazı atölye yürütücülerinin sağlık sorunları, bazı atölyeler de pratik nedenlerle açılmadı. Bu üç günde öğrencilerimizin de katılabileceği toplam yedi atölye yapılacak. Sempozyuma toplam 86 bildiri başvurusu oldu. Bildiriler beş öğretim üyesinden oluşan bir ön değerlendirme komisyonu tarafından tema ve alt temalar açısından değerlendirildi ve ardından her bir bildiri iki hakeme gönderildi. İki hakemden bir red bir kabul ya da revizyon gelmesi durumunda ise üçüncü bir hakeme gönderildi. Tüm süreçlerden geçen ve yarından itibaren sunumları yapılacak aile, afet, çocuk, kadın, toplumsal cinsiyet, yaşlılık, insan hakları, tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet, yoksulluk, bağımlılık, yerel yönetimlerde sosyal hizmet, kent çalışmaları, gençlik, okul sosyal hizmeti, sosyal hizmet ve sosyal hizmet araştırmaları gibi konularda toplam 75 bildiri programa dahil edildi.

Paneller, atölyeler ve bildiri sunumlarıyla geçecek bu üç günün verimli ve başarılı geçmesini diler, emeği geçen herkese bir kez daha teşekkür ederim.

Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞĞIN

Maltepe Üniversitesi İTBF

Sosyal Hizmet Bölümü

Sempozyum Başkanı

ÖNSÖZ

Değerli Akademisyenler,
Meslektaşlarım,
Sevgili Öğrenciler ve
Değerli Katılımcılar,

Her yıl bir üniversitemizin paydaşlığı ile düzenlediğimiz Sosyal Hizmet Sempozyumunun 26'ncısını Maltepe Üniversitesinin ev sahipliğinde gerçekleştiriyoruz. Sosyal hizmet sempozyumumuza hoş geldiniz.

Öncelikle, sosyal hizmet mesleğinin gelişimine katkı veren ve ebediyete intikal eden meslektaşlarımızı saygıyla minnetle anıyorum.

Sempozyumumuzun ana teması bildiğiniz gibi “*Yeni Toplumsal Riskler ve Belirsizlikler Çağında Sosyal Hizmet*”. Sempozyum boyunca dünyamızı, ülkemizi ve insanlığı tehdit eden riskler karşısında dönüştürücü değişimin gücü ile insancıl çözüm yollarını birlikte değerlendireceğiz.

Bildiğiniz gibi, Sosyal Hizmet Uzmanlarının meslek örgütlenmesinde ilk örgütümüz 1972 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Akademisi Mezunları Derneğidir. Bu dönem Türkiye de sosyal hizmetin ve sosyal hizmetlerin temellerinin atıldığı döneme denk gelmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, mesleki örgütlenmeleri ile Sosyal Hizmetin uygulama alanındaki temellerinin atılmasında büyük katkılar sağlamışlardır.

1987 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu akademisyenlerinin öncülüğünde Ankara da Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin kuruluşu ile mesleki örgütlenmemizin ikinci dönemi başlamıştır. Her iki dönemde de yürütülen mesleki mücadele sadece mesleki mücadele olarak kalmamış, ülkede sağlık, adalet, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarında kurumsal hizmetlerin geliştirilmesi mücadelesi de olmuştur. SHUDER Olarak bu mücadeleyi yürütme çabamızdayız.

Ülkemizde sosyal hizmetin gelişmesine sosyal hizmetlerin kurumsallaşmasına katkı veren meslektaşlarımızı tekrar saygıyla anıyorum.

Cumhuriyetin çağdaş medeniyetler seviyesine çıkma hedefi, aynı zamanda da sosyal refahı ve adaleti, eşitliği ve özgürlükleri geliştirmek hedefidir de. Sosyal hizmet mesleği de toplumun sosyal refahını sağlamayı hedefler.

Son yıllar, kendine özgü bilgi, yöntem ve tekniklerini kullanarak özgürlük, eşitlik ve sosyal adaletin gerçekleşmesi için mücadele eden sosyal hizmet mesleği ve sosyal hizmet uzmanları için hiç de iyi geçmedi.

Akademide ve bürokraside sosyal hizmetin hak temelli bakış açısının yerine hayırseverlik yaklaşımına dayalı hizmet politikalarının tercih edilmesi, uygulanan sosyal politikalar sonucunda, sosyal hizmet mesleği ve sosyal hizmet uzmanlarının etkililiğinin azalmasına neden olmaktadır. Önce açık öğretim, ön lisans ve lisans tamamlama, kontrolsüz bir şekilde sosyal hizmet akademisyenleri olmayan sosyal hizmet bölümlerinin hemen hemen her şehirde açılması durumu, sosyal hizmet eğitiminin niteliğini düşürmeye başladı. Niteliksiz eğitim uygulama alanında da kendisini şimdilerde göstermeye başladı.

Üyesi olduğumuz Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonunun (International Federation of Social Work-IFSW)'da hedef olarak koyduğu yeni bir ekososyal dünyanın inşasına uygun bir perspektif oluşturmak ve strateji geliştirmek, bizim de temel hedefimizdir.

Sosyal Hizmet, eğitim ve uygulama alanlarında karşılaştığı sorunları ancak kendi öz gücü ile aşabilir. Bu nedenle Üniversite ve Meslek Örgütü iş birliğini daha da ileri götürmek zorundayız.

Ülkemizde sosyal refah alanında karşılaşılan güçlükler konusuna da kısaca değinmek isterim.

Türkiye'de sosyal refah hizmetleri, bireylere ve topluma ekonomik ve sosyal gerçekler perspektifinde daha iyi bir yaşam sağlamak amacıyla, birbiriyle bağlantılı çok faktörlü hizmetleri içermektedir.

Bu hizmetler arasında temel sağlık, temel eğitim ve barınma ile yeterli gıdaya, istihdama, geçinme kaynaklarına erişemeyen birey, aile ve gruplara yönelik sosyal yardım ve sosyal destek hizmetleri sayılabilir.

Sosyal hizmet uzmanları bu hizmetlere ilişkin makro, mezo ve mikro düzeyde politika geliştirilmesinde, hizmet sunumunun müdahale, planlanma, uygulama, değerlendirme ve izleme süreçlerinde rol almalıdırlar.

Sosyal refah hizmetlerinin sunumunda sosyal hizmet uzmanlarının yaşadıkları sorunların temelinde bu hizmetlere ayrılan kaynakların yetersizliği en başta gelen nedenlerdendir. Gereksinimi olan kişi ve grupların var olan sosyal refah hizmetlerine erişim zorlukları, hizmet sunumundaki bürokratik engeller ve merkezîyetçi yönetim anlayışı ise diğer bir sorun kümesi olarak tanımlanabilir.

Sosyal hizmet uzmanları, kamu yöneticilerinin nesnel sosyal hizmet uygulamalarına yönelik olumsuz yaklaşımlarından etkilenmekte, nicelik ve nitelik açısından yeterli sayıda sosyal hizmet uzmanı istihdam edilmediği için hassas gruplarla, stresli ve zorlu şartlarda çalışmaktadır.

Ayrıca, sosyal hizmet disiplini yerine, başka mesleki disiplinlerden, sosyoloji, aile ve tüketici bilimleri gibi farklı mesleki eğitimleri olan kişilerin sosyal hizmet uzmanları ile aynı pozisyonda istihdam edilmesi, mesleki bilgi ve deneyime saygı gösterilmemesi, çalışma ortamında gereken uyumu ve ekip çalışmasını olumsuz etkilemektedir.

Diğer yandan uygulanan sosyal ve ekonomik politikaların da sosyal refah hizmetlerinin sunumunu ve gelişimini negatif yönde etkilediği izlenmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artmasıyla birlikte incinebilir grupların, başta çocuklar ve kadınlar olmak üzere, yoksulluk düzeyindeki artış ve yaşam standartlarındaki gerileme, sosyal hizmetlere gereksinim duyan bireylerin hizmetlerden zamanında ve yeterince yararlanamamaları diğer önemli sorunlar olarak görülmektedir.

Çocuk Koruma Hizmetleri ve Çocuk Refahına İlişkin Sorunlar

Ülkede önemli bir sosyal sorun olarak “yoksulluk sorunu” giderek artan ölçüde güncelliğini korumaktadır. Gelir dağılımı dengeleri düşük gelirli grupların aleyhine negatif yönde bir eğri çizmektedir. Bu ağırlaşan sorunlardan daha çok yoksul ailelerden gelen çocukların etkilendiği izlenmektedir. Buna bağlı olarak da çocuklar için yaşamsal öneme sahip “sağlıklı beslenme”, “güvenli bir barınma ortamı”, “eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim hakkı” gibi temel gereksinimlerin kesintiye uğraması çocuklar üzerinde oldukça olumsuz ve onarılamaz izler bırakabilmektedir.

Bu nedenlerle yoksulluğu önleme, olası sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik politika ve uygulamalara yönelmek kaçınılmazdır. Bunun yanında kalkınmada öncelikli, ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerde sosyal hizmet uzmanlarının kamu hizmetlerinde nicel ve nitel olarak örgütlenmesine, sosyal hizmet yönetiminin güçlendirilmesine yönelik düzenlemelere gereksinim duyulduğu açıktır.

Diğer taraftan ülkede ekonomik göstergelere bağlı olarak artan hayat pahalılığının sonucu olarak çok sayıda çocuğun aile ekonomisine destek olmak amacıyla çalışmak durumunda kaldığı için eğitimleri kesintiye uğramakta, ya da tam zamanlı örgün eğitim sisteminden kopmalar yaşandığı gözlenmektedir. Bu durum çocukların eğitim hakkından tam olarak yararlanamamalarına, sokak başta olmak üzere, riskli çalışma ortamı vb. risklerle karşı karşıya gelmelerine yol açabilmektedir. Çoğu kez bu ortamlar çocuklar uygun olmayan fiziksel ve sosyal koşullarda çalışma/ çalıştırılmalarına yol açmakta, başta madde bağımlılığı olmak üzere, suça sürüklenme, istismara uğrama, can güvenliklerinin tehlikeye girmesi, eğitim çağındaki akran gruplarından kopmaları gibi riskler taşıması bakımından üzerinde dikkatle durulması gereken durumlardır.

Çocukların erken yaşta ve zorla evlendirilmeleri sorunu, mülteci nüfusun katılması ile daha da büyüyen bir sorun olmuştur. Erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesi, çocukların suça yönelmelerinin ve mağduriyetlerinin azaltılabilmesi, alkol ve uyuşturucu maddeden uzaklaştırılabilmesi için tüm çocukların ve ailelerinin güçlendirilmesi ve bu konudaki farkındalıklarının artırılması önemlidir. Bu nedenle etkili sosyal hizmet uygulamaları perspektifinde yerel yönetimler, kamu kurumları, gönüllü kuruluşlar ve üniversitelerle işbirliği güçlendirilerek ailelerin bilinçlendirilmesi,

söz konusu sosyal risklerin çocuklar üzerindeki biyopsikososyal etkileri konusunda bilinçlendirilmesi gerektiği bir gerçektir. Herhangi bir nedenle eğitimi kesintiye uğrayan veya eğitime erişimde zorluklar çeken çocukların okul devamlarının sağlanabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerle gerçekçi önlemlerin alınması bir zorunluluktur.

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ve çeşitli üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerinden akademisyenler, Millî Eğitim Bakanlığı'ndan "okul sosyal hizmeti" sisteminin eğitim sistemine entegre edilmesini ve okullarda sosyal hizmet uzmanı istihdam edilmesini talep etti. Girişimler oldu ancak maalesef sosyal hizmet uzmanlarının istihdamı konusunda henüz bir ilerleme gözlenmedi.

Kadın Refahına İlişkin Sorunlar

Kadına yönelik şiddet, Türkiye'de kadınların ve kız çocuklarının maruz kaldığı çok önemli sorunlardan birisidir. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Kanun, kadınların uzun dönemli mücadelelerinin sonucunda kabul edilmiştir.

Türkiye, 2014 yılında yürürlüğe giren İstanbul Sözleşmesi- Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ne (CETS No. 210) ev sahibi ülkedir.

Hükümetin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi, kadınların refahını sağlamaya yönelik "6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" kapsamında çıkarılan önleyici tedbirlerin uygulanmasında zorluklara yol açmaktadır. Yönetim açısından ortaya çıkan zorluklar, sahada etkin sosyal hizmet profesyonel müdahale süreçlerinin yürütülmesini zorlaştırmaktadır.

Türkiye genelinde aile içi ve diğer şiddet türlerinden mağdur kadınlara ve çocuklarına sınırlı bir süre hizmet veren "Kadın Konukevi" adı verilen yeterli sığınma evi bulunmamaktadır. Acil sığınma sürecinden sonra kadının hayatını yeniden kurması için işlevsel sosyal destekler yeterli değildir. Ekonomik bağımsızlığını kazanamayan kadınlar ve çocuklar şiddet uygulayan eşlerinin/ ailelerinin yanına dönmek zorunda kalabilmektedir.

Ülkemizin İstanbul Sözleşmesinde öngörülen yaptırımları uygulayabilmesi için yeniden sözleşmeye dâhil olması yönünde politika değişikliği gereklidir. Bunun yanı sıra ülke genelinde kadınların güçlendirilmesine yönelik sosyal hizmetlerin artırılması, ihtiyaç sahibi kadınlara yönelik uygulanabilir ve sürdürülebilir destek hizmetlerinin organize edilmesi öncelikli bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Kadın refahının artırılması, ekonomik ve sosyal bakımdan güçlendirilmesi çalışmalarında yaşamsal öneme sahip bir konu "kadın istihdamı" konusudur. Bu aynı zamanda önemli bir sosyal sorundur.

Engellilerin Refahına İlişkin Sorunlar

Türkiye Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeyi ilk imzalayan ülkeler arasındadır. Engelli bireylerin haklarına ve yararlanacakları hizmetlere ilişkin

yasa ve pek çok başka düzenleme yapılmıştır. Hizmet sunumunda toplum temelli bakım ve destek hizmetleri konusunda gelişmeler bulunmaktadır. Ancak, özellikle özel sektör bakım kuruluşlarının mali olarak desteklenmesiyle birlikte, 2006 yılından bu yana Sözleşme'ye aykırı olarak, kurum dışılaştırma yerine engellilerin kurumsallaştırılmasının arttığı görülmektedir.

Ülke düzeyinde yaklaşık 550 bin engelli bireyin bakım sorumluluğunu üstlenen bakım veren aile bireyine "Evde Bakım Desteği" verilmektedir. Bakım veren aile bireylerinin yüzde 90'ını anneler oluşturmaktadır. Bakım verenlerin emeklerinin karşılığında emeklilik hakkı bulunmamaktadır. Bu destek engelli bireyin aile ortamında kalmasını sağlamakla birlikte, başka toplum içinde sunulacak hizmetlere ihtiyaç devam etmektedir. Bu nedenle, toplum temelli bakım ve destek hizmetlerinin ülke düzeyinde yaygınlaşmasına ihtiyaç vardır. Sosyal hizmet uzmanlarının bu konuda savunuculuk yapmalıdır.

Engelli bireylere yönelik hizmet veren yeterli sayıda gündüzlü bakım kuruluşu bulunmamaktadır. Bu da ailenin evde çalışma saatlerinde tek başına kalamayan engellinin tam zamanlı yatılı engelli bakım kuruluşuna yerleştirilmesini talep etmek zorunda kalmasına neden olmaktadır.

2005 yılında yürürlüğe giren Engelliler Kanununun göre 7 yıl içinde kamu binalarının, ulaşım araçlarının, kamuya açık mekanların erişilebilir hale getirilmesine ilişkin hüküm bulunmaktadır. Erişilebilirlik konusunda düzenlemeler bulunmakla birlikte, son on yılda bu yükümlülük sürekli olarak ertelenmektedir.

Ulaşım alt yapısı engelli bireyler için yeterli değildir. Toplu taşıma araçlarında engellilere yönelik gerekli donanım bulunmamaktadır. Resmi ve özel binalar engellilerin erişimini kolaylaştıracak özellikler taşımamaktadır. Kentleşme açısından engellileri önceleyen altyapının henüz kabul edilebilir düzeyin altında kaldığı görülmektedir.

Yaşlı Refahına İlişkin Sorunlar

Nüfus piramidi açısından bakıldığında yaşlı nüfusundaki artış oranına paralel olarak yaşlı refahı ve kurumsal bakım hizmetlerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Yaşlı bireylerin kurumsal bakım ihtiyacı yanında aile yanında desteklenmesi gibi kurum bakımı dışında farklı hizmet modellerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların artırılmasına gereksinim duyulmaktadır. Göreceli olarak sosyal güvenliklerinin sağlandığı varsayılan emekliliklerin gelirlerin asgari yaşam standardını koruyabilmekten uzak olduğu görülmektedir.

Göç ve Sığınmacı Sorunları

Türkiye Cenevre Sözleşmesine koyduğu çekince nedeniyle, sadece Avrupa'dan gelen sığınma başvurularına mülteci statüsü vermektedir. Diğer ülkelerden gelen kişiler ise düzensiz göçmen olarak veya uluslararası korumadan yararlanarak üçüncü bir ülkeye gitmek üzere geçici olarak ülkede kalmaktadır. 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşından kaçan kişiler ise geçici koruma statüsüyle ülkede kalmaktadır. Resmi olarak

kayıtlı 3 milyon 284 bin 679 Suriyeli Türkiye’de bulunmaktadır. Ayrıca kayıtlı olmayan Suriyeli nüfusun da fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Sığınmacılar, barınma, eğitim, sağlık, beslenme ve işsizlik gibi sosyal sorunlarla iç içe yaşamaktadırlar. Aynı zamanda dil ve sosyal uyum sorunları yaşayan sığınmacıların okul çağındaki çocukları eğitim öğretim hizmetlerine erişmekte güçlükler yaşamakta, okullarda ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler.

Göçmenlerin ve mültecilerin barınma, eğitim, istihdam sorunlarını çözmek için önemli miktarda uluslararası fonlardan yararlanan uluslararası ve ulusal insani yardım kuruluşları, hizmetlerin sağlanmasında sosyal hizmet uzmanlarını istihdam etmek için yeterince istekli görünmemektedir. Ayrıca, fon aldıkları merkezlere, sosyal hizmet uzmanlarını istihdam ettiklerini belirten yanıtıcı raporlar sunabilmektedirler. Bu yanıtıcı uygulama hem kamu hem de sivil toplum kuruluşlarında görülebilmektedir.

Halen sosyal hizmetler yönetiminin en üst düzeyindeki “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” ile Avrupa Birliği kuruluşları tarafından fonlanan projeleri üstlenen birçok akredite sivil toplum örgütünün de tek taraflı olarak kullandıkları “sosyal çalışmacı unvanı” altında lise mezunundan başlamak üzere çok farklı lisans mezunlarını istihdam ettikleri gözlenmektedir.

Bu durum, sosyal hizmetin teorik ve uygulamalı özgünlüğüne, özerkliğine, etik ilke ve değerlerine, mesleki yetki ve gücüne bir saldırı niteliği taşımakta; zamanında ve yerinde doğru mesleki müdahale sürecini kesintiye uğratmaktadır. Aynı zamanda hizmet alanlar açısından “sosyal hizmete erişim hakkını”, sosyal hizmet uzmanlarının da istihdamını negatif yönde etkilemektedir. Avrupa Sosyal Şartı ve Avrupa Birliği Hukukuna aykırı olduğu (European Social Charter and European Union Law) bilinen bu durumun Türkiye’deki uygulanan projelere fon sağlayan kurum ve kuruluşların bu uygulamanın önlenmesi için tedbirler alması şarttır. Bunun ülkemizde sosyal hizmetin gelişmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Son olarak 26. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumumuzun düzenlenmesinde ev sahipliği için Maltepe Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Edibe SÖZEN’e, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Nurgün OKTİK’e, Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞĞIN’a, düzenleme kurulunda yer alan akademisyenlerimize, mesleki uygulamalarını ve bilimsel bilgilerini bizimle paylaşmak için sempozyuma bildiri ile katılan tüm katılımcılara teşekkür eder başarılar dilerim.

Ramazan YÜKSEL
SHUDER Genel Başkanı
Sempozyum Başkanı

İÇİNDEKİLER

ÇÖLYAK HASTALARI VE HASTA YAKINLARININ YAŞADIKLARI SORUNLAR: “DİYARBAKIR ÖRNEĞİ” <i>Nihal BOZHAN ÖZBEK, Figen PASLI</i>	3
KEKEMELİĞİN ÇOCUKLARIN BENLİK SAYGISI VE SOSYAL KAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ <i>Elmas AKIN ALTINCI, Demet AKARÇAY ULUTAŞ, Esra ÇALIK VAR, Dilara USTABAŞI GÜNDÜZ</i>	18
TÜRKİYE’DE DEĞİŞEN YOKSULLUK POLİTİKALARI: 2011-2021 YILLARI ARASI BİR İNCELEME <i>Kübra Özlem USLU AYDIN</i>	36
YAŞLI YOKSULLUĞUNU ANLAMAK ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA <i>Buse KAVALCI, Merve İBRAHİMOĞLU, Gülsüm ÇAMUR</i>	47
DÜNDEN BUGÜNE “YOKSULLUK HALLERİ” <i>Enver MENGÜ</i>	61
TÜRKİYE’DE TOPLUM TEMELLİ PALYATİF BAKIMIN VARLIĞI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA <i>Fatma DİLMEN</i>	72
DİJİTAL ÇAĞDA KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELE <i>Tuğba GÜNEŞ</i>	80
ATAERKİNİN EDEBİYATLA İLİŞKİSİNE DAİR FEMİNİST YENİDEN YAZIM SOSYAL HİZMET İÇİN NEDEN ÖNEMLİDİR <i>Aslıhan ÇAKIR, Derya ŞAŞMAN KAYLI</i>	93
TRAVMA BİLGİLİ SAĞLIK SİSTEMLERİ: HASTANE ÖNCESİ ACİL BAKIMDA TRAVMA BİLGİLİ YAKLAŞIM EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ <i>Özge ÇELEN, Zeynep ŞİMŞEK</i>	105
TOPLUM VE SOSYAL HİZMET HAKKINDA KONUŞMALIYIZ: TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİNDEKİ DERLEMELER ÜZERİNE <i>Gökhan TOPÇU</i>	116
ÖZEL YETENEKLİ ÇOCUKLARA YÖNELİK ÇALIŞMALARIN OKUL SOSYAL HİZMETİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ <i>Fatma Özge ÇAVUŞ</i>	128

KLİNİK SOSYAL HİZMETİN BAĞIMLILIK TEDAVİSİNDEKİ ROLÜ YEDAM MODELİ <i>Hilal KURT KAVRAZ, Seda Nur ER</i>	138
AFETLERİN NEDEN OLDUĞU BELİRSİZLİK YAŞANTILARI: 2020 ELAZIĞ DEPREMİ ÖRNEKLEMİ <i>Cemre Şeyma KAPU, İshak AYDEMİR</i>	145
YAŞLI REFAHINDA FEMİNİST SOSYAL HİZMET: TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE KAPSAYICI BAKIM HİZMETLERİ <i>Ayşe Nur BOZ, Şerife YURTTUTAN</i>	161

ÇÖLYAK HASTALARI VE HASTA YAKINLARININ YAŞADIKLARI SORUNLAR: “DİYARBAKIR ÖRNEĞİ”

*Nihal BOZHAN ÖZBEK**
*Figen PASLI***

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; Diyarbakır’da yaşayan çölyak hasta ve hasta yakınlarının yaşadıkları sorunları görünür kılmak ve mevcut sorunlara sosyal hizmet bakış açısıyla çözüm önerileri sunmaktır. Araştırmanın çalışma grubunu Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler ve Yardım İşleri Şube Müdürlüğü Çölyak Birimi’ne müracaatta bulunan ve araştırmaya gönüllü katılan 80 kişi oluşturmaktadır. Araştırma nicel araştırma yöntemiyle tanımlayıcı kesitsel çalışma olarak yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Araştırma verilerine göre, katılımcıların çoğu kadındır, Katılımcıların çoğunun mide ve bağırsak rahatsızlığı şikayetiyle hastaneye başvurdukları, çoğunun zorunlu olduğu glütensiz diyetle düzenli olarak uymadığı saptanmıştır. Glütensiz ürün piyasasının dar; maliyetinin yüksek oluşu nedeniyle sık sık tek tedavi yöntemi olan glütensiz diyeti bozmak durumunda olmaları, glütensiz ürün satışı yapan fırın, kafe, restoran vb. yerlerin olmaması nedeniyle yaşadıkları sosyal izolasyon, çapraz bulaş riski ve hastalığa ilişkin yeteri kadar farkındalığın gelişmemiş olması, çölyak hastalarına sağlanan devlet katkısı ve sosyal yardımların yetersizliği, katılımcıların yaşadıkları öncelikli sorunlar olarak elde edilen bulgular arasındadır. Çölyak tanısı alan hasta ve hasta yakınının karşılaşıcağı kriz durumunu önlemek amacıyla mikro sosyal hizmet uygulaması kapsamında hasta ve ailesi hastalık hakkında bilgilendirilmeli, tedavi süreci ile ilgili eğitici bilgilerle desteklenmelidir. Sosyal hizmet uzmanları hasta ve ailesine yaşam boyu beslenmesi gereken glütensiz ürünlere erişmesinde, çölyak hastalarının sahip oldukları sosyal haklara, destek alabilecekleri hizmetlere ilişkin rehberlik etmeli, hastanın etkileşimde olduğu aile, arkadaş, okul çevresi vb. kişilerle görüşülerek bu kişiler hastalığın ve tedavi sürecinin hassasiyeti konusunda bilgilendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çölyak, glüten, diyet, sosyal hizmet.

* Sosyal Hizmet Uzmanı, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0009-0002-6650-847, E-posta: nikoperiza@hotmail.com

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Kocaeli, ORCID: 0000-0001-7150-8264, E-posta: figen.pasli@kocaeli.edu.tr

PROBLEMS EXPERIENCED BY CELIAC PATIENTS AND THEIR RELATIVES: "DIYARBAKIR EXAMPLE"

ABSTRACT

The aim of this study is to make the problems experienced by celiac patients and their relatives living in Diyarbakır visible and to offer solutions to the existing problems from a social work perspective. The study group of the research consists of 80 people who applied to the Diyarbakır Metropolitan Municipality Social Work and Relief Affairs Branch Directorate Celiac Unit and voluntarily participated in the research. The research was conducted as a descriptive cross-sectional study with quantitative research method. The questionnaire form created by the researcher was used as a data collection tool. According to the research data, most of the participants were women, most of the participants were admitted to the hospital with complaints of stomach and intestinal discomfort, and most of them did not follow the gluten-free diet regularly. The narrow market for gluten-free products and the high cost of gluten-free products, the fact that they often have to break the gluten-free diet, which is the only treatment method, the social isolation they experience due to the lack of bakeries, cafes, restaurants, etc. that sell gluten-free products, the risk of cross-contamination and insufficient awareness of the disease, and the inadequacy of government contributions and social assistance provided to celiac patients are among the findings obtained as the primary problems experienced by the participants. In order to prevent the crisis situation that the patient diagnosed with celiac disease and his/her relatives will face, the patient and his/her family should be informed about the disease within the scope of the micro social work application, and the treatment process should be explained.

Keywords: Celiac, gluten, diet, social work.

GİRİŞ

Sosyal ve ekonomik yoksunluğun giderek arttığı ülkemizde satın alma gücünün düşmesi sonucu glüten ağırlıklı beslenme oranı giderek artmakta; bu durumun halk sağlığı açısından risk oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada sayısı her geçen gün artan çölyak hastaları ve 44yakınlarının yaşadıkları sorunlar ele alınmıştır. Çölyak hastalığı kısaca; ince bağırsağın "glüten" adlı proteine karşı ömür boyu süren ve kronikleşen alerjisi, hassasiyetidir.

Çölyak buğday, arpa, çavdar gibi tahıllarda bulunan glüten adlı proteinin sindirilememesi sonucu açığa çıkan bir sindirim sistemi hastalığıdır ve glüten adlı proteinin sindirilebilmesi için gerekli enzimlerin yokluğunda ortaya çıkmaktadır. Bu enzimlerin yokluğunda birey glüten içeren gıdalarla beslendiğinde ince bağırsaklarda bulunan villus adı verilen tüysü yapılarda bozulmalar meydana gelmektedir (Kaya, 2020). Glüten çölyak hastalığının gelişmesinde en etkili çevresel faktördür.

Çölyak hastaları için diğer önemli çevresel faktör çapraz bulaş riskidir. Çapraz bulaş, yabancı bir yüzeyden riskli bir besin teması sonucunda oluşur. Glütensiz diyetle çapraz bulaşın nedenleri şu şekilde açıklanmıştır (Yıldırım, 2019):

1. Ürün bandından bulaş, glüten içeren besinler ile alet/ekipman kullanımının ortak olması ya da aynı fabrikada üretilmesidir.
2. Pişirme esnasında, evde ya da hazır yiyecek tüketilen yerlerde glüten ile temas eden mutfak ekipmanının ortak kullanımınıdır.

Çölyak hastalığı bebeklikte, yetişkinlikte yaşlılıkta kısacası bireyin doğumundan ölümüne kadar geçireceği zaman dilimi içerisindeki her dönemde görülebilen bir hastalıktır; tek tedavi yöntemi yaşam boyu glütensiz ürünlerle düzenli beslenmedir. Ancak çölyak hastalarının yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar düzenli glütensiz diyeti engellemektedir. Bu çalışmanın amacı; Diyarbakır'da yaşayan çölyak hasta ve yakınlarının yaşadıkları sorunları görünür kılmak ve mevcut sorunlara sosyal hizmet bakış açısıyla çözüm önerileri sunmaktır.

Tahılla beslenen bir toplum olarak her geçen gün ülkemizde sayısı artmakta olan bu hastalığın ilaçla tedavisinin olmaması, tek tedavi yönteminin ömür boyu buğday, arpa, çavdar, yulaf gibi glüten içeren tahıllar ve bunlardan üretilen besinlerde bulunan glütenden uzak sıkı bir diyet olması, hasta ve yakınları açısından oldukça zor bir durumdur.

Çölyak hastalarının Diyarbakır'daki sayısı net olarak bilinmemekle birlikte Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü'nün (2022) yılsonu verilerine göre Diyarbakır'da tanı alan hasta sayısının 7480'i geçtiği tahmin edilmektedir.

Çölyak hastalığında semptomlar çok geniş bir yelpazede seyredilmekte ya da hastalık hiç semptom göstermeyerek de ilerleyebilmektedir. Bu durum hastalığın teşhisinde gecikmeye ve daha ağır kronik hastalıklara sebep olabilmektedir. Çölyak hastalığı gösterdiği semptomlara göre farklı adlandırılmaktadır (Hvas vd., 2014):

Tipik (Klasik) Çölyak Hastalığı; ağırlıklı olarak bebeklik döneminin 6 ile 24. aylarında görülür. Gelişim geriliği, ishal, kilo kaybı, yorgunluk, kas ve kemiklerde güçsüzlük ve ağrı başlıca semptomlarıdır. *Atipik (Klasik Olmayan) Çölyak Hastalığı*; hem çocuklarda hem de yetişkinlerde yaygın olarak görülebilen çoğunlukla karın ağrısı, kabızlık, hazımsızlık gibi bağırsak belirtilerinin baskın olduğu çölyak tipidir. *Semptomatik Çölyak Hastalığı*; genellikle glüten alımına bağlı olarak semptomlar görülmektedir. *Asemtomatik (Sessiz) Çölyak Hastalığı*; Semptom göstermediği için sessiz çölyak hastalığı olarak da adlandırılmaktadır. *Potansiyel Çölyak Hastalığı*; çölyak testi pozitif olan; ancak bağırsak biyopsi değerleri normal seyreden ileride çölyak hastalığı teşhisi konulması muhtemel olan çölyak hastalık tipidir.

Türkiye'de ve Dünyada Durum

Türkiye'de çölyak hastalığının yaygınlığına ilişkin ilk araştırma, 2005 yılında sağlıklı çocuklarda Erzurum'da yapılmış ve 6-17 yaş arası okul çağı çocuklarında 1/115 olarak bulunmuş ve biyopsi ile tanı alanların oranı ise 1/158 olarak saptanmıştır (Ertekin vd., 2005). Bir başka çalışmada biyopsi ile tanı alan çölyak hastalığı oranı 1/212 olarak

bulmuştur (Dalgıç, 2010). Diyarbakır'da 7-14 yaş arası 194 çocuk üzerinde yapılan bir çalışmada ise, çölyak hastalığı sıklığı %0,51 olarak saptanmıştır (Göral vd., 2007).

Tahıl tüketiminin fazla olduğu ülkelerde çölyak hastalığının görülme oranı artarken, pirinç tüketiminin fazla olduğu Çin ve Japonya gibi ülkelerde bu hastalığa nadiren rastlanmaktadır (Yıldırım, 2019). Dünyada en fazla görülme oranı, Kuzey Afrika ve Orta Doğu nüfusunda Batı Sahra Afrikası'nda (%5,6) olduğu bilinmektedir. (Yıldırım, 2019).

Çölyak Hastalığında Tanı ve Tedavi

Çölyak hastalığında semptomlar geniş yelpazede seyredebileceği için hastalığın teşhisi gastroenteroloji alanında uzman hekimin isteyeceği test ve tetkikler aracılığıyla saptanmaktadır. Semptomların görülmediği hastalar düşünüldüğünde hastalığın tanısı oldukça zordur denilebilir. Çölyak hastalığının tanısında; vücutta virüs, bakteri ve parazit gibi bazı mikroplara karşı ürettiği antikörlerin var olup olmadığını bulmak amacıyla bazı serolojik testler, biyokimyasal testler, bağırsak sendromu testi ve ultrasonografi istenebilmektedir. Serolojik testi pozitif olan hastalardan ince bağırsak biyopsisi alınarak kesin tanı konulmaktadır (Kuloğlu, 2014).

Çölyak hastalığında hastaların zorunlu glütensiz diyetle sadık kalması tedavi açısından son derece önemlidir. Hastanın diyetle sadık kalmaması durumunda iyileşme süreci uzayabilmektedir. Piyasası dar ve ürün çeşitliliği az olan glütensiz ürünlerin piyasa değerinin yüksek olması, sosyo-ekonomik yoksunluk, sosyal ve ekonomik destek alanındaki yetersizlik gibi faktörler çölyaklı bireylerin düzenli diyet yapmasını engellemektedir. Aşağıda glütensiz ürün ile buğday ürünlerine ilişkin fiyat karşılaştırılması tabloda sunulmuştur.

Ürün	Buğday Ürün Fiyatı	Glütensiz Ürün Fiyatı
250 gr ekmek	7,00 TL	67,90 TL
500 gr Tel şehriye	18,50 TL (Ankara)	(250 gr) 46,90 TL
1000 gr Un	21,88 TL (Söke)	85,00 TL (Ege)
500 gr Makarna	18,50 TL (Ankara)	400 gr (Arbella) 53,00 TL
150 gr Sütlü çikolata	60,00 TL (Eti)	218,00 TL (Mabel)
250 gr Fındıklı gofret	45,85 TL (Ülker)	279,80 TL (Schar)
400 gr Mısır nişastası	17,45 TL (Kent)	54,90 TL (Ege)

<https://www.dogaevinizde.com>, erişim 17.03.2024)

Tablodan da anlaşıldığı üzere glütensiz ürün fiyatlarının buğday ürün fiyatına kıyasla daha pahalı olduğu görülmektedir. Hastalığın geçişinde genetik faktörlerin etkili

olması nedeniyle aynı ailede birden fazla çölyak hastasının olduğu görülebilmektedir. Bu durum aile bütçesi açısından çok daha sarsıcı olabilmektedir.

Ülkemizde çölyak hastalarına glutensiz diyet için kısmi bir ödeme yapılmaktadır. Gastroenteroloji alanında uzman hekim tarafından çölyak tanısı alan hastalar raporlarını Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) iletmeleri durumunda glutensiz diyet için ödenekten faydalanabilmektedirler.

Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği 4.2.16. maddesinin (05/08/2024) 6 bendine göre çölyak hastalarına bir aylık;

- a) 0-5 yaş için 344,48 (üç yüz kırk dört virgöl kırk sekiz) TL,
- b) 5-15 yaş için 525 (beş yüz yirmi beş) TL,
- c) 15 yaş üstü için 475,74 (dört yüz yetmiş beş virgöl yetmiş dört) TL tutar ödenir.

Kronik Hastalıklar ve Sosyal Hizmet

Kronik hastalıklar, bireyin yaşam kalitesini olumsuz etkileyen, sürekli devam eden, tedavisi ileri uzmanlık gerektiren, komplikasyonları ölümcül seyredebilen veya sakatlığa yol açabilen, izlem ve tedavileri yüksek maliyetli, birey, aile ve ülke ekonomisine büyük yükler getiren hastalıklardır (Bilir ve Subaşı, 2006). Sayısı her geçen gün artan ve toplumda yaygın bir sağlık sorunu haline gelen çölyak hastalığı kronik hastalıklardandır.

Çölyak tanısı almış bireylerin yaşam kalitelerini yükseltmek, ortaya çıkabilecek psiko-sosyal sorunların önüne geçmek veya mevcut sorunları azaltmak amacıyla sosyal hizmet mesleğinin müdahale yöntemlerine ve dolayısıyla sosyal hizmet uzmanının desteğine ihtiyaç vardır. Çölyak tanısı alan birey ve aileleri sosyal hizmet uygulamalarının yararlanıcılarındandır. Nitekim sosyal hizmet, bireylerin sağlık alanında yaşadıkları sosyal ve duygusal problemlerle ilgilenen tıbbi sosyal hizmet alanına sahiptir. (Duyan, 2003). Tıbbi sosyal hizmet kişi, grup, aile ve toplumun sağlık hizmetlerinden etkili bir biçimde yararlanmaları amacıyla sosyal hizmet uzmanlarınca yürütülecek ekonomik, sosyal, psikolojik ve eğitsel boyutlarda, destekleyici ve geliştirici hizmetlerin sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin yöntem ve felsefesiyle birleştirilerek tıp ve koruyucu sağlık hizmetleri çerçevesinde verilen hizmetler bütünüdür (Duyan ve Sayar, 2016).

Yaşam boyu glutensiz diyet yapmak zorunda olan çölyak hastaları tedavi sürecinde birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Glutensiz ürün fiyatlarındaki pahalılık, glutensiz ürünlerin sayıca yetersiz ve çeşitliliğinin sınırlı olması, çölyak hastalarının düzenli diyetinin önündeki önemli engellerden biridir. Tıbbi sosyal hizmet alanında görev yapan sosyal hizmet uzmanları çölyak hastalarının tek tedavi yöntemi olan düzenli glutensiz diyetin sürekliliği için hastaların karşılaştığı sorunlara müdahale eder.

Sosyal hizmet uzmanları çölyak tanısı alan bireylerin hastalığa ilişkin kaygı ve stres durumlarını azaltmak, karşılaşılabilecek sorunlarla baş etme yöntemleri geliştirmek, hastalığa ilişkin hastayı ve yakınlarını bilgilendirmek, hastalığa ilişkin farkındalığı ve duyarlılığı arttırmak, erken teşhis ve doğru tedavi yöntemi konusunda hastalara ve yakınlarına danışmanlık sağlamak, tedavi sürecinde ilgili meslek elemanları ile koordineli çalışmak, hasta ve yakınlarının ihtiyaçlarını belirleyerek çölyaklı bireylere sosyal hakları konusunda danışmanlık sağlamak, ekonomik destek alabileceği kaynaklar arasında bağlantı kurmak ve ilgili kuruluşlara yönlendirmek gibi pek çok rol ve göreve sahiptir. Bunların yanı sıra sosyal hizmet uzmanı genetik bir hastalık olan çölyak hastalığında çölyak tanısı alan hastaların diğer aile üyelerinin de erken teşhis için gerekli tıbbi tahlil ve tetkikleri yapması konusunda bilgilendirir, çölyaklı bireyleri ve yakınlarını bir araya getirerek grup çalışmaları yapar, hastaların ve yakınlarının duygularını, yaşadıkları sorunları anlamaya çalışır ve sorunların giderilmesine ilişkin çözüm yolları geliştirir, hastalıkla ilgili bilimsel araştırmalar yapar ve bu doğrultuda politikalar geliştirir.

Sayısı her geçen gün artan ve toplumda yeni bir risk haline geleceği düşünülen çölyak hastalığına ilişkin yapılan bu araştırma Diyarbakır ilini kapsamaktadır. Yapılan araştırmada elde edilen bulgular neticesinde hastaların yaşadıkları sorunların tespiti, risk faktörlerinin belirlenmesi, çözüm önerileri ve yeni politikalar geliştirmesi açısından önemlidir.

YÖNTEM

Bu araştırma nicel araştırma yöntemiyle tanımlayıcı kesitsel çalışma olarak yapılmıştır. Araştırma evrenini, Diyarbakır ilinde yaşayan çölyak tanısı almış bireyler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise amaca uygun olarak amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler ve Yardım İşleri Şube Müdürlüğüne sosyal yardım talebiyle müracaatta bulunan ve çölyak tanısı alan kişiler oluşturmaktadır. Çalışmanın gerçekleştirilmesi amacıyla Kocaeli Üniversitesinin Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 27.12.2023 tarih ve E-94094268-020- 523461 sayısı ile etik kurul izni alınmıştır. Araştırma, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler ve Yardım İşleri Şube Müdürlüğü Çölyak Biriminde 2024 Ocak ve Nisan ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Çölyak Birimine müracaatta bulunan 80 kişi gönüllü olarak katılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Araştırmanın konusuna uygun olarak geliştirilen anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Formun ilk bölümünde müracaatçılara ilişkin demografik bilgiler, ikinci bölümünde çölyak hastalığına ilişkin sorular yer almaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler "SPSS 26.0" programı kullanılarak analiz edilmiştir.

1. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet Durumu

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Kadın	54	67,5	67,5
Erkek	26	32,5	32,5
Toplam	80	100,0	100,0

Yapılan araştırmalar çölyak hastalığının her iki cinsiyette görüldüğünü; ancak kadınlarda erkeklere oranla daha sık görüldüğünü belirtmektedir (Gürsoy vd., 2005). Kuloğlu (2014) çölyak hastalığının kadınlarda erkeklerden daha sıklıkla görüldüğünü ifade etmektedir. Riznik ve diğerlerinin (2021) Orta Avrupa’da 653 çocuk çölyak hastası ile gerçekleştirdiği çalışma örnekleminin %63,9’u kız çocuklarıdır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçların literatürde yer alan araştırma sonuçları ile benzer olduğu görülmüştür. Katılımcıların % 67,5’inin kadın; %32,5’inin ise erkek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Yaş Durumu

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
0-5 Yaş	4	5	5
6-10	13	16,25	16,25
11-20	43	53,75	53,75
21-30	8	10	10
31-40	4	5	5
51 +	8	10	10
Toplam	80	100,0	100,0

Araştırma katılan 80 kişinin %53,75’inin 11-20 yaş, %16,25’inin 6-10 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Medeni Durumu

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Bekar	69	86,2	86,2
Evli	11	13,8	13,8
Toplam	80	100,0	100,0

Araştırmaya katılan 80 çölyak hastanın yaklaşık olarak %86'sının bekar, %14'ünün ise evli olduğu görülmüştür. Bu durum araştırmaya katılan bireylerin %75'inin 20 yaş altında olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Tablo 4: Katılımcıların Sosyal Güvence Durumu

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Güvence yok	4	5,0	5,0
SGK	39	48,7	48,7
Yeşil Kart	34	42,5	42,5
BAĞ-KUR	3	3,8	3,8
Toplam	80	100,0	100,0

Katılımcıların %48,7'sinin SGK güvencesinin bulunduğu; %42,5'inin yeşil karttan faydalandığı, %5'inin sosyal güvencesinin bulunmadığı, %3,8'inin ise BAĞ-KUR'dan faydalandığı görülmüştür. Katılımcıların neredeyse %50'sinin sosyo-ekonomik yoksunluk içerisinde olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Katılımcıların Meslek Durumu

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Öğrenci	57	71,25	71,25
Ev Kadını	13	16,25	16,25
Serbest Meslek	5	6,25	6,25
İşçi	3	3,75	3,75
Diğer	2	2,5	2,5
Toplam	80	100,0	100,0

Araştırmaya katılan katılımcıların %71,3'ünün öğrenci olduğu, %16,3'ünün ev kadını olduğu, % 6,3'ünün serbest meslek yaptığını, %3,8'inin ise işçi olduğu görülmüştür.

Tablo 6: Katılımcıların Eğitim Durumu

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Okuryazar Değil	6	7,5	7,5
Okur-Yazar	5	6,25	6,25
İlkokul	20	25	25
Ortaokul	19	23,75	23,75
Lise	24	30	30

Yüksekokul	6	7,5	7,5
Toplam	80	100,0	100,0

Katılımcıların çoğunluğun çocuk yaşta olduğu ve eğitime devam ettiği görülmüştür. Katılımcıların %30'unun lise mezunu veya lise devam öğrencisi olduğu, %25'inin ilkokul mezunu olduğu, %7,5'inin yükseköğretim mezunu olduğu, %7,5'inin okur-yazar olmadığı, yaklaşık % 6'sının ise oku-yazar olduğu görülmüştür.

Tablo 7: Katılımcıların Tanı Alma Yaşı

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
0-4 Yaş	15	19	19
5-10 Yaş	29	36	36
11-20 Yaş	24	30	30
21-30 Yaş	5	6	6
41-50 Yaş	7	9	9
Toplam	80	100,0	100,0

Özata Abanoz (2021) araştırmasında %66,7 oranında 5 ve 14 yaş aralığında tanı alındığını saptamıştır. Çalışmada elde edilen sonuçların literatürde yer alan araştırma sonuçları ile benzer olduğu görülmüştür. Katılımcıların tanı alma yaşına baktığımızda; hastalığın yüksek oranda erken yaşlarda ortaya çıktığı görülmüş; en yüksek oranın %36 ile 5-10 yaş, %30 ile 11-20 yaş, %19 ile 0-4 yaş olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca her yaş düzeyinde çölyak hastalığının ortaya çıkabildiği saptanmıştır.

Tablo 8: Hastalık Belirti Durumu

	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Gelişim Geriliği	18	22,5	22,5
Kilo Kaybı	6	7,5	7,5
Mide- Bağırsak Rahatsızlığı	52	65	65
Semptom Yok	4	5	5
Toplam	80	100,0	100,0

Elliiki (2019) araştırmasında hastaların %32,1'inin gelişme geriliği, %26,2'sinin karın ağrısı %29,8'inin ishal, %10,7'sinin kabızlık gibi şikayetlerle hastaneye başvurduklarını saptamıştır. Katılımcıların semptom durumuna bakıldığında benzer durumlar görülmüştür. Katılımcıların % 65'inin mide-bağırsak rahatsızlığı, %22,5'inin gelişim

geriliği, %7,5'inin kilo kaybı olduğu, %5'inde ise herhangi bir semptom bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 9: Katılımcıların Yakınlarında Çölyak Hasta Olma Durumu

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Evet	62	77,5	77,5
Hayır	18	22,5	22,5
Toplam	80	100,0	100,0

Katılımcıların %77,5'i akrabaları arasında teşhisli çölyak hasta yakınlarının olduğunu belirtirken; %22,5'i ise çölyak tanısı alan yakınlarının bulunmadığını belirtmiştir. Bu veriler ışığında hastalığın geçişinde genetik faktörlerin etkili olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 10: Diyet Yapma Durumu

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Diyet Yapmıyorum/Yapamıyorum	22	27,5	27,5
Düzenli Diyet Yapıyorum	17	21,2	21,2
Diyeti Arada Bozuyorum	41	51,3	51,3
Toplam	80	100,0	100,0

Katılımcıların diyet yapma durumuna bakıldığında; %51,3'ü diyeti arada bozduğunu, %27,5'i düzenli diyet yapmadığını, sadece %21,2'si düzenli diyet yaptığını belirtmiştir.

Tablo 11: Diyeti Bozma Nedeni

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Ev Dışında Bulduğum Zamanlarda	11	17,5	17,5
Arkadaş-Akraba Ziyaretlerinde	7	11,2	11,2
Ürün Alacak Bütçe Olmadığında	19	30,1	30,1
Glütensiz Ürün Bulamadığım Zaman	26	41,2	41,2
Toplam	80	100,0	100,0

Düzenli diyet yapmadığını belirten 63 katılımcıya bunun nedeni sorulmuş; %41,2'si glütensiz ürün bulamadığı zaman, yaklaşık %30'u glütensiz ürün alacak bütçe bulamadığı zaman, %17,5'i ev dışında beslenmek durumunda kaldığında, yaklaşık %11'i

ise akraba-arkadaş ziyaretlerine gittiğinde diyeti bozduğunu belirtmiştir. Araştırma verileri kapsamında; çölyak hastaları her zaman glutensiz ürüne ulaşamadığını, ayrıca glutensiz ürünlerdeki yüksek fiyatların hastaların tedavi süreçlerini aksatabildiğini göstermektedir.

Tablo 12: Glütensiz Ürünleri Tedarik Etme Durumu

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Kendim Yapıyorum	42	52,5	52,5
Fırından Alıyorum	22	27,5	27,5
İnternette Sipariş Ediyorum	16	20	20
Toplam	80	100,0	100,0

Diyarbakır ilinde glutensiz ekmek satışı yapan fırın bulunmadığı için araştırma kapsamında değerlendirilen 80 katılımcıya glutensiz ekmeği nasıl tedarik ettiği sorulmuş; katılımcıların %52,5'i ekmeği evde yaptıklarını, %27,5'i fırından aldıklarını, %20'si internet üzerinden sipariş ettiğini belirtmiştir.

Tablo 13: Karşılaşılan Sorunlar

<i>Değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Yaklaşık Yüzde</i>
Ürün Çeşitliliği Az	52	66	66
Ürün Satış Yerleri Yetersiz	80	100	100
Glütensiz Ürünler Pahalı	80	100	100
Devlet Katkısı/Yardımlar Yetersiz	80	100	100
Sosyal İzolasyon	28	34	34
Toplam	80	100,0	100,0

Araştırma kapsamında değerlendirilen 80 katılımcıya Diyarbakır ilinde yaşadıkları sorunlar sorulmuş; katılımcıların %100'ü; devlet katkısını ve yapılan sosyal yardımların yetersiz olduğunu, glutensiz ürünlerin pahalı olduğunu ve glutensiz ürün satış yerlerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yaklaşık %66'sı satışı yapılan glutensiz ürünlerde çeşitliliğin az olduğunu, yaklaşık %34'ü ise glutensiz ürün alabilecekleri veya yiyebilecekleri yerlerin olmaması nedeniyle kendilerini toplumdan izole etmek durumunda olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 14: Çözüm Önerileri

Değişkenler	Sayı	Yüzde	Yaklaşık Yüzde
Çölyak Hastalarının Ödenekleri Arttırılmalı	80	100,0	100,0
Glütensiz Ürün Sağlayan Kafe, Restoran, Fırın Pastane açılmalı ve Kent Genelinde Yaygınlaştırılmalı	80	100,0	100,0
Okul, Hastane İşyeri Gibi Alanlarda Glütensiz Ürün Bulundurulmalı	80	100,0	100,0
Farkındalık Çalışmaları Yapılmalı	47	58,75	58,75
Hizmetten Eşit Yararlanılmalı	33	41,25	41,25
Toplam	80	100,0	100,0

Araştırma kapsamında değerlendirilen 80 çölyak hastasına yaşanan sorunların giderilmesi için uygun gördükleri çözüm önerilerinin ne olduğu sorulmuş; katılımcıların %100'ünün çölyak hastaları için SGK tarafından verilen ödeneklerin arttırılmasını belirttiği görülmüştür. Yine katılımcıların %100'ünün yaşadıkları sosyal izolasyonun önüne geçebilmek adına sadece glütensiz ürün satışı yapan fırın, pastane, kafe, restoran vb. yerlerin açılmasını ve başta okul olmak üzere, dershaneler, etüt merkezleri, iş yerleri, hastane vb. yerlerde glütensiz ürün satışının yapılmasını çözüm önerisi olarak sunduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan bireylerin %41,25'i çölyak hastalığı adına düzenlenen hizmetten tüm çölyak hastalarının eşit ve adil olarak faydalanmasını, %58,75'i ise hastalığa ilişkin farkındalık çalışmalarının arttırılmasını önermiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çölyak hastalığı, her yaşta çeşitli klinik bulgularla ortaya çıkan, genetik geçişli bir hastalıktır. Toplumun beslenme alışkanlığı göz önünde bulundurulduğunda giderek artmakta ve toplum sağlığı açısından risk oluşturmaktadır. Mevcut çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada çölyak hastaları ve yakınlarının yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri sosyal hizmet müdahalesi kapsamında değerlendirilmiştir.

Çölyak hastaları ve yakınlarının yaşadıkları sorunlara ilişkin araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir;

Araştırmaya katılanların %53,75'inin 11-20 yaş, %16,25'inin 6-10 yaş aralığında olduğu, %67,5'inin kadın, %86'sının bekâr olduğu, %71,3'ünün öğrenci olduğu, %42,5'inin yeşil karttan faydalandığı görülmüştür.

Araştırmaya katılanların yüksek oranda erken yaşlarda çölyak tanısı aldığı saptanmış; en yüksek oranın %36 ile 5-10 yaş arasında olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların %77,5'i teşhisli çölyak teşhisi konulmuş yakın akrabalarının olduğunu belirtmişlerdir. Bu veri hastalığın geçişinde genetik faktörlerin etkili olduğunu destekler niteliktedir.

Çölyak hastalığında çapraz bulaş riski hastalığın tedavi sürecinde son derece önemli olduğu bilinmektedir. Araştırma bulgularından dikkat çekici bir diğer veri Diyarbakır'da glutensiz ürün satışı yapan fırın olmamasına rağmen çalışmaya katılan bireylerin %27'sinin ekmeği tam buğday ekmeği satışı yapan fırından almaları olmuştur. Glüten içeren tahılla aynı ortamda pişirilen ekmeğin çapraz bulaş riski taşıdığı ve hastalığın tedavisini sekteye uğrattığı göz önünde bulundurulduğunda; hastaların %27'sinin çapraz bulaş riski taşıdığı görülmüştür. Bu durum aynı zamanda hasta ve hasta yakınlarının hastalığa karşı yeteri kadar bilgi sahibi olmadığını da göstermektedir.

Çalışmaya katılan bireylerin tamamı devlet katkısı ve yapılan yardımların yetersiz olduğunu, glutensiz ürünlerin pahalı olduğunu, glutensiz ürün satış yerlerinin sayıca az olduğunu belirtmiştir. Yine araştırma kapsamında değerlendirilen 80 katılımcının %66'sı satışı yapılan glutensiz ürünlerde çeşitliliğin az olduğunu, marketlerde istedikleri ürünlere ulaşamadıklarını belirtmiş, %34'ü ise glutensiz ürün alabilecekleri veya yiyebilecekleri fırın, kafe, restoran vb. yerlerin olmaması nedeniyle kendilerini sosyal ortamdan hatta akraba-arkadaş ziyaretlerinden bile soyutlamak durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamında elde edilen önemli sonuçlardan biri "Çölyak ödenekleri arttırılsın" olmuştur. Her ne kadar *Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği* kapsamında çölyak hastaları için aylık bir ödenek veriliyorsa da yapılan kısmi ödeme ile ürünlerin maliyeti karşılaştırıldığında mevcut ödeneğin çok yetersiz kaldığı görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık %78.8'i düzenli diyet yapamadığını, %30'u glutensiz ürün alacak bütçesinin olmadığını belirtmiştir. Çalışmaya katılan bireylerin %42,5'inin ise yeşil karttan faydalandığı tespit edilmiştir. Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda; çölyaklı bireylerin glutensiz ürünleri satın alma konusunda ekonomik yoksunluk engeli ile karşılaştıkları ve bu sebeple diyetlerine sadık kalamadıkları görülmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda; hastaların zorunlu diyetine sadık kalabilmeleri için devlet tarafından sağlanan ödeneklerin arttırılmasının hastalara destek anlamında önemli bir adım olacağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında tespit edilen bulgulardan bir diğeri ise katılımcıların %34'ünün sosyal izolasyon yaşadıkları ve bunun önüne geçilebilmesi için sadece glutensiz ürün satışı yapan fırın, pastane, kafe, restoran vb. yerlerin açılmasını çözüm önerisi olarak belirttiği görülmüştür. Bu durum çölyaklı bireylerin sosyalleşmesinin önünde ciddi bir engeldir. Nitekim araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde yakın akraba ve arkadaş ziyaretlerinin artık yapılamaz hale geldiği ifade edilmiştir. Bu durumun çölyaklı bireylerin sosyalleşmesini uzun vadede engellediğini gözler önüne sermekte; aynı zamanda çölyaklı bireylerin ailelerinin de sosyalleşme sürecini olumsuz etkileyebileceğini düşündürmektedir. Bu durumun çölyaklı bireyleri süreç içerisinde

toplumsal alandan izole olmasına, yalnızlaşmalarına, hayata ve bireylere karşı öfke duymalarına ve devamında ruhsal sorunlar yaşamalarına neden olabileceği düşünülmektedir. Çölyak hastalığı sadece hastayı değil aynı zamanda ailesini de olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla çölyak hastalarında yapılacak sosyal hizmet müdahalelerinde hasta ailesi ve yakın çevresiyle birlikte ele alınmalıdır.

Sosyal hizmet uzmanları çölyak hastalarının ve ailelerinin duygularını ifade etmesi, kaygılarının azaltılması ve baş etme mekanizmalarının güçlendirilmesi için psikososyal destek ve danışmanlık hizmeti yürütmelidir. Bunun yanında bireyin ihtiyacına cevap olacak ve sosyalleşmelerinin önündeki engel durumlarını kaldırmak amacıyla kamu spotları, tanıtım, farkındalık vb. çalışmalar aracılığıyla da toplumsal duyarlılığı geliştirmek ve toplumsal kuruluşları harekete geçirmek için çalışmalar yapılmalıdır.

Sosyal hizmet uzmanları çölyak hastalarının ihtiyaçlarının belirlenmesi ve giderilmesi yönünde çalışmalar yürütürken bireyin sahip olduğu hak ve özgürlüklerin ve insan onurunun korunmasına, hizmetin adaletli ve fırsat eşitliği kapsamında sunulmasına, bireyin iyilik halini yükselten ve onu değerli kılan hak temelli anlayışla hareket etmeli çölyak hastalarının daha adil ve insan onuruna yakışacak hizmet standartlarına erişimini sağlayan politikalar geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

- Bilir, N. ve Subaşı, N. P. (2006). *Bulaşıcı olmayan hastalıklar ve kontrolü*. Güler, L. A., (Ed.), Halk Sağlığı Temel Bilgiler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1032-1034.
- Dalgıç, B. (2010). *Prevalance of celiac disease in Turkish school children*, 43rd Annual meeting of The European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition. İstanbul, 152.
- Duyan, V. (2003). Hastaların karşılaştığı sorunlar ve çözümleri odağında tıbbi sosyal hizmet. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*. 25(4).
- Duyan, V. ve Sayar, Ö. Ö. (2016). *Sosyal hizmete giriş, uygulayıcılar ve öğrenciler için bir rehber*. Sosyal Çalışma Yayınları.
- Elliiki Z. (2019). Çölyak hastalığı tanısı almış kişilerde glütensiz diyetin psikososyal durum ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jspid=3muOC6z1KL7S8t0pJnd7hw&no=UXATxbVJM3bdemoWLFddAQ>
- Ertekin V., Selimoğlu, M. A., Kardeş F. Vd. (2005). Prevalence of celiac disease in Turkish children. *J Clin Gastroenterol*, 39, 689-91.
- Göral V, Yıldırım N, vd. (2007). Glüten enteropatisi sıklığı. *Akademik Gastroenteroloji Dergisi*, 6(3),144-8.
- Gürsoy, S., Güven, K., Simsek, T., vd. (2005) "The prevalence of unrecognized adult celiac disease in central anatolia. *Journal of Clinical Gastroenterology*, 39 (6), 508-511.

- Hvas, C. L., Jensen, M. D., vd. (2014). Celiac disease: Diagnosis and treatment. *Clinical Guidelines*, 24(1).
- Kaya, D. (2020). Çölyak hastaları ve yaşadıkları sorunlar üzerine sosyolojik bir inceleme. [Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi].
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ZsEbh1NpqNR4dCp1HV_0SQ&no=S0ZLfH81C6cPPqlhQMm3FA
- Kuloğlu, Z. (2014). Çölyak hastalığı. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 8 (2), 105- 111.
- Özata Abanoz, B. (2021). Diyete uyan çölyak hastalarının yaş gruplarına göre klinik ve laboratuvar bulgularının değerlendirilmesi [Yayınlanmamış uzmanlık tezi]. T.C. Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- Riznik, P., De Leo, L., Dolinsek, J., Gyimesi, J., Klemenak, M., Koletzko, B., and Dolinsek, J. (2021). The knowledge about celiac disease among healthcare professionals and patients in Central Europe. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, 72(4), 552-557.
- Yıldırım, D. (2019). Çölyak hastalığı olan çocuklarda beslenme durumunun değerlendirilmesi.[Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi].
<https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/8925>
- Resmî Gazete (24.03.2013) Sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği, 28597.
<https://www.dogaevinizde.com>, erişim 17.01.2024

KEKEMELİĞİN ÇOCUKLARIN BENLİK SAYGISI VE SOSYAL KAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Elmas AKIN-ALTINCI¹
Demet AKARÇAY-ULUTAŞ²
Esra ÇALIK-VAR³
Dilara USTABAŞI-GÜNDÜZ⁴

ÖZET

Çalışmanın temel amacı, kekemelik tanılı çocukların benlik saygısı ile sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. İlişkisel tarama modeline uygun olarak konuşma bozuklukları rehabilitasyonu alanında hizmet veren bir kuruluş aracılığıyla amaçlı örnekleme uygun kekeme tanılı 12-18 yaş arasındaki 31 kişiyle yürütülmüştür. "Kişisel Bilgi Formu", "Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği" ve "Ergenler için Sosyal Kaygı Ölçeği"nin yer aldığı anket formu kullanılarak non-parametrik testler uygulanmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun erkek olduğu (%54,8), yaş ile sınıf düzeyleri arasında belirgin bir fark bulunmadığı, büyük çoğunluğun akademik başarısının "orta" ve "iyi" düzeyde olduğu görülmüştür. Katılımcıların %51'i en çok ailelerinden destek aldıklarını; %54,8'i konuşma bozukluklarının sosyal ilişkilerini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Benlik saygısı puan ortalamaları 29,45 olan katılımcıların destek aldıkları kişilere göre benlik saygılarında anlamlı farklar bulunmuştur. En yüksek benlik saygısı puanı, ebeveynlerinden destek aldığını belirtenlerde, en düşük puan ise kardeşlerinden destek aldığını ifade edenlerde görülmüştür. Sosyal kaygı düzeylerinde, destek aldıkları kişilere göre farklar gözlenmiş ve kardeşlerinden destek aldığını belirtenlerin sosyal kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Kekemelik yaşayan bireylerin benlik saygısı ile sosyal kaygıları arasında yüksek düzeyde negatif bir ilişki ($r=-0,803$, $p<0.05$) olup benlik saygısı arttıkça sosyal kaygının azaldığı anlaşılmıştır. Çalışmanın sosyal hizmet alanına katkıları olmakla birlikte

¹ Arş. Gör. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, ORCID: 0000-0003-4708-4284, e-posta: elmasakinaltinci@aybu.edu.tr

² Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Konya, ORCID: 0000-0001-5872-2549, e-posta: demet.akarcay@karatay.edu.tr, demetakarcay@gmail.com

³ Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, ORCID: 0000-0002-6025-0576, e-posta: ecalik.var@aybu.edu.tr

⁴ Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Konya, ORCID: 0000-0002-8184-8446, e-posta: dilara.ustabasi@karatay.edu.tr

örneklemin genişletilerek damgalanma, sosyal dışlanma değişkenlerinin araştırmaya eklenmesi gelecek çalışmalar için önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kekemelik, sosyal kaygı, benlik saygısı.

THE IMPACT OF STUTTERING ON CHILDREN'S SELF-ESTEEM AND SOCIAL ANXIETY

ABSTRACT

The main aim of the study is to examine the relationship between self-esteem and social anxiety levels in children diagnosed with stuttering. The study was conducted with 31 individuals aged 12-18, diagnosed with stuttering, selected through purposive sampling, in accordance with the relational screening model. The participants were accessed through an organization providing services in the field of speech disorder rehabilitation. Non-parametric tests were applied using a questionnaire that included the "Personal Information Form," the "Rosenberg Self-Esteem Scale," and the "Social Anxiety Scale for Adolescents." The majority of the participants were male (54.8%), there was no significant difference between age and grade levels, and it was found that the vast majority had an academic performance at the "average" or "good" level. 51% of the participants stated that they received the most support from their families, while 54.8% reported that their speech disorders negatively affected their social relationships. There were significant differences in self-esteem scores among participants, with an average score of 29.45, based on the individuals from whom they received support. The highest self-esteem scores were observed in participants who reported receiving support from their parents, while the lowest scores were found in those who indicated receiving support from their siblings. Differences were observed in social anxiety levels based on the individuals from whom participants received support, with those who reported receiving support from their siblings exhibiting higher levels of social anxiety. A strong negative correlation was found between self-esteem and social anxiety in individuals with stuttering ($r = -0.803$, $p < 0.05$), indicating that as self-esteem increases, social anxiety decreases. While the study contributes to the field of social work, it is recommended that future research expand the sample size and include variables such as stigma and social exclusion.

Keywords: Stuttering, social anxiety, self-esteem.

GİRİŞ

Sosyalleşme aracı niteliğinde olan dil; benlik gelişimi ve bireyin iyilik halinin korunması için önemlidir. Kekemelik, bireyin konuşma akışını kesintiye uğratan bir konuşma bozukluğu olarak bireyin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Kekemeliğin sadece yüzeysel konuşma problemleriyle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda geniş kapsamlı psikososyal etkilerinin de olduğu bilinmektedir. Bireyin sosyal statüsü, ruh sağlığı, kendini kabulü ve iş hayatına uyumu gibi pek çok boyutta olumsuz etkileri olabilmektedir (Feldman vd., 2021; Beilby, 2014). Kekemeliğin etkilerinin özellikle mesleki ve akademik başarıyı olumsuz etkileyen, sosyal iletişimi bozan yönünün bireyin yaşına, sosyal çevre dinamiklerine ve gelişim özelliklerine göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Yetişkinlerde kekemelik, sosyal anksiyete, depresif ruh hali ve genel yaşam memnuniyeti üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Kekemelle yaşayan

yetişkinler, genellikle yüksek düzeyde sosyal kaygı ve olumsuz değerlendirilme korkusu yaşamaktadırlar (Tran vd., 2011; Beilby vd., 2013). Ayrıca, kekemeliğin bireyin romantik ilişkileri ve aile yaşamı üzerindeki etkileri de dikkate değerdir. Kekemelik, bireyin partneriyle olan ilişkisini ve genel yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Mulcahy vd., 2008). Bunun yanında, okul çağındaki çocuklar ve ergenler, kekemeliğin psikososyal etkilerini yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar. Bu yaş grubunda kekemelik, iletişim kaygısı, düşük iletişim yetkinliği algısı ve zorbalık gibi olumsuz deneyimlere yol açmaktadır (Johnson vd., 2023; Erickson ve Block, 2013). Özellikle ergenlik döneminde, kekemeliğin olumsuz etkileri daha belirgin hale gelmekte ve bireylerin sosyal ve duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Samson vd., 2022). Kekemelik sadece bireyi değil, aynı zamanda aile üyelerini de etkilemektedir. Kekemeliğe yaşayan çocukların ebeveynleri ve kardeşleri, duygusal zorlanmalar, aile içi çatışmalar ve çocuğun hayal kırıklıklarını yönetme zorlukları yaşayabilmektedir (Feldman vd., 2021; Beilby, 2014).

Kekeme çocuklar, kekeme olmayan akranlarına kıyasla genellikle daha düşük özgüven sergilemekte ve kekemelik nedeniyle sosyal kabul, okul başarısı ve genel özgüven değerlendirmelerini olumsuz yönde etkilenmektedir (Najafi vd., 2020; Saeidmanesh ve Haghighi, 2017; Adriaenssens vd., 2015). Kekeme çocuklar, konuşma bozukluğu nedeniyle engellenme duygusu, kaygı, utanç gibi duyguları yoğunlukla yaşamakta (Okan-İbiloğlu, 2011) ve sosyal kaygı ve depresyon yaşama olasılığı daha yüksek görünmektedir. Özellikle çocukların kekemelik nedeniyle akranları tarafından maruz kaldıkları şiddet eylemleri, sosyal kaygıyı artırıcı bir etkide bulunmaktadır (Najafi vd., 2020; Samochis vd., 2011; Sizer ve Sizer, 2023).

Kekeme çocukların psikososyal alanda yaşadıkları sorunları en aza indirme noktasında ailelerinin ve öğretmenlerinin bilgilerinin yetersiz olmasının çocukların kaygı düzeylerini artırıcı bir faktör olarak görülmesi de dikkat çekicidir (Pınarcık, 2013). Özdemir (2010), kekeme bireylerin toplumsal önyargı nedeniyle sosyal kaygı yaşadıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Araştırmada, kekeme bir bireyin öğretmen, doktor veya politikacı gibi önemli bir pozisyonda görülmesi durumunda katılımcıların endişe düzeylerindeki yükseklik, kekeme bireylere yönelik sosyal dışlanma ve damgalama eğilimlerinin, onların sosyal kaygı yaşamalarına yol açtığını göstermektedir.

Özgüven ve sosyal kaygı, çocukların psikolojik gelişiminde kritik unsurlardır. Özgüven, bir çocuğun genel olarak kendine verdiği değer ya da kişisel değeri ifade ederken, sosyal kaygı, sosyal durumlarda korku ve başkaları tarafından olumsuz yargılanma korkusunu içermektedir. Bu iki faktörün etkileşimini anlamak, çocuklarda zihinsel sağlık ve iyilik halini desteklemek açısından önemlidir. Sosyal kaygı yaşayan çocuklar genellikle sosyal onaya dayalı bir özgüvene sahiptirler. Olumlu akran geri bildirimleri özgüvenlerini önemli ölçüde artırabilirken, olumsuz geri bildirim özgüvenlerini ciddi şekilde azaltabilmektedir (Reijntjes vd., 2011). Sosyal kaygısı olan çocuklar, akranlarına kıyasla daha düşük özgüvene sahip olma eğilimindedir ve bu ilişki özellikle

sosyal fobi yaşayan çocuklarda güçlüdür (Maldonado vd., 2013; Çelebi ve Ünal, 2021). Aile işlevi, çocuklarda sosyal kaygı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu ilişki özgüven ve akran bağlılığı tarafından aracı rol oynamaktadır. Etkili aile desteği, özgüveni artırabilir ve sosyal kaygıyı azaltabilmektedir (Ying vd., 2022). Anne-babaya ve akranlara olan güvenli bağlanma, sosyal kaygı ile negatif ilişkilidir, ayrıca özgüven, sosyal kaygıya karşı önemli bir koruyucu faktördür (Moon vd., 2019). Erken ergenlikte ortaya çıkan kaygı bozuklukları, daha düşük özgüvenle ilişkilidir ve ileride depresif semptomları öngörebilir ve tutarlı bir özgüven gelişiminin önemini göstermektedir (Maldonado vd., 2013; Cvencek vd., 2020). Araştırmalar, çocuklarda özgüven ve sosyal kaygı arasındaki karmaşık ilişkiyi vurgularken kekemeliğin bu ilişkiyi yordayıcı rolünden bahsetmektedir. Sosyal kaygı yaşayan çocuklar, özgüvenleri büyük ölçüde dışsal onaya bağlı olduğu için, sosyal geri bildirimlere dayalı dalgalanmalara karşı savunmasızdır. Aile dinamikleri ve akran ilişkileri, hem özgüvenin hem de sosyal kaygının şekillenmesinde kritik rol oynamaktadır. Bu çerçevede, kekeme tanısı almış çocuklarda sosyal kaygı ve benlik saygısının birlikte ele alınması çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Bu motivasyonla, araştırmanın amacı kekeme çocukların benlik saygıları ile sosyal kaygıları arasındaki ilişki yönünü ortaya koymak ve sosyodemografik değişkenler bağlamında benlik saygısı ve sosyal kaygı düzeylerinin nasıl farklılaştığını analiz etmektir. Bu doğrultuda, çalışmada (1) kekeme çocukların sosyodemografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, hane üyeleri, sosyal destek vb.) göre benlik saygılarının ve (2) sosyal kaygılarının anlamlı farklılaştığına ve (3) kekeme çocukların benlik saygıları ile sosyal kaygıları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğuna dair hipotezler sınanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli olarak tasarlanmıştır. Araştırma korelasyon araştırmasıdır. Korelasyonel araştırmalar, değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesini içeren bir araştırma şeklidir (Büyüköztürk, 2018). Araştırmanın uygulama aşamasında Ankara ilinde konuşma bozukluklarının rehabilitasyonu alanında hizmet veren özel kurum ve kuruluşların listesi çıkarılmış, tamamıyla görüşülmüştür. Çalışmaya izin veren bir kurumda veri toplanmıştır. Nisan 2020 ve Haziran 2020 tarihleri arasında yürütülen veri toplama süreci, birinci araştırmacı tarafından yönetilmiştir.

Araştırmanın Katılımcıları

Bu araştırmaya Ankara ilinde bulunan konuşma bozuklukları rehabilitasyonu alanında hizmet veren bir kuruluştan hizmet alan ve kekeme teşhisi almış 12-18 yaş arasındaki 31 çocuk katılmıştır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar anket formları üzerinden incelenmiş ve tüm bölümlerin yanıtlandığından emin olunduğunda, tüm anket formları analize dahil edilmiştir. Katılımcıların çocuk olması nedeniyle velilerinden ve kuruluştaki öğretmenlerine araştırma süreci açıklıkla aktarılmış ve velilerinden

aydınlatılmış onam formu alınmıştır. Bu örneklem seçilirken seçkisiz olmayan örneklem yöntemlerinden amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Büyüköztürk vd.'nin (2018) belirttiği üzere, amaçsal örnekleme; çalışmanın öznel amacı ile bağlantılı bir biçimde, bilgi açısından zengin durumların seçilmesi şeklinde tasarlanmaktadır. Bu örnekleme yöntemi çerçevesinde, kekeme tanısı almış çocuklarla görüşülmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların 17'si (%55) erkek, 13'ünün (%42) iki, 12'sinin (%39) üç, 3'ünün (%10) dört kardeş ve 2'sinin (%7) tek çocuk olduğu anlaşılmaktadır. Çocukların 27'si (%87) çekirdek ailesinin, 3'ü (%10) geniş ailesinin yanında ve 1'i (%3) yurttta kalmakta; 16'sı (%52) aile üyelerinden destek gördüğünü ifade ederken katılımcılardan hiçbiri akrabalarından, komşularından veya öğretmenlerinden aldığını belirtmemiştir. Çocukların 17'si (%55) konuşma bozukluklarının insanlarla ilişkisini olumsuz etkilediğini, 12'si (%39) etkilemediğini ifade etmiştir. 21 katılımcı (%68) en az beş arkadaşı olduğunu belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmanın amaçları doğrultusunda, sosyodemografik bilgileri içeren "Kişisel Bilgi Formu", "Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği" ve "Ergenler için Sosyal Kaygı Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından araştırmanın amaçlarına paralel olarak düzenlenen kişisel bilgi formu; cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, kiminle aynı evde yaşandığı, arkadaş sayısı, kimlerin desteğini algıladığı ve sadece konuşma bozukluğunun insanlarla olan ilişkilerini etkileyip etkilemediğine dair görüşü üzerine oluşan 10 sorudan meydana gelmektedir.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ)

Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen bu ölçek, kendini değerlendirme ölçeği olarak geliştirilmiş bir ölçektir. Çuhadaroğlu (1986) yılında ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yürütmüştür. Testin tamamı 15-18 yaş arasındaki lise öğrencilerine bir ay ara vererek iki defa uygulanmış olan test, farklı alt testleri için farklı sonuçlar vermiş, değişmezlik katsayılarına ilişkin sonuçlar .46 ile .89 arasında değişmiştir. Benlik saygısı alt testi 10 sorudan oluşmaktadır. 1, 2, 4, 6, 7 maddeleri Çok doğru=4, Doğru=3, Yanlış=2, Çok Yanlış=1; 3, 5, 8, 9, 10 maddeleri Çok doğru=1, Doğru=2, Yanlış=3, Çok Yanlış=4 olarak puanlanmaktadır. Bu şekli ile ölçekten 10 ile 40 arasında bir puan elde edilmektedir (Oğurlu, 2006). Soğukpınar (2014) tarafından yürütülen çalışmada, Cronbach Alfa katsayısı .85 olarak bulunmuştur.

Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği (ESKÖ)

4'ü ilişkisiz (2., 7., 11., 16. maddeler) olmak üzere toplam 22 maddeden oluşan ESKÖ, 5'li likert tipte düzenlenmiştir. 12-18 yaş arası için daha uygun olan ölçekte; 1=Hiçbir Zaman, 2=Nadiren, 3=Bazen, 4=Genellikle, 5=Her Zaman şeklinde puanlanmaktadır. Aydın vd. (2007) tarafından geçerlik güvenirlik çalışması yapılarak Türkçeye uyarlanan ölçekte 3 alt boyut bulunmaktadır. 6, 8, 9, 12, 14, 17, 18 maddeleri Olumsuz Değerlendirme Korkusu alt testini; 15, 19, 20, 21, 22 maddeleri Genel Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma alt testini ve 1, 2, 4, 5, 10, 13 maddeleri Yeni Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma alt testini oluşturmaktadır. Ölçekteki her madde işaretlendiğinde alınabilecek olan puan 18-90 arasında değişmektedir.

Verilerin Analizi

Toplanan veri, Statistical Package for Social Sciences (SPSS Versiyon 25) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veri analizinde dağılımın normal olmaması ve katılımcı sayısının 31 kişi ile sınıra yakın olması sebebi ile nonparametrik testler kullanılmıştır. Benlik saygısı ve sosyal kaygı düzeylerine ilişkin raporlamada sıklık ve yüzdeler hesaplanmıştır. Benlik saygısı ve sosyal kaygının cinsiyete göre farklılığının analizinde Mann Whitney U testi ve kardeş sayısı, sosyal destek sağlayan kişi, diğer kişilerle ilişkiler ikiden fazla gruba sahip olması nedeniyle Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Araştırmanın sürekli değişkenleri arasında Spearman korelasyon testi uygulanmıştır. Sosyo-demografik özelliklerin analizinde frekans ve yüzde dağılımları kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak $p<.05$ değeri kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2018).

BULGULAR

Katılımcıların benlik saygısı puanlarına bakıldığında, ortalama 29, en düşük 17, en yüksek 38 puan aldıkları görülmektedir. Ölçek puanlamasında düşük puan benlik saygısının düşük olduğunu, yüksek puan ise benlik saygısının yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte yürütülen farklılık analizi sonucunda, katılımcıların benlik saygıları ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark ($U=92,000$, $p<.05$) bulunmamıştır (Tablo 1). Buna karşın, erkek çocuklarının benlik saygısının daha yüksek olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Tablo 1. Benlik Saygısı ve Cinsiyete ait Ortalamaların Karşılaştırılması

<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>Sıra Toplamı</i>	<i>U</i>	<i>P</i>
Kız	14	14,07	197,00	92,000	.297
Erkek	17	17,59	299,00		

Tablo 2. Benlik Saygısı ile Kardeş Sayısına ait Ortalamaların Karşılaştırılması

<i>Kardeş Sayısı</i>	<i>N</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>Sd</i>	<i>X²</i>	<i>P</i>
1	2	15,50	4	2,956	.565
2	13	15,62			
3	12	18,46			
4	3	11,67			
5 +	1	5,50			

Katılımcıların benlik saygılarının kardeş sayısına göre göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin yürütülen analiz ile katılımcıların benlik saygıları ve kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark ($X^2=2,956$, $p<.05$) bulunmamakla birlikte benlik saygısına ait puan ortalamalarının kardeş sayısının 2 ya da 3 olmasına göre sıra ortalamalarındaki farklılık dikkati çekmektedir (Tablo 2). Katılımcıların kendilerine destek olduklarını düşündükleri kişilere göre ortalama farklarının hesaplanmasına ilişkin yürütülen analiz sonucunda, anlamlı bir fark ($X^2=8,053$, $p<.05$) bulunmuştur (Tablo 3). Buradan hareketle, destek olduğu düşünülen kişilerin sıra ortalamaları dikkate alındığında, en yüksek ortalama puanının ebeveynleri tarafından destek gördüğünü belirten kekemelerde olduğu, daha sonra sırayla, arkadaşları tarafından destek görenler, ailesinden destek görenler ve en son 9,50 ortalama ile kardeşlerinden destek görenler oluşturmaktadır.

Tablo 3. Benlik Saygısı ile Kendilerine Destek Olduklarını Düşündükleri Kişilere ait Ortalamaların Karşılaştırılması

<i>Destek Olanlar</i>	<i>N</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>Sd</i>	<i>X²</i>	<i>P</i>
Ebeveynler	8	22,25	3	8,053	.045
Kardeşler	2	9,50			
Aile	16	12,53			
Arkadaşlar	5	19,70			

Tablo 4. Benlik Saygısı ile Diğerleriyle İletişime Yönelik Değerlendirmeye ait Ortalamaların Karşılaştırılması

<i>Diğerleriyle İletişime Yönelik Değerlendirme</i>	<i>N</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>Sd</i>	<i>X²</i>	<i>P</i>
Olumlu Etkiliyor	2	25,75	2	12,163	.002
Olumsuz Etkiliyor	17	10,94			
Etkilemiyor	12	21,54			

Analiz sonucunda, katılımcıların benlik saygıları ve konuşma bozukluklarının diğer insanlar ile ilişkilerini etkileyip etkilemediği arasında anlamlı bir fark ($X^2=12,163$, $p<.05$) olduğu bulunmuştur (Tablo 4). Buradan hareketle, konuşma bozukluklarının

diğer insanlar ile ilişkilerini etkileyip etkilemediğine ilişkin sıra ortalamaları dikkate alındığında, en yüksek ortalama puanının “olumlu etkiliyor” seçeneğini ifade eden kişilerde olduğu bulunmuştur. Olumlu etkilendiğini düşünen kekeme bireylerin benlik saygılarının yüksek olmasına ilişkin paralellik beklendik bir tabloyu oluşturmaktadır.

Katılımcıların sosyal kaygı puanlarına ait ortalamalarının yaklaşık 55, en düşük 26 ve en yüksek 87 olduğu görülmektedir. Bunun yanında, sosyal kaygı ölçeğinin olumsuz değerlendirme korkusu alt ölçeğine ait ortalamalarının 21, en düşük 9 ve en yüksek 34; genel durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma alt ölçeğine ait ortalamalarının 13, en düşük 7 ve en yüksek 23; yeni durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma alt ölçeğine ait ortalamalarının 20, en düşük 9 ve en yüksek 30 olduğu anlaşılmaktadır. Ölçüm aracının toplamından en düşük 18 ve en yüksek 90 puan alınabildiği göz önünde bulundurulduğunda, ortalama puanlar çocukların sosyal kaygılarının düşüklüğüne işaret etmekle birlikte en yüksek puanın varlığı çocukların özgül yaşam dinamiklerine dikkat çekebilmektedir. Sosyal kaygılarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yürütülen analiz sonucunda, cinsiyet ile yeni durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma alt testi arasında kız çocukları lehine anlamlı bir fark ($U=66,500$, $p<.05$) olduğu bulunmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Sosyal Kaygı ile Cinsiyete ait Ortalamaların Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Sosyal Kaygı (Toplam)	Kız	14	18,36	257	86,000	.200
	Erkek	17	14,06	239		
Olumsuz Değerlendirme Korkusu	Kız	14	17,46	244,50	98,500	.421
	Erkek	17	14,79	251,50		
Genel Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma	Kız	14	17,04	238,50	104,500	.570
	Erkek	17	15,15	257,50		
YENİ DURUMLARDA SOSYAL KAÇINMA VE HUZURSUZLUK DUYMA	Kız	14	19,75	276,50	66,500	.036

Katılımcıların sosyal kaygılarının kardeş sayısına göre göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yürütülen analizle katılımcıların sosyal kaygıları ve kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı ($X^2=3,328$, $p<.05$) görülmüştür (Tablo 6). Anlamlılık düzeyinden bağımsız olarak değerlendirildiğinde, 5 ve daha fazla kardeşi olan bireylerin toplam sosyal kaygı, olumsuz değerlendirme korku, genel ve yeni durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma düzeylerinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Sosyal Kaygı ile Kardeş Sayısına ait Ortalamaların Karşılaştırılması

	Kardeş Sayısı	N	Sıra Ortalaması	Sd	X²	P
Sosyal Kaygı (Toplam)	1	2	15,00	4	3,328	.504
	2	13	18,15			
	3	12	13,50			
	4	3	13,67			
	5 +	1	27,00			
Olumsuz Değerlendirme Korkusu	1	2	20,50	4	4,950	.292
	2	13	17,65			
	3	12	13,88			
	4	3	10			
	5 +	1	29			
Genel Durumlarda Sosyal Kaçınma Ve Huzursuzluk Duyuma	1	2	6,50	4	5,737	.220
	2	13	18,69			
	3	12	13,38			
	4	3	17,83			
	5 +	1	26,00			
Yeni Durumlarda Sosyal Kaçınma Ve Huzursuzluk Duyuma	1	2	12,75	4	2,519	.641
	2	13	17,38			
	3	12	13,88			
	4	3	17,33			
	5 +	1	26,00			

Tablo 7. Sosyal Kaygı ile Kendilerine Destek Olduklarını Düşündükleri Kişilere ait Ortalamaların Karşılaştırılması

	Destek Olanlar	N	Sıra Ortalaması	Sd	X²	P
Sosyal Kaygı (Toplam)	Ebeveynler	8	10,50	3	7,654	.054
	Kardeşler	2	20,00			
	Aile	16	19,81			
	Arkadaşlar	5	11,00			
Olumsuz Değerlendirme Korkusu	Ebeveynler	8	10,63	3	6,097	.107
	Kardeşler	2	17,75			

	Aile	16	19,56			
	Arkadaşlar	5	12,50			
Genel Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma	Ebeveynler	8	13,69	3	3,968	.265
	Kardeşler	2	22,00			
	Aile	16	18,06			
	Arkadaşlar	5	10,70			
Yeni Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma	Ebeveynler	8	8,81	3	10,471	.015
	Kardeşler	2	23,25			
	Aile	16	19,97			
	Arkadaşlar	5	11,90			

Katılımcıların sosyal kaygıları ve kendilerine destek olduklarını düşündükleri kişiler arasında yeni durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma alt ölçeği için anlamlı bir fark ($X^2=10,471$, $p<.05$) olduğu bulunmuştur (Tablo 7). Buradan hareketle, destek olduğu düşünülen kişilerin sıra ortalamaları dikkate alındığında, en yüksek ortalama puanının kardeşleri tarafından destek gördüğünü belirten kekemelerde olduğu, daha sonra sırayla, aileleri tarafından destek görenler, arkadaşları tarafından destek görenler ve en son 8,81 ortalama ile ebeveynlerinden destek görenler oluşturmaktadır. En çok ebeveynlerinden destek gördüğünü düşünen çocuklar, yeni bir durum karşısında daha düşün sosyal kaçınma ve huzursuzluk göstermektedirler.

Tablo 8. Sosyal Kaygı ile Diğerleriyle İletişime Yönelik Değerlendirmeye ait Ortalamaların Karşılaştırılması

	Diğerleriyle İletişime Yönelik Değerlendirme	n	Sıra Ortalaması	sd	X²	p
Sosyal Kaygı (Toplam)	Olumlu Etkiliyor	2	7,50	2	9,158	.010
	Olumsuz Etkiliyor	17	20,41			
	Etkilemiyor	12	11,17			
Olumsuz Değerlendirme Korkusu	Olumlu Etkiliyor	2	10,25	2	7,450	.024
	Olumsuz Etkiliyor	17	20,03			
	Etkilemiyor	12	11,25			
Genel Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma	Olumlu Etkiliyor	2	1,75	2	7,886	.019
	Olumsuz Etkiliyor	17	19,24			

	Etkilemiyor	12	13,79			
Yeni Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma	Olumlu Etkiliyor	2	16,00	2	8,174	.017
	Olumsuz Etkiliyor	17	20,03			
	Etkilemiyor	12	10,29			

Katılımcıların sosyal kaygı ve konuşma bozukluklarının diğer insanlar ile ilişkilerini etkileyip etkilemediği arasında anlamlı bir farklılık ($X^2=9,158$, $p<.05$) görülmüştür (Tablo 8). Konuşma bozukluklarının diğer insanlarla olan ilişkilerini olumsuz etkilediğini düşünen çocukların toplam sosyal kaygı, olumsuz değerlendirme korku, genel ve yeni durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma düzeylerinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak, kekeme çocukların benlik saygısı ile sosyal kaygıları arasında yüksek düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki ($r=-.803$, $p=0.00$) olduğu görülmektedir (Tablo 9). Buna göre, benlik saygısı arttıkça sosyal kaygının azaldığı söylenebilmektedir. Bununla birlikte, benlik saygısı arttıkça çocuklardaki olumsuz değerlendirme korkusunun, genel ($r=-.680$, $p=0.00$) ve yeni durumlarda ($r=-.696$, $p=0.00$) sosyal kaçınmanın ve huzursuzluk duyma durumunun da azaldığı görülmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Benlik Saygıları ile Sosyal Kaygıları Arasında İlişki İçin Uygulanan Spearman Testi Sonuçları

		Benlik Saygısı (Toplam)	Sosyal Kaygı (Toplam)	Olumsuz Değerlendirme Korkusu	Genel Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma	Yeni Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma
Benlik Saygısı (Toplam)	Spearman Corelation	1,000	-.803	-.791	-.680	-.696
	Sig. (2-Tailed)	.	,000	,000	,000	,000
	N	31	31	31	31	31
Sosyal Kaygı (Toplam)	Spearman Corelation	-.803	1,000	.943	.847	.875
	Sig. (2-Tailed)	,000	.	,000	,000	,000
	N	31	31	31	31	31
Olumsuz Değerlendirme Korkusu	Spearman Corelation	-.791	.943	1,000	.722	.775

	Sig. (2-Tailed)	,000	,000	.	,000	,000
	N	31	31	31	31	31
Genel Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyuma	Spearman Corelation	-.680	.847	.722	1,000	.699
	Sig. (2-Tailed)	,000	,000	,000	.	,000
	N	31	31	31	31	31
Yeni Durumlarda Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyuma	Spearman Corelation	-.696	.875	.775	.699	1,000
	Sig. (2-Tailed)	,000	,000	,000	,000	.
	N	31	31	31	31	31

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, kekemelik yaşayan bireylerin benlik saygısı ve sosyal kaygıları arasındaki ilişki, cinsiyet, sosyal destek kaynakları ve kardeş sayısı gibi çeşitli faktörler açısından ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, kekemeliğe ilişkili sosyal kaygı ve benlik saygısının bireylerin sosyal yaşantıları ve psikososyal iyilik halleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmada, kekeme bireylerin cinsiyetleri bakımından benlik saygılarında anlamlı bir fark bulunmasa da erkek çocuklarının benlik saygısının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, cinsiyet ile yeni durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk boyutları arasında kız çocukları lehine anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bu durum, kekemeliği olan kız ergenlerin erkek ergenlere göre daha fazla olumsuz deneyim yaşadıklarını ve sosyal etkileşimlerde kaçınma stratejilerini (Samson vd., 2020) daha sık kullandıklarını gösterebilmektedir. Konuşma bozuklukları nedeniyle ailede kilit rolleri olan kadınlarda kekemelik daha belirgin bir sorun haline gelmekte ve bu durum daha yüksek kaygı ve öz saygıya yol açmaktadır (Nagy & Józsa, 2016). Dolayısıyla, erkek çocuklarının benlik saygısının yüksek olmasına rağmen, kız çocuklarının sosyal etkileşimlerde daha fazla zorluk yaşamaları, onların deneyimlerinin farklı dinamiklerini ortaya koymaktadır. Bu çelişki, cinsiyete göre kekemeliğin bireylerin sosyal ilişki kurmadaki etkilerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Ebeveyn desteği alan kekemelerin benlik saygısı en yüksekken, bunu arkadaşlar, aile ve en son kardeş desteği izlemektedir. Bunu destekler nitelikteki araştırma sonuçları aileden alınan desteğin kekemeliği olan bireylerde yaşam kalitesini, özgüven, özyeterlilik ve benlik saygısını arttırdığını vurgulamaktadır (Boyle, 2015; Yasin & Iqbal, 2020). Benzer şekilde araştırmamızda kekeme çocukların benlik saygısı ile sosyal kaygıları arasındaki

ilişki, kekeme bireylerde benlik saygısının artmasıyla sosyal kaygılarının azaldığını göstermektedir. Düşük benlik saygısı yüksek sosyal kaygı ile ilişkili olup (Najafi vd., 2020; Blood & Blood, 2016; Adriaenssens, 2015) sosyal destek eksikliği halinde daha yüksek düzeyde olumsuz duygular (depresif ruh hali, anksiyete) sergilerler (Blumgart vd., 2014). Dolayısıyla yakın çevreden alınan sosyal destek, kekemeliğe mücadele eden bireylerin kendini kabul etme düzeyini artırmakta ve olumsuz duygusal tepkileri azaltmaktadır (Nardo vd., 2016). Bu nedenle, sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, kekeme bireylerin benlik saygısını ve genel ruh sağlığını iyileştirme potansiyeline sahiptir.

Kekeme çocuklarda benlik saygısı ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamaması Yoshikazu vd.'nin (2020) araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Buna karşın, kardeşleri tarafından destek gördüğünü belirten çocukların sosyal kaygı düzeyleri en yüksekken, ebeveynlerinden destek görenlerin en düşük düzeyde sosyal kaygı gösterdiği belirtilmiştir. Öte yandan çalışmada kardeş sayısının sosyal kaygı düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken 5 ve daha fazla kardeşi olan bireylerdeki sosyal kaygı düzeylerinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu noktada, bazı araştırmalar kekemeliğe başa çıkmaya çalışan çocukların ebeveynlerinin konuşma güçlüğü olmayan çocuklarına yönelik tutumlarının daha fazla sıcak, duyarlı olduğunu (Shubin vd., 2019); kardeşlerin ise genellikle daha fazla sorumluluk ve duygusal yük hissedebildiklerini ve bu nedenle kardeş desteğinin karmaşık bir etkiye sahip olabileceğini vurgulamaktadırlar (Beilby, 2012; Yasin & Iqbal, 2020). Sosyal destek kaynaklarının kekeme bireylerin duygusal durumları üzerinde belirleyici bir etki yarattığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hem ebeveyn hem de kardeş desteğinin, kekemeliği olan bireylerin sosyal kaygı düzeylerini azaltmada önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu durum, destek sistemlerinin güçlendirilmesinin, kekeme bireylerin psikolojik iyilik halleri üzerinde olumlu etkiler yaratma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada, konuşma güçlüklerini diğer insanlarla ilişkilerini etkilemesi sürecini olumlu olarak değerlendiren çocukların benlik saygılarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan araştırmalar konuşma bozuklukları kaynaklı sosyal kaygının yetişkinlikten önce geldiğini öne sürmektedir (Borsel vd., 2011; Alm, 2014). Klompas & Ross (2004) kekemeliğin öğretmenler ve sınıf arkadaşlarıyla olan ilişkileri etkilese de arkadaşlık ilişkilerini olumsuz etkilemediğini vurgularken Baryshevtsev vd. (2020) kekemeliğin yakın ilişki kurmada önemli bir zorlaştırıcı faktör olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte kekemeliğin, bireylerin kendilik algısını ve özsaygısını olumsuz etkilediği bu durumun, bireylerin kendilerini daha az değerli hissetmelerine neden olabildiğine değinilmiştir (Connery vd., 2020; Zeigler-Hill vd., 2020). Kekemeliğin sosyal kaygıların ve özsaygıların yönetimi, olumlu sosyal ilişkilerin sürdürülmesi ve psikolojik iyilik halli açısından kritik bir öneme sahip olduğu ifade edilebilmektedir. Ayrıca, sosyal kaygısı yüksek olan kekeme çocukların düşük benlik saygısına sahip olmasına yönelik araştırma sonucu, Najafi vd. (2020) ve Blood vd. (2007) tarafından da desteklenmektedir.

Son olarak, mevcut çalışma benlik saygısındaki artışın, kekeme çocuklarda olumsuz değerlendirme korkusunu, genel ve yeni durumlarda sosyal kaçınma eğilimini ve huzursuzluk hissini azaltabileceği yönündeki çıkarıma izin vermektedir. Bu durum, yüksek benlik saygısının sosyal kaygının olumsuz etkilerini hafifletici bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Kekemelik şiddeti, çocukların sosyal kabul, okul yeterliliği ve genel benlik saygısı değerlendirmelerini olumsuz yönde etkilemekte ve bu ilişkiyi, olumsuz iletişim tutumları ve uyumsuz mükemmeliyetçilik aracılık etmektedir (Adriaensens vd., 2015). Kekeme olan birçok çocuk olumlu bir benlik saygısı bildirirken, önemli bir kısmı kekemeliği damgalayıcı olarak algulamakta ve özellikle daha genç ergenler bunu konuşmaktan kaçınmaktadır (Blood vd., 2003). Özellikle sosyal etkileşimlerde daha az kaçınma ve kaygı sergileyen çocukların, sosyal uyum ve iletişim becerilerinde olumlu gelişimler kaydedebileceği öne sürülebilmektedir.

Bu çalışma, kekemelik yaşayan çocukların psikososyal süreçleriyle ilgilenen eğitimciler, sosyal hizmet uzmanları, ruh sağlığı profesyonelleri ve ebeveynler için uygulamaya ilişkin önemli çıkarımları vurgulamaktadır. Çocuklarda benlik saygısı ve sosyal kaygının ele alınması, genel iyilik halleri ve gelişimleri açısından kritik öneme sahiptir. İlk olarak, çalışma, ebeveyn desteği ile daha yüksek benlik saygısı arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ebeveynler, destekleyici bir ortam oluşturmak ve kaygıyı azaltmak için etkili iletişim teknikleri konusunda yönlendirilmelidir. İkincisi, çalışmada ulaşılan benlik saygısı ile sosyal kaygı arasındaki negatif ilişki ile bilişsel ve davranışsal gelişime odaklanan psikososyal müdahalelerin çıktığı anlaşılmaktadır. Benlik saygısını artırmaya, iletişim becerilerini geliştirmeye ve sosyal kaygıyı azaltmaya yönelik çocuklar ve ergenler için atölye çalışmaları organize edilmelidir. Üçüncüsü, kekeme çocukların özel hassasiyetlerini ele alan zorbalık önleme girişimleri ile çocukların kendilerini ifade etmeleri için daha güvenli bir ortam oluşturulmalıdır. Son olarak, çocukların yargılanma korkusu olmadan kendilerini ifade edebildikleri bir ortamın farklı disiplinlerin bakış açısıyla ve çocukların gelişimsel ihtiyaçları dahilinde oluşturulması, benlik saygısını güçlendirici ve sosyal kaygıyı zayıflatıcı rol oynayacaktır. Bahsedilen noktalar açısından uygulama alanına yönelik önemli katkıları olan bu çalışmanın özellikle yöntemsel açıdan belirli sınırlılıkları bulunmaktadır. (1) Araştırmanın en önemli sınırlılığı örneklem büyüklüğüdür. Dolayısıyla, analiz sonuçlarının genellenebilirliği sorunlu hale gelmiştir. Ayrıca, örneklemin dar olmasından dolayı parametrik olmayan testlerin yürütülmesi ve bu testlerin farklılıkları tespit etme noktasında daha sınırlı kalmasından dolayı araştırma bulgularının güçlü ve zayıf yanlarının ayrıştırılmasını zorlaştırmaktadır. (2) Araştırmada her ne kadar cinsiyet ve kardeş sayısının benlik saygısı ve sosyal kaygı üzerindeki etkileri araştırılsa da diğer demografik değişkenlerin (örneğin, yaş, sosyoekonomik durum, eğitim düzeyi) etkisi göz ardı edilmiştir. (3) Araştırmanın belirli bir coğrafi bölgede gerçekleştirilmesi, sonuçların diğer bölgelerdeki veya kültürlerdeki çocuklar için geçerliliğini sınırlayabilecektir. Bu sınırlılıklar göz önünde bulundurularak kekeme çocuklarda benlik saygısı ve sosyal kaygı değişkenlerinin daha geniş bir örnekleme ve farklı kültürel ve sosyal çevre

dinamiklerin de dahil edilerek ve olası aracı değişkenlerin yer aldığı modellemelerle incelenmesi, gelecek çalışmalar için önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adriaensens, S., Beyers, W., & Struyf, E. (2015). Impact of stuttering severity on adolescents' domain-specific and general self-esteem through cognitive and emotional mediating processes. *Journal of Communication Disorders*, 58, 43-57. <https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2015.10.003>.
- Alm, P. (2014). Stuttering in relation to anxiety, temperament, and personality: review and analysis with focus on causality. *Journal of Fluency Disorders*, 40, 5-21. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2014.01.004>.
- Aydın, A. & Tekinsav Sütçü, S. (2007). Ergenler için sosyal kaygı ölçeğinin (ESKÖ) geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(2), 79-90.
- Baryshevtsev, M., Zhong, L., Lloyd, R., & McGlone, M. (2020). Trait perspective-taking and need for cognition in the formation of stereotypes about people who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 65, 105778. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2020.105778>.
- Beilby, J. (2014). Psychosocial impact of living with a stuttering disorder: knowing is not enough. *Seminars in Speech and Language*, 35, 132-143. <https://doi.org/10.1055/s-0034-1371756>.
- Beilby, J., Byrnes, M., & Young, K. (2012). The experiences of living with a sibling who stutters: a preliminary study. *Journal of Fluency Disorders*, 37(2), 135-48. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2012.02.002>.
- Beilby, J., Byrnes, M., Meagher, E., & Yaruss, J. (2013). The impact of stuttering on adults who stutter and their partners. *Journal of Fluency Disorders*, 38(1), 14-29. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2012.12.001>.
- Blood, G., & Blood, I. (2016). Long-term consequences of childhood bullying in adults who stutter: social anxiety, fear of negative evaluation, self-esteem, and satisfaction with life. *Journal of Fluency Disorders*, 50, 72-84. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2016.10.002>.
- Blood, G., Blood, I., Maloney, K., Meyer, C., & Qualls, C. (2007). Anxiety levels in adolescents who stutter. *Journal of Communication Disorders*, 40(6), 452-69. <https://doi.org/10.1016/J.JCOMDIS.2006.10.005>.
- Blood, G., Blood, I., Tellis, G., & Gabel, R. (2003). A preliminary study of self-esteem, stigma, and disclosure in adolescents who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 28(2), 143-58; quiz 158-9. [https://doi.org/10.1016/S0094-730X\(03\)00010-X](https://doi.org/10.1016/S0094-730X(03)00010-X).
- Blumgart, E., Tran, Y., & Craig, A. (2014). Social support and its association with negative affect in adults who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 40, 83-92. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2014.02.002>.
- Borsel, J., Brepoels, M., & Coene, J. (2011). Stuttering, attractiveness and romantic relationships: the perception of adolescents and young adults. *Journal of Fluency Disorders*, 36(1), 41-50. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2011.01.002>.

- Boyle, M. (2015). Relationships between psychosocial factors and quality of life for adults who stutter. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 24(1), 1-12.
https://doi.org/10.1044/2014_AJSLP-14-0089.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, 24. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. 24. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Connery, A., McCurtin, A., & Robinson, K. (2020). The lived experience of stuttering: a synthesis of qualitative studies with implications for rehabilitation. *Disability and Rehabilitation*, 42, 2232-2242. <https://doi.org/10.1080/09638288.2018.1555623>.
- Cvencek, D., Greenwald, A., McLaughlin, K., & Meltzoff, A. (2020). Early implicit-explicit discrepancies in self-esteem as correlates of childhood depressive symptoms. *Journal of Experimental Child Psychology*, 200, 104962. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2020.104962>.
- Çelebi, F., & Ünal, D. (2021). Self esteem and clinical features in a clinical sample of children with ADHD and social anxiety disorder. *Nordic Journal of Psychiatry*, 75, 286-291.
<https://doi.org/10.1080/08039488.2020.1850857>.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda Benlik Saygısı*, Hacettepe Üniversitesi, Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Erickson, S., & Block, S. (2013). The social and communication impact of stuttering on adolescents and their families. *Journal of Fluency Disorders*, 38(4), 311-24.
<https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2013.09.003>.
- Feldman, O., Goldstien, E., Rolnik, B., Ganz, A., & Lev-Ari, S. (2021). Inquiry based stress reduction (ibsr) improves overall stuttering experience among adults who stutter: A randomized controlled trial. *Journal of Clinical Medicine*, 10.
<https://doi.org/10.3390/jcm10102187>.
- Johnson, G., Onslow, M., Horton, S., & Kefalianos, E. (2023). Psychosocial features of stuttering for school-age children: A systematic review. *International Journal of Language & Communication Disorders*. <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12887>.
- Klompas, M., & Ross, E. (2004). Life experiences of people who stutter, and the perceived impact of stuttering on quality of life: Personal accounts of South African individuals. *Journal of Fluency Disorders*, 29(4), 275-305. <https://doi.org/10.1016/J.JFLUDIS.2004.10.001>.
- Maldonado, L., Huang, Y., Chen, R., Kasen, S., Cohen, P., & Chen, H. (2013). Impact of early adolescent anxiety disorders on self-esteem development from adolescence to young adulthood. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 53(2), 287-92 . <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.02.025>.
- Moon, S., Kim, H., & Kim, J. (2019). Influencing factors of social anxiety in late school-aged children. *The Korea Academia-Industrial Cooperation Society*, 20, 63-73.
<https://doi.org/10.5762/KAIS.2019.20.6.63>.
- Mulcahy, K., Hennessey, N., Beilby, J., & Byrnes, M. (2008). Social anxiety and the severity and typography of stuttering in adolescents. *Journal of fluency disorders*, 33 4, 306-19.
<https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2008.12.002>.
- Nagy, B. E., & Józsa, T. (2016). Study of stutter originating from the frustrated clinging instinct and its relation to anxiety and self-esteem. *Orvosi Hetilap*, 157(21), 825-829.

- Najafi, S., Eshghizadeh, M., Roudi, M., Asl, B., & Ebrahimi, N. (2020). The Comparison of anxiety, depression and self-esteem in healthy children and children with stuttering. *Journal of Pediatric Nursing*, 6, 1-10.
- Nardo, T., Gabel, R., Tetnowski, J., & Swartz, E. (2016). Self-acceptance of stuttering: A preliminary study. *Journal of Communication Disorders*, 60, 27-38. <https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2016.02.003>.
- Oğurlu, U. (2006). *Düşünsel Duygulanımcı Davranış Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışmanın Ergenlerdeki Benlik Saygısı Düzeyine Etkisi*. Mersin Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi: Mersin.
- Özdemir, R. S. (2010). *Kekemeliğe Dair Kamuoyu Tutumunun Ölçülmesi: Eskişehir Örneği*, Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Terapistliği Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Pınarcık, Ö. (2013). *6-8 Yaş Kekeme Öğrencilerin Psiko-sosyal ve Akademik Yönden Karşılaştıkları Güçlüklerin Öğrenci, Öğretmen, Veli Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
- Reijntjes, A., Thomaes, S., Boelen, P., Schoot, M., Castro, B., & Telch, M. (2011). Delighted when approved by others, to pieces when rejected: children's social anxiety magnifies the linkage between self- and other-evaluations. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 52(7), 774-81. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02325.x>.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Saeidmanesh, M., & Haghighi, M. (2017). Effect of hypnosis therapy on anxiety and self-esteem among stuttering children. *Middle Eastern Journal of Disability Studies*, 7, 61-61.
- Samochis, L., Lazar, S., Andreica, B., & Iftene, F. (2011). P01-341-Socialization aspects in children with stuttering. *European Psychiatry*, 26(S2), 343-343. [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(11\)72052-1](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(11)72052-1).
- Samson, I., Lindström, E., Sand, A., Herlitz, A., & Schalling, E. (2020). Larger reported impact of stuttering in teenage females, compared to males-A comparison of teenagers' result on Overall Assessment of the Speaker's Experience of Stuttering (OASES). *Journal of Fluency Disorders*, 67, 105822. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2020.105822>.
- Samson, I., Schalling, E., Herlitz, A., Lindström, E., & Sand, A. (2022). A cross-sectional investigation of the impact of stuttering on swedish females and males in childhood, adolescence, and young adulthood. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research: JSLHR*, 1-15. https://doi.org/10.1044/2022_JSLHR-22-00043.
- Shubin, A., Шубина, В., Aksarina, A., Аксарина, П., Khasanova, E., Хасанова, В., Yusupova, O., & Юсупова, Л. (2019). Features of interpersonal relationships in the environmental society in primary school children with stuttering, *Russian Military Medical Academy Reports*, 38(3), 258-263. <https://doi.org/10.17816/RMMAR26106>.
- Sizer, E., & Sizer, B. (2023). The effect of stuttering on symptoms of depression and social anxiety in adolescents. *European Review for Medical and Pharmacological Sciences*, 27(8), 3288-3293. https://doi.org/10.26355/eurrev_202304_32099.
- Soğukpınar, E. (2014). *Rehber Öğretmenlerin Benlik Saygısı ile Mesleki Benlik Saygısı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Tran, Y., Blumgart, E., & Craig, A. (2011). Subjective distress associated with chronic stuttering. *Journal of Fluency Disorders*, 36(1), 17-26. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2010.12.003>.

- Yasin, R. M., & Iqbal, F. (2020). A conceptual paper on self-esteem and social anxiety of stutter students' in Pakistan. *Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences*, 8(1), 28-34. <https://doi.org/10.52131/PJHSS.2020.0801.0100>.
- Ying, L., Shuang, Z., & Jia, X. (2022). Peer attachment and self-esteem mediate the relationship between family function and social anxiety in migrant children in China. *Child: Care, Health and Development*. 49(3), 563-571. <https://doi.org/10.1111/cch.13072>.
- Yoshikazu, K., Toshiro, U., Kazuo, A., Motohiro, S., Masahiko, T., Yumi, Y., Keiko, F., Nana, T., Daisuke, M., & Takashi, N. (2020). Can having siblings increase stuttering as compared to being an only child?, *International Archives of Communication Disorder*, 3(1). <https://doi.org/10.23937/2643-4148/1710017>.
- Zeigler-Hill, V., Besser, Y., & Besser, A. (2020). A negative halo effect for stuttering? The consequences of stuttering for romantic desirability are mediated by perceptions of personality traits, self-esteem, and intelligence. *Self and Identity*, 19, 613-628. <https://doi.org/10.1080/15298868.2019.1645729>

TÜRKİYE'DE DEĞİŞEN YOKSULLUK POLİTİKALARI: 2011-2021 YILLARI ARASI BİR İNCELEME¹

*Kübra Özlem USLU AYDIN**

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de 2011-2021 yılları arasında uygulanan yoksulluk politikalarını, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sosyal yardım uygulamaları üzerinden incelemekte ve bu politikaların insan hakları temelinde eleştirisini sunmaktadır. Bakanlığın sosyal yardımlaşma programlarının içeriği ve kapsamı doküman analizi yöntemiyle incelenmiş; özellikle sosyal devlet anlayışından “aile odaklılık” ve “şefkatli devlet” vurgusuna geçiş yapıldığı gözlemlenmiştir. Çalışmada, sosyal yardım bütçesi ve faydalanıcı hane sayısı yıllar içinde artmasına rağmen, ödenen yardım tutarlarının asgari ücrete oranla ciddi düşüş gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum, yardım tutarlarının faydalanıcıların temel insan haklarını koruma işlevini karşılamaktan uzak olduğunu göstermektedir. Çalışmanın bulguları, yoksullukla mücadelede yurttaş odaklı bir yaklaşımı öne çıkaran yapısal reformların gerekliliğini vurgulamaktadır. Bakanlığın uyguladığı yoksullukla mücadele politikalarını insan hakları perspektifinde değerlendiren bu araştırma, Türkiye’nin sosyal politika tasarımında iyileştirme alanlarına ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal politika, yoksulluk, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

CHANGING POLICIES ON POVERTY IN TURKEY: A REVIEW BETWEEN 2011-2021

ABSTRACT

This study examines the poverty policies implemented in Turkey between 2011 and 2021 through an analysis of the social assistance programs of the Ministry of Family and Social Services, offering a critique of these policies from a human rights perspective. Employing document analysis methods, the content and scope of the Ministry's social assistance programs were scrutinized, revealing a shift from the concept of the "social state" to an emphasis on "family-

¹ Türkiye’de Değişen Yoksulluk Politikaları: 2011-2021 Yılları Arası Bir İnceleme Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

* Sosyal Hizmet Uzmanı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı, İstanbul, 0000-0001-7826-4805, kubra.uslu@ibb.gov.tr

centeredness" and the "compassionate state." The findings indicate that, despite increases in the social assistance budget and the number of beneficiary households over the years, the amounts of assistance provided have significantly decreased relative to the minimum wage. This suggests that the assistance amounts are insufficient in fulfilling their role of protecting beneficiaries' fundamental human rights. The study underscores the necessity of structural reforms that prioritize a citizen-centered approach in combating poverty. By evaluating the Ministry's poverty alleviation policies from a human rights perspective, this research illuminates areas for improvement in Turkey's social policy framework.

Keywords: Social policy, poverty, Ministry of Family and Social Services.

GİRİŞ

Yoksulluk, yalnızca gelir eksikliği olarak açıklanmak yerine, "geliştirilebilecek yeteneklerden yoksunluk" olarak tanımlandığında bu soruna dair en kapsayıcı çerçeve ortaya çıkmaktadır (Sen, 2004, s. 36). Kuçuradı'nın insan hakları tanımında vurguladığı gibi insan hakları bireylerin insani olanakları, değerleri ve onurlarıyla yakından ilişkilidir (2018, s. 3). Bu açıdan bakıldığında, yoksulluk olgusunun insan hakları açısından ele alınması gerektiği açıkça görülmektedir. Yoksulluk, tarihsel süreçte mutlak ve göreceli yoksulluk kavramları ile tanımlanmaya çalışılmış olsa da bu yaklaşımlar yetersiz kalmış; 1997 yılında BM Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Raporuyla daha kapsayıcı bir kavram olan "insani yoksulluk" tanımı gündeme getirilmiştir (Sam, 2008, s. 62). İnsani yoksulluk, mutlak ve göreceli yoksulluk tanımlarını içerirken, daha geniş bir anlam taşımakta ve yoksulluğun çok boyutlu yapısını vurgulamaktadır (Şahin Taşgın, 2017, s. 158). Bu çalışma da, yoksulluğu insani yoksulluk perspektifiyle ele alarak değerlendirmektedir.

Yoksulluk, beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel haklarla doğrudan, diğer haklarla ise dolaylı olarak ilişkilidir; bu nedenle, yalnızca birey, aile ya da sivil toplum kuruluşlarının çabalarıyla çözüme kavuşabilecek bir sorun olmaktan çok uzaktır. Ayrıca, yoksulluğun süregelmesini sadece doğal afet, pandemi, göç ya da bir ülkenin ekonomik koşuluyla açıklamak oldukça yetersizdir. Yoksulluk sorunu, çoğu zaman ekonomik kaynakların yetersizliğinden çok, bu kaynakların adil dağıtımını sağlayacak mekanizmaların eksikliği ve işlevsel refah politikalarının uygulanmaması ile ilgilidir (Buğra, 2008, s. 89). Bu nedenle, devlet otoritelerinin yoksullukla mücadelede etkin refah politikaları geliştirme sorumluluğu bulunmaktadır. Yoksulluk ve insan hakları arasındaki bu yakın ilişki, devletin adil bir yaşam düzeyine erişimi sağlama sorumluluğunu vurgulayarak, nitelikli sosyal politikaların uygulanmasının önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'de sosyal politikalarından sorumlu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yoksullukla mücadeleye yönelik bakış açısını ortaya koymayı ve bu alanda uygulanan kamu politikalarının görünürlüğünü artırarak iyileştirilmesi gereken yönlerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, Bakanlık tarafından 2011-

2021 yılları arasında sunulan sosyal yardım programlarının kapsamı, yöntemi ve yardım alma koşulları, sosyal yardım programları ile bu alandaki söylemlere yönelik değişimler; Bakanlık bütçesinin genel bütçe içerisindeki yeri; sosyal yardım ödemeleri ve desteklenen hane sayısındaki yıllık değişimler incelenmiştir.

Bakanlığın yoksulluk sorununa yaklaşımını anlamak, Türkiye'nin sosyal politikalarının bugünkü durumunu kavramak ve geleceğe dair iyileştirme alanlarını belirlemek açısından önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak söylem ve içerik analizi alt başlıklarında derinlemesine inceleme yapılmıştır. Çalışmada, 2011-2021 dönemini kapsayan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına ait faaliyet raporları başta olmak üzere, performans programları, kalkınma planları, e-bültenler, stratejik planlar ve ana akım medyada yer alan ilgili haberler analiz edilmiştir.

BULGULAR

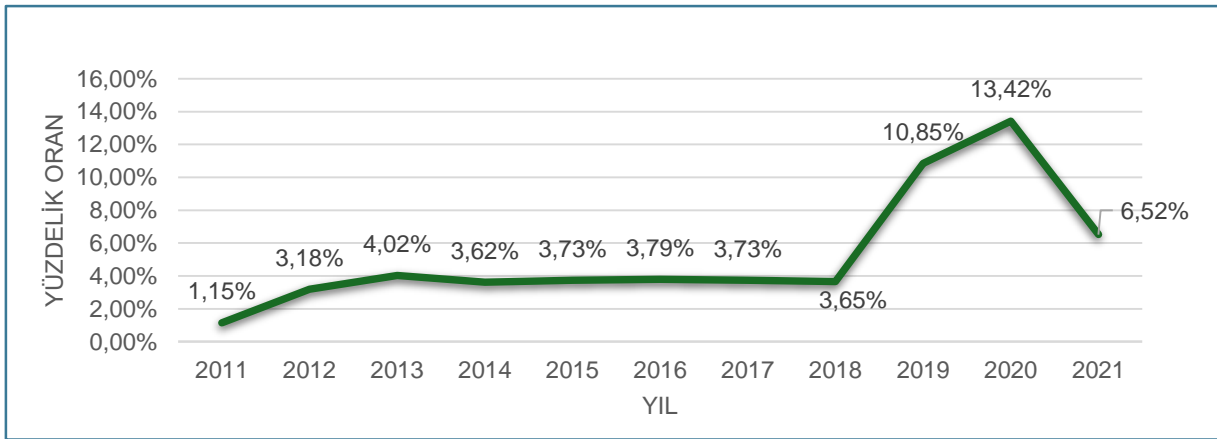
2011-2014 yılları arasında "sosyal devlet" ilkesi çerçevesinde yoksullukla mücadele amacıyla yapılan sosyal yardım vurgusunun, 2014 yılından itibaren özellikle "şefkatli devlet" ve "aile odaklılık" vurgularına kaydırıldığı çalışmanın önemli bulgularındandır (ASPB, 2015, s. 5). Bununla birlikte Bakanlığın aileye verdiği önem, kurulduğu günden 2021 yılına değin üç defa isim değiştirse de "aile" kelimesinden vazgeçilmemesinden ve tüm Bakanların toplumsal cinsiyet normlarıyla uyumlu biçimde ailenin temel taşı olarak görülen "kadın" Bakanlardan oluşmasından da anlaşılmaktadır. Aileye ve şefkatli devlet yönetimine yönelik atıfa faaliyet raporlarında sıklıkla rastlanmakta, özellikle sosyal yardımların devletin hayırseverliğine yönelik bir eylem olduğu ya da hakka hizmet ifadeleriyle sunulduğu da gözlenmektedir (DHA, 2015). Fakat aileye atfedilen bu önemin aile içinde kadına evde bakım yardımı gibi yardımlar aracılığıyla ek sorumluluklar yüklediği bilinmektedir (Yentürk, Yılmaz ve Karabacak, 2018, s.222).

Öte yandan söz konusu yıllarda sunulan sosyal yardımların tamamında sosyal yardımdan faydalanma kriterinin hane halkı gelirin esas alınmasıyla sağlanan muhtaçlık tespitiyle gerçekleştirildiği görülmektedir (ASHB, 2021, s. 129). Bununla birlikte her geçen yıl özellikle muhtaçlık kriteri ve hane halkı gelirin tespitiyle "hak eden yoksulun" bulunması konusunda çabanın arttığı, "hak odaklılık" kavramının ise insan hakları yerine "objektif kriterlere göre hak eden yoksul" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır (ASPB, 2012, s. 34). Hatta bazı Bakanlarca Bakanlığın sunduğu hizmetlerin "hakka hizmet" olarak ifade edildiği de görülmektedir (DHA, 2015).

Böylesi bir bakış açısı ise hane halkında yaşayan kişilerin bireysel ihtiyaçların göz ardı edildiği sonucunu doğurmakta, aktif bir geliri olmayan kişileri hane halkında geliri bulunan kişi ya da kişilere bağımlı kılmaktadır.

Sosyal yardım uygulamalarındaki değişimlerden ilki ise, sosyal yardım programları sayısının 2011-2021 yılları arasında 26'dan 46'ya yükselmesidir (ASHB, 2021, s.133). Sosyal yardım programlarındaki bu artış, gıda yardımı, yakacak yardımı ve eğitim materyali yardım programlarının elektrik yardımına kadar ulaşmasıyla bireylerin günlük yaşam dinamiklerinin her bir ayrıntısına sirayet etmiş yoksulluk sorununu açığa çıkarmaktadır. Öte yandan özellikle Covid-19 pandemisinden sonra Bakanlığın yardım kampanyaları dahi yürütmeye başladığı gözlenmektedir (AÇSHB, 2020, s. 155). Bu gözlem, devlet otoritelerinin refah sağlayıcılığa ilişkin sorumluluğu yurттаşla paylaşmasına yönelik çabanın ve söylem düzeyinde gerçekleştirilen hayırseverlik vurgusunun uygulamada da kendini görünür kıldığının ispatı niteliğindedir. Ayrıca pandemi döneminde yapılan yardım kampanyaları aracılığıyla desteklenen hanelerin de Bakanlık tarafından sosyal yardımlardan yararlanan haneler arasında sayılarak kamuoyu ile paylaşıldığı bulgusuna rastlanmıştır (ASHB, 2021, s.130). Bu yöntem, yalnızca Bakanlığın doğrudan ulaştığı hanelerin değil, bireysel bağışlarla desteklenen hanelerin de sosyal yardım verilerine dâhil edilmesiyle verilerin muğlaklaşmasına neden olmaktadır.

Aynı yıllarda, aynı sosyal yardımların tüm dezavantajlarına rağmen ağırlıklı olarak uygulanmaya devam ettiği görülmektedir. Aynı yardımların depolanması, tasnifi ve dağıtımını gibi süreçlerin yaratabileceği zorluklar düşünöldüğünde, bu uygulamanın kamu kaynaklarının israfına yol açabileceği ve özellikle gıda ürünlerinde bozulma riski gibi sorunlar doğurabileceği bilinmektedir (Buğra ve Keyder, 2012, s.112). Buna rağmen çürük, bozuk ve dağıtıma uygun olmayanların ayrılmasıyla arz fazlası ürünlerin yoksul hanelere ulaştırıldığı görülmektedir (ASHB, 2021, s.135). Bu durum, Bakanlığın aynı yardımların sosyal yardım politikalarının niteliğini zayıflatan yönlerini göz ardı ettiğini ve yoksullukla mücadelede insana yaraşır, sürdürülebilir çözümler yerine arz fazlası ürünlere dayalı bir yaklaşıma dahi yönelmiş olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. Yıllara Göre Genel Bütçeli İdareler Arasında Bakanlığa Ayrılan Bütçe Payının Yüzdellik Oranı²

² Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri - T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (hmb.gov.tr)" (Erişim Tarihi: 09.12.2023).

2011-2021 yılları arasında bütçe ve harcamalarda yaşanan değişimler dikkate alınarak Genel Kamu İdareleri Bütçeleri içinde ASHB'ye ayrılan bütçenin değişimini izleyen Şekil-1 hazırlanmıştır. Bu tablo aracılığıyla söz konusu 11 yıl içerisinde gerçekleşen %5,37'lik büyüme görülmektedir.

Tablo 1. ASHB Tarafından Sosyal Yardımlar İçin Aktarılan Kaynak³

	2018	2019	2020	2021
ASHB Tarafından Sosyal Yardımlar İçin Aktarılan Kaynak (Milyar TL)	43	55	69	60

Tablo-1 aracılığıyla ise, ASHB tarafından sosyal yardımlar için aktarılan kaynağa ilişkin verilere yer verilmiştir. Burada belirtilen sosyal yardım tutarları Bakanlık tarafından SYDT Fonu+ Genel Bütçe olarak ifade edilmektedir. Faaliyet raporlarında SYDT Fonu ve Genel Bütçe ile yapılan yardımlar arasındaki ayrımın netleştirilememesi, doğrudan Genel Bütçe içerisinden sosyal yardımlara ilişkin ne kadar kamu kaynağı kullanıldığının bilinmemesine yol açmakta olduğundan hesap verilebilirlik ilkesiyle örtüşmediği görülmektedir.

Öte yandan söz konusu yıllarda var olan artma eğiliminin pandemiden doğan ihtiyaçlar nedeniyle oluştuğu da açıktır.

Tablo 2. Tüm Kamu Kurumlarının Harcanan Sosyal Yardımların GSYİH İçerisindeki Payı⁴

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Harcanan Sosyal Yardımların GSYİH İçerisindeki Payı	1,18%	1,18%	1,35%	1,38%	1,33%	1,45%	-	1,16%	1,24%	1,42%	1,74%

Yukarıdaki tabloda ise Bakanlık tarafından sunulan bir diğer veri seti olarak tüm kamu kurumlarının sosyal yardım harcamalarının GSYİH içerisindeki payı derlenmiştir. Bu tabloda, 2011-2021 yılları arasında %0,39'luk bir pay artışı bulunduğu görülmektedir. 11 yıl içerisinde GSYİH içerisinde sosyal yardımlara ayrılan payın ilerleme düzeyi sosyal yardımların niteliği üzerine düşünülmesine neden olmaktadır.

³ ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. 2018 öncesinde toplam aktarılan kaynak verisine yer verilmediğinden 2018 yılı itibarıyla sunulan veriler tablolastırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "<https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/>" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

⁴ ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. 2017 faaliyet raporu paylaşılmadığından GSYİH payı aktarılamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "<https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/>" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

Bu dönemdeki değişimlerin ve sosyal yardım programlarındaki niceliksel artışların hane halkına etkilerini değerlendirmek amacıyla TÜİK hane halkı verileri ile ASHB sosyal yardım faydalanıcı verilerinin derlenmesiyle Tablo-3 hazırlanmıştır. Tablo incelendiğinde, Türkiye'de hane halkı sayısındaki yıllık artış oranı %2-%3 arasında seyrederken, sosyal yardım faydalanıcılarının sayısında dalgalı bir seyir izlenmiş ve 2018 sonrası dönemde önemli bir artış kaydedilmiştir. İlgili veriler oranlandığında 2014 yılında 7 haneden biri sosyal yardım faydalanıcısıyken bu sayı 2021 yılında 4,3 haneye düşmüştür. Dolayısıyla sosyal yardımların kapsamındaki artışın yoksullukla mücadelede yapısal bir çözüm sunmaktan ziyade, her yıl ortaya çıkan yeni yoksulluk vakalarına geçici müdahalelerle yanıt vermekle yetinildiği görülmektedir.

Tablo 3. TÜİK Hane Halkı Sayısı Verisiyle ASHB Sosyal Yardımlardan Faydalanan Hane Halkı Sayısının Kıyaslanması

Yıl	Hane halkı sayısı ⁵	Bir önceki yıla göre hane halkı artış yüzdesi	2013 yılına kıyasla hane halkı artış yüzdesi	Sosyal yardımlardan faydalanan hane halkı sayısı ⁶	Bir önceki yıla kıyasla sosyal yardımlardan faydalanma artış/azalış yüzdesi	2013 yılına kıyasla sosyal yardımlardan faydalanma artış/azalış yüzdesi
2012	19.842.850					
2013	20.489.721	3%	3%	3.096.489		
2014	21.091.075	3%	6%	3.005.898	-3,0%	-3%
2015	21.662.260	3%	8%	3.017.969	0,4%	-3%
2016	22.206.776	2%	11%	3.154.069	4,3%	2%
2017	22.676.186	2%	12%	3.201.253	1,5%	3%
2018	23.221.218	2%	15%	3.494.932	8,4%	11%
2019	24.001.940	3%	17%	3.282.975	-6,5%	6%
2020	24.604.080	2%	19%	6.630.682	50,5%	53%
2021	25.329.833	3%	22%	5.903.515	-12,3%	48%

2011-2021 yıllarını kapsayan tüm tablo ve veriler incelendiğinde, Bakanlığa ayrılan bütçe payının tüm kamu kaynakları içindeki oranında artış kaydedildiği görülmekle birlikte, Bakanlığın sosyal yardımlara ayırdığı fonların aynı ölçüde artmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Sosyal yardımlardan yararlanan hane oranının 2013 yılına kıyasla %48'e yükselmiş olmasına rağmen sosyal yardımların GSYİH içindeki payında benzer bir artış gözlenmemektedir. Bu durum, sosyal yardımdan yararlanan hane sayısındaki artışa

⁵ TÜİK Resmi İnternet Sitesinde sunulan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "<https://nip.tuik.gov.tr/?value=HanehalkiSayisi>" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

⁶ ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "<https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/>" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

rağmen yardım tutarlarının reel anlamda bir düşüş eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. Bu sonucun daha iyi değerlendirilmesi için Bakanlığın farklı sosyal yardım programlarının yıllar içinde asgari ücrete oranlanarak incelenmesi yoluna gidilmiş ve sosyal yardım programlarının etkinliğine dair daha detaylı analizler yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) ve Evde Bakım Yardımının detaylı analizi hazırlanmıştır.

Tablo 4. SED Yararlanıcısı Çocuk Sayısı, Aylık Ortalama Destek Miktarı ve Asgari Ücrete Oranı ⁷

Yıl	Çocuk Sayısı	Aylık Ortalama Destek Miktarı (TL)	Asgari ücret (TL) ⁸	Asgari Ücrete Oranı
2011	41.778	451,43	658,96	69%
2012	49.461	501,57	701,13	72%
2013	62.256	538,02	773,01	70%
2014	80.375	539,47	846,00	64%
2015	101.561	582,11	949,07	61%
2016	137.415	653,40	1.300,99	50%
2017	161.630	-	1.404,06	-
2018	185.766	826,00	1.603,12	52%
2019	198.907	970,00	2.020,90	48%
2020	129.422	1.082,00	2.324,71	47%
2021	140.275	1.259,70	2.825,90	45%

Tablodaki verilerden, hizmetin ilk sunulmaya başlandığı yıllarda çocuklar için sağlanan desteğin asgari ücrete oranının %69-74 arasında değiştiği, ancak 2014 yılı itibarıyla çocuk başına verilen nakdi desteğin asgari ücrete oranında düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, 2011-2021 yılları arasında SED kapsamında desteklenen çocuk sayısında artış olduğu görülmektedir. 2019'dan 2020'ye geçişte ise SED yararlanıcısı çocuk sayısında yaklaşık 70.000 kişilik bir azalma olduğu ancak bu düşüşün nedeni hakkında faaliyet raporunda bir bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir. Evde Bakım Yardımının yıllara göre dağılımı ve asgari ücret karşısındaki durumu ise bir sonraki tabloda sunulmuştur.

⁷ ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "<https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/>" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "<https://www.csgeb.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucretler.pdf>" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

Tablo 5. Evde Bakım Yardımı Yararlanıcısı Kişi Sayısı, Aylık Ortalama Destek Miktarı ve Asgari Ücrete Oranı⁹

Yıl	Kişi Sayısı	Aylık Ortalama Destek Miktarı (TL)	Asgari Ücret ¹⁰	Asgari Ücrete Oranı
2011	352.859	659,00	658,96	100,01%
2012	400.347	701,00	701,13	99,98%
2013	427.434	715,00	773,01	92,50%
2014	450.031	793,00	846	93,74%
2015	508.481	831,00	949,07	87,56%
2016	481.141	933,00	1.300,99	71,71%
2017	499.130		1.404,06	
2018	513.276	1179,00	1.603,12	73,54%
2019	517.511	1385,00	2.020,90	68,53%
2020	535.805	1658,00	2.324,71	71,32%
2021	530.812	1798,00	2.825,90	63,63%

Bu yardıma dair yukarıdaki tabloda sunulan 2013 ve 2014 yıllarına ait aylık ortalama destek miktarına, yılın ilk ve son 6 aylık dönemlerinin ortalaması alınarak ulaşılmış olup, diğer veriler ilgili yılların faaliyet raporlarından derlenmiştir. 2014 yılında "Engellilerin Evde Bakımına Destek İçin Verilen Sosyal Yardımlar Hakkında Genelge" (2014/07 Sayılı) ile evde bakım hizmetleri "Evde Bakım Yardımı" olarak adlandırılmıştır (ASPB, 2014, s. 95). Bu değişiklikte birlikte, ücretli bir emeği ve profesyonel bir disiplini içeren bakım hizmetlerinin artık hane halkına bir yardım olarak sunulmasıyla, ailelerin refah sağlayıcı işlev gördüğü politika anlayışı resmiyete dökülmüştür. Tablodan da görüldüğü üzere "Evde Bakım Yardımı" 2011 ve 2012 yıllarında net asgari ücret tutarında ödenmiş, ancak sonraki yıllarda bu yardım miktarları değişim göstermiş; 2019'da %68,53, 2020'de %71,32 ve 2023'te %63,63 oranında gerçekleşmiştir (ASPB, 2011, s. 101). Bu sonuçlar doğrultusunda, evde bakım hizmeti sunan bir kişi 2011 yılında asgari gelir düzeyine erişebilirken, yıllar içinde bu oranın %37 azaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, her geçen yıl evde bakım desteği sunulan kişi sayısının kamu ve özel bakımda kalan kişi sayısının çok üzerinde olduğu ve 2021 yılında evde bakım hizmetinden yararlanan kişi sayısının kamu ve özel kurum bakımından faydalanan kişi sayısına oranlandığında 16 katı aşkın kişinin bu yardımdan yararlandığı görülmektedir (EYHGM, 2023, s. 45-49). Bu durum da

⁹ ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "<https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/>" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

¹⁰ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "<https://www.csgeb.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucretler.pdf>" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

profesyonel bir alan olan palyatif bakımın aileye, kadına devrinin ne kadar yoğun olduğunu gözler önüne sermektedir.

ASHB tarafından sunulan SED ve Evde Bakım Yardımı dışında kalan diğer nakdi yardım programlarının da asgari ücret karşısında ciddi düşüş yaşandığı bilinmektedir.¹¹ Muhtaçlık kriterine dayalı ve hane halkı odaklı sosyal incelemeler sonucunda destek almaya hak kazanan bireylere sağlanan nakdi yardımların, asgari ücret karşısında yaşadığı düşüşün, orta gelir düzeyindeki yurttaşların gelir kaybıyla aynı bağlamda ele alınması mümkün değildir bu nedenle bu tablonun ülkenin refah seviyesiyle ya da yaşanan enflasyonla açıklanması uygun görülmemektedir. Sosyal yardıma erişen bireylerin yaşam koşulları dikkate alındığında, bu tür bir değer kaybının kabul edilemez olduğu ortadadır; zira yardımların asgari ücret karşısındaki yaşadığı azalma, doğrudan temel hakların ihlaline yol açabilecek bir riski içinde barındırmaktadır. Böylesi bir tablonun mevcudiyetinde dahi Bakanların “sosyal yardımların artması refahın artmasıyla açıklanır” ifadelerine rastlanmıştır (Hürriyet, 2022). Hatta Cumhurbaşkanı’nın Ankara’da gerçekleştirdiği bir miting esnasında “Sosyal yardım programıyla ülkemizde sahipsiz kimse bırakmadık” (Anadolu Ajansı, 2023) ifadelerini kullandığı görülmüştür. Dolayısıyla sosyal yardım alan hane sayısında bir artış yaşanırken tekil sosyal yardım faydalanıcısı hanelere sunulan nakdi desteğin her geçen yıl asgari ücret karşısında eridiği gözlenirse de faaliyet raporlarında ya da ana akım medyada çoğunlukla ya artan sosyal yardım faydalanıcısı sayısına ya da toplam harcanan sosyal yardım miktarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu vurgu sayesinde tekil sosyal yardım faydalanıcısı hanelerin hak kayıpları ya da dezavantajlı olduğu halde muhtaçlık tespitinin üst sınırında kaldığı için destek göremeyen bireylerin mağduriyetleri görünür olmamaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları ışığında, Türkiye’de 2011-2021 yılları arasında sürdürülen yoksullukla mücadele politikalarının yurttaşların ihtiyaçlarına göre değil hane halkının gelir durumuna göre hane temelli sunulduğu ve bu durumun hane içindeki tekil bireylerin ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine neden olduğu, bazı yardım türleriyle bakım sorumluluğunun doğrudan aileye yüklendiği, sunulan sosyal yardımlarda niceliksel artışlara odaklanılarak niteliksel olarak geliştirilmesi gereken yanların ihmal edildiği, sosyal yardım programlarının yerine getiriliş biçimleri nedeniyle kamu harcamalarının izlenmesinde güçlüklerle karşılaşıldığı ve sosyal yardımların hayırseverlik/şefkatli devlet söylemleriyle sürdürülmesine karşın insan haklarına yönelik politik stratejiye ilişkin eylem ve söylemlere güçlü vurgularla yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

¹¹ Yüksek lisans tezinde diğer sosyal yardımlara ilişkin aynı değerlendirmenin yapıldığına dair başka yardım türlerine de yer verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kübra Özlem Uslu Aydın, “Türkiye’de Değişen Yoksulluk Politikaları:2011-2021 Yılları Arası Bir İnceleme” <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

Yoksullukla mücadelenin hayırseverlikten çıkarılarak, hane halkı odaklı yardımlar yerine bireyi hedef alan, tüm yurttaşları kapsayan, yoksulluğun sayısallaşmasını engelleyen, nicelikten ziyade niteliğe odaklanan ve insan haklarını merkeze alan vatandaşlık geliri gibi sosyal politika uygulamalarının ivedilikle geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, daha fazla insanın temel haklarının ihlal edilmesini önlemek açısından hayati önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). 2020 Yılı Faaliyet Raporu. 01.01.2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). 2019 Yılı Faaliyet Raporu. 02.01.2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018). 2018 Yılı Faaliyet Raporu. 03.01.2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). 2021 Yılı Faaliyet Raporu. 04.01.2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016). 2016 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). 2015 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). 2014 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). 2013 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012). 2012 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011). 2011 Yılı Faaliyet Raporu. 04.12.2022 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012). 2013-2017 Stratejik Plan. 30.12.2022 tarihinde <http://www.sp.gov.tr/tr/stratejikplan/kurum/855/Aile+ve+Sosyal+Hizmetler+Bakanligi> adresinden alındı.
- Anadolu Ajansı (2023, 11 Mayıs). Sosyal Yardım Programlarıyla Ülkemizde Sahipsiz Kimse Bırakmadık. 11.05.2024 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=gcNLwDLxsTk> adresinden alındı
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2012). *Vatandaşlık Gelirine Doğru*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan Haber Ajansı (2015, 17 Eylül). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Değil Hayır ve Dua Bakanlığı. 18.09.2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/aile-ve-sosyal-politikalar-bakanligi-degil-hayir-ve-dua-bakanligi-371555> adresinden alındı.

- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. 20.10.2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/> adresinden alındı.
- Hürriyet Haber (2022, 02 Kasım). Sosyal Yardımların Artması Sosyal Refahın Artması İle Açıklanır. 11.05.2024 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-yanik-sosyal-yardimlarin-artmasi-sosyal-refahin-artmasi-ile-aciklanir-42164263> adresinden alındı.
- Kuçuradi, I. (2018). İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Nussbaum, Martha C. (2018). Yapabilirlikler Yaratmak İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı. (S.Somuncuoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sam, N. (2008). Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 59-70. 04.12.2023 tarihinde <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423935925.pdf> adresinden alındı.
- Sen, A. (2004). Özgürlükle Kalkınma. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şahin Taşğın, N. (2017). *Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- TÜİK. (2022, 19 Aralık). Nüfus ve Konut Sayımı. 01.12.2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Population-and-Housing-Census-2021-45866> adresinden alındı.
- TÜİK. (2024). Nüfus İstatistikleri Portalı. 01.12.2023 tarihinde <https://nip.tuik.gov.tr/> adresinden alındı.
- Yentürk, N., Yılmaz, Z. ve Karabacak Y.K (2018). *Sosyal Yardımlardan Güvenliğe Türkiye'nin Kamu Harcamaları (2006-2017)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

YAŞLI YOKSULLUĞUNU ANLAMAK ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Buse KAVALCI¹
Merve İBRAHİMOĞLU²
Gülsüm ÇAMUR³

ÖZET

Araştırmanın temel amacı, Türkiye'de giderek zorlaşan ekonomik koşulların yaşlı bireyler üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırmanın nihai hedefi, hızla artan yaşlı nüfusu dikkate alarak, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik sosyal hizmet politikalarının geliştirilmesine katkı sunmaktır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseniyle, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu, 65 yaş ve üzeri 4 kadın ve 4 erkekten oluşmaktadır. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen "Yaşlı Birey Görüşme Formu" aracılığıyla toplanmıştır. Veriler, betimsel içerik analiz yöntemiyle, MAXQDA Nitel Veri Analiz Programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda yoksulluk, ihtiyaç, borçlanma durumu, tasarruf etme, günlük yaşam pratiği, yoksullukla baş etme mekanizmaları yaşlılar ve mutluluk temaları elde edilmiştir. Gelir yetersizliği; gıda, barınma, sağlık, giyim gibi günlük ihtiyaçları karşılamakta zorluk yaşanmasının, borçlanmaların, tasarruf edememenin, günlük yaşama yeterince katılamamanın nedeni olarak belirtilmiştir. Gelir yetersizliğinin kadın ve erkeklerde birbirinden farklı yansımaları olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda yaşlıların gelirlerinin iyileştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması önerilmektedir. Yaşlıların sosyal katılımlarını artırmak amacıyla ücretsiz erişim sağlayabilecekleri toplum merkezleri, mahalle evleri ve yaşlı evleri gibi kuruluşlarının yaygınlaştırılması ve sosyal hizmet odaklı çalışmaların bu kurumlarda sunulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, yaşlılık sorunları, yaşlı yoksulluğu.

¹ Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Samsun, ORCID: 0000-0002-2136-2161, buse_kavalci55@hotmail.com

² Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Samsun, ORCID: 0000-0002-2136-2161, buse_kavalci55@hotmail.com

³ Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Samsun, ORCID: 0000-0001-5116-2462, gulsum.camur@omu.edu.tr

A QUALITATIVE STUDY ON UNDERSTANDING ELDERLY POVERTY

ABSTRACT

The primary aim of this study is to examine the impact of increasingly challenging economic conditions on elderly individuals in Turkey. The ultimate goal of the research is to contribute to the development of social work policies aimed at improving the quality of life for elderly individuals, considering the rapidly growing elderly population. The study adopts a phenomenological design, one of the qualitative research methods, and was conducted through semi-structured, in-depth interviews. The sample group comprises four women and four men aged 65 and above. Data were collected using the "Elderly Individual Interview Form" developed by the researchers. Data were analyzed through descriptive content analysis, using the MAXQDA Qualitative Data Analysis Software. The study revealed poverty, need, indebtedness, saving, daily life practices, coping mechanisms for poverty, elderly well-being, and happiness. Insufficient income was cited as a cause for difficulties in meeting daily needs such as food, shelter, health, and clothing, as well as issues related to indebtedness, inability to save, and limited participation in daily life. It was found that income insufficiency has different implications for men and women. Accordingly, it is recommended that regulations be implemented to improve the income levels of elderly individuals. Additionally, to enhance the social participation of the elderly, it is suggested to establish and expand community centres, neighbourhood houses, and elderly homes, where they can access services free of charge, and to provide social work-oriented programs within these institutions.

Keywords: Elderly, ageing issues, elderly poverty.

GİRİŞ

Dünyada meydana gelen tüm gelişim ve değişimlere rağmen toplumsal kaynakların adil bir şekilde dağıtılmaması vb. nedenlerle yoksulluk sorunu geçmişten günümüze dek önemli sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Toplumun tüm kesimlerini etkilemekle birlikte yaşlı, engelli, çocuk vb. dezavantajlı gruplar için yoksulluk daha büyük risk teşkil etmektedir (Muammer ve Közleme, 2017). Bu nedenle yoksulluk sorununun anlaşılması ve giderilmesi noktasında bu grupların kendi içinde ayrı ayrı değerlendirilmesi, neden ve sonuçların belirlenmesi ve çözümün üretilmesi gerekmektedir.

Yoksullukla mücadele noktasında birbirinden farklı meslek ve disiplinlerin farklı sorumlulukları bulunmaktadır. Yoksullukla mücadelede önemli bir konumda bulunan mesleki disiplinlerden biri de sosyal hizmettir. Yoksulluk bireylerin biyo-psiko-sosyal tüm boyutlarını etkileyen geniş çaplı bir etki alanı olan bir sorun olması nedeniyle müdahale kapsamının da geniş perspektiften sunulması gerekmektedir (Karasoy, 2021). Bu müdahalelerin gerçekleştirilebilmesi için ise yaşlı yoksulluğunun neden ve sonuçlarının anlaşılması ve değerlendirilmesi, bu doğrultuda sosyal hizmet müdahalesinin doğru ve etkili biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu araştırma Türkiye'de giderek zorlaşan ekonomik koşulların yaşlı bireyler üzerindeki etkilerinin incelemesini

amaçlamaktadır. Araştırma, özellikle yaşlı ve dar gelirli bireyler üzerinde ciddi baskılar oluşturan ekonomik süreçlerin, onların yaşam pratiklerine ve sosyal ilişkilerine nasıl yansıdığına odaklanmaktadır. Gereksinimlerin farklılaştığı özel bir dönem olan yaşlılık dönemindeki bireylerin karşılaştığı ekonomik yoksunluk, yalnızlık ve sosyal izolasyon gibi zorluklar, sosyal hizmet perspektifinden ele alınmaktadır. Araştırmanın nihai hedefi, hızla artan yaşlı nüfusu dikkate alarak, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik sosyal hizmet politikalarının geliştirilmesine katkı sunmaktır. Ayrıca, elde edilen bulguların sosyal politika yapımcılar ve sosyal hizmet uzmanlarına rehberlik etmesi amaçlanmaktadır.

Yaşlılık

Yaşlılık, bireylerin yaşam döngüsünün son dönemini ifade eden bir olgudur. Çok boyutlu farklı zamanlarda farklı kültürlerden etkilenen bir olgu olması nedeniyle birbirinden farklı yaşlılık tanımları bulunmaktadır. Yaşlılığın birçok tanımında kronolojik yaş temel alınan ilk unsurdur. Ancak bireylerin biyolojik, psikolojik, sosyal vb. birçok boyutu olması doğrultusunda yaşlılık tüm bu boyutlar göz önünde bulundurulurken ele alınması ve tanımlanması gereken bir olgudur (Emiroğlu, 1995; akt. Soysal, 2020). Biyolojik yaşlanma; ilerleyen zaman bağlamında bireylerin fizyolojik yapısında meydana gelen değişimlerdir (Arpacı, 2005; akt. Soysal, 2020). Psikolojik yaşlanma; bireylerin kronolojik ve biyolojik yaşlanma süreçlerine psikolojik olarak uyum sağlama sürecini ifade etmektedir (Şentürk, 2022). Sosyolojik yaşlanma; toplumların belirli yaş dönemlerindeki bireylerden beklediği görev, rol ve sorumlulukları ifade etmektedir (Er, 2009).

Yaşlılık Döneminde Yaşanan Sorunlar

Yaşlılık dönemi bireylerin fizyolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan kendine özgü özellikleri olan bir dönemdir. Bu dönemde bireyler dönemin kendine özgü süreçleri bağlamında yaşadıkları değişimler sonucunda biyo-psiko-sosyal sorunlar, bakım ihtiyacı, ayrımcılık ve dışlanma, sosyal izolasyon ve yalnızlık, ekonomik yoksunluk, çocukların evden ayrılığı ve eşin kaybı vb. pek çok sorunla karşı karşıya kalabilmektedirler (Şentürk, 2022; Özkan ve Keleşoğlu, 2024).

Yaşın ilerlemesiyle birlikte yaşlılık döneminde bireylerde birçok fiziksel değişiklik yaşanmakta ve bazı sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır. (Özkan ve Keleşoğlu, 2024). Tansiyon, şeker, kalp rahatsızlıkları, görme ve işitmede azalma veya kayıp, kanser, iskelet ve kas sistemi hastalıkları, demans, yaşlılık döneminin en temel sağlık sorunlarını oluşturmaktadır. Bu sağlık sorunları beraberinde yaşlı bireylerin düşmesi, günlük yaşam aktivitelerini yerine getirememesi, sosyal işlevselliğin azalması, bakım sorunları vb. fiziksel, psikolojik ve sosyal başka sorunlara da neden olabilmektedir (Şentürk, 2022; Özkan ve Keleşoğlu, 2024).

İnsan biyo-psiko-sosyal açıdan bir bütündür ve yaşam döngüsünün her döneminde biyo-psiko-sosyal ihtiyaçları bulunmaktadır. Sosyal ilişki kurma ihtiyacı bunlardan biridir. Ancak emeklilik, eş kaybı, çocukların evlilik vb. nedenlerle evden ayrılması, arkadaşların vefatı vb. nedenlerle yalnızlık yaşlılık döneminin önemli sorunlarından biridir (Soysal, 2020). Aynı zamanda toplumun yaşlılığa yönelik algıları, yaşlı bireylere yönelik dışlayıcı tutum ve davranışlar da yaşlı bireylerin yalnızlığının artmasına ve sosyal izolasyona neden olabilmektedir (Özkan ve Keleşoğlu, 2024).

Yaşlılık dönemiyle birlikte bireylerin aktif çalışma hayatından uzaklaşması, sağlık harcamalarının çoğalması vb. nedenlerle ekonomik sorunlar yaşayabilmektedir. Ekonomik sorunlar aynı zamanda bireylerin temel gereksinimlerini karşılayamama, sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamama, günlük yaşam aktivitelerinde azalma vb. başka sorunların nedeni konumunda yer almaktadır (Özmete, Hablemitoğlu ve Yıldırım, 2012; Türkan ve Sezer, 2017).

Yaşlı Yoksulluğu

Yoksulluk, yaşam döngüsünün tüm aşamalarındaki bireyler için önemli sorun alanlarından biri olmakla birlikte yaşlı bireyler yoksulluktan en çok etkilenen risk gruplarından biridir. Yaşlanmayla birlikte fizyolojik açıdan meydana gelen değişimler, sağlık sorunlarındaki artış, emeklilik sonucu gelirin azalması, çalışma hayatından uzaklaşma, çalışma zorunluluğu olanlar için güvencesiz ortamlarda düşük ücretle çalışma vb. birçok neden yaşlı yoksulluğunu meydana getirmektedir. Birçok neden yaşlı yoksulluğunu meydana getirmektedir, bununla birlikte yaşlı yoksulluğu da birbirinden farklı birçok başka sorunu meydana getirmektedir (Karadeniz & Öztepe, 2013). Gıda, barınma, ulaşım vb. temel ihtiyaçların giderilememesi, sağlık sorunlarının giderilmesine yönelik yeterli hizmetlerin alınamaması, sosyal yaşama yeterince dahil olamama, günlük yaşam aktivitelerinin kısıtlanması, sosyal izolasyon, yalnızlık, depresyon vb. sorunlar yaşlı yoksulluğu sonucu meydana gelen diğer sorunlar içinde yer almaktadır.

Sosyal devlet, sosyal adalet ve insan hakları bağlamında toplumun tamamının yaşam şartlarının iyileştirilmesi için politikalar ve uygulamalar gerçekleştirmekle yükümlüdür. Bu bağlamda toplumun önemli bir kısmını oluşturan yaşlı bireylerin temel hakları bağlamında gerekli tüm hizmetlerden faydalanabilmesi ve sorun ve ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Bu çalışmaların gerçekleştirilmesinde ise birbirinden farklı meslek gruplarına sorumluluklar düşmektedir (Karasoy, 2021).

Sosyal adalet ve insan haklarını temel alarak toplumun değişimi ve gelişimini sağlamayı hedefleyen sosyal hizmet mesleği de yaşlı yoksulluğu üzerine teorik ve pratikte çalışan meslek gruplarından biridir. Sosyal hizmet mesleği yaşlı bireylerin biyo-psiko-sosyal sorun ve ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında mikro, mezzo ve makro düzeylerde birey, grup, aile ve toplum temelli çalışmalar gerçekleştirmektedir. (Tekindal, 2019; akt. Karasoy, 2021).

Yaşlı bireylerin günlük yaşam aktivitelerinin iyileştirilmesi, sosyal işlevselliğinin artırılması ve sahip oldukları temel hak ve özgürlükler bağlamında yaşamlarını sürdürebilmeleri için yaşlı yoksulluğu sorununun neden ve sonuçlarının anlaşılabilirliği ve bu bağlamda bu sorunların giderilebilmesi için gerekli çalışmaların yapılması sağlanmalıdır.

YÖNTEM

Araştırma, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulduğu bir araştırma yöntemi olan nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında görüşmeci ve katılımcının birlikte yer aldığı, konuya yönelik hazırlanan soruların cevaplanmasıyla gerçekleştirilen bir konuşma sürecinden oluşan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmada deneyimlerin ve olguların derinlemesine değerlendirilebilmesi amacıyla fenomenoloji deseni kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Araştırmanın verileri 65 yaş üzeri yaşlı bireylerden toplanmıştır. Bu bağlamda yaşlı bireylere ulaşmak için günlük yaşam pratiğinde önemli bir yer tutan muhtarlıklara herhangi bir nedenle gelen ve görüşmeyi kabul eden 4 kadın ve 4 erkek olmak üzere toplam 8 kişiden veriler toplanmıştır. Araştırmanın amaçları çerçevesinde hem yaşlı birey olması hem de cinsiyetin önemli bir faktör olduğu göz önüne alındığında örneği seçerken temsil gücüne sahip örnek birimlerin öznel olarak seçilmesini ifade eden amaçlı örneklem seçilmiştir. (Nachimas ve Nachimas, 1996; akt. Yıldız, 2017). Araştırma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 27.09.2024 tarih ve 2024/895 kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Araştırmanın amaçları ve yapılan literatür taraması çerçevesinde araştırmacılar tarafından geliştirilen "Yaşlı Birey Görüşme Formu" kullanılmıştır. Form 11 demografik soru ve 20 açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Veriler Samsun ili İlkadım ilçesine bağlı Ulugazi ve Fatih mahallelerinde, mahalle muhtarlarının desteği ile ve onların ofisleri kullanılarak yüz yüze toplanmıştır.

Görüşmeye başlamadan önce, Gönüllü Katılım Formunda gizlilik ile ilgili yer alan tüm hususlar katılımcılara açıklanmıştır. Veriler, betimsel içerik analiz yöntemiyle, MAXQDA Nitel Veri Analiz Programı kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu çalışmada, katılımcıların kimliklerinin gizliliğini sağlamak amacıyla kadın katılımcılar K1, K2,..., K4; erkek katılımcılar ise E1, E2,..., E4 şeklinde kodlanmıştır. Katılımcıların ifadelerinden yapılan alıntılara çalışmada yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Kod	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durumu	Evlilik Süresi	Çocuk Sayısı	En Son Bitirilen Okul
E1	67	Erkek	Evli	52	3	Lise
E2	65	Erkek	Evli	40	3	İlkokul
E3	65	Erkek	Evli	39	4	İlkokul
E4	65	Erkek	Evli	34	4	İlkokul
K1	68	Kadın	Evli	52	3	İlkokul
K2	69	Kadın	Eşi Vefat Etmiş	40	5	İlkokul
K3	68	Kadın	Eşi Vefat Etmiş	35	1	Lise
K4	70	Kadın	Evli	42	2	İlkokul
Ortalama	67,125			41,75	3,125	

Tablo 2. Katılımcıların Hane Halkı Tipi

KOD	Hanehalkı Tipi
E1	3. Bağımlı çocuğu olmayan, iki yetişkinli, yetişkinlerden biri 65 ve daha fazla yaşta
E2	6. İki yetişkinli, bir yetişkin çocuk olan hanehalkı
E3	3. Bağımlı çocuğu olmayan, iki yetişkinli, yetişkinlerden biri 65 ve daha fazla yaşta
E4	6. İki yetişkinli, bir yetişkin çocuk olan hanehalkı
K1	3. Bağımlı çocuğu olmayan, iki yetişkinli, yetişkinlerden biri 65 ve daha fazla yaşta
K2	1. Tek kişilik hanehalkı
K3	1. Tek kişilik hanehalkı
K4	3. Bağımlı çocuğu olmayan, iki yetişkinli, yetişkinlerden biri 65 ve daha fazla yaşta

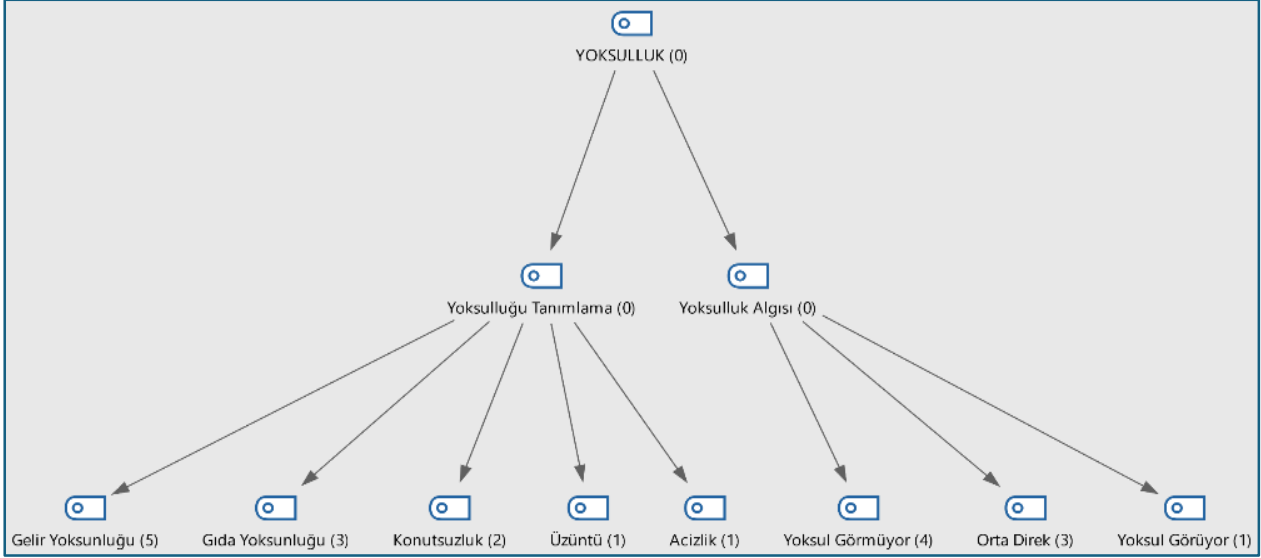
Tablo 3. Demografik Bilgiler

Kod	Çalışma Durumu	Çalışma Süresi	Emeklilik Süresi	Gelir	Borç	Oturulan Mülkiyet
E1	Emekli	30	21	18.800	-	1.Ev Sahibi
E2	Serbest Meslek Aktif Çalışan	50	22	13.000	65.000	2. Kiracı
E3	Emekli	33	18	17.000	20.000	2. Kiracı
E4	Emekli	40	1	12.500	100.000	1.Ev Sahibi
K1	Hiç Çalışmamış	0	0	12.500	-	1.Ev Sahibi
K2	Emekli	28	20	18.000	-	1.Ev Sahibi
K3	Emekli	40	23	20.000	70.000	2. Kiracı
K4	Emekli	10	20	14.000	-	1.Ev Sahibi
		28,875	15,625	15.725	63.750	

Analiz sonucunda belirlenen tema ve kodlar aşağıda yer almaktadır;

3. 1. Yoksulluk

Bu temada, yaşlı bireylerin yoksulluğu nasıl tanımladıkları ve yoksulluğa dair algıları incelenmiştir.

Şekil 1 Yoksulluk Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Yoksulluğu Tanımlama: Katılımcılar yoksulluğu gelir yoksunluğu, gıda yoksunluğu, konutsuzluk, acizlik ve üzüntü olarak tanımlamıştır

“Maaşın olmaz ondan sonra bir şey alamazsın ondan sonra ihtiyacın olan her şeye gözün kalır alamazsın onlar. Düşün şimdi fakir bir insana sorarsan maaşı olmayan bir insana ne alabilir evine hiçbir şey.” (K4)

“Mesela yiyeceği, içeceği olmayan kişiye denir. Ama çok şükür o kadar yoksul değiliz kendimizi idare ediyoruz.” (K1)

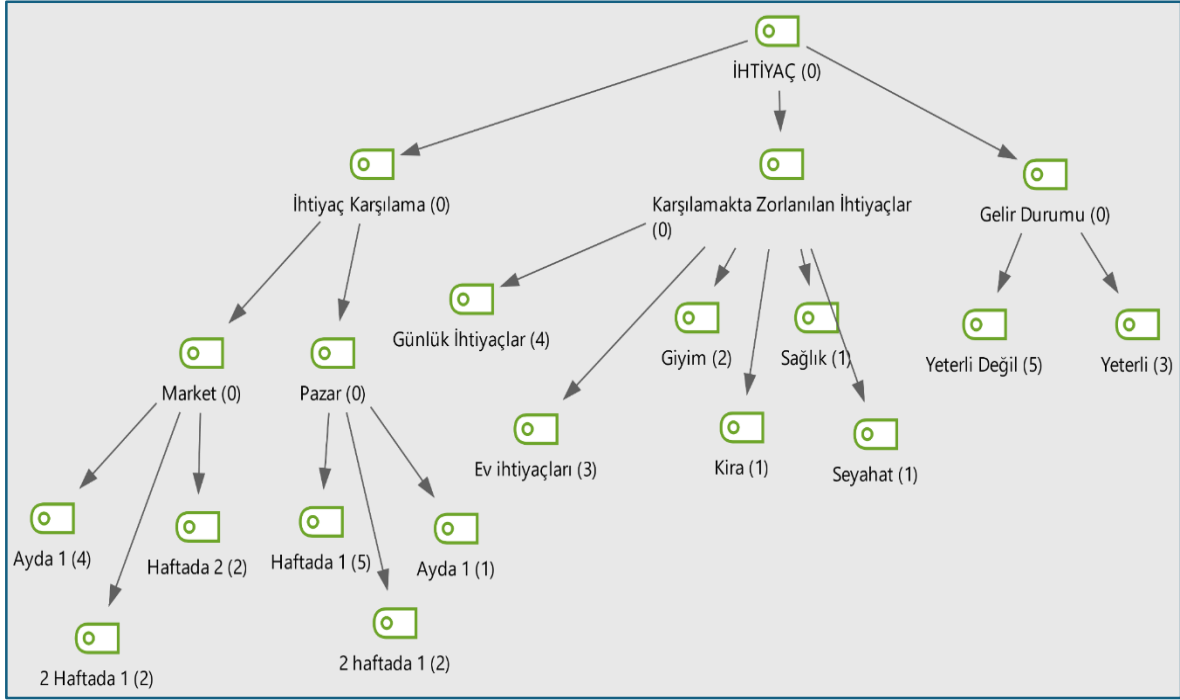
Yoksulluk Algısı: Yoksulluk algısı, bireylerin ekonomik durumlarına ilişkin öznel değerlendirmelerini ve kendilerini "yoksul" olarak tanımlayıp tanımlamadıklarını içermektedir. Yoksul görmüyor, orta direk, yoksul görüyor olarak kodlanmıştır.

“Bunlara bakarak şuanda iyiyim işte. Ele muhtaç değiliz işte.” (E4)

“Orta direk diyelim.” (K2)

3.2. İhtiyaç

Bu tema, yaşlı bireylerin gelir durumları, ihtiyaçlarını karşılama düzeyleri ve karşılarken zorlandıkları ihtiyaçlara odaklanmaktadır.

Şekil 2. İhtiyaç Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Gelir Durumu: Katılımcıların çoğu gelirlerinin yeterli olmadığını belirtmiştir.

“Yeterli değil, zorlanıyoruz.” (E2)

Karşılamakta Zorlanılan İhtiyaçlar: Yaşlı bireyler temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk yaşamaktadır. Günlük ihtiyaçlar, ev ihtiyaçları, giyim, kira ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçları karşılamamanın zorlaştığı görülmüştür.

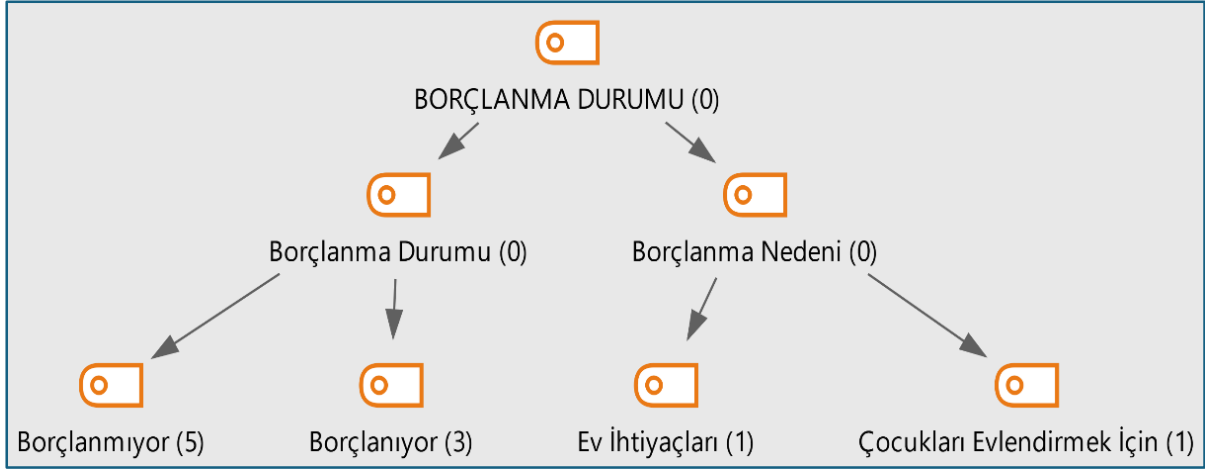
“En fazla ev ihtiyaçları, yiyecek, eşya. Özel ihtiyaçlar. Bir insanın günlük ihtiyacı ne olur çay, sigara bir yere gider.” (E3)

“Beyaz eşya alsak nasıl ödeyeceğiz ödeyemiyoruz anca boğazımızı geçindiriyoruz.” (K1)

İhtiyaç Karşılama Yöntemleri: Katılımcılar ihtiyaçlarını genellikle pazar ve marketlerden karşılamaktadır. Ancak ekonomik koşulların zorluğu nedeniyle bu harcamaların sıklığı değişmektedir.

3.3. Borçlanma Durumu

Yaşlı bireylerin yoksullukla baş edebilmek için borçlanma durumları ve borçlarını ödeme koşulları bu temada ele alınmıştır. Bu temada 3 ana kod bulunmaktadır.

Şekil 3. Borçlanma Durumu Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

Borçlanma Durumu: Katılımcıların üçü geçimlerini sağlamak için borçlanmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Ancak bazı yaşlı bireyler ise borçlanmamayı tercih etmekte, bunun yerine harcamalarını kısarak geçinmeye çalışmaktadır.

“Ev ihtiyaçlarından dolayı. Borcun biri başlıyor biri bitiyor.” (E3)

“Hiç borçlanmıyoruz paramız ne kadarsa o kadar alışveriş yapıyoruz.” (K1)

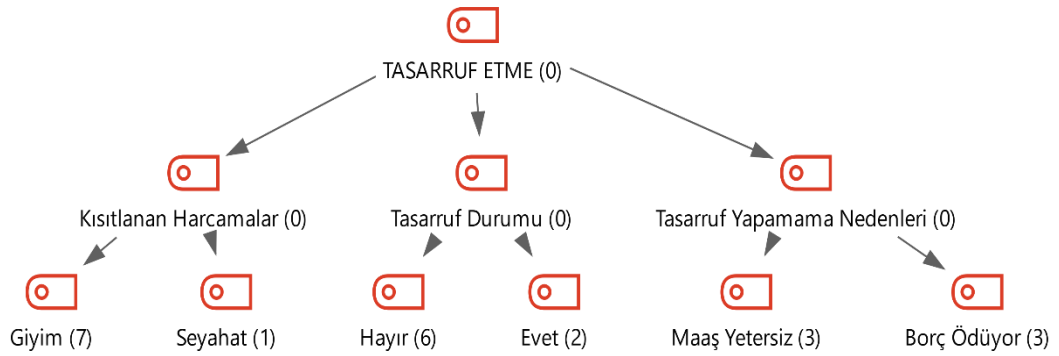
Borçlanma Nedeni: Katılımcıların borçlanma nedeni ev ihtiyaçları ve çocuklarını evlendirmek içindir.

“Ev ihtiyaçlarından dolayı. Borcun biri başlıyor biri bitiyor.” (E3)

“Çocukları evlendirmek için” (E2)

3.4. Tasarruf Etme

Bu tema, yaşlı bireylerin tasarruf yapabilme durumlarını ve tasarruf yapamama nedenlerini kapsamaktadır.

Şekil 4. Tasarruf Etme Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

Kısıtlanan Harcamalar: Katılımcılar tasarruf yapmak amacıyla giyim ve seyahat harcamalarında kısıtlama yaptıklarını ifade etmişlerdir.

“Özel ihtiyaçlardan giyim, kuşamdan kısıtlama yapıyorum.” (E3)

“Giyim, gezmeden kısıtlıyorsun.” (K2)

Tasarruf Durumu: Katılımcıların altısı ekonomik kaynak yetersizliği nedeniyle tasarruf yapamadıklarını belirtmiştir, iki katılımcı ise tasarruf yaptığını ifade etmiştir.

"Yok. Ne tasarrufu." (E4)

"Yapıyoruz." (K1)

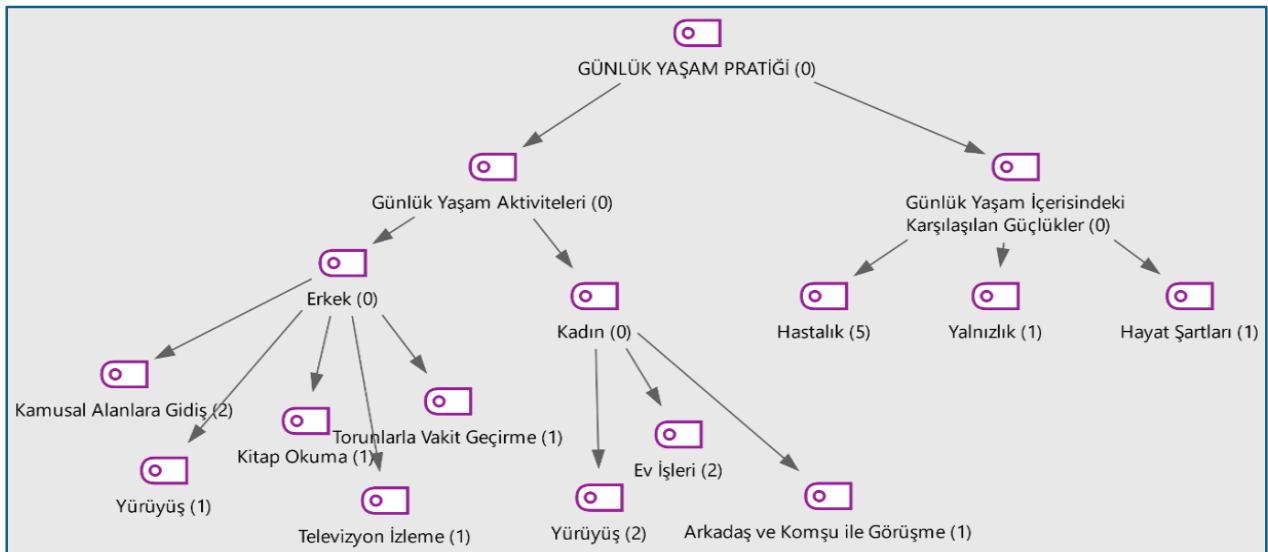
Tasarruf Yapamama Nedenleri: Tasarruf yapamamanın temel nedeni maaşın yetersizliği ve katılımcıların borç ödemesi olarak ifade edilmiştir.

"Almış olduğum emekli maaşım yeterli olmuyor. Ekonomi biliyorsunuz biraz farklı yükseklerde olduğu o yüzden pek şey yapamıyorum yani." (K3)

"Borçlarımız var her ay borçları ödüyoruz." (E4)

3.5. Günlük Yaşam Pratiği

Bu tema, yaşlı bireylerin günlük yaşam aktivitelerini nasıl sürdürdüklerini ve bu süreçte karşılaştıkları güçlükleri kapsamaktadır. Bu temada 2 ana kod bulunmaktadır. Bulgularda günlük yaşam aktivitelerinde toplumsal cinsiyet etkisinin görülmesi nedeniyle kadın ve erkek katılımcılar ayrı kodlanmıştır.

Şekil 5. Günlük Yaşam Pratiği Kod-Alt Kod Modeli

Günlük Yaşam Aktiviteleri: Katılımcılar, temel günlük ihtiyaçlarını karşılamak için sınırlı bir bütçeye sahip olduklarını ve sosyal aktivitelere katılma konusunda kısıtlamalar yaşadıklarını ifade etmiştir. Günlük yaşam aktiviteleri kadın ve erkek katılımcılar için ayrı kodlanmıştır. Erkek katılımcılar en çok kamusal alanlarda aktiviteler gerçekleştirirken; kadın katılımcılar yürüyüş yapabildiklerini onun dışında ise ev işleri ile ilgilendiklerini ifade etmişlerdir.

"Üç vakit camiye gidiyorum namaz kılmaya. Onun haricinde evde kitap okuyorum. Televizyon seyrediyorum. Torunlarım geldikleri zaman onlarla ilgileniyorum. Günlerim rahat geçiyor, hasta olmadığımız sürece iyiyiz mutluyuz yani." (E1)

“Bir gün kalkıyoruz Allahın izniyle. Evde işte yemek, kahvaltı iş derken gün bitiyor. Dışarı kendim çıkıyorum komşular pek şeyimiz yok. Markete giderim çarşıya giderim.” (K2)

Günlük Yaşam İçerisindeki Karşılaşılan Güçlükler: Yaşlı bireylerin hastalık gibi sağlık sorunları, yalnızlık ve hayat şartları nedeniyle günlük yaşam aktivitelerinde zorlandıkları görülmektedir.

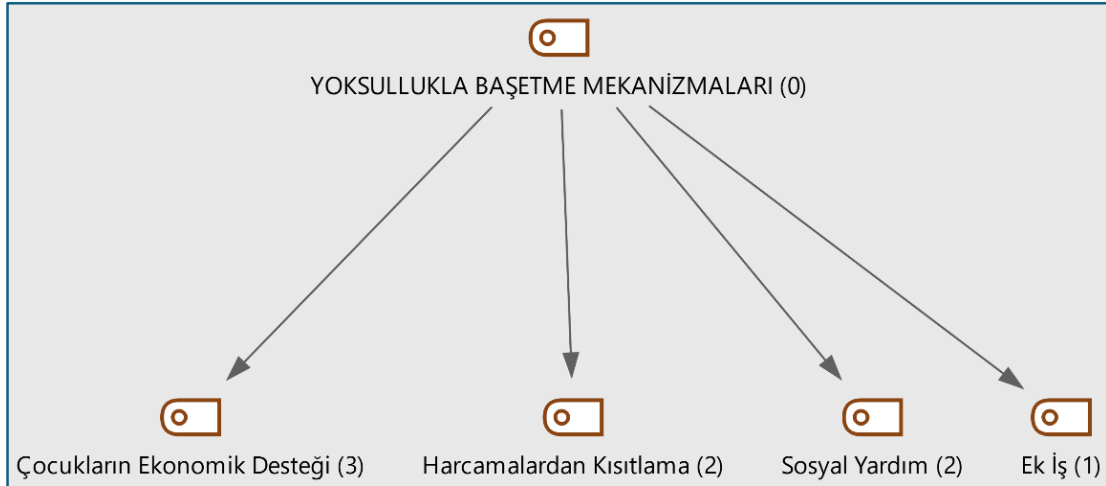
“Evin içinden başka yere çıkamıyorum zaten sağlığım güzel olmadığı için dışarlarda gezip dolanıp gelemiyorum. Çok alışverişe gidemiyorum. Evde yemeğimi yapıyorum iyi kötü kendim işimi görüyorum ihtiyacımı görüyorum oturuyorum. Önceki gibi komşuluk yok zaten. Komşuluk işi bitti gidip geliş yok.” (K1)

“Bende biraz rahatsızım belimden bel fitiği var. Bazen çalışıyoruz bazen çalışmıyoruz günüm zor geçiyor yani.” (E2)

“Yalnızlık diyelim.” (K2)

3.6. Yoksullukla Baş Etme Mekanizmaları

Bu tema, yaşlı bireylerin yoksullukla başa çıkmak için geliştirdikleri stratejileri kapsamaktadır.

Şekil 6. Yoksullukla Baş Etme Mekanizmaları - Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

Çocukların Ekonomik Desteği: Çoğu yaşlı birey, çocuklarının maddi desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu destek, yoksullukla başa çıkma mekanizmalarının başında gelmektedir.

“Yeterli olmuyor ama çocuğum yardım ediyor.” (K1)

Harcamalardan Kısıtlama:

“Valla pek çözüm bulamıyorum genelde kendimce idare edelim diyorum. Şunu biraz daha şöyle alırsam daha az geçimimi ilerletebilirim diye düşünüyorum. Biraz daha uygun olabilecek şeyleri bütçemim yettiği kadar almaya çalışıyorum.” (K3)

Sosyal Yardım: Yaşlı bireylerin bir kısmı sosyal yardımlarla ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

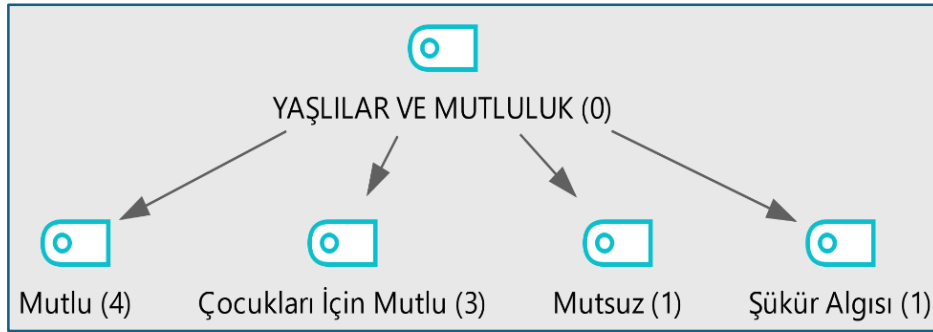
“Bir tek sosyal hizmetlerden otobüs indirim kartım var.” (E3)

Ek İş: Bazı yaşlı bireyler geçimlerini sağlamak için ek işlerde çalışmaktadır. Ancak yaşlarına bağlı fiziksel kısıtlamalar nedeniyle bu işler sınırlı kalmaktadır.

“Ek iş gibi çorap morap satmaya çalışıyoruz.” (E2)

3.7. Yaşlılar ve Mutluluk

Katılımcıların mutluluk ile ilgili görüşleri alınmıştır. Bulgular; mutlu, çocukları için mutlu, şükür algısı ve mutsuz olarak kodlanmıştır.

Şekil 7. Yaşlılar ve Mutluluk - Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

“Mutluyum çok şükür.” (E1)

“Ailemden mutluyum, toplumsal olarak mutsuzum.” (E3)

“Çocuklarımdan mutluyum ama normal şartları sayarsak mutlu değilim.” (E4)

“Çok şükür mutluyuz. Çoluğum çocuğum sağ sağlıklı.” (K1)

“Yani kendimce mutlu olmaya çalışıyorum. Kendime göre bir özgüvenim var yani.” (K3)

“Valla ne diyeyim mutluydum ama şu günlerde hiç mutlu değilim.” (K4)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen sonuçlara göre yaşlılar yoksulluğu temel ihtiyaçların karşılanamaması, gelir yetersizliği ve borçlanma durumu ile ilişkilendirmektedir.

Yaşlılar; gıda, barınma, sağlık, giyim gibi günlük ihtiyaçları karşılamakta zorluk yaşamakta gelirin yetersizliğini bu ihtiyaçların karşılanamamasının başlıca nedeni olarak belirtmişlerdir. Ekonomik sıkıntılar, birçok yaşlının borçlanmasına ve bu borçları ödemekte güçlük çekmesine yol açmaktadır. Özellikle son yıllarda artan enflasyon ve fiyat artışları, yaşlıların tasarruf yapmasını engelleyerek yoksulluk durumlarını daha da derinleştirmiştir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin yaşlı bireylerin günlük yaşam aktivitelerine etkisi dikkat çekicidir. Erkek katılımcılar kamusal alanlarda yürüyüş yapmak, camiye gitmek veya komşularla sosyalleşmek gibi dışarıya dönük faaliyetlerde bulunurken; kadın yaşlılar çoğunlukla ev işleriyle meşgul olup, sınırlı ölçüde sosyalleşme fırsatı bulmaktadır. Kirada yaşayan yaşlıların bir kısmı, gelirlerinin önemli bir bölümünü kiraya harcamakta ve bu durum sosyal aktivitelere katılım imkânlarını kısıtlamaktadır. Ayrıca, yaşlıların büyük bir kısmı sağlık sorunları ve yalnızlık gibi zorluklarla mücadele etmektedir.

Yoksullukla baş etme stratejileri arasında çocuklarından ekonomik destek almak, sosyal yardımlardan yararlanmak, harcamalarda kısıtlama yapmak ve ek işlerde çalışmak yer almaktadır. Ancak, fiziksel ve sağlık koşulları elverişsiz olan yaşlı bireylerin ek işlerde çalışması, daha fazla sorun yaşanmasına neden olmaktadır. Sağlık koşulları ve fiziksel koşulları uygun olmamasına rağmen ek iş yaparak gelir elde etmeye çalışan yaşlı bireylerin bu durumları başka sorun alanlarının oluşmasına neden olmaktadır.

Yaşlıların bir kısmı gelir yoksunluğu yaşamalarına rağmen mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Ancak katılımcıların "ehh işte mutluyuz, valla ne diyim mutluyum" şeklindeki ifadeleri ile mutluluk ifadelerinin daha çok kabullenici olduğu ve derinlikli olmadığı gözlemlenmiştir. Yaşlıların mutluluk kaynağının çocukları, şükür duyguları ve inanç sistemlerinden kaynaklı olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın temel sonuçları ışığında aşağıdaki önerilerde bulunmaktadır:

- ✓ Yaşlı bireylerin yoksulluklarının temelinde gelir yetersizliği yer almaktadır. Bu doğrultuda gelir yetersizliği ve beraberinde oluşan tüm yoksunluklar ve diğer sorunların giderilmesi için gelirlerin yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Yaşlıların gelirlerinin iyileştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Özellikle emekli maaşlarının yaşlıların ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri şekilde artırılmasına gerek vardır.
- ✓ Yaşlıların sosyal katılımlarını artırmak amacıyla ücretsiz erişim sağlayabilecekleri toplum merkezleri, mahalle evleri ve yaşlı evleri gibi kuruluşlarının yaygınlaştırılması ve sosyal hizmet odaklı çalışmaların bu kurumlarda sunulması önerilmektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet rollerinin kadın yaşlıların sosyal yaşama katılımını kısıtladığı göz önünde bulundurularak, belediyeler, muhtarlıklar ve ilgili sivil toplum kuruluşları iş birliğiyle, kadın yaşlılara yönelik sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin artırılması, eğitimler, projeler ve etkinlikler yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. T. ve Keleşoğlu, F. (2024). Gerontolojik sosyal hizmet perspektifinden yaşlılığa ait kavram ve sorunlar. *Toplumsal Politika Dergisi*, 5(1), 1-17.
- Er, D. (2009). "Psikolojik açıdan yaşlılık". *Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(11), 131-144.
- Karadeniz, O. ve Öztepe, N. D. (2013). Türkiye'de yaşlı yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 38(3), 77-102.
- Karasoy, G. (2021). Sosyal bir sorun alanı olarak yaşlı yoksulluğunun incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 155-167.
<https://doi.org/10.18026/cbayarsos.889976>
- Muammer, A. ve Közleme, O. (2017). Yaşlı yoksulluğu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 197-208.
- Özmete, E., Hablemitoğlu, Ş. ve Yıldırım, F. (2012). "Ankara'da yaşlı yoksulluğu: ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaçların analizi". Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (Yaşam), Ankara.
- Soysal, G. (2020). Koronavirüs salgını ve yaşlılık. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 290-301.
- Şentürk, Ü. (2022). *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*. Dora Yayınevi, Bursa.
- Türkan, M. ve S. Sezer (2017), "Yaşlı yoksulluğunun yarattığı sosyal ve psikolojik sorunlar: Muğla örneği". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 35-57.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, S. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme sorunu: nicel ve nitel paradigmalardan örnekleme kuramına bütüncül bir bakış. *Kesit Akademi Dergisi*, (11), 421-442.

DÜNDEN BUGÜNE “YOKSULLUK HALLERİ”

Enver MENGÜ¹

ÖZET

Yoksulluk Halleri (Erdoğan, 2016), Türkiye’de yaşanan 2001 ekonomik krizinin ardından yoksulların yaşam öykülerine dayalı olarak hazırlanmış akademik bir çalışmadır. Üzerinden yaklaşık 20 yıl geçen bu araştırma, yaşanmış olan ekonomik krizin yoksulların yaşam öykülerine olan yansımalarını ortaya koymaktadır. Yeniden bir ekonomik kriz süreci yaşayan Türkiye’deki yoksulların mevcut halleri, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Buna göre 20 yıllık sürecin öncesinde ve sonrasında Türkiye’deki yoksulluk hikayelerinin içerdiği benzerliklerin ve farklılıkların neler olduğu ele alınmıştır. Bu kapsamda İstanbul Medeniyet Üniversitesi lisans dersi olan Yoksulluk ve Sosyal Hizmet dersini seçen öğrencilerle birlikte öncelikle Yoksulluk Halleri araştırmasında yayımlanan mülakatlar incelenmiştir. Bu yayımlanan mülakatlardan çıkarılan soru formları kullanılarak yine bu mülakatlardan hareketle belirlenen katılımcı tiplerine benzer sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın elde ettiği bulgulara göre incelenen Yoksulluk Halleri metni ile yapılan saha araştırması karşılaştırıldığında 14 benzerlik ve 7 farklılık taşıyan temalar belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında yoksulluk hikayelerinin büyük oranda benzeştiği ancak belli noktalarda ayrıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu benzerliklerin geçimle beraber aile hayatına bakan yönlerinin olduğu ve bu aile sistemi içerisinde de özellikle çocukların önemli bir yer tuttuğu anlaşılmıştır. Farklılaşan noktalara gelindiğinde ise özellikle aile sistemi dışında var olan bürokratik ve ekonomik sistemde belirli farklılaşmaların yaşandığı görülmüştür. Buradan yaklaşımla makro sistemde yaşanan değişimin mikro ve mezo sistemde olumlu karşılık bulabilmesi için özellikle birey ve aile odaklı sosyal hizmet uygulamalarına daha fazla yer verilmesinin önem taşıdığı savunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik kriz, sosyal hizmet, yoksulluk, “yoksulluk halleri”.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, ORCID: 0000-0001-6871-688X, E-posta: envermengu@gmail.com

“STATES OF POVERTY” FROM PAST TO PRESENT

ABSTRACT

Following the 2001 economic crisis in Turkey, the study titled “Yoksulluk Halleri” (Erdoğan, 2016) addressed the life stories of the poor. 20 years have passed since this study. Turkey is experiencing another economic crisis. This study addresses the impact of the new economic crisis on the poor. The similarities and differences of poverty stories in Turkey in 20 years will be revealed. In this context, the State of Poverty study was first examined with students of the Poverty and Social Service course, which is an undergraduate course at Istanbul Medeniyet University. Secondly, a questionnaire was created from the interviews in this study. Thirdly, these questions were directed to similar participant types determined from these interviews. According to the findings obtained, 14 similar and 7 different themes were determined. It was understood that the similarities were mostly about livelihood, family life and children. The differences were seen to be related to the bureaucratic and economic system. Therefore, it is recommended that more space be given to individual and family-focused social service practices so that the developments in the macro system find a response in the micro and mezzo systems.

Keywords: Economic crisis, social work, poverty, “poverty conditions”.

GİRİŞ

Tarihsel kökeniyle kadim sosyal sorunlardan biri olan yoksulluk, literatürde uzun tartışmalara konu olmuştur. Kavramsal olarak “yoksul olma durumu, fakirlik, fukaralık, beş parasızlık, yokluk, yoksuzluk” (TDK, 2024) şeklinde ifade edilen yoksulluk, gerek uluslararası gerekse ulusal yazında bakış açısı, değer sistemi ve zaman faktörü nedeniyle önemli bir tartışma zeminine sahiptir (Yaşar ve Taşar, 2019: 120; Aksan, 2012: 11).

Yoksulluk tartışmalarına yön veren birinci konu yoksulluğun ölçüm kıstaslarıdır. Nitekim yoksulluğun tanımlanmasında ele alınacak olan kıstasların farkından dolayı mutabakat zorlaşmaktadır (Şenses, 2013: 62). Yoksulluğun tanımlanmasında uzun süre temel ihtiyaçlara vurgu öne çıkmıştır. Bu konuda Dünya Bankası tarafından ülkeler arasında ortak birim olarak gerekli asgari düzey için dolar cinsinden referans çizgileri tanımlanmaktadır (Davis ve Sanches Martinez, 2014: 11). Ancak doların alım gücünün ülkeye ve döneme göre değişmesi nedeniyle bu referansa eleştiriler yöneltilmiştir. Bunun üzerine tüketimi daha nesnel ve kapsayıcı ifade etmek adına referans çizgisi 2400 kalori olarak nicel bir görünüme taşınmıştır (Masca ve Karagül, 2008: 385). Mutlak yoksulluk şeklinde kavramsallaştırılan söz konusu durum ise yoksulları yalnızca temel tüketim açısından ele aldığı için yine eleştirilmiş ve bu yaklaşıma alternatif tanımlar üretilmiştir. Bu anlamda insanların besin ihtiyacının yanında sosyokültürel ihtiyaçlarını da tanıma dahil eden görelî yoksulluk (Aktan ve Vural, 2002: 40) ile sağlık, eğitim ve ulaşım gibi hizmetleri kapsamına alarak insanca yaşama vurgu yapan insani yoksulluk (Açıkgöz, 2012: 86; Masca ve Karagül, 2008: 386) öne sürülen kavramsallaştırmalar olmuştur. Söz konusu kavramlar ışığında yoksulluğu ölçme çabasıyla geliştirilen ölçekler ise yine tartışmaları

sonlandıramamıştır. Nitekim ölçekler ağırlıklıkla gelişmiş ülkelerin kendi standartlarına göre hazırlanmakta olduğu için kırsal nüfusu yüksek olan Türkiye gibi ülkelerde yanıltıcı sonuçlar üretebilmektedir (Öztornacı ve Demirdögen, 2015: 14).

Yoksulluk tartışmalarına yön veren ikinci konu yoksulluğun yeni görünümleridir. Söz gelimi çalışıyor olmasına rağmen harcanabilir gelir açısından yoksul olma durumunu ifade eden çalışan yoksulluğu (Ofluoğlu ve Balcı, 2016: 67), ekolojik krizin neticesinde yeşil alanların azalmasının olumsuz etkisi olarak ortaya çıkan yoksunluğu ifade eden yeşil yoksulluk (Güzel ve Buz, 2019: 1055) ve yine kente bir türlü uyum sağlayamayıp dahil olamayan ama köyle de dayanışma ağlarını sürdüren grubu ifade eden yeni yoksullar (Bugra ve Keyder, 2003: 21) bu yeni görünüm arasında öne çıkanlardır. Bununla birlikte yoksulluğun görünümü yaşanan mekana göre de farklılık göstermektedir. Tarımsal üretimdeki olumsuzluklardan kaynaklanan ve kamusal fırsatlardan uzak kalan yoksulların durumuna kırsal yoksulluk (Yaşar ve Taşar, 2019: 127), göç eden kitleyle birlikte artan nüfusa istihdam sağlanamaması nedeniyle kent hayatında asgari geçim standardı altında kalan yoksulların durumuna kentsel yoksulluk (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 74) kavramsallaştırması yapılmaktadır. Bu araştırma kapsamında da yoksulluğun özellikle kentteki görünümü ele alınmaktadır.

Yoksulluk sorununu derinleştiren ve gündemleştiren makro etkilerden biri ekonomik kriz süreçleridir. Yakın tarihte Türkiye’de yaşanmış olan ve oldukça farklı dinamiklere sahip üç ekonomik kriz öne çıkmaktadır: 2000-2001, 2008-2009 ve 2018-2022. Bu ekonomik krizler arasında 2008-2009 ekonomik kriz sürecinde, her ne kadar ihracat ve yatırım verilerinde kısmen düşüş yaşansa da sosyoekonomik hasarı oldukça hafif olmuştur (Yaşar ve Taşar, 2019: 125). Bunun yanında %76.9 ile rekor seviyede olan iktisadi hoşnutsuzluk endeksiyle sosyoekonomik etkisi en olumsuz olanın 2000-2001 kriz süreci olduğu görülmektedir (Haydaroglu ve Çırak, 2024: 652). Nitekim söz konusu derin ekonomik kriz sürecinin özellikle kentte yaşayan yoksulların hayatlarına olan yansıması bu çalışmanın da temel hareket noktasını oluşturan Yoksulluk Halleri (Erdoğan, 2016) adlı araştırma ile ortaya konmaktadır. Son olarak da Türkiye’nin komşu ülkelerindeki savaşlarla ilk kıvılcımları görülen, ABD-Türkiye arasında yaşanan Rahip Brunson krizi ile tırmanan ve Covid-19 Krizi ile derinleşen yeni bir ekonomik kriz sürecinden geçilmektedir (Şanlı, 2021: 139). Benzer şekilde yeniden bir ekonomik kriz süreci yaşayan Türkiye’deki yoksulların mevcut halleri, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Aradan geçen yaklaşık 20 yıllık sürecin öncesinde ve sonrasında Türkiye’deki yoksulluk hikayelerinin içerdiği benzerliklerin ve farklılıkların neler olduğu ele alınacaktır.

YÖNTEM

2000-2001 ve 2018-2022 ekonomik krizleri arasında kalan yaklaşık 20 yıllık süreçte kent yoksullarının hayatlarındaki değişimin ne yönlü olduğunu ortaya koymayı hedefleyen bu araştırmanın türü betimleyici araştırma (Neuman, 2020: 92) olarak tercih edilmiştir. Bu kapsamda yoksulların hayatlarını kendilerinin tasvir etmesine imkan

tanıyacağı için yine nitel yöntem ve olgubilim deseni kullanılmıştır. Nitekim hareket noktası olarak esas alınan Yoksulluk Halleri adlı araştırmanın yaklaşımına uygun olarak yapılan bu tercihlere yine metin içerisinde “yoksullar hakkında konuşmak” yerine “yoksullar adına konuşmak” (Erdoğan, 2016: 29) şeklinde vurgu yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte yine esas alınan Yoksulluk Halleri araştırmasının katılımcı tiplerine uygun katılımcılar seçildiği için araştırma kapsamında amaçlı örnekleme yönteminin bağlantı-izlemeli örnekleme türü (Neuman, 2020: 431) tercih edilmiştir. Yine yapılan ve yazılan iki paralel araştırmada da benzer şekilde derinlemesine mülakat ve odak grup görüşmesi veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Buna göre Yoksulluk Halleri adlı çalışmada 29 yoksulla birebir mülakat, 3 yoksul grupla odak grup çalışması ve 2 meslek elemanı ile birebir mülakat yayımlanmıştır. İlk olarak bu mülakatlar, İstanbul Medeniyet Üniversitesi seçmeli lisans dersi olan Yoksulluk ve Sosyal Hizmet adlı ders kapsamında, öğrencilerle birlikte incelenmiştir. Bunların 27 tanesinin verileri tekrar etmeyen ve alınan yanıtlarla derinleşebilmiş mülakatlar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Mülakat-7 (Mecit), Mülakat-15 (Davut), Mülakat-19 (Ayşenur), Mülakat-22 (Sabaha) ve Mülakat-27 (Emrah) kapsam dışına çıkarılmıştır. Ancak araştırma sürecinde yapılması hedeflenmesine rağmen ilgili öğrencilerin dersten çekilmesi nedeniyle yapılamayan Mülakat-20 (Şermin) ve Mülakat-34 (Naciye) veri kaybı olarak değerlendirilebilir. Daha sonra metinde katılımcılara yöneltilen sorulardan hareketle bir soru formu hazırlanmıştır. Ardından yaş, cinsiyet, medeni durum, iş durumu, göç deneyimi ve hastalık öyküsü olmak üzere yoksul haneler için anlamlı 6 veri kümesi üzerinden benzer katılımcılar araştırılmıştır. Buna göre Yoksulluk Halleri araştırmasının mülakatlarına katılan katılımcı tipine %82,72 oranında benzer katılımcılar belirlenmiş ve ilgili soru formu söz konusu katılımcılara yöneltilmiştir (Tablo-1). Sonuç olarak bu araştırma kapsamında 22 yoksulla birebir mülakat, 3 yoksul grupla odak grup çalışması ve 2 meslek elemanı ile birebir mülakat yapılmıştır.

Tablo 1: Dünün ve Bugünün Yoksullarında Katılımcı Karşılaştırması²

Dünün Yoksulları	Cinsiyet		Yaş Kategorisi		Medeni Durum		İş Durumu		Göç Deneyimi		Hastalık Öyküsü		Bugünün Yoksulları
	E	K	Ç	Y	E	B/D	V	Y	V	Y	V	Y	
Cemşid	++	--	--	++	++	--	--	++	++	--	++	--	Bilal
Nesrin	--	++	--	++	+-	-+	--	++	++	--	+-	-+	Fatma
Ramazan	++	--	--	++	++	--	--	++	++	--	++	--	Mustafa
Necmiye	--	++	--	++	++	--	--	++	++	--	++	--	Ajda
Metin	+-	-+	--	++	++	--	++	--	++	--	--	++	Bahriye
Zeynep	--	++	++	--	--	++	++	--	+-	-+	--	++	Mehtap

² Tablodaki kodlamalar sırasıyla E: Erkek, K: Kadın, Ç: Çocuk, Y: Yetişkin, E: Evli, B/D: Bekar veya Dul, V: Var, Y: Yok.

Cesur	++	--	--	++	--	++	++	--	++	--	--	++	Hikmet
Ulaş	++	--	--	++	--	++	++	--	++	--	--	++	Fatih
Zafer	++	--	--	++	+-	-+	-+	+-	++	--	--	++	Emin
Hatice	--	++	--	++	++	--	++	--	--	++	--	++	Serpil
İsmet	--	++	--	++	--	++	-+	+-	++	--	--	++	Nilüfer
Gülcan	--	++	--	++	++	--	--	++	+-	-+	--	++	Nazmiye
Dilek	--	++	--	++	--	++	--	++	--	++	--	++	Ayşe
Selma	--	++	--	++	++	--	+-	-+	++	--	++	--	Meliha
Elif	--	++	--	++	--	++	--	++	++	--	--	++	Ayfer
Halil	++	--	--	++	++	--	-+	+-	++	--	--	++	Bekir
Aysel	--	++	--	++	+-	-+	--	++	++	--	--	++	Zehra
Burcu	--	++	--	++	--	++	++	--	--	++	--	++	Kaya
Hüsametdin	++	--	--	++	++	--	--	++	++	--	++	--	Enes
Serdar	++	--	++	--	--	++	++	--	++	--	--	++	Ahmet
İnci	--	++	--	++	--	++	++	--	--	++	--	++	Nihal
Hasan	++	--	++	--	--	++	--	++	--	++	--	++	Adnan
Mert	++	--	++	--	--	++	++	--	+-	-+	--	++	Aykut
Mehmet	++	--	--	++	--	++	--	++	++	--	--	++	Ali
Katılımcı Sayısı												24	

BULGULAR

Araştırmanın elde ettiği bulgulara göre incelenen Yoksulluk Halleri metni ile yapılan saha araştırması karşılaştırıldığında 14 benzerlik ve 7 farklılık taşıyan tema belirlenmiştir (Tablo-2). Bu metnin bir bildiri metni olması nedeniyle saha araştırmasında elde edilen verilerin sınırlı bir kısmı sunulacaktır.

Tablo 2: Dünün ve Bugünün Yoksullarında Tematik Dağılım

	Temalar		
Benzerlikler	kıt kanaat geçim	ötekileşme ve zorbalık	boşanamama
	yardımlara dayalı yaşam	evin ortak paylaşımı	çocuklar için katlanma
	geçici işlerde çalışma	görücü usulü evlilik	çocukla yoksullaşma
	çocuk işçiliği	aile içi şiddet	evlilik korkusu
	eğitimden mahrumiyet	madde bağımlılığı	

Farklılıklar	okumanın çeşitlenmesi	artan ulaşım masrafı	
	devletin gelir takibi	yüksek kira sorunu	
	sigortasız çalışma		
	kadının çalışmasına bakış		
	okulların yardım baskısı		

Benzerlikler Açısından Dünün ve Bugünün Yoksulları

Araştırmanın bulgularına göre yoksulluk hikayelerinin “kıt kanaat geçim, yardımlara dayalı yaşam, geçici işlerde çalışma, çocuk işçiliği, eğitimden mahrumiyet, ötekileşme ve zorbalık, evin ortak paylaşımı, görücü usulü evlilik, aile içi şiddet, madde bağımlılığı, boşanamama, çocuklar için katlanma, çocukla yoksullaşma ve evlilik korkusu” şeklinde toplam 14 bağlamda benzeştiği anlaşılmıştır. Örneğin geçici işlerde çalışma dün olduğu gibi bugün de yoksulların yaşamlarında merkezi bir yer tutmaktadır:

*“Ben İstanbul'a göçtüğüm günü... Göçtüm; bi gün sonra, Sarıyer Belediyesi özel temizliği var, çöpde çalıştım ben. Orda altı-yedi ay gadar çalıştım. Ondan sonra *** Oteli'ne girdim. *** Oteli'nde yedi ay çalıştım. Şirket olduğu için yani... Adam ihaleyi gaybediyo veyahut da işleri iyi gitmiyo, iflas ediyö... Yani, çok iş degıştirdim ben.”* (Erdoğan, 2016: 716).

“Eşimin işi yoktu diye İstanbul'a gidelim, orada çalışacağım dedi. Geldik çalıştı, iyi kötü çalıştı da pek ayda 2-3 gün çalıştı, öbür türlü çalışmazdı. Sonra çocuklarım büyüdükçe merdiven silmeye başladım. Sonra çocukların merdiven şey daha da büyüdükçe ev işine başladım. Merdiven işini bıraktım. Öyle yani. O ayda mesela 2 gün çalışıyorsa 4 gün oturuyor.” (Serpil hanım, 37 yaş).

İncelenen metindeki mülakatlarda ve yapılan saha araştırması mülakatlarında benzerliklerin odaklarından bir diğeri yardımlara dayalı yaşamdır. Buna göre geçici işlerde çalışan aileler geçici olmayan ihtiyaçlarını karşılamada yardımlardan destek almayı halen sürdürmektedir:

“Bunlar hep sağdan soldan gelmedir, para verip alma degİL. Açık konuşuyım. Benim giydiğim de, çocuğun giydiği de, hanımın giydiği de... On senedir, bir bayramda ben kendime bi çift ayakkabı veya gömlek almış degilim. Açık konuşuyım. On senedir. En son elbiseyi evlenirken aldım.” (Erdoğan, 2016: 387-388).

“Kızım işte belediyeye başvurduk. 3-4 ayda bir erzak kolisi veriyorlar, bir kere de Kurban Bayramı zamanı işte az biraz et verdiydiler o kadar. Yine hiç yoktan iyidir, karnımızı doyuruyor buna da şükür. O da olmasa bir şey almaya paramız kalmıyor.” (Mustafa bey, 53 yaş).

Hem yayımlanmış mülakatlarda hem de yapılan mülakatlarda yoksulların çocuk sahibi olma durumlarından dolayı yoksul olma halinde daha dramatik bir sancı yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum da çocukla yoksullaşma şeklinde ifade edilebilir:

“Keşke evlenmeseydim diyorum. En büyük hatayı orada yaptım ben. Annemlerin yanında kalsaydım... Onlar da fakirdi ama sorumluluğum yoktu benim, çocukların sorumluluğu yoktu. Kış oluyo inanın sabah olsun istemiyorum. Kalkıp da çocuklara ne yedirecem ben akşama kadar diye.” (Erdoğan, 2016: 669).

“Kıt kanaat geçiniyorduk işte kızım. Sonra çocuklar olunca daha da zorlandı tabii durumlar. Masraflar arttı yani.” (Emin bey, 57 yaş).

Dünün ve bugünün yoksullarında yoksul aile hayatının içerdiği zorlukların yanında madde bağımlılığı ve aile içi şiddet gibi ortak sorunlar nedeniyle bir kısmı çocuklar için katlanma davranışı gösterirken bir kısmı ise boşanma yoluna gitmektedir. Ancak dünün ve bugünün yoksulları arasındaki trajik başka bir benzerlik ise boşanamama durumudur:

“Allah duysun. Boşanmak zor da, ölse belki de... Babamla annem bi ara boşancak diye hepsi birden annemi evden atmaya kalktı, biliyi musun? Hepsi birden. O zaman rahmetli dedem sağdı. Anneme bıçak çekmeler, annemi evden koymalar.” (Erdoğan, 2016: 608).

“Annem birçok kez boşanmak istedi babamdan ama yapamadı. Anneannem ve dedem karşı çıktı, evlatlıktan reddedeceğini, hatta boşanırsa annemi dayımlar öldüreceğini söyledi. Bizim ailemizde boşanmak yok dediler. Ne yapacaksın 2 çocukla ortada, dul mu kalacaksın kadın başına dediler.” (Ayşe hanım, 22 yaş).

Kentte yaşayan yoksulların yaşam ve geçim hallerinde önemli boyutta benzerlik dikkat çekmektedir. Öyle ki farklı katılımcıların diyalogları birbirinin devamı niteliği göstermektedir.

Farklılıklar Açısından Dünün ve Bugünün Yoksulları

Araştırmanın bulgularına göre yoksulluk hikayelerinin “okumanın çeşitlenmesi, devletin gelir takibi, sigortasız çalışma, kadının çalışmasına bakış, okulların yardım baskısı, yüksek kira sorunu ve artan ulaşım masrafı” şeklinde söz konusu çalışmaların toplam 7 bağlamda farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu farklılıklar içerisinde öncelikle yoksulluğun nedenine ilişkin yoksullar arasında okumanın çeşitlenmesi durumu dikkat çekmektedir:

“Fakirliğin tek nedeni varsa şu an başımızda olan devletin sınırları içerisinde. Yaşadığımız devletin başındaki, özür dileyerek söylüyorum, çakallar. Onlar yüzünden bu haldeyiz.” (Erdoğan, 2016: 486).

“Şu an tüm partiler Türkiye’yi yemiştir. Türkiye n’apmıştır, yani devletimiz? Hiçbir şey yapmamıştır. Bunların üstüne gitmemiştir. Yolsuzluğun üstüne gitmiş olsalardı bir kere böyle olmazdı.” (Erdoğan, 2016: 860).

“Bazıları çalışıyor çırpıyor, bazıları bileğinin gücüyle çalışıp kazanıyor helali hoş olsun onlara. Bazılarına da miras kalıyor, babadan zengin oluyorlar. Öyle bir şekilde para kazanıyorlar.” (Meliha hanım, 44 yaş).

“İşte bizim gibi kesimler kazançlarından kar elde edemiyor. Ama ekonomi zengin ve eğitilmiş kişilere göre şekillendiği için onlar ne olursa olsun kar elde ediyor. Yatırım yapıyorlar. Biz fakirleşiyoruz. Onlar zenginleşiyor.” (Zehra hanım, 32 yaş).

Bu noktada dünün yoksullarının yolsuzluk temelli daha politik bir okuma gösterdiği anlaşılırken bugünün yoksullarının politik okuma yanında hem miras, hem de yatırım sistemi gibi yeni faktörleri dile getirdiği görülmektedir. Diğer taraftan dünün yoksulluk hikayeleri ile bugünün yoksulluk hikayeleri arasında sigorta sistemi üzerinden de bir farklılık dikkat çekmektedir:

“Benim öyle olmuş ki sigortam yatmamış. Senelerce inek gibi çalıştım. Afedersiniz özür dilerim. Koyun gibi çalıştım. Sigortam yatmamış... Hastaneler patronu olan köpek. Bizim sırtımızdan çalışan, kazanan köpek. Giriş bile yapmamış.” (Erdoğan, 2016: 543).

“Yeşmiyeli olarak çalıştım haftalık da aldığım oldu. Çoğu zaman sigorta yapılacak yerlerde sigortamı yaptırmayıp onun parasını alarak çalıştım. Çünkü o zaman şartlarında ihtiyacım olan sigorta değil paraydı.” (Nilüfer hanım, 48 yaş).

E-devlet uygulaması gibi bilgi kanalları yardımıyla kolayca sigorta işlemleri yürütebilen bugünün yoksulları dünün yoksullarına göre kötü sigorta sürprizleriyle daha az karşı karşıya gelmektedir. Ancak elbette ki bu, sigortasız çalışmanın sınırlandırılrsa dahi işleyişini kaybettiği anlamına gelmeyecektir. Nitekim vatandaşlık statüsüne sahip olmayan göçmen işçiler halen kayıt dışı istihdamın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Devlet sisteminde değişen uygulamalardan bir diğeri Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullardaki aidat zorunluluğu üzerinedir. Nitekim bugünün yoksullarında hiç karşılaşılamamış olsa dahi dünün yoksulları bir yandan yoksullukla mücadele ederken diğeri yandan aidat ile tehdit edildiğine dikkat çekmektedir:

“Sonra aidatı veremezsen diye tehdit ediydi. Diyo, size karne vermiycez, diyo. Böyle de çocuğâ baskı yapıyorlar okulda.” (Erdoğan, 2016: 588).

Bugünün yoksullarının ayrıştığı başka bir nokta artan ulaşım masrafı olarak öne çıkmaktadır. Dönemsel bir ekonomik sorun olarak akaryakıtta gelen ardısıra zamlar nedeniyle artan ulaşım ücretleri, yoksulun bir baş etme stratejisi olarak da memleketiyle ağlarını sürdürememesine sebep olabilmektedir:

“Ben burada yıllardır çalışıyorum bir ay bir şey aldığımda o ayki harcamamı azaltmam gerekiyor. Şimdi buradan memleket bile giderken bir ton param gidiyor. Nasıl gideyim burada evde bile dursan paran gidiyor.” (Hikmet bey, 25 yaş).

İncelenen mülakatlar ve yapılan mülakatlar arasında farklılık taşıyan başka bir nokta kadının çalışmasıdır. Esasında kadının çalışması sonuç olarak yoksulluk hikayelerinde olumsuzlansa da nedeninin zamanla farklılaştığı anlaşılmaktadır:

Hanımı temizliğe göndermem diyorsun? "Hayır hayır yapmıyoruz. Biz bu işe çok düşkünüz, namus meselesine. Ben zaten her şeyi onun için bıraktım" (Erdoğan, 2016: 347).

"Ben çalışmaya karşıyım biraz. Kadın tamam çalışabilir. Bir şey demiyim ama. Ev olmuyor evin temizliği kalıyor. Titizlik önemlidir biliyorsun. Tamam çalıştın, eve geliyorsun evi mi temizlicen bir daha. İyi oluyor mu olmaz." (Bilal bey, 32 yaş).

Temel olarak farklılık taşıyan noktaların benzerlik taşıyan noktalara göre nispeten daha az olduğu saha verilerinden anlaşılmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

21. yüzyılda Türkiye’de yaşanan iki ekonomik kriz sürecinin kentli yoksulların hayatlarına olan yansımaları karşılaştırıldığında büyük oranda benzerlikler dikkat çekmektedir. 14 tema altında bir araya getirilen benzerliklerin karşısında farklılıklar ise 7 tema altında birleşebilmiştir.

Her iki dönemdeki yoksulluk hikayelerinde karşılaşılan benzerlikler literatürdeki araştırmalarla da uyumlu bir görünüm sergilemektedir. Nitekim yoksul hanelerinde genellikle erkekler iş buldukça çalışmakta, kadınlar ise evde ev hanımları olarak bulunmaktadır (Aksan, 2012: 17). Bunun yanında eşlerinin düzenli işi olmadığı için yoksul hanelerin kadınları da evi geçindirdiğini ifade etmektedir (Çamur Duyan vd., 2007: 32). Bununla birlikte farklılıklar bağlamında yeni dönemin yoksullarında kadınların çalışmasına ilişkin bakışın değiştiği yine yapılan araştırmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Makro bağlamda küreselleşme sürecinin sonuçlarından biri olan üretimin esnekleşmesiyle kadın emeğinin daha fazla görünür olmaya başladığı (Atasü Topçuoğlu, 2012: 6), mikro bağlamda ise boşanma durumunda hayat pahalılığı daha fazla olan kentlerde kadınların istihdama girişlerinin daha fazla olduğu (Öztürk ve Işıl Çetin, 2009: 2675) ortaya konmaktadır.

Diğer taraftan benzerlik ve farklılık taşıyan noktalara bakıldığında ağırlıklı yoksul hikayelerinde birey ve aile yaşamına ilişkin bulgularda benzerliklerin, bürokratik ve ekonomik sisteme ilişkin bulgularda ise farklılıkların nispeten daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada makro sistemde yaşanan kısmi değişimlerin mikro ve mezo sistemde olumlu karşılık bulamadığı görülmektedir. Bu durum da yine daha önce yapılan araştırmalarla bulguların benzerliğini ortaya koymaktadır. Nitekim yoksul hanelerin yoksulluklarını kırmak için ihtiyaç duydukları imkanlardan aciz olduklarına işaret eden yoksulluğun kalıcılığı veya yoksulluk tuzağı yaklaşımını (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 67-68), yoksunluğun yapısal bir sorun olmaktan ziyade, kişisel veya ailevi bir kalıntı olarak ele alındığı yoksulluk kültürü teorisini (Davis ve Sanches Martinez, 2014: 20) bu durum sürdürülebilir kılmaktadır.

Yoksulların yaşam hikayelerine sinen ve yoksul kuşaklar boyunca süren yoksulluk elbette kırılabilir bir sosyal sorundur. Bu noktada ilk olarak yapılan sosyal yardımların bir politika reklamı olarak sunulduğu niceliksel değerlendirmelerin yerine yardım edilen

ailelerdeki gelişimi artırmaya dönük niteliksel değerlendirmelere öncelik tanınması önem taşımaktadır. Bunun için de özellikle sosyal yardım temelli yapılan ve sunulduğu kadarıyla kalınan çalışmalar yerine birey ve aile odaklı sosyal hizmet uygulamalarına ağırlık verilmesi işlevsel olacaktır. Yoksullara yardım eden meslek grupları arasında sosyal çalışmacı istihdamının artırılması da önemli başka bir husustur. Ayrıca sosyal çalışmacı istihdamının tek başına artırılarak politika yapılması da ilk öneride eleştirilen niceliksel değerlendirmeyi öne çıkarmak olacağı için sosyal çalışmacıların sosyal çalışma yapabilmelerine imkan tanımak kritik önemdedir. Son olarak sosyal hizmet uygulamalarında sosyal çalışmacıların aldıkları eğitimlerinde kendilerine aktarılan izleme görüşmelerini sürdürmeleri ve yapılan desteklerin yoksulluk hikayelerine olan izlerini izlemeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, R. (2012). Türkiye’de yoksulluk olgusu ve toplumsal yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Aksan, G. (2012). Yoksulluk ve yoksulluk kültürünün toplumsal görünümüleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 9-19.
- Aktan, C. C. & İstiklal, Y. V. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş, Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2012). Küreselleşme ve Üretimin Esnekleşmesi Sürecinde Kadın Emeği. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 12(44), 3-9.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı. (2009). Kentsel yoksulluk, göç ve sosyal politikalar komisyonu raporu, Kentleşme Şûrası, Ankara, [https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/kitap7.pdf](https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editordosya/kitap7.pdf), Erişim Tarihi: 24.08.2024
- Buğra, A. & Keyder, Ç. (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ankara.
- Çamur-Duyan, G., Acar, H., Baykara, Y. A., & Arataş, K. (2007). Boşanmış kadınların yaşam öyküleri ve yoksullukla baş etme biçimleri. *Kriz Dergisi*, 15(1), 25-38.
- Davis, E.P. & Sanches-Martinez M. A. (2014) Review of the economic theories of poverty. *National Institute Of Economic An Social Resarch* (435), 1-65.
- Erdoğan, N. (2016). *Yoksulluk Halleri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, N. (2016). Garibanların dünyası: Türkiye'de yoksulların kültürel temsilleri üzerine ilk notlar. *Yoksulluk Halleri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Güzel, B. ve Buz, S. (2019). “Yeşil” yoksulluk, çevresel adalet ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1052-1069.
- Haydaroğlu, C., & Çırak, B. (2024). Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler ve sosyoekonomik etkileri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(8), 640-661.

- Masca, M. ve Karagül, M. (2008). Küreselleşmenin Aktörleri, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. *Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu*, DEYAM, İstanbul.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. 8. Baskı. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Ofluğlu, G. & Balcı, A. (2016). Küreselleşme, bilgi ve çalışan yoksullar. *Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 56-75.
- Öztornacı, B. & Demirdöğen, A. (2015). Farklı eşdeğerlik ölçeklerine göre temel yoksulluk göstergelerinin değişimi: Türkiye örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21(1), 7-15.
- Öztürk, M. & Işıl-Çetin, B. (2009). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar. *Journal of Yaşar University*, 3(11), 2661-2698.
- Şanlı, O. (2021). Türkiye’de 1994, 2001 ve 2018-2021 kur krizlerinin yeni nesil kriz teorileri çerçevesinde incelenmesi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 117-158.
- Şenses, F. (2013). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2024). Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 24.08.2024
- Yaşar, S. & Taşar, M. O. (2019). Kavramsal olarak yoksulluk ve Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarının etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 118-144.

TÜRKİYE'DE TOPLUM TEMELLİ PALYATİF BAKIMIN VARLIĞI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Fatma DİLMEN¹

ÖZET

Palyatif bakım; yaşamı tehdit eden hastalığa sahip bireyin ve ailesinin bütüncül bir bakış ile yaşam kalitesinin fiziksel, psikolojik, sosyal ve spiritüel boyutlarda artırılmasını esas alan bir bakım modelidir. Bu bakım modeli; sosyal hizmet uzmanının da önemli bir parçasını oluşturduğu multidisipliner bir ekip tarafından sunulmaktadır. Her ne kadar modelin geliştirildiği yıllardan itibaren kurum temelli bir hizmet olarak varlığını sürdürse de günümüzde yapılan çalışmalarda bu temel daha çok toplum temelli/evde palyatif bakım hizmet sunumuna doğru evrilmiştir. Bu değişim hem bireylerin kendi ortamlarında bakımı tercih etmeleri hem de kurum bakımına nazaran farklı birçok boyutta faydasının kanıtlanmış olması sebebiyle günümüzde yeni bir tartışma ve uygulama alanı olmaya başlamıştır. Ülkemizde var olan palyatif bakım uygulamalarına bakıldığında ise henüz bu uygulamalara ve tartışmalara yeterince dahil olmadığı dikkat çekmektedir. Özellikle de evde palyatif bakım uygulamasının daha çok medikal bakım olarak sunulması ve sosyal hizmet uzmanlarının bu alanda varlığını yeterli düzeyde gösteremiyor olması bu çalışmanın temel çıkış noktasıdır. Bu bağlamda evde palyatif bakım uygulaması tartışılarak, ülkemizde var olan güncel durum yasal ve uygulama temelinde tartışılmak, mesleki zeminde farkındalık yaratılmak hedeflenmektedir. Bu bağlamda yapılan tartışmalar sonucunda ise; sosyal hizmet mesleğinin mikro, mezzo ve makro boyutlarda bireyin hizmet sunum sürecinden evde palyatif bakım uygulamalarının politik düzeyine uzanan bağlamsal boyutlarda çalışmalara ve hak savunuculuklarına ilişkin varlığını daha çok göstermesi gerekliliği ifade edilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Palyatif bakım, sosyal hizmet, toplum temelli bakım, Türkiye.

A DISCUSSION ON THE EXISTENCE OF COMMUNITY-BASED PALLIATIVE CARE IN TÜRKİYE

ABSTRACT

Palliative care is a care model based on improving the quality of life of the individual with a life-threatening disease and patients family in physical, psychological, social and spiritual dimensions with a holistic approach. This care model is provided by a multidisciplinary team of

¹ Arş. Gör. Fatma DİLMEN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Samsun, 0000-0002-8158-8090, fatmacanim1@gmail.com

which the social worker is an important part. Although it has existed as an institution-based service since the years the model was developed, this basis has evolved towards community-based / home-based palliative care service provision in today's studies. This change has become a new area of discussion and practice today, both because individuals prefer care in their own environments and because it has proven to be beneficial in many different dimensions compared to institutional care. When we look at the palliative care practices in our country, it is noteworthy that it is not yet sufficiently included in these practices and discussions. The main starting point of this study is that palliative care at home is mostly presented as medical care and social workers are not able to show their presence in this field at a sufficient level. In this context, by discussing palliative care practice at home, it is aimed to discuss the current situation in our country on the basis of legal and practice and to raise awareness on the professional ground. As a result of the discussions in this context, it is aimed to discuss the palliative care practice at home from the service delivery process of the individual in micro, mezzo and macro dimensions of the social work profession.

Keywords: Palliative care, social work, community-based care, Türkiye.

GİRİŞ

Palyatif bakım; yaşamını tehdit eden bir hastalık tanısı alan bireyin ve bakım verenlerinin fiziksel, psikolojik, manevi/varoluşsal, sosyal ve tıbbi ihtiyaçlarının değerlendirilerek ve karşılanarak yaşam kalitesinin artırılmasına odaklanıldığı; yalnızca hastalara değil, meslek elemanlarına ve sistemlere de faydasının kanıtlandığı bir bakım modelidir (Shalev, ve diğerleri, 2024). Palyatif bakım tanımından da anlaşıldığı üzere çok boyutlu iyileştirmeyi hedeflemesi sebebiyle multidisipliner ekip tarafından sunulması gereken bir bakım modelidir ve sosyal hizmet uzmanları da bu ekibin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (O'Donnell, Gonyea, Wensley, & Nizza, 2023).

Palyatif bakım zamanla yaşanan değişim ve gelişimlerle birlikte son dönemlerde bakımın toplumsallaşması süreçlerinden de etkilenerek kişinin kendi yaşadığı ortamda bakım almasını tanımlayan “evde palyatif bakım” kavramsallaşmasıyla gündeme gelmektedir. Hem bireylerin kendi evlerinde bakım almayı tercih etmelerine ilişkin hem de evde palyatif bakım hizmeti alan hastaların kurum bakımında olan hastalara oranla biyopsikososyal ve spiritüel boyutlarda sahip oldukları kazanımlar göz önüne alındığında bu modele ilgi ve ihtiyaç giderek artmaya başlamıştır (Feliciano & Reis-Pina, 2024). Fakat ülkemizdeki palyatif bakım uygulamalarına ve yasal mevzuata bakıldığında palyatif bakımın çoğunlukla kamu hastaneleri bünyesinde bulunan palyatif bakım ünitelerinde verildiği, evlerinde bakım hizmetinden yararlanmayı tercih eden palyatif bakım hastalarının ise daha çok medikal müdahalelerin gerçekleştirildiği evde sağlık hizmetlerinden yararlandığı görülmektedir. Bu durumun; hem yasal mevzuatta sosyal hizmet uzmanlarının palyatif bakım ekibinin zorunlu bir üyesi olarak ifade edilmemesinden hem de sosyal hizmet disiplininin palyatif bakım alanında yeterince varlığını göstermemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu noktada çalışmada; evde palyatif bakım hizmetlerinin öneminin vurgulanması, ülkemizdeki yasal ve uygulama temellerinin tartışılması, var olan bir “bakım yeri tercihi” hak mahrumiyetine dikkat çekilmesi ve sosyal hizmet mesleğinin bu alanda varlığını daha çok göstermesi için bir ışık tutması amaçlanmaktadır.

KURAMSAL/KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Palyatif Bakım

Tıpta yaşanan gelişmeler ve artan yaşam beklentisi nasıl daha iyi ve saygın bir yaşam sonuna ulaşılabileceğine dair tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda yaşam sonu bakımı kavramı ortaya çıkmış ve yaşamı tehdit eden hastalıklara sahip olan bireylere yönelik hizmet sunma esasına dayalı “palyatif bakım” modeli oluşturulmuştur (Durojaiye, Ryan, & Doody, 2023).

1960'larda aynı zamanda bir sosyal hizmet uzmanı olan Cicely Saunders'ın çalışmalarıyla modern anlamda temellenmeye başlayan palyatif bakım; erken yıllarda her ne kadar son dönem kanser hastalarının medikal bakımının esas alındığı merkezler olarak işlev görse de daha sonra hem hastayı hem de ailesini sürece dahil eden biyopsiko-sosyal bir bakışa evrilmiştir (Clark, 2007; Saunders, 2001). Bu gelişmeler ışığında palyatif bakımın günümüzdeki tanımı; biyopsikososyal ve diğer sorunların erken teşhisi, değerlendirilmesi ve tedavisi ile yaşamı tehdit eden hastalıklara sahip hastaların ve ailelerinin yaşam kalitesini artırmayı amaçlayan bakım modeli şeklinde literatürde yerini almıştır (WHO, 2024).

Palyatif bakım hizmeti; biyopsikososyal ve spiritüel birçok farklı boyutta kişinin ve bakım verenlerinin yaşam kalitesini esas alması itibariyle bir meslek grubu tarafından sunulması mümkün olmamakta ve palyatif bakım; multidisipliner bir ekip tarafından sağlanmaktadır (Borgstrom, Cohn, Driessen, Martin, & Yardley, 2024). Multidisipliner ekibin içerisinde ise hekim, hemşire, fizik tedavi uzmanı, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, manevi destek uzmanı gibi farklı meslek dallarından profesyoneller bulunmaktadır (Finlay, ve diğerleri, 2002). Sosyal hizmet uzmanları bu ekibin önemli parçalarından birini oluşturmaktadır (Latimer, Fantus, Pachner, Benner, & Leff, 2023). Sosyal hizmet uzmanları; sadece bireyle değil bireyin etkileşimde olduğu tüm sistemlerle çalışmakta ve iyileştirmeler yapmaktadır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarını diğer mesleklerden ayıran en önemli özelliklerden biri palyatif bakım hastalarıyla tanı aldıkları andan itibaren çalışmaya başlaması ve kayıp yaşanması durumunda palyatif bakım hizmetine aileyle birlikte yas sürecinde devam etmesidir (Karakaya, 2020). Dolayısıyla psikososyal ve spiritüel boyutlarda çalışmalar yürüten meslek elemanlarından biri olan sosyal hizmet uzmanlarının; medikal bakım sunan ekip üyelerine nazaran palyatif bakım sürecinde daha uzun soluklu yer aldıkları söylenebilmektedir.

2. Toplum Temelli Palyatif Bakım

Palyatif bakımın süreç içerisinde değişim ve gelişime uğradığı görülmektedir. Günümüzde bu değişimler farklı boyutlarda devamlılığını sürdürmektedir. Özellikle sağlık ve bakım alanında yaşanan gelişmelerle birlikte küresel ölçekte bakım modellerinin 20. yüzyıl itibariyle insanın biricikliğini esas alan bir yapıya büründüğü ve bakım sunumunun kurum temelli bakımdan toplum temelli bakıma evrildiği görülmektedir (Çiftçi ve diğerleri, 2015). Kurum temelli bakım; kamu veya özel kuruluşlarda hizmet sunumunu kapsarken, toplum temelli bakım ise bakım hizmetinin toplumsal kaynaklar kullanılarak gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Ekinci & Bölüktaş, 2023; Whitelaw ve diğerleri, 2024).

Palyatif bakım hizmet sunumunun da bu toplumsal kaynakların bakım süreçlerinde artan etkisinden etkilendiği ve “evde palyatif bakım” uygulamalarıyla hastaların kendi evlerinde palyatif bakım alabilecekleri modeller geliştirilmeye başlandığı söylenebilmektedir (Kahveci, Koç, & Aksakal, 2020). Özellikle yaşamı tehdit eden hastalığa sahip olan bireylerin kendi konfor alanlarında bakım alıyor olmalarına ilişkin zamanla önemli oranda fikir birliğine varıldığı dikkat çekmektedir. Bu bakışın bir tanımlayıcısı olarak Elisabeth Kübler-Ross’un şu sözleri yaşam sonu bakımında kendi evinde olma halinin önemine vurgu yapmaktadır:

“Ama şunu da biliyorum ki, sabır, tanıdık yüzler ve favori yemekler yalnızca damardan verilen sıvıların yerini kolaylıkla alabilir. Bu saydığımız etkenler, psikolojik ihtiyaçları özel profesyonel bakımdan ve çok sayıda yabancından daha fazla giderir.” (Kübler-Ross, 1969)

Bu kapsamda yapılan araştırmalar incelendiğinde; palyatif bakım hizmetini kendi evinde alan hastalarda, kurum bakımında yatarak bakım alan hastalara göre semptom şiddetlerinde ve depresyon puanlarında azalmaların yanı sıra fiziksel sağlık ve yaşam kalitelerinde ise artış olduğu tespit edilmiştir (Finlay, ve diğerleri, 2002). Ayrıca; yine evde palyatif bakım hizmetinden yararlanan hastaların, kurum bakımında olan hastalara göre hastaneye yatış oranlarında azalmalar görüldüğü ve daha yüksek sağ kalım oranının sahip olduklarına ilişkin çalışmalara literatürde rastlanmaktadır (Seow ve diğerleri, 2016; Temel ve diğerleri, 2010). Dolayısıyla evde palyatif bakım hizmetlerinin bireyi biyopsikososyal boyutlarda güçlendirdiğini söylemek mümkündür.

Diğer bir açıdan bakıldığında; yaşamı tehdit eden hastalığa sahip bireylerin nerede bakım almak istedikleri de önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada; palyatif bakım hizmeti sunan 4 hastane ve 2 evde bakım programından yararlanan 180 terminal dönem kanser hastalarıyla yürütülen bir çalışmada araştırmaya katılanların %90’ının kendi evlerinde ölmeyi tercih ettikleri görülmektedir (Tang, 2003). Ancak buna karşın kendi evlerinde yaşam sonu bakım sürecini geçiren hastaların sayısına yönelik çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bakım yeri tercihi hususunda bir hak mahrumiyetinden de bahsetmek mümkündür. Bakım yeri tercihi yalnızca hastayı değil, bakım vereni de ilgilendiren bir süreç olması sebebiyle

Türkiye’de gerçekleştirilen bir araştırmada ise palyatif bakım ünitesinde hastasına bakım veren hasta yakınlarına gerekli koşulların sağlanması durumunda hastalarına nerede bakmayı tercih ettikleri sorulmuştur. Araştırma sonucunda ise %49.9’unun evinde bakmayı tercih ettiği görülmüştür (Aksakal, 2023). Sonuç olarak hem hastanın hem de bakım verenlerinin evde palyatif bakım uygulamalarına ilişkin talepleri önem arz etmektedir.

3. Türkiye’de Toplum Temelli Palyatif Bakım

Türkiye’de 2006 yılında başlayan ve Palya-Türk projesi ile 81 ile yaygınlaştırılarak 437 ünite sayısına ulaşan palyatif bakım üniteleri kamu hastaneleri bünyesinde hizmet vermektedir. (Sağlık Bakanlığı, 2024). Her ne kadar kurum temelli palyatif bakım uygulamalarının ülkemizde yaygınlaştırılmış olduğu görülse de evde palyatif bakım uygulaması kapsamında yapılan çalışmalara bakıldığında evde sağlık bakımı ile entegre bir sürecin yürütüldüğü görülmektedir. Bu durum yasal çerçevede şu şekilde tanımlanmaktadır; “Palyatif bakım hizmetleri; yataklı sağlık tesislerinde palyatif bakım merkezleri, yataklı sağlık tesisleri dışında ise aile hekimleri ve evde sağlık hizmet birimleri tarafından yürütülür” (Palyatif Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge, 2015). Evde sağlık hizmetleri ise yine yasal çerçevede şu şekilde tanımlanmaktadır; “Tanısı konulmuş hastalıklar sebebiyle yatağa, cihaza veya eve bağımlı bireylere yaşamını sürdürdüğü mekânda yapılması mümkün olan tıbbi hizmet” (Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik, 2015). Dolayısıyla palyatif bakımın ev ortamında “tıbbi bakım” sunumu olarak konumlandırıldığı söylenebilmektedir. Ayrıca; yine evde bakım yönetmeliğine bakıldığında, evde sağlık hizmetleri ekibinin içerisinde hekim, hemşire, sağlık memuru ve şoför bulunmasının zorunlu tutulduğunu fakat “ihtiyaç halinde bir psikolog, bulunmaması halinde ise sosyal çalışmacı” şeklinde bir ibare ile psikososyal boyutlarda hizmet sunan meslek gruplarını ikinci planda bıraktığı görülmektedir. Palyatif Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge (2015) içerisinde de benzer şekilde “Psikolog, sosyal çalışmacı, fizyoterapist veya fizyoterapi teknikeri ve diyetisyenin merkezde tam zamanlı olarak çalışma zorunluluğu bulunmamakta olup ihtiyaç halinde hastane içinden veya dışından karşılanır” bir tanımlama yapıldığı görülmektedir. Halbuki sosyal hizmet mesleğinin bir uygulama alanı olan tıbbi sosyal hizmetin tanımına bakıldığında; “ayakta ya da yatarak tedavi gören hastaların tıbbi tedaviden etkili bir şekilde yararlanması, sosyal sağlığının korunması ve geliştirilmesi, tedavi sürecinde hastanın ailesi ve çevresi ile ilişkilerinin düzenlenmesi, tedavi sürecini etkileyen psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarının zamanında çözümlenerek sosyal işlevselliğini yeniden kazanması amacıyla yürütülen sosyal hizmet uygulaması” (Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi, 2011) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu minvalde bakıldığında evde sağlık/palyatif bakım uygulamalarının hedefleriyle kesişen temel bir noktadadır. Buna karşın sosyal hizmet mesleğinin ekip üyesinin tam zamanlı ve zorunlu meslek elemanlarının arasında

sayılmaması uygulamaların psikososyal boyutlarda kör kalmasına sebebiyet vermektedir.

Dolayısıyla; ülkemizde var olan yasal düzenlemelerin palyatif bakımın biyopsiko-sosyal ve spiritüel çok boyutlu kapsamına yeterince önem vermediği söylenebilmektedir. Yasal düzenlemelerin, uygulamaları şekillendirdiği de göz önünde bulundurulduğunda; ülkemizde multidisipliner evde palyatif bakım uygulamasından ziyade medikal bir evde sağlık bakım uygulamasının varlığından söz etmek mümkündür.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Palyatif bakım; her ne kadar son dönem kanser hastalarının medikal bakımlarının sağlanmasına yönelik ilk adımların atıldığı bir bakım modeli olsa da günümüzde yaşanan gelişmelerle birlikte hem hasta hem de hasta yakının sürece dahil edildiği biyopsikososyal ve spiritüel boyutlarda yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapıldığı bir kapsama evrildiği görülmektedir. Yine palyatif bakım alanında yaşanan son gelişmelerle dünyada yaşanan “bakımın toplumsallaşması” gelişmelerinden etkilenerek evde palyatif bakım uygulamalarının önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Bu noktada literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde evde palyatif bakımın faydaları da dikkat çekici bir noktadadır. Fakat ülkemizde halen kurum temelli bir bakımın esas alınmakta ve evde palyatif bakım daha çok evde sağlık bakımı olarak sunulmaktadır. Evde palyatif bakım uygulamasının varlığından söz edebilmek için tanımından da yola çıkılarak multidisipliner bir ekip tarafından sunulması gerekliliği bilinmektedir. Buna karşın ülkemizde var olan yasal düzenlemeler ve uygulamalarda ekip üyelerinin çoğunlukla medikal sağlık profesyonellerinden oluştuğu dikkat çekmektedir. Temellerinin atılmasında bir sosyal hizmet uzmanının çalışmaları bulunan palyatif bakımın ülkemizde uygulanma sürecinde hem yasal dayanaklarda hem de hizmet sunum sürecinde sosyal hizmet mesleğinin yeterince sürece dahil edilmemesi palyatif bakımın psikososyal destek ayağını dışarıda bırakmaktadır. Bu noktada palyatif bakım alanında sosyal hizmet mesleğinin varlığını daha çok göstermesi önem arz etmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının palyatif bakım ekip üyelerinin önemli bir parçası olduğuna ilişkin yapılacak olan araştırma ve faaliyetlerin raporlaştırılmasıyla kanıt dayalı bir meslek savunuculuğunun yürütülmesi gerekmektedir. Bu noktada mikro, mezzo ve makro boyutlarda çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Yalnızca palyatif bakıma ihtiyaç duyan bireylere yönelik hizmet sunma noktasında değil; sağlık çalışanlarının, palyatif bakım ekip üyelerinin, kurum/kuruluşların ve bu alanda politika üreticilerinin farkındalığını artırmaya yönelik faaliyetlerin ve savunuculukların yapılması esas çıkış noktası olmalıdır. Özellikle palyatif bakım uygulamalarında bireylerin kendi tercih ettikleri ortamlarında bakım sunulması hususunda yaşanan “hak mahrumiyeti”, sosyal hizmet mesleğinin insan hakları temelli bir disiplin olması açısından temel uğraşları arasında yer alması gerekmektedir. Bu doğrultuda kendi

konfor alanlarında kalmak ve bakım almak isteyen bireylerin evde palyatif bakım uygulamasından yalnızca fiziksel boyutlarda değil psikososyal ve spiritüel boyutlarda da yararlanabilecek düzeyde bir multidisipliner ekip uygulamasının ülkemizde geliştirilmesi için sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksakal, H. (2023). Palyatif Bakım Hastasına Yönelik Bakım Yeri Tercihi Üzerine Bir İnceleme. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 10(2), 200-206.
<https://doi.org/10.52880/sagakaderg.1196739>
- Bakanlığı, S. (2024, 09 19). Sağlık Bakanlığı. <https://www.saglik.gov.tr/TR-100111/dunya-palyatif-bakim-gunu.html#:~:text=Bu%20hastalara%20palyatif%20hastalar%20diyoruz,90.648%20palyatif%20hastaya%20hizmet%20verdi. adresinden alındı>
- Borgstrom, E., Cohn, S., Driessen, A., Martin, J., & Yardley, S. (2024). Multidisciplinary Team Meetings in Palliative Care: an Ethnographic Study. *BMJ Supportive & Palliative Care*, 14, e448-e451.
- Clark, D. (2007). From Margins to Centre: a Review of the History of Palliative Care in Cancer. *The Lancet Oncology*, 8(5), 430-438.
- Çiftçi, E. G., Gök, F. A., & Arslan, E. (2015). Kurum Bakımından Toplum Temelli Bakıma Geçiş: Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinde Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(1), 163-175.
- Durojaiye, A., Ryan, R., & Doody, O. (2023). Student Nurse Education and Preparation for Palliative Care: A Scoping Review. *PLoS ONE*, 18(7), 1-27.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0286678>
- Ekinci, G., & Bölüktaş, R. P. (2023). Türkiye’de Palyatif Bakım Hizmetlerinin Organizasyonuna Yönelik Bir Değerlendirme. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, 5(1), 19-27.
<https://doi.org/https://doi.org/10.57224/jhpr.1140949>
- Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik. (2015, Mart 10). Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050310-5.htm> adresinden alındı
- Feliciano, D. R., & Reis-Pina, P. (2024). Enhancing End-of-Life Care With Home-Based Palliative Interventions: A Systematic Review. *Journal of Pain and Symptom Management*, 68(5), e356-e372. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2024.07.005>
- Finlay, I. G., Higginson, I. J., Goodwin, D. M., Cook, A. M., Edwards, A. G., K. Hood, H.-R. D., & Normand, C. E. (2002). Palliative care in hospital, hospice, at home: results from a systematic review. *Annals of Oncology-English Edition*, 13(4), 257-264.
- Kahveci, K., Koç, O., & Aksakal, H. (2020). Home-based Palliative Care. *Bezmialem Science*, 8(1), 73-80. <https://doi.org/DOI: 10.14235/bas.galenos.2019.3208>
- Karakaya, C. (2020). Palyatif Bakım Alanında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Görevleri, Hedefleri ve Becerileri. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 38-49.

- Kübler-Ross, E. (1969). *On Death and Dying*. Scribner. <https://doi.org/0684839385,9780684839387>
- Latimer, A., Fantus, S., Pachner, T. M., Benner, K., & Leff, V. (2023). Palliative and Hospice Social Workers' Moral Distress During the COVID-19 Pandemic. *Palliative and Supportive Care*, 21(4), 628-633. <https://doi.org/doi:10.1017/S1478951522001341>
- O'Donnell, A., Gonyea, J., Wensley, T., & Nizza, M. (2023). High-Quality Patient-Centered Palliative Care: Interprofessional Team Members' Perceptions of Social Workers' Roles and Contribution. *Journal of Interprofessional Care*, 38(1), 1-9. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/13561820.2023.2238783>
- Palyatif Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge. (2015, 07 07). <https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/Eklenti/2817/0/palyatif-bakim-hizmetleri-yonergesipdf.pdf> adresinden alındı
- Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2011, 02 16). Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi. chrome-extension://efaidnbmnribpcajpcglclefindmkaj/https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1349/0/img071372pdf.pdf?_tag1=D94710E002A9181618BF4A1608BC3862687AD553 adresinden alındı
- Saunders, C. (2001). The Evolution of Palliative Care. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 94(9), 430-432. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/014107680109400>
- Seow, H., Sutradhar, R., McGrail, K., Fassbender, K., Pataky, R., Lawson, B., . . . Barbera, L. (2016). End-of-Life Cancer Care: Temporal Association between Homecare Nursing and Hospitalizations. *Journal of Palliative Medicine*, 19(3), 263-70. <https://doi.org/doi:10.1089/jpm.2015.0229>
- Shalev, D., Brenner, K., Carlson, R. L., Chammas, D., Levitt, S., Noufi, P. E., . . . Webb, J. A. (2024). *Palliative Care Psychiatry: Building Synergy Across the Spectrum*. *Current Psychiatry Report*(26), 60-72. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s11920-024-01485-5>
- Tang, S. T. (2003). When Death Is Imminent Where Terminally Ill Patients With Cancer Prefer to Die and Why. *Cancer Nursing*, 26(3), 245-251.
- Temel, J. S., Greer, J. A., Muzikansky, A., Gallagher, E. R., Admane, S., Jackson, V. A., . . . Lynch, T. J. (2010). Early Palliative Care for Patients with Metastatic non-small-cell Lung Cancer. *The New England Journal of Medicine*, 363(8), 733-742. <https://doi.org/doi:10.1056/NEJMoa1000678>
- Whitelaw, S., Vijay, D., & Clark, D. (2024). Where are the Values in Evaluating Palliative Care? Learning from Community-Based Palliative Care Provision. *Palliative Care & Social Practice*, 18, 1-16. <https://doi.org/10.1177/26323524241287223>
- WHO. (2024, 09 19). WHO. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/palliative-care> adresinden alındı.

DİJİTAL ÇAĞDA KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELE

Tuğba GÜNEŞ¹

ÖZET

Teknolojinin hızlı gelişimi, kadına yönelik şiddetle mücadele sürecinde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu çalışma, teknolojinin kadına yönelik şiddetle mücadele süreçlerini nasıl etkilediğini ve sosyal hizmet uygulamalarıyla olan bağlantısını, günümüzde var olan uygulamaların analizi ile yapmayı amaçlamaktadır. Teknolojinin getirdiği yenilikler, kadına yönelik şiddetle mücadele sürecinde belirgin etkiler yaratmıştır. Teknolojik araçlar, şiddetle mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. ALO 183 destek hattı, Kadın Acil Destek İhbar Hattı (KADES) uygulaması, elektronik kelepçe ve E-tebligat sistemi gibi araçlar, şiddet mağdurlarının korunmasına yönelik önemli adımlar olarak öne çıkmaktadır. Bu araçlar, güvenlik önlemlerinin güçlendirilmesi ve şiddet mağdurlarına hızlı destek sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Kadın konukevlerine yapılan başvurular da teknolojiden etkilenmiş ve müracaat süreçlerinde sosyal medyanın rolü belirginleşmiştir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte kadına yönelik şiddetle mücadele sürecinde iyileşen uygulamalar bulunsa da, bu gelişmelerin yarattığı sorunlar da vardır. Sosyal hizmet kuruluşlarının, teknolojiyi etkin bir şekilde kullanarak kadınların güvenliğini sağlama ve destek süreçlerini güçlendirmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet kuruluşlarının kapasitesinin geliştirilmesi, teknolojik araçların etkin kullanımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından duyarlılığın artırılması gerekmektedir. Teknolojinin şiddetle mücadeledeki rolünü anlamak, mücadele sürecindeki kuruluşların etkili bir şekilde hizmet sunmalarını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadına yönelik şiddetle mücadele, teknoloji, ŞÖNİM, kadın konukevi.

COMBATING VIOLENCE AGAINST WOMEN IN THE DIGITAL AGE

ABSTRACT

The rapid advancement of technology has led to significant changes in the fight against violence toward women. This study aims to examine how technology impacts processes to combat violence against women and its connection to social work practices, through an analysis of current applications. Technological innovations have had notable effects on efforts to counter violence against women. Tools such as the ALO 183 support line, the Women's Emergency

¹ Uzman Sosyal Çalışmacı, İstanbul Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Aile ve Toplum Hizmetleri Birimi, İstanbul, ORCID: 0009-0005-0180-3045, E-posta: tugba.ugur@aile.gov.tr

Support Notification System (KADES) app, electronic monitoring bracelets, and the E-notification system stand out as key steps to protect victims of violence. These tools play a critical role in strengthening security measures and providing swift support to victims. Applications to women's shelters have also been influenced by technology, with the role of social media in the application process becoming more pronounced. Although technological advancements have led to improved practices in the fight against violence toward women, they have also brought about certain challenges. It is crucial for social service organizations to ensure the safety of women and strengthen support processes by effectively utilizing technology. In this context, it is necessary to enhance the capacity of social service organizations, enable effective use of technological tools, and increase sensitivity to gender equality. Understanding the role of technology in combating violence will allow organizations involved in the struggle to provide more effective services.

Keywords: Violence against women, technology, ŞÖNİM, women's shelter.

GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet konusu, 1980'li yıllarda Türkiye'nin gündeminde yer almıştır. 2000'li yıllara doğru kadınların bu alanlardaki mücadelesi mevzuat karşısında yanıt bularak, kadın-erkek eşitliğini sağlayıcı politikalarla kadına şiddet ve aile içi şiddet konularında düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle özellikle şiddet mağdurlarının korunması ve şiddetin önlenmesi hedeflenmiştir (Söylemez, 2022: 90). 1998 yılında "4320 Sayılı Ailenin Korunması Kanunu" kabul edilmiş ve bu kanunda ilk defa "aile içi şiddet" tanımlanmıştır.

2011 yılında İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla birlikte "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" ve "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir (Çoruh Can, 2022: 2). 6284 sayılı kanunun, şiddet mağdurunu koruma ve şiddeti önleme amacı bulunmaktadır.

Kadına yönelik şiddet, yalnızca bireylerin değil, toplumsal yapının da önemli bir sorunu olarak öne çıkmaktadır. Cinsiyete dayalı bu şiddet biçimi, kadınların insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalmasına ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derinleşmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, şiddetle mücadelede sosyal hizmet uygulamaları kritik bir rol oynamaktadır. Son yıllarda teknolojinin hızlı gelişimi, bu mücadelede önemli değişimlere yol açmış ve kadına yönelik şiddetle mücadele süreçlerini etkileyen yeni araçlar ve yöntemler sunmuştur.

Teknolojik araçlar, kadınların güvenliğini sağlama ve şiddet mağdurlarına hızlı destek verme konusunda belirgin bir etki yaratmıştır. Örneğin, KADES uygulaması, şiddet mağdurlarının acil durumlarda yardım talep etmelerini kolaylaştırırken, elektronik kelepçe uygulaması, şiddet faillerinin kontrol altına alınmasına yardımcı olmaktadır. Şiddetle mücadele sürecindeki yenilikler, şiddet mağdurlarının hukuki süreçlere erişimini kolaylaştırarak, onların güvenliğini artırmayı hedeflemektedir.

Ancak, bu teknolojik yeniliklerin yanı sıra, sosyal hizmet kuruluşlarının teknolojiyle entegrasyon sürecinde karşılaştıkları zorluklar da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal medya şiddetle mücadele sürecinde önemli bir rol oynasa da, bazen yanlış müdahalelere sebep olarak şiddetle mücadele sürecini medyatikleştirerek baltalayabilmekte ya da şiddetin normalleşmesine neden olabilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, teknolojinin kadına yönelik şiddetle mücadele süreçlerini nasıl etkilediğini analiz etmek ve sosyal hizmet uygulamalarıyla olan bağlantısını incelemektir. Geçmişten günümüze hem teknolojinin sağladığı avantajları hem de karşılaşılan sorunları ortaya koymayı hedeflemektedir. Mevcut uygulama analizi ile sosyal hizmet kuruluşlarının bu yeni araçları etkin bir şekilde kullanma yetenekleri değerlendirilecektir. Ayrıca, bu süreç toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilecek ve sosyal hizmet kuruluşlarının kapasitesinin bu sürece etkisi vurgulanacaktır.

Mevcut durum ve son gelişmeler incelendiğinde, teknolojinin kadına yönelik şiddetle mücadelede sunduğu olanakların yanı sıra, sosyal hizmet uygulamalarında karşılaşılan zorluklar da mevcuttur. Sosyal hizmet kuruluşları, teknolojiyi etkin bir şekilde kullanarak kadınların güvenliğini sağlamalı ve destek süreçlerini güçlendirmelidir. Bu bağlamda, politikaların geliştirilmesi ve uygulamaların gözden geçirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Kadına yönelik şiddetle mücadelede teknolojinin rolünü anlamak, mücadele sürecindeki kuruluşların daha etkili hizmet sunmalarını sağlayacak ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine katkıda bulunacaktır.

KURAMSAL/KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kişinin zarar görmesiyle sonuçlanan tehdit, baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, ekonomik, psikolojik veya sözlü her türlü tutum ve davranış şiddet olarak tanımlanmaktadır. Kadına yönelik şiddet ise toplumsal cinsiyet rolleri ile şekillenen ve bu nedenle derin kökleri olan bir olgudur.

Kadına Yönelik Şiddet Kavramı

6284 sayılı kanun (2012) kadına yönelik şiddeti, kadınlara yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan her türlü tutum ve davranış olarak tanımlanmaktadır. Bu kanunda ifade edilen “kadının yalnızca kadın olması sebebiyle yaşadığı şiddet” kavramı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde şekillenmektedir.

Toplumsal cinsiyet, bireylerin toplum içindeki rollerini, davranışlarını ve beklentilerini şekillendiren bir yapıdır. Cinsiyet, biyolojik farklılıkları ifade ederken, toplumsal cinsiyet bu farklılıkların toplumsal anlamını ve değerini ifade eder. Kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkar; erkeklerin güç ve kontrol arayışları, kadınları hedef alarak şiddete yol açabilir. Bu durum,

kadınların toplumsal hayatta daha az yer almasına ve güçsüzleşmesine neden olur (Bourgois, 1996: 34). Toplumsal cinsiyet normları, kadınların maruz kaldığı şiddetin kabul edilebilirliğini artırmakta ve bu durum kadına yönelik şiddetin normalleşmesine neden olarak şiddeti önleme yollarını kısıtlamaktadır.

Güç dinamikleri, kadına yönelik şiddetin anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Şiddet, güç ve kontrol arayışının bir aracı olarak kullanılmaktadır. Johnson (2008: 37), şiddetin bireyler arasındaki güç dengesizliklerini yeniden üretme ve sürdürme işlevi gördüğünü belirtmektedir. Şiddet mağdurları, çoğunlukla psikolojik ve ekonomik bağımlılıkları nedeniyle güçsüz durumdadır. Bu dinamikler, kadına yönelik şiddetin yalnızca fiziksel bir eylem olmadığını, aynı zamanda sosyal ilişkilerdeki dengesizliklerin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet uygulamaları, bu güç dinamiklerini ele alarak kadınların güçlenmesini sağlamak açısından önemlidir.

Kadına Yönelik Şiddet Türleri

Fiziksel Şiddet:

Fiziksel şiddet, kadına yönelik şiddetin en sık ve en görünür şeklidir. Bu şiddet türü, kadının bedenine yöneliktir ve bedensel güce dayanır (E. Öztürk, 2017: 54). Kadına yönelik uygulanan fiziksel şiddet, fiziksel gücü kanıtlamak için kadının fiziksel bütünlüğünü bozacak bir temas ya da bir madde ile karşı tarafa zarar vermek olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda, kadının bedensel bütünlüğüne ve sağlığına yönelik saldırı olarak gerçekleştiğinden Türk Ceza Kanunu'nda suç kapsamında yeri vardır (Özkan, 2017: 543). Kadını itip kakmak, tokat atmak, yumruklamak, tekmelemek, başını duvara vurmak, ısırarak, boğazını sıkmak, kesici veya vurucu aletlerle yaralamak, sağlık hizmetlerinden yararlanmasını engellemek vb. eylemler, fiziksel şiddet kapsamına giren davranışlar olarak belirlenmiştir. Kadın cinayetleri, fiziksel şiddetin en üst noktasıdır.

Psikolojik Şiddet:

Kadına yönelik şiddet türlerinden bir diğeri de psikolojik/duygusal şiddettir. Psikolojik/duygusal şiddet, aslında diğer şiddet türlerinin temelini oluşturmaktadır, çünkü diğer şiddet türlerine baktığımızda genellikle psikolojik/duygusal şiddetin de aynı anda yaşandığını görmekteyiz (Cengiz, 2021: 55). Cengiz, konu ile ilgili olarak şu örneği vermiştir: "Cinsel taciz yaşayan ya da parasına el konulan bir kadının yaşadığı şiddetin aynı zamanda psikolojik/duygusal şiddet içermemesi mümkün değildir." Ancak fiziksel şiddet gibi dışarıdan kolayca fark edilemediği için psikolojik/duygusal şiddetin tedavisi zor ve uzun bir zaman alabilmektedir (Cengiz, 2021: 55-56). Bu şiddet türünün amacı cezalandırmak, kontrol etmek ve baskı altında tutmaktır (Özkan, 2017: 544). Fiziksel şiddet kadar görünür olmasa da en çok yaşanan ve derin izler bırakan bir şiddet türüdür.

Cinsel Şiddet:

Cinsel şiddet, bir nevi cinselliğin kontrol altında tutulması ve bir tür tehdit olarak kullanılmasıdır. Cinsel şiddet, eşin veya karşı cinsin istemediği halde cinsel ilişkiye mecbur bırakılmasıdır (Özkan, 2017: 555). Cinsellik, toplumda gizli tutulan, saklanan ve mahrem gibi kavramlarla nitelendirildiği için cinsel şiddet genellikle gizli tutulmakta ve bu durum cinsel şiddetin varlığının tespit edilmesini zorlaştırmaktadır (Akkas ve Uyanık, 2016: 34). Şiddet mağduriyeti sebebiyle yapılan müracaatlar, cinsel şiddetin mahremiyetle bağlantılı olması nedeniyle genellikle arka plana atılmakta ve şiddet mağdurları ile yapılan derin görüşmeler sonrası ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik Şiddet:

Kadına yönelik yapılan ekonomik şiddet; idaresi dışında çalıştırma, para harcamasını sınırlandırma, çalışmaktan men etme, ekonomik konularda kadını saf dışı bırakma, kadının parasını zorla elinden alma gibi çeşitli eylemleri içermektedir. Bu eylemler içerisinde kadın birçok şiddete maruz kalmaktadır. Kadının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla iş bulması açısından becerilerinin geliştirilmesinin engellenmesi, boşanmadan sonra kadına ve çocuğa verilen nafakanın verilmemesi, maddi kaynaklardan mahrum bırakılması ve engelli kadınlar üzerinden maddi yönden istifade edilmesi gibi durumlar örnek verilebilir (Gökkaya, 2011: 106).

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Sürecinde Yasal Düzenlemeler

Uluslararası Düzenlemeler

Kadına yönelik şiddetle mücadelede uluslararası alanda birçok önemli düzenleme mevcuttur. BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), tüm bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruma altına alarak, ayrımcılığa karşı evrensel bir duruş sergiler. Bu beyannameye dayanarak, kadınların eşit haklara sahip olması gerektiği vurgulanmıştır.

BM Kadına Karşı Her Türül Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) ise 1979'da kabul edilmiş ve kadına yönelik ayrımcılığın önlenmesine yönelik hükümetlerin gerekli önlemleri almasını zorunlu kılmıştır. CEDAW, kadın ve erkek arasında siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda eşitliğin sağlanmasını ve kadına karşı her türlü ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu durumu tüm ülkelerin uygulamasını ve denetlenmesini de takip etmektedir. Bu sözleşmeye üye ülkeler, kendi hukuksal kanunlarını bu sözleşmeye uygun olarak düzenlemek zorundadırlar. 1999 yılında ise düzenlemeleri daha iyi takip etmek için CEDAW ek ihtiyarı protokolü imzalanmıştır. CEDAW, kadına uygulanan ayrımcılığı önlemek amacıyla hazırlanan ve yasal bağlayıcılığı olan tek sözleşmedir (Yıldız-Martı, 2014).

1993 tarihli BM Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge, kadınların özgürlüğüne, güvenliğine ve saygınlığına yönelik şiddetin kabul edilemez

olduğunu vurgulamaktadır. 1995'te kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu ise kadının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla somut hedefler belirlemiştir. Bu bildirgeler, dünya genelinde kadın hakları hareketini güçlendirerek yasal ve sosyal düzenlemelere katkıda bulunmuştur.

Ulusal Düzenlemeler

Türkiye'de kadına yönelik şiddetle mücadelede ulusal düzenlemeler, anayasal ve yasal düzenlemelerle kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, eşitlik ilkesini temel alarak cinsiyet ayrımcılığını yasaklamakta ve devletin kadınların sosyal ve ekonomik haklarını koruma yükümlülüğünü belirtmektedir. Türk Medeni Kanunu, aile içinde eşitlik ilkesine dayanmakta ve özellikle kadınların haklarını güvence altına almaktadır. İş Kanunu ise çalışma hayatında cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınlara yönelik ayrımcılığın önlenmesi için önemli maddeler içermektedir.

Türk Ceza Kanunu, şiddet eylemlerini suç sayarak kadına yönelik fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddete karşı cezai yaptırımlar getirmektedir. Ayrıca, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, şiddet mağdurlarının korunmasını sağlamak amacıyla özel tedbirler sunmaktadır; acil koruma, geçici barınma sağlanması ve saldırganlara yönelik uzaklaştırma emirleri gibi önlemleri içermektedir. 6284 sayılı kanunun amacı, kadınlara karşı gerçekleştirilen şiddeti veya şiddet gerçekleştirilme ihtimalini önlemek ve ayrıca aile içerisindeki bireylerin ısrarlı takibine maruz kalan kişilerin korunmasına yönelik usul ve esasları düzenlemektir.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Sürecinde Kurumsal Mekanizmalar

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Kurumsal Mekanizmalar

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı olarak her ilde Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri bulunmaktadır. Bu müdürlükler, kadınların güvenliğini sağlamak ve destek hizmetleri sunmak için şiddetle mücadelede aktif rol oynamakta ve koordinasyon sağlamaktadır. Ayrıca, koruyucu ve önleyici çalışmalar yürütmektedirler.

İl Müdürlüklerine bağlı olarak hizmet veren Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), yalnızca aile içi ve kadına yönelik şiddetle mücadelede uzmanlaşmış kuruluşlardır. ŞÖNİM'ler, şiddet mağdurlarına güvenli barınma imkânı, hukuki danışmanlık, psikososyal destek ve eğitim gibi çok yönlü destekler sağlamaktadır. Ayrıca, mağdurların güvenliğini sağlamak için risk değerlendirmesi yaparak tedbir kararlarının alınmasını ve izlenmesini sağlar ve bu süreçleri koordine ederler. ŞÖNİM'lerin görevleri arasında şunlar bulunmaktadır:

- *Şiddetin önlenmesi için çalışmalar yürütmek,*
- *Koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınması ve etkin bir biçimde uygulanmasına yönelik çalışmalar yapmak,*

- *Şiddete maruz kalanlara yönelik güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve izleme hizmetlerini sunmak,*
- *Eğitimler yoluyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele etmek,*
- *Şiddetle mücadele eden kurumlar ve kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlamak,*
- *Çalışmalarını yedi gün yirmi dört saat esasına göre yürütmek.*

Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerine bağlı olarak hizmet veren Sosyal Hizmet Merkezleri ise, toplumun tüm dezavantajlı kesimlerine sosyal hizmet müdahaleleri sunarken, içlerinde bulunan kadın irtibat noktaları, ŞÖNİM'e ulaşmakta güçlük yaşayanlara yerinde müdahale yapabilmek amacıyla hizmet vermektedir. Ayrıca, şiddet mağdurlarına psiko-sosyal destek, rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunarak şiddet döngüsünün kırılmasına yardımcı olmaktadır. Bu merkezlerde kadınların sosyal ve ekonomik olarak güçlenmeleri için de destek sunulmaktadır.

Kadın konukevi başvuruları, ŞÖNİM ve sosyal hizmet merkezlerinde alınmakta ve ŞÖNİM koordinasyonunda kadın konukevine yönlendirilmektedir. Kadın konuk-evleri, şiddet mağduru kadınlar ve beraberlerindeki çocuklara güvenli barınma imkânı sağlayan merkezlerdir. Bu konukevlerinde kadınlara psikolojik, hukuki ve sosyal destek sunulmakta ve şiddet sonrası hayatlarını yeniden kurabilmeleri için gereken eğitim ve rehberlik hizmetleri verilmektedir. Ayrıca, kadınların işgücü piyasasına katılmaları için mesleki eğitim ve danışmanlık hizmetleri de sağlanmaktadır. Bu kurumlar, şiddete maruz kalan kadınlara kapsamlı bir destek (kreş, hukuki destek vb.) sunarak, onları güvenli ve bağımsız bir hayat kurmaları için güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Diğer Kurumsal Mekanizmalar

Türkiye'de kadına yönelik şiddetle mücadelede görev alan çeşitli kurumsal mekanizmalar, mağdurlara koruma ve destek hizmetleri sağlamaktadır. Cumhuriyet Başsavcılıkları, şiddet vakalarının hukuki sürecini başlatmak ve şiddet uygulayanlara yönelik yasal işlem yapmakla sorumludur. Zorlama hapsine ilişkin kararlar, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yerine getirilir. Aile Mahkemeleri, şiddet mağdurları için koruma tedbirleri almak ve şiddet faileri için önleyici tedbirleri uygulamak gibi yetkilere sahiptir. Aile İçi Şiddetle Mücadele İrtibat Noktaları ve Jandarma Karakolları, şiddet mağdurlarının müracaatına yönelik acil durumlarda ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yetkileri dahilinde tedbir kararları alabilirler. Bunun yanı sıra, Adli Yardım Büroları ve Kadın Hakları Merkezleri, mağdurlara hukuki danışmanlık sağlamaktadır. Acil durumlarda 112 Acil Servis çağrılabilirken, hastaneler ve tıbbi sosyal hizmet birimleri, hem fiziksel hem de psikolojik yaralanmalara yönelik tedavi ve destek sunmaktadır. Bu kurumlar, kadına yönelik şiddetle mücadelede etkin bir koordinasyon içinde çalışarak mağdurlara çok yönlü destek sunmaktadır. Ayrıca, kamu görevlilerinin şiddeti bildirme yükümlülüğü bulunmaktadır.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Sürecinde Teknoloji

6284 Sayılı Kanun ve Teknolojik Gelişmeler:

6284 sayılı kanunda öngörülen bazı tedbir kararlarının uygulanmasında önemli teknolojik entegrasyon eksiklikleri bulunmaktadır. Örneğin, 4/1-a maddesinde belirtilen "iş yeri değişikliği" tedbir kararı, şiddet mağdurunun iş yerini değiştirmesini gerektirmektedir. Ancak bu uygulama genellikle yalnızca kamu sektöründe mümkünken, özel sektörde uygulanması zorluklar yaratmaktadır. Bu nedenle, dijital çağda özel sektör de dahil olmak üzere bu tür tedbirlerin daha kapsamlı ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için yeni düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Ayrıca, 8/6 maddesi, korunan kişi ve aile bireylerinin kimlik bilgileri ile adreslerinin gizli tutulması gerektiğini belirtmektedir. Ancak bu süreçlerde gizlilik kararlarının uygulanmasında çeşitli aksaklıklar yaşanmaktadır. Örneğin, çocuk için alınan gizlilik kararlarında, hastane randevusu alındığında babaya mesaj gidebilmekte ve bu durum, fail ile mağdurun aynı ortamda karşılaşmasına neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra, E-Okul sistemi üzerinden failin çocuğun okul bilgilerine ulaşabilmesi gibi durumlar, gizlilik sağlama sürecinin sekteye uğramasına yol açabilmektedir.

Ayrıca, 4/1-ç maddesinde belirtilen durumlarda, hayati tehlikenin bulunması hâlinde, Tanık Koruma Kanunu gereğince kimlik ve diğer belgelerin değiştirilmesi mümkün olmaktadır. Ancak bu süreçte, sosyal güvenlik kayıtlarının emeklilik sürecine yansımaması nedeniyle şiddet mağdurlarının emeklilik konusundaki hak kayıpları yaşaması da dikkate alınması gereken bir sorundur. Bu tür eksikliklerin giderilmesi, teknolojik altyapının güçlendirilmesi ve düzenlemelerin güncellenmesi ile mümkün olacaktır.

ALO 183 Hattı:

ALO 183, kadına yönelik şiddet, çocuk, engelli ve yaşlılara yönelik konularda destek sunan bir sosyal destek hattıdır. 7/24 hizmet vererek, kadınların acil durumlarda yardım talep etmelerini sağlamak ve gerektiğinde uygun kurumlara yönlendirmeler yapmaktadır. Bu hat, gizlilik prensibiyle çalışmakta ve acil durumlarda etkili bir çözüm sunmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 2012 yılında faaliyete geçirilen ALO 183 işitme engelli vatandaşlar için 3G özelliği ve Arapça ile Kürtçe dillerinde hizmet verme kapasitesi, uygulamanın erişilebilirliğini artırmaktadır. Bu tür kritik durumlarda zaman kaybını önleyen ALO 183, aynı zamanda bu sorunlarla ilgili farkındalığın artırılması ve bireylerin haklarının tanıtılması açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, internet bağlantısı olmaksızın hizmet sunması, kullanıcılar için büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Görüntülü görüşme imkânı ve işaret dili bilen personel istihdamı

da, işitme ve konuşma engelli bireylerin ihtiyaçlarına yanıt vermekteki etkinliği artırmaktadır.

KADES (Kadın Destek Uygulaması)

KADES, kadınların tek bir tuşla yardım çağrısı yapmalarını sağlayan bir mobil uygulamadır. Acil durumlarda kolluk kuvvetlerine hızlı erişim sunarak, güvenliklerini artırmayı hedeflemektedir. Ancak, bu uygulama akıllı telefon kullanımı ve konum bilgilerinin açık olmasına bağlıdır. Bu nedenle, teknolojiye erişim imkânı olmayan kadınlar için kullanımı mümkün değildir.

KADES uygulaması, 5 resmi dilde 7/24 hizmet vererek erişilebilirliği artırmaktadır. Ancak uygulamaya kayıt olabilmek için internet erişimi gerekmekte, bu da bazı kullanıcılar için bir engel oluşturabilmektedir. Kayıt sonrası çevrimdışı ihbarda bulunma imkânı olsa da, başlangıçta gerekli olan internet erişimi, uygulamanın kapsamını sınırlayabilmektedir. Bu nedenle, KADES'in etkinliğini artırmak için erişim imkânlarının genişletilmesi önem taşımaktadır.

Elektronik Kelepçe Uygulaması

Elektronik kelepçe, 6284 sayılı kanunun 5/1-c maddesine dayanarak, korunan kişilerin buldukları konuta, okula ve işyerine yaklaşımlarını engellemek amacıyla kullanılan bir izleme yöntemidir. Bu uygulama, bir tedbir kararı olmayıp, mevcut tedbirin (5/1-c) etkinliğini artırmak için tasarlanmış bir araç olarak değerlendirilir. Elektronik kelepçenin takılması için öncelikle ilgili tedbir kararının varlığı gerekmekte; aksi takdirde uygulama gerçekleştirilememektedir.

2021 yılında Türkiye genelinde yürürlüğe giren elektronik kelepçe yönetmeliği, 04.09.2021 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu uygulama, şiddet vakalarında caydırıcılık sağlamak açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, elektronik kelepçe kararının verilmesi, diğer tedbirlerin yetersiz olduğu durumlarla sınırlı olmalıdır. Her bir vaka için elektronik kelepçe talep edilmesi, uygulamanın etkinliğini azaltmakta ve devlete ek mali yükler getirmektedir. Bu nedenle, elektronik kelepçenin risk analizi yapılmış durumlarda daha seçici bir şekilde uygulanması önerilmektedir.

Uygulama, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM) bünyesinde oluşturulan bir komisyon tarafından değerlendirilmektedir. Bu komisyon, ŞÖNİM Müdürü, en az bir meslek elemanı ve polis/jandarma personelinden oluşmaktadır. Komisyon kararları, mahkemeye iletilerek hâkim onayı ile uygulamaya geçirilir. Ancak, bu uygulama sürecinde ŞÖNİM'in tek yetkili olarak görülmesi, çalışanlar için güvenlik kaygılarına yol açabilmektedir; zira şiddet faileri, karar sonrasında ŞÖNİM çalışanlarına ulaşarak rahatsız edici davranışlarda bulunabilmekte, bu durum personel açısından sorunlar yaratmaktadır.

E-Tebligat Sistemi ve Aile Bilgi Sistemi

E-Tebligat sistemi, gizlilik kararına sahip kişilerin tebligatlarını ŞÖNİM'e gitmeden alabilmeleri için geliştirilmiştir. Bu sistem, mağdurlar için ulaşım kolaylığı, zaman ve maliyet tasarrufu sağlamayı hedeflemektedir. Ancak, birçok mağdurun bilgisayar veya e-Devlet sistemlerini kullanmada zorluk yaşaması, sistemin etkinliğini azaltmaktadır. E-Tebligat uygulaması, beklenen ilgiyi görememiş ve kullanımı yaygınlaşmamıştır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülen Aile Bilgi Sistemi (ABS), bakanlık bünyesinde hizmet alan kişilerin bilgilerini içeren bir sistemdir. Bu sistem, Aile Mahkemeleri ve kolluk kuvvetleri tarafından uygulanan tedbirlerle entegre bir şekilde çalışmakta, il bazında alınan tüm tedbir kararları ABS'ye yansımaktadır. Ancak, sistemin yavaş çalışması ve zaman zaman yaşanan aksaklıklar, tedbir kararlarının doğrulanmasını olumsuz etkilemektedir. Bu durum, alınan tedbir kararlarının takibinde zorluklara neden olmakta ve süreçlerin aksamış olmasına yol açmaktadır.

Kadın Konukevleri

Kadın konukevleri, şiddet mağduru ve barınma ihtiyacı olan kadınlara hizmet sağlayan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Bu konukevlerine kabul sürecinde, kadınların cep telefonları alınarak kasalarda saklanmakta ve konukevlerinde telefon kullanmalarına izin verilmemektedir. Bu durum, günümüz teknolojisinde kadınların konukevine girmek istemelerini engelleyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, konukevlerinde iş bulma veya yeni bir yaşam kurma gibi süreçlerde yeterli internet erişimi sağlanamaması, kadınların sosyal ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanma çabalarını olumsuz etkilemektedir. Yüksek can güvenliği riski olan kadınlar için cep telefonunun kullanımı sorun olabilse de, diğer kadınlar da bu durumdan etkilenmektedir. Bu nedenle, konukevlerinin daha spesifik ihtiyaçlara yönelik olarak ihtisaslaşması gerekmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ihtisaslaşma çalışmaları mevcut olsa da, uygulamada etkinliği oldukça düşüktür.

Haberler ve Sosyal Medya

Kadına yönelik şiddetin son zamanlarda hem sayısının hem de niteliğinin arttığı gözlemlenmektedir. Televizyon, dergi, gazete, internet ve sosyal medya, kadına yönelik şiddet olaylarına farklı bir önem atfetmektedir; ancak bu önem genellikle halkı bilinçlendirmekten çok ticari amaçlar gözetmektedir. Şiddete maruz kalan kadınlar, çoğu zaman haberleştirilirken şiddetin nedeni olarak damgalanmaktadır (Biçer, 2021: 58). Teknolojinin sunduğu bu avantajlar, aynı zamanda şiddet faillerinin izleme ve kontrol etme yöntemlerini geliştirmesine de yol açmaktadır. Bazı kadınlar, şiddet faillerinin cep telefonlarını izleyebildiği veya sosyal medya hesaplarını kontrol edebildiği durumlarla karşılaşmaktadır.

Toplumda kadına yönelik şiddetin sadece fiziksel ve cinsel şiddetten ibaretmiş gibi algılanmasında sosyal medyanın etkisi büyüktür. Sosyal medyada kadın iki farklı kimlikle temsil edilmektedir: Biri, Anadolu kadını olarak görülen cefakâr ve fedakâr anne kimliğidir. Kadınlar, medyada genellikle anne ve eş olma rollerine odaklanarak ev içindeki görevleriyle bağdaştırılmakta, bu da kadınların yerinin ev ve aile olduğuna dair bilinçaltında bir empoze yaratmaktadır (Çelenk, 2010: 14). Diğer kimlikleri ise cinsel kimliktir; kadınlar, reklamlarda ilgi çekici objeler veya açık giyimli figürler olarak kullanılmaktadır.

Yapılan haberler ve paylaşımlar, şiddetin normal bir olgu olarak değerlendirilmesine ve normalleşmesine neden olabilmektedir. Bu durum, diğer şiddet faillerinin de kendilerini daha az ceza alacak yöntemlerle şiddet uygulayacakları bir alan bulmalarına yol açabilir. Ayrıca, şiddet mağdurlarının sosyal medya üzerinden tehdit edilmesi veya etiketlenmesi, dijital şiddetin hızla yayılmasına neden olmakta ve mağduriyetleri artırmaktadır. Şiddet failleri, mağdurlara yönelik sosyal medya hesapları açarak sakıncalı içerikler paylaşmakta, bu da mağdurların dijital şiddetle yüzleşmelerine ve toplumda daha fazla damgalanmalarına neden olmaktadır.

Kadınlar, sosyal medya veya sanal arkadaşlık platformları üzerinden tanıştıkları kişilerle güven kurarak duygusal bağlar geliştirebilmekte ve bu kişiler için yer değiştirerek hayatlarını tehlikeye atabilmektedirler. Bu tür durumlar, kadınların mevcut değerli eşyalarını veya parasını bu kişilere vermeleriyle sonuçlanabilmekte ve mağduriyetlerini artırmaktadır. Bu nedenle, kadın konukevlerine başvuran, yerinden yurdundan kaçarak ayrılan kadınlar, sosyal medyanın sunduğu hayallerle gerçeklik arasındaki çatışma ile yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar.

Son olarak, kamuoyu baskısı, 6284 sayılı Kanun kapsamına girmeyen olayların bu kapsamda değerlendirilmesine yol açabilmektedir. Bu kanunun amacı, şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesi bulunan kadınları, çocukları ve diğer bireyleri korumak ve şiddeti önlemek için gerekli tedbirleri düzenlemektir. Ancak, bu tanımın yanlış uygulanması, özellikle ünlü kişiler arasında ya da sıradan yaşamda (komşular arasında, trafikte) uygulanabilmekte bu durum kanunun etkisini zayıflatmakta ve yanlış anlaşılmalara neden olmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, teknolojinin kadına yönelik şiddetle mücadeledeki rolünün giderek önem kazandığı vurgulanmıştır. Sosyal hizmet kuruluşlarının, teknolojiyi etkin bir şekilde kullanarak kadınların güvenliğini sağlaması ve destek süreçlerini güçlendirmesi büyük bir gerekliliktir. Çağın hızına ve gelişimine ayak uydurmak, teknolojinin sağladığı olanakların yanı sıra karşılaşılan zorlukları da dikkate almayı gerektirir.

Sonuç olarak, kadına yönelik şiddetle mücadelede teknoloji kullanımının artırılması, sosyal hizmet uygulamalarında yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesi ve

toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda duyarlılığın artırılması önerilmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

4. **6284 Sayılı Kanunun Uygulanma Sürecinde Yaşanan Aksaklıklar:** Kanun kapsamındaki tedbir kararlarının uygulama süreçlerinde karşılaşılan aksaklıklar ele alınmalıdır. Zorlama hapsi kararı için gereken süreçlerin eksiksiz yürütülmesi sağlanmalı; bu nedenle, şiddetle mücadele eden kurumların il düzeyinde toplantılar düzenleyerek vaka tartışmaları yapmaları teşvik edilmelidir. Kadına yönelik şiddetle mücadele koordinasyon kurullarının etkinliği artırılmalı ve temel kurumların bir araya gelmesi sağlanmalıdır.
5. **Eğitim Programları:** Sosyal hizmet profesyonelleri ve faydalanıcıları için teknoloji kullanımı üzerine eğitim programları düzenlenmelidir. Bakanlık düzeyinde geliştirilen uygulamaların etkinliğinin artırılması ve sistemsiz sorunların çözülmesi önem taşımaktadır.
6. **Politika Geliştirme:** Kadına yönelik şiddetle mücadelede politika geliştirilmesi, sosyal hizmet kuruluşlarının kapasitesini artıracaktır. Şiddet mağdurlarına yönelik hizmetlerin yanı sıra şiddet faillerine yönelik politikaların da geliştirilmesi gereklidir. Bu politikaların toplumun tüm kesimlerini kapsamaması ve çeşitli bakanlıklar arasında iş birliği gerektirmesi önemlidir.
7. **Farkındalık Artırma:** Toplumda kadına yönelik şiddetle ilgili farkındalığın artırılması, kadınların haklarını savunmalarına ve destek arayışlarına yardımcı olacaktır. Bu farkındalık çalışmaları, yalnızca kadınlar için değil, erkeklerin de dahil edilmesi gereken bir süreç olmalıdır. Özellikle erkeklerin yoğun olduğu iş yerlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine odak grup çalışmaları yapılmalıdır.
8. **Araştırma ve Geliştirme:** Teknolojinin kadına yönelik şiddetle mücadeledeki etkilerine dair daha fazla araştırma yapılmalı ve mevcut uygulamaların etkinliği değerlendirilmelidir.
9. **Konukevleri:** Kadın konukevlerinin ihtisaslaşma çalışmalarına hız verilmeli ve uygulamadaki sorunlar çözülerek ihtiyaç odaklı hizmet sunulmalıdır.
10. **Medya:** Şiddetle mücadelede yapılan haberlerin niteliği önemsenmeli, mağduriyeti yeniden inşa eden dilin ortadan kaldırılması için adımlar atılmalıdır. Medya, kadına yönelik şiddeti reyting aracı olarak görmemeli, bu konuda duyarlı olmalıdır.
11. **Topyekün Mücadele:** Kadına yönelik şiddetle mücadele, yalnızca kadınların sorunu olmaktan çıkarılmalı ve tüm toplumun meselesi haline getirilmelidir. Bir kadın cinayeti olduğunda, bu durum birkaç kurumun sorumluluğunda değil, toplumsal bir sorun olarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, teknolojinin kadına yönelik şiddetle mücadeledeki rolünü anlamak, sosyal hizmet kuruluşlarının daha etkili hizmet sunmalarını sağlayacak ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine önemli katkılarda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkas, İ., & Uyanık, Z. (2016). Kadına Yönelik Şiddet. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 32-42.
- Biçer, İ. (2021). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Medyanın Rolü. *İdarecilerin Sesi Dergisi*, 199.
- Bourgois, P. (1996). *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. New York: Cambridge University Press.
- Cengiz, A. A. (2021). *Kadın Cinayetlerinin İş Yeri Şiddeti Açısından Değerlendirilmesi*. Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Çoruh Can, H. (2022). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Hukuki Düzenlemeler: Kars İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökkaya, V.B. (2011). Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2).
- Johnson, M. P. (2008). A Typology of Domestic Violence: Intimate Terrorism, Violent Resistance, and Situational Couple Violence. *Journal of Family Issues*, 29(2).
- Kesgin, B. (2012). *Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Özkan, G. (2017). Kadına Yönelik Şiddet-Aile İçi Şiddet ve Konuya İlişkin Uluslararası Metinler Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi (HHFD)*, 7(1).
- Öztürk, E. (2017). *Türkiye’de Aile İçi Şiddet*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Söylemez, S. D. (2022). Aile İçi Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve 6284 Sayılı Kanun Kapsamında Koruyucu ve Önleyici Tedbirler, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız-Martı, H.Ö. (2014). Kadına Yönelik Şiddet Konusunda Son 10 Yılda Yapılmış Olan Tezlerin Tematik Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ATAERKİNİN EDEBİYATLA İLİŞKİSİNE DAİR FEMİNİST YENİDEN YAZIM SOSYAL HİZMET İÇİN NEDEN ÖNEMLİDİR

Aslıhan ÇAKIR¹
Derya ŞAŞMAN KAYLI²

ÖZET

Toplumsal cinsiyet rolleri; aile içinde, okulda, tüm toplumsal kurumlarda, tarihte ve edebiyatta erkeği öncelerken kadını ikincilleştirmektedir. Bu rollerin yeniden üretildiği ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı en önemli araçlardan biri edebiyattır. Edebiyat eserlerinde kadınlar kendi dünyaları ile değil ataerkil bakışın onlar için uygun gördüğü dünyalarda kurgulanmıştır. Edebiyat eserlerindeki bu eril dilin keşfedilmesi kadınların eşitlik ve hak talep etmeleri ile mümkün olmuştur. 19. yy'da görünürlüğü artan eşitlik talepleri zamanla ataerkil düşüncenin nüfuz ettiği tüm alanlara yönelmiş; kadınlar erkeğin ezen, kadının ezilen olarak kurgulandığı hiyerarşik ilişkiyi değiştirmenin ve eşitliği sağlamanın tüm toplumsal ilişkileri gözden geçirmeyi gerektirdiğini fark etmişlerdir. Tarihin ve edebi eserlerin feminist eleştirel bir perspektiften değerlendirilmesiyle buralardaki kadınlık temsillerinin toplumsal yansımalarını değiştirmek için temsillerin değiştirilmesi gerektiği fikri ortaya çıkmış ve eserlerin yeniden yazımla ele alınması sonucu feminist yeniden yazım oluşmuştur. Feminist yeniden yazım sosyal hizmet literatüründe fazla tartışılmamış bir alandır. Ancak feminist yeniden yazımın kadınlar için eşit ve adil bir toplumsal düzen sağlama uğraşı hak temelli bir meslek olan sosyal hizmetin eşitlik ve adalet temel ilkeleri ile örtüşmektedir. Bu derleme feminist yeniden yazımın sosyal hizmet literatüründe görünür hale gelmesini, feminist sosyal hizmet uygulamalarında güçlendirme aracı olarak kullanılabileceğini tartışmayı amaçlamaktadır. Feminist yeniden yazım kamusal alanda kadını görünür hale getirmek, eşitlikçi bir yazın alanı oluşturmak, böylece kültürel belleği dönüştürmek istemektedir. Bu yanıyla uygulamalarını toplumsal cinsiyet perspektifiyle yapılandırarak, kadını güçlendirmeyi ve haklarına eşit bir şekilde ulaşmasını sağlamayı amaç edinen feminist sosyal hizmet için yeniden yazım oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Feminist edebiyat eleştirisi, feminist yeniden yazım, feminist sosyal hizmet.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi Sosyal Hizmet Uzmanı Aslıhan ÇAKIR, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İzmir, ORCID: 0009-0007-6830-7454, E-posta: aslihancakir81@gmail.com

² Prof. Dr. Derya ŞAŞMAN KAYLI, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0001-7949-2332, E-posta: derya.kayli@cbu.edu.tr

WHY FEMINIST REWRITING OF PATRIARCHY IN RELATION TO LİTERATURE IS IMPORTANT FOR SOCIAL WORK

ABSTRACT

Gender roles privilege men and subordinate women in the family, school, all social institutions, history and literature. One of the most important tools through which these roles are reproduced and passed down from generation to generation is literature. In literary works, women are fictionalised not in their own worlds but in the worlds that the patriarchal perspective deems appropriate for them. The discovery of this masculine language in literary works was made possible by women's demands for equality and rights. In the 19th century, the demands for equality, whose visibility increased, gradually turned towards all areas permeated by patriarchal thought, and women realised that changing the hierarchical relationship in which the man is constructed as the oppressor and the woman as the oppressed and ensuring equality requires a review of all social relations. With the evaluation of history and literary works from a feminist critical perspective, the idea that representations should be changed in order to change the social reflections of the representations of womanhood in these works emerged and feminist rewriting was formed as a result of the rewriting of the works. Feminist rewriting is a field that has not been discussed much in the social work literature. However, feminist rewriting's endeavour to provide an equal and fair social order for women overlaps with the basic principles of equality and justice of social work, which is a rights-based profession. This review aims to discuss the visibility of feminist rewriting in social work literature and its use as an empowerment tool in feminist social work practices. Feminist rewriting wants to make women visible in the public sphere, to create an egalitarian literature and thus to transform cultural memory. In this respect, rewriting is very important for feminist social work, which structures its practices with a gender perspective and aims to empower women and ensure equal access to their rights.

Keywords:

Feminist literary criticism, feminist rewriting, feminist social work.

GİRİŞ

*Biz, ben, sen, siz
ister korkudan ister gözüpek
yolumuzu bulanlarınız
dönüp geriye aynı kareye
üstümüzde bir bıçak, bir fotoğraf makinası
bir mitler kitabı
içinde yok adlarımız*

Adrienne Rich

Rich 1973 yılında yayımlanan “Diving into the Wreck” (Batığa Dalmak) isimli şiirinde, bir mitler kitabı okuduktan sonra hazırlanarak bir gemi batığına daldığını anlatmıştır: “Batığı keşfetmeye geldim. Sözcükler amaçtır. Sözcükler yol haritası. Hasarı görmeye geldim hangi hazineler kalmış” (Rich, 1973). Şiirde sözü edilen denizin altındaki batık gemi metaforu ayrımcı bir dünya düzeninde görünmez kalanların boğulmalarını

anlatmaktadır. Batık; kadınların yaşamıdır, eşitsizliğin kaynağı, ataerkilliğin içinde hapsolan kadınların tarihidir. Bugün hayatımızı şekillendiren kadın ve erkek ilişkilerine dair mitlerin doğduğu yerdir. Buraya dalmak edebi eserleri yeni bir bakışla okumayı beraberinde getirecektir. Rich, bu şiiriyle edebi eserlerin, mitlerin ve sözcüklerin eşitsizliğin sürdürülmesindeki rolünü ve bu alanda çalışmanın önemini vurgulamıştır. Batığa dalmak ve eşitsizlikle mücadele etmek yazın alanını eleştirel bir bakışla ele almayı, görünmez olanı görünür hale getirmek için çabalamayı gerektirir.

Kadınlar tarihin her döneminde eşitsizliğe karşı çıkmışlar ve hak taleplerini her mecrada dile getirmişlerdir. Bu talepler özellikle 19. yy'da "insanlar eşittir" düşüncesinin ortaya çıkmasıyla kamusal alanda görünür hale gelmeye başlamıştır. Seçme ve seçilme hakkı olmayan, dolayısıyla yurttaş olmayan kadınlar bu güvence ve eşitlikten yararlanamamışlar ve eşitlikten pay alabilmek için mücadelelerini hızlandırmışlardır (Taş, 2016). 1792 yılında ilk kez Wollstonecraft, *Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi) isimli kitabında; kadınların seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, mülkiyet edinme hakkı gibi temel haklarının olması gerektiğini tartışmıştır (Wollstonecraft, 2007). Birinci dalga feminist hareket de bu hakların talebi üzerine şekillenmiştir. İngiltere'de başlayarak yayılan ve giderek şiddetlenen oy hakkı mücadelesi 1. Dünya Savaşı nedeniyle sona ermiştir (1982, Tekeli).

Kadınlar savaştan sonra birçok ülkede seçme ve seçilme hakkı kazanmalarına rağmen eşitsizliğin devam ettiğini görmüşlerdir. Oy kullanabiliyor olmak kadınları toplumsal olaylarda daha çok söz sahibi yapmamış, istihdam alanlarında, eğitimde, aile içinde yaşanan eşitsizlikler devam etmiş, kadınlar parlamentolara girememiştir (Tekeli, 2017). Bunun sonucunda kadınların eşitlik talepleri farklı alanlara yayılmıştır. Ataerkil sistemin, kadınlar üzerindeki kontrolünü daha çok doğurganlık, annelik ve eşlik rollerinden yani kadın bedeni üzerinden sağladığını fark etmişlerdir. (Tekeli, 2017). Beauvoir'ın İkinci Cins adlı kitabının başlangıç cümlesi "Kadın doğulmaz kadın olunur." dönemin feminist hareketinin odağını temsil etmesi itibariyle ikinci dalga feminizmin sloganı haline gelmiştir (Beauvoir, 2019). Bu dönemde ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyet rolleri sorgulanmış, doğum kontrol uygulamalarının gelişmesine paralel olarak kadınlar, doğum ile ilgili kararlarını kendilerinin verebilmesi için mücadele etmişlerdir. İkinci dalga feminizmin en çok vurguladığı alan kamusal/özel alan ayrımı olmuştur. Ataerkil düzende kamusal alanın kadınlara çizdiği sınırlar ve bu sınırların oluşmasına ve meşrulaştırılmasına katkı veren dinamikler tartışılmıştır. (Donovan, 2014). 1980'li yıllarda postmodernizmin de etkisiyle üçüncü dalga feminizm hareketi kadınların bireysel özelliklerini öne çıkarmış ve farklı kadınlık durumlarını tartışmaya açmıştır (Özdemir ve Aydemir, 2019). Feminizm tüm bu süreç boyunca kadınların ezildiğini görünür hale getirmeye çalışmış, ezilen kadın ezen erkek ilişkisini değiştirmeye odaklanmıştır (Tekeli, 2017).

History kavramının aslında *his-story* olduğu ve kadınların görmezden gelindiği, kadınları da içeren yeni, adil bir tarih oluşturmak gerektiği dillendirilmiş, feminizm

içinde tartışılmaya başlanmıştır (Scott, 2022). Kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle eğitim ve istihdam alanlarına erkeklerle karşılaştırıldığında adil bir şekilde erişememişlerdir. Bu nedenle tarih sahnesinde kendi dünyalarıyla var olamamışlardır. Bu durumu sorgulayan kadınlar kalemin ve sözcüklerin gücünü kullanmaya, kendi hikâyelerini yani her-story'lerini yazmaya başlamış ve çok önemli eserler ortaya koymuşlardır.

Feminist edebiyat eleştirisi ve yeniden yazım; eril dili, tarihte ve edebiyatta toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayarak kadınlara kendilerini ifade etme alanı açacak ve kadınların yazın alanında güçlenmesini ve eşitlikçi bir tarih ve edebi bellek oluşmasını sağlayacaktır (Berktaş, 2018). Bu mücadele kadınların kamuda görünürlüğünün artmasını, kadın sorunlarının gün yüzüne çıkmasını sağlamaktadır. Bu yolla güçlenen kadın, haklarına ulaşmak için daha bilinçli hareket edecektir. Feminist edebiyat eleştirisi ve yeniden yazım bu yönleriyle sosyal hizmet için de önemli bir güçlendirici araçtır.

Feminist sosyal hizmet; kadınların güçlü yönlerinin ortaya çıkarılmasını, toplumsal alanda aktif hale gelmelerini, kadınların özgürce konuştuğu sorunlarına yönelik çözümlerini paylaşabildikleri alanlar oluşturulmasını, bireysel sorunların toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gözeterek genel sorunlar olarak yeniden tanımlanmasını içermektedir (Dominelli, 2024). Bu uygulama ilkeleri feminist yeniden yazımla feminist sosyal hizmet uygulamalarının ortak paydasıdır.

Tarihin ve Edebiyatın Feminist Sorgusu

1960'lar ve 1970'lerde ikinci dalga feminizm ortaya çıkması ile ataerkil geleneklerle ciddi bir mücadele başlamıştır. Bunun için eşitsizliği sürdüren toplumsal cinsiyet rollerine karşı savaş verilmiştir. Bu dönemde tarih ve edebiyatta kadınların ikincil konumları, eşitsizliği destekleyen edebi betimlemeler ve kadınların görmezden gelinmesi tartışılır hale gelmiştir (Plate, 2011; akt Altın ve Baylan, 2023).

Feminizmin önemli isimlerinden Beauvoir bu ikincil konumu sürdürmek için kullanılan mitleri ve efsaneleri analiz etmiştir. Ishtar, Gaea, Kybele gibi ana tanrıçaları incelemiş, bu mitlerin erkekler tarafından oluşturulduğunu söylemiştir. (Beauvoir, 2010). Zaman içinde doğadan kopuşa paralel olarak doğayla ilişkilendirilen bu mitlerden de kopulmuş ve ana tanrıçalar terk edilmiştir (Altın ve Baylan, 2023).

Kate Millet, ikinci dalga feminizmin öncü isimlerinden biridir. Oldukça ses getiren eseri *Sexual Politics*'te cinsellik ve siyaset kavramlarını, ataerkilliğin sızdığı aile, din, eğitim gibi olguları incelemiştir. Ataerkil sistemin, edebiyatı toplumsal cinsiyet rollerini sürdürmek için bir araç olarak kullandığını öne sürmüştür (Millet, 1987). Bu aynı zamanda cinsiyet rollerinin dil yoluyla nasıl içselleştirildiğini ve eril dille de mücadele etmek gerektiğinin göstergesi olmuştur (Humm, 2002).

1972 yılında Andrienne Rich, feminist edebiyat eleştirisi için oldukça önemli olan eserini "When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision" (Biz Ölümler Uyandıığımızda:

Revizyon Olarak Yazmak) kaleme almıştır. Rich burada mevcut edebiyat eserlerinin kadınları dışladığını, kadınları da kapsayan yeni bir bakışla edebi eserlerin yeniden oluşturulması gerektiğini söylemiş ve “revizyon” kavramını ortaya atmıştır. Rich revizyonu; geriye bakmak, yeniden gözlemlemek ve metinleri eleştirel değerlendirmelere tabi tutmak olarak tanımlamıştır. Bunun kadınlar için bir hayatta kalma eylemi olduğunu belirtmiştir (Rich, 2008). Edebiyat eserlerine feminist eleştirel bir gözle bakmak kadınların nasıl yaşadıklarını, hayallerinin nasıl yönlendirildiğini, dilin nasıl tuzak olabileceğini ve yeniden yaşamaya nasıl başlayacaklarını anlamalarına olanak sağlayacaktır.

Humm, feminist edebiyat eleştirisinin amaçlarını şu şekilde açıklar; ataerkil sistemin kontrolündeki edebiyat tarihini, üretilmiş metinleri ve metinlerdeki kadın temsillerini incelemek, kadın yazarların baskılanmasına, küçümsenmesine dikkat çekerek erkek yazarlarla eşit koşullarda olmaları için çabalamak, topluma yerleşmiş klasik eserlerdeki kadın karakterleri feminist bir perspektiften okumak, toplumsal ilişkilere olan etkisini anlamaya çalışmak, bu değerlendirmeler sonucu harekete geçmek, yeniden yazmak, topluma duyurmak (Humm, 2002). Feminist edebiyat eleştirisi topluma sinmiş insanların çok da farkında olmadan kanıksadığı eşitsizlik içeren atıflarla savaşıyor. Ademin aklını çelen ve insanların cennetten kovulmasına neden olan Havva, bir erkek tarafından kurtarılmayı bekleyen uyuyan güzel, kutusunu merakına yenik düşerek açan ve dünyayı kötülöklere boğan Pandora. Bu karakterlerdeki ortak özellik kadın imajının oldukça olumsuz tasviridir. Güvenilmez ve iradesiz kadın, bir erkek tarafından kurtarılmayı bekleyen kadın, evlenip çok mutlu yaşayan kadın... Bu temsillerin toplumdaki yansımalarını değiştirmek ancak temsilleri değiştirmek ile mümkündür.

1980’ler ve 1990’lar feminist eleştirinin çeşitlendiği yıllardır. Bu dönemin önemli isimlerinden Sandra Gilbert ve Susan Gubar, *The Madwoman in the Attic* (1979)-(Tavan Arasındaki Deli Kadın) ve *No Man’s Land* (1988)- (Hiç Kimsenin Ülkesi) isimli eserleriyle feminist edebiyat eleştirisine ve ikinci dalga feminizme büyük katkı sunmuşlardır. Özellikle erillik ve dişillik, kadınlar üzerindeki baskı ve bunun edebiyata yansımalarını ele alırlar. Edebiyat alanında kadın yazar olmanın zorluklarını anlatırlar. Gilbert ve Gubar (1979) *The Madwoman in the Attic*’de şu soruyu yöneltirler: “*Kalem metaforik bir penis midir?*” Bu sorunun ardından kadınların edebiyat alanından nasıl dışlandığını, ancak bir erkeğin iyi bir edebiyatçı olabileceğine yönelik yaygın görüşü tartışırlar (Gilbert ve Gubar, 2000).

Feminist edebiyat eleştirisi tarihinde Fransız feminizminin etkisi de önemlidir. Fransız feminizmi toplumsal cinsiyetin dil ile ilişkisini, dile olan etkisini incelemiştir. Bu süreçte “*écriture féminine*” kavramını ortaya çıkmıştır. Kadın yazısı olarak çevrilebilecek bu kavram, kadınların kendilerine ait yeni bir dil geliştirmelerini ve eril edebiyata/ tarihe karşı durmalarını temsil eder (Altın ve Baylan, 2023). Fransız feminizmi 1990’lara doğru psikanaliz ve kadın ilişkisi, cinsiyetin dille nasıl aktarıldığı ve yayıldığı konularına odaklanmıştır. Bu tarihsel süreç mevcut dilin kadınlar hakkında gerçekliği aktarmadığını

ortaya çıkarmıştır (Ulu, 2021). Sonuç olarak özellikle ikinci dalga feminizmle birlikte feminist edebiyat eleştirileri bir baş kaldırı aracı olan feminist yeniden yazımı ortaya çıkarmıştır (Altın ve Baylan, 2023).

Feminist Yeniden Yazım ve Yeniden Yazım Örnekleri

İnsanların kendini anlatma ihtiyacı tarih boyunca resim, müzik, destanlar, masallar, şiirler gibi pek çok farklı şekillerde ortaya çıkmış ve içinde bulunduğu dönemin değer yargularından, baskın ideolojik söylemlerden etkilenmiştir. Bu yanıyla edebi eserler toplumsal kimlik oluşmasında, dolayısıyla kişilerin düşünce sistemlerinin şekillenmesinde oldukça etkili olmaktadır. Ataerkilliğin egemen olduğu toplumlardaki sosyal sistemlerde kadınlar ve erkekler toplumsal cinsiyet rolleri içinde düşünülür ve gündelik hayatı kullanma biçimleri bu beklentilerle şekillenir. Bu beklentilerin öngördüğü kadınlıklar ve erkeklikler inşa edilir. Kadınların yaşamak zorunda kaldığı dezavantajlı durumlar edebi eserler aracılığıyla sorgulanmadan sonraki kuşağa aktarılır. Ancak tarihsel süreç bize göstermiştir ki her hiyerarşik ilişki kendi içinde mücadelesini ve aslında kendi çöküşünü içinde barındırır. Dolayısıyla kadınlar da her zaman bu hiyerarşik iktidar ilişkileri ile mücadele etmişler, mücadele aracı olarak yeniden yazımı kullanmışlardır.

Rich'e göre yeniden yazım kadınlar için bir hayatta kalma eylemidir. Kadınlar, içinde boğuldukları varsayımları anlayamadan kendilerini tanıyamazlar. Feminist edebiyat eleştirisi eserlerin nasıl anlaşıldığını, nasıl yaşandığını, dilin tuzaklarını anlamaya yönelir. Kadınların ataerkil geleneğin aktarılmasını engellemek, onların üzerlerindeki baskısını kırmak için yazın alanını şimdiye kadar gördüklerinden daha farklı şekilde görmeleri gerekmektedir (Rich, 2008). Yeniden yazım kadınlara kendilerini bilme ve değişim yolu açar. Kadınların ataerkin dayattığı varsayımları sorgulamalarının önemli bir yoludur (MacMillan, 2019).

Masallar ve mitler içinde buldukları kültürden beslenerek öğretilerin diğer kuşaklara aktarılmasında toplumsal cinsiyet rollerini içeren temsiller aracılığıyla önemli rol oynarlar. Bu temsiller kadınlığa dair annelik, eşlik gibi durumları, erkekliği ve çocuk olma durumlarını inşa eder. Kurtarıcı ve savaşçı erkek; sessiz, kendini erkeğin kontrolüne teslim eden kadın temsilleri idealize edilerek toplumsal cinsiyet rollerinin ve kadının ikincil konumunun sürdürülmesine neden olurlar (Bhattacharjee, 2020). Bu nedenle masallar ve mitler yeniden yazımda kadınlar için önemli kaynaklar olmuştur.

Uyuyan Güzel, Pamuk Prenses, Kül Kedisi gibi masallar incelendiğinde; ana karakter olarak kurgulanan kadınların güzeller güzeli olduğu, çeşitli şekillerde mağdur edildikleri ve bir erkeğin onları kurtarması ile mutlu mesut yaşadıklarını görmekteyiz. Masallarda kadın ve erkek arasındaki romantik ilişki biçimi, ataerkil sistemin arzu ettiği şekilde kadınların belirli rollerin içine hapsolmasını ve eril evliliği idealize edecek şekilde kurgulanmış; namus, cinsellik, bekâret, iyi annelik ve iyi eşlik hakkında ataerkil betimlemelere sıkça yer verilmiştir (Öğüt, 2019-2020).

Mitler insan yaşamına dair pek çok şeyi yansıtırlar, evrensel ve zamansızdırlar, masalarda, destanlarda, toplumsal her alanda yansımalarını görmek mümkündür (MacMillan, 2019). Bu yanıyla mitler bireylerin düşünce sistemlerinin şekillenmesinde, içinde buldukları kültürü, topluma mal olmuş değer yargularını anlamalarında çok etkilidir. İnançlar, değerler, kültür, normlar, kurumlar mitlerde temsil edilir ve mitler aracılığıyla sonraki kuşaklara aktarılır. Mitlerin peşine takılıp geçmişe gittiğimizde toplumlar üzerindeki etkisini görebiliriz. (Ulu, 2019).

Mitlerde kadınlık temsilleri toplumsal cinsiyet temelli kültürel beklentileri içerecek şekilde kurgulanmıştır. Mitler ve mitlerin yansıdığı edebi eserler incelendiğinde oldukça standart bir kadınlık ve erkeklik görmekteyiz. Kadınlar genelde kutuplaşmış karakterlerle karşımıza çıkar. Baştan çıkarıcı kötü karakterler ve erkek dünyasının kurallarına uygun davranan melek, azize karakterler. İyi eşlik, iyi annelik, pasiflik, eril kurallara koşulsuz bağlılık edebi eserlerde idealize edilen kadın özellikleridir. Meryem ve Lilith mitleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Gubar, 1979).

Feminist yeniden yazım da bu betimlemelere dikkat çekerek ataerkil sistemin mitlerle, masalarla, edebi eserlerle ideal olan kadının nasıl olacağına dair dayatmaları olduğunu söylemektedir.

Larrington, mitlerin kadınların kim olduklarına ve nasıl davranmaları gerektiğine dair algı oluşturduklarını, bu nedenle kadınların mitleri bilmeleri gerektiğini, kadınlarla ilgili mitlerin kadınlar tarafından oluşturulmadığını belirtmiştir (Larrington 1992; akt Ulu, 2019). Bu, mitlerin feminist eleştirel bir değerlendirme ile ele alınması gerektiğine dair bir çağrıdır.

Yazarlar feminist yeniden yazımla özellikle tarihe yön vermiş, kült haline gelmiş edebi eserleri ele alarak oradaki kadın temsillerini yeniden kurgulamaktadırlar. Pat Barker; Kızların Suskunluğu (2020) ve Troyalı Kadınlar (2022) isimli eserleriyle İlyada Destanı'nı yeniden yazım tekniği ile ele almış, Troya Savaşı'nı kadınların gözünden anlatmıştır. Görülmeyene ve duyulmaya ses olarak kadınlar da oradaydı demiştir. İlyada Destanı kutsal, akıllı, tanrısal özellikleri olan, büyük savaşçı Akhilleus'un destanıdır. Bu eril kurguda erkek yüceleştirilmiş, Briseis ise bir savaş ganimeti olarak betimlenmiştir. Barker'ın kitaplarında kahramanlar kadındır, bu yanıyla yazar eril kurguyu yerle bir ederek Briseis'e kendi hikayesini yazma hakkı vermiş, ondan savaşı sorgulayan ve içinde bulunduğu durumu kabul etmeyen güçlü bir karakter yaratmıştır.

“Bir keresinde, çok da uzun olmayan bir süre önce Akhilleus'un hikayesinden ayrılmaya çalıştım ama başaramadım. Kendi hikayem artık başlayabilir” (Barker, 2020) diyen Briseis, savaşın kadınlar için ne kadar zor olabileceğini, penisin bir silah olarak kullanıldığını, kadınların kaçırıldıklarını, alınıp satıldıklarını eleştirel bir dille gözler önüne sermiştir.

Benzer şekilde Ursula Le. Guin, Roma'nın kuruluşunun anlatıldığı Aeneas Destanı'nı yeniden yazımla ele aldığı Lavinia (2023) isimli eserinde destanlarda alışıl gelmiş şekilde vurgulanan erkek kahramanların arasından Lavinia'yı çekip

çıkarmış, dönemin koşullarını toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirerek Lavinia'dan bir kahraman yaratmıştır. Sözü şairden alarak Lavinia'ya vermiştir:

“Varlığım yüzyıllar boyu sürecekte eğer, en azından bir kerecik ortaya çıkıp konuşmam gerekir. Şairim bana hiç söz hakkı tanımadı. Sözü ondan almak zorunda kaldım” (Guin, 2023).

Ursula, bu paragrafla Lavinia'nın, ben o anlatılanlardan daha fazlasıyım demesine olanak sağlamıştır. Lavinia'nın gün içinde ip eğirdiğinden, ateş yaktığından, temizlik ve yemek yaptığından sık sık bahsederek ataerkil sistemin değersizleştirdiği kadının ev içi emeğini, özel alan olarak değerlendirilen günlük yaşam pratiklerini betimleyerek önemini vurgulamış, kadını görünür hale getirmek istemiş, ataerkil kurguyu dönüştürmüştür. Kral kızı olan Lavinia, destanın orijinalinde tıpkı diğer destanlarda olduğu gibi bir evliliğin öznesi olması beklenen güzel prenses rolüyle sınırlıyken, Guin'in Lavinia'sı evlilik kararını kendisi veren, alınıp satılmaya karşı çıkan, sorgulayan bir karakter olarak ataerkil kurguyu yerle bir etmiş, idealize edilen kadın imajının dışında bir kadın karaktere kahramanlık ve olumlu özellikler yüklemiştir. Ursula; Lavinia'dan, ataerkil söylemin kahraman kurgusundan oldukça uzak bir şekilde silahsız, savaşız, kimseyi öldürmeden günlük hayatını görünür hale getirerek bir kahraman yaratmıştır.

Ülkemiz de ise yeniden yazım alanında Ayla Kutlu, Kadın Destanı isimli eseriyle önemli bir girişimde bulunmuştur. Tarihe yön veren önemli destanlardan Gılgamış Destanı'nda sadece bir haz nesnesi olarak betimlenen Nippukir/Liyotani karakterini ele alarak ona yeni bir kimlik vermiş, görünür kılmıştır (Çetok, 2023).

Gılgamış Destanı'nda Nippukir, Kral Gılgamış'ın vahşi Engidu'yu bedenini kullanarak ehliştirmesi için görevlendirmesi ile tarih sahnesine çıkan güzel bir fahişeden ibarettir. Kutlu'nun anlatımıyla Nippukir, görevine sessizce itaat eden eril kurgunun ideal kadın imajından sıyrılmış, kaçmayı düşünen, bedeni hakkında söz sahibi olduğunu bilen, ölmek için bu görevi yerine getiren güçlü bir kadına dönüşmüştür (Kutlu, 2004). Nippukir'in çocukluğunu, fahişelik yaptığı tapınakta yaşadıklarını, yüzündeki kırışıklıklarını, duygularını, düşüncelerini anlatarak sadece beden olarak kurgulanmış kadın temsiline bir hikâye vermiş, eril kurguyu dönüştürerek kadını görünür hale getirmiştir. Sadece şehvet içeren Endigu-Nippukir hikâyesinin içine sevgi ve anlayış katarak ataerkilliğin dayattığı kadın-erkek ilişkisini kırmaya yönelmiştir. Ancak Nippukir'i güzelliği, şefkati ile betimlemesi nedeniyle kadınlık ile ilgili cinsiyetçi kalıpları sürdürdüğüne yönelik eleştirilmektedir (Parla, 2008).

Feminist Yeniden Yazım Sosyal Hizmete Nasıl Katkı Sağlar?

Sosyal hizmet, temelinde özgürleşme, sosyal adalet ve insan hakları olan bir meslektir. Irk, din, dil, cinsiyet, cinsel yönelim, kültür ayrımı gözetmeksizin temel hak ve özgürlüklerin herkes için geçerli olmasını amaçlar. Müdahalelerini bu amacı gözeterek planlar. Feminizm ile sosyal hizmet “hak”, “sosyal adalet” ve “güçlendirme yaklaşımı” kavramlarını odak almaları nedeniyle ortak bir paydada buluşurlar (Keçeci, 2016). Sosyal

hizmet için kadınların güçlendirilmesi, toplum içinde konumlarının desteklenmesi, her türlü ayrımcılık ve kadına yönelik şiddetle mücadele oldukça önemlidir.

Feminizmin sosyal hizmet üzerindeki etkileri özellikle ikinci dalga feminizm akımı ile 1980'li yıllarda başlamıştır. Toplumsal cinsiyete dayalı ayırım ve kadının cinsel alanda metalaştırılması gibi konular gündeme gelmiş, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çabaları da bu konularda önem kazanmıştır. Bu noktada kadın sorunları, eşitsizlikle mücadele gibi alanlara müdahale eden sosyal hizmet içinde yeni bir bakış olan feminist sosyal hizmet ortaya çıkmıştır (Dominelli, 2024). Feminist sosyal hizmet, kadınlarla çalışırken toplumsal cinsiyet rollerini sorgular. Savunuculuk ve baskı karşıtı uygulamaları içerir. Kadının iyilik hali ve güçlendirilmesi birincil hedeftir. Tarih ve edebiyat aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerinin pekişmesini ve eşitsizliğin sürdürülmesini sorgulayan yeniden yazım, bu yönleriyle sosyal hizmet için de önemli hale gelmektedir.

Tarihin ve edebiyat eserlerinin feminist eleştirel bir gözle ele alınmasının temel amacı yazın alanında kadın görünürlüğünü arttırmak ve eşitlikçi bir kültürel bellek oluşturmaktır. Bunu yaparken hak savunuculuğu yapmayı, baskı karşıtı uygulamaları, özgürleşmeyi ve güçlendirmeyi içinde barındırır. Bu durum hak temelli bir meslek olan ve uygulamalarının ana amacı eşitliği sağlamak olan sosyal hizmet için bu yöntemleri önemli hale getirir. Sosyal hizmet uzmanlarının mikro ve makro uygulamalarında müracaatçıların sosyal işlevselliklerini geliştirmek, ihtiyaçların karşılanması ve sosyal adaletin sağlanması için savunuculuk yapmak rolleri bulunmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2014). Edebiyatın ve tarihin feminist eleştirel sorgusu aynı zamanda kadınların haklarını savunmaktır.

Sosyal hizmet bireylerin, ailelerin, grupların var olan güçlerini ortaya çıkararak, olumlu yönlerini destekler ve kendi yaşamları üzerindeki kontrollerinin artmasını sağlayarak onları güçlendirmeyi amaçlar. (Sheafor ve Horejsi, 2014). Güçlendirme sosyal hizmet uygulamalarında önemli bir temadır. Yazın alanındaki eleştirel sorgulamalar ve yeniden yazım kadınların ve toplumsal cinsiyet rollerinin neden olduğu sorunların görünürlüğünü arttırmayı, kadınların bu alanda daha çok yer alarak bilinçlenmesini ve güçlenmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleklerine karşı araştırma yaparak alana katkıda bulunmak, sosyal hizmet uygulamalarının kaynaklarını ve sonuçlarını değerlendirmek, toplumsal ihtiyaçları analiz etmek gibi sorumlulukları vardır. Bu, sosyal hizmet uzmanlarının araştırmacı rolüdür. Yazın alanının eleştirel sorgusu ve yeniden yazım sosyal hizmetin araştırmacı rolüne de karşılık gelmektedir. Sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet literatürünü feminist değerlendirme ile sorguladıklarında alanın gelişmesine katkıda bulunacaklardır. Aynı zamanda yeniden yazım alanında sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarının artması önemli kaynaklar oluşmasını sağlayacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Feminist yeniden yazım kadınların geçmişlerine dair bilgi sahibi olmalarını, neleri başardıklarını görmelerini ve başarabilecekleri şeylere karşı güçlenmelerine katkıda bulunmuş, aynı zamanda edebiyat, tarih ve ataerkil sistem arasındaki iş birliğini görünür kılmış, edebiyatta yer alan cinsiyetlere dair temsillerin; erkeğin kadına üstünlüğüne dayanan toplumsal cinsiyet rollerinin üretilmesine, benimsenmesine ve gelecek kuşaklara aktarılmasına nasıl araç olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yeniden yazımla bu amacın dışında temsiller üretilmiş; kahraman, başarılı, özgür, eş ya da anne olmak dışında da varlıklarını sürdüren, sorgulayan ve hak arayan kadınlar ortaya çıkarılmıştır. Yeniden yazımın bu yanı sıra ataerkil sistemin toplumsal cinsiyet rollerinin sürekliliğini sağladığı gizli yöntemini deşifre ettiği söylenebilir.

Sonuç olarak yeniden yazma yönteminin, tarihe yön veren hikâyelerdeki kadınların sesi olduğu ve yeni bir kadın tarihi oluşturma gücüne sahip olduğu söylenebilir. Yazarlar bu yöntemle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görünür hale getirebilmektedir. Yeniden yazımın ataerkil yapının baskıcı ve kadınları dışlayıcı edebiyat tutumuna meydan okuyan yanı sıra feminist sosyal hizmet uygulamaları için önemli bir araç olabileceği açıktır.

Feminist sosyal hizmet; kadın sorunlarını toplumsal cinsiyet perspektifinden okuyarak savunuculuk ve baskı karşıtı uygulamalar yapar. Tarihin ve edebiyatın feminist sorgulamasını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde yeniden ele alınmasını içeren feminist yeniden yazım da bu yönleriyle sosyal hizmet için önemli hale gelmektedir. Sosyal hizmet uzmanları kadınların görünürlüğünü arttırmak, güçlenmelerini sağlamak için makro ve mikro uygulama alanlarında yeniden yazımı kullanabilirler. Mikro alanda kadınla çalışan sosyal hizmet uzmanları güçlendirme yaklaşımı içeren uygulamalarına ek olarak feminist yeniden yazımla ele alınan eserleri müracaatçalarına önererek bilinçlenmelerini destekleyebilirler. Makro alanda hem sosyal hizmet literatürü hem de yazın alanı eleştirel feminist bir perspektifle ele alınarak sosyal hizmet literatürünün gelişmesine ve kültürel belleğin dönüşmesine katkıda bulunabilirler.

KAYNAKÇA

- Altın, M. Ve Baylan, E. (2023). Tarihsel Kurguda Yeniden Yazım Stratejisine Kuramsal Bir Yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(4), 1554-1574.
- Barker, P. (2020). *Kızların Suskunluğu*. S. Çingay. (Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Barker, P. (2022). *Troyalı Kadınlar*. S. Çingay. (Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Beauvoir, S. (2019). *İkinci Cinsiyet*. G. Savran. (Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Bhattacharjee, P., (2020). Evolution Of 'Feminist' FairyTales Into How We Know Them Today, <https://feminisminindia.com/2020/09/01/evolution-of-feminist-fairytales-into-how-we-know-them-today/> Erişim tarihi: 14.07.2024.
- Çakır, S. (2011). "Feminist Tarih Yazımı: Tarihin kadınlar için, kadınlar tarafından yeniden inşası," 21. *Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 505-533.
- Çetok, T. (2023). Eril Kurguyu Ters Yüz Etmek ya da Tekrara Düşmek: Feminist Eleştiri Bağlamında Kadın Destanı. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 11(3),182-194.
- Dominelli, L. (2024). *Feminist Sosyal Hizmet*. G. Ç. Özkan (Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Donovan, J. (2019). *Feminist teori*. A. Bora, M. Gevrek, F. Sayılan. (Çev.) İstanbul: İletişim.
- Gilbert, S. & Gubar, S. (2000). *The madwoman in the attic: the woman writer and the nineteenth-century literary imagination*. New Haven and London: Yale University Press.
- Gubar, S. M. (1979). *The Mad Woman in the Attic*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. G. Bakay. (Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Keçeci, G. (2016). *Kadın Dostu Kentler Projesinin Freirean Yaklaşım ve Makro Feminist Sosyal Hizmet Uygulamaları Üzerinden İncelenmesi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.
- Kutlu, A. (2004). *Kadın Destanı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Le Guin, K, U. (2023). *Lavinia*. K. Gürol. (Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- MacMillan, M. H. (2019). *The Stories We Tell Ourselves to Make Ourselves Come True": Feminist Rewriting in the Canongate Myths Series*, (Yayımlanmış Doktora Tezi). The University of Edinburgh, Department of English Literature, Edinburg, İskoçya.
- Millett, K. (1987). *Cinsel Politika*. Ş. Selvi. (Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Ostrşker, A. (1982). The Thieves of Language: Women Poets and Revisionist Mythmaking, *The University of Chicago Press*, 8(1), 68-90.
- Öğüt, H. (2019-2020). Uyuyan Güzel, *Bakırdan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Edebiyat Kültür-Sanat E-Dergisi*, 3, 6-12.
- Özdemir, H. & Aydemir, D. (2019). Dördüncü dalga feminizm üzerine. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(32), 1706-1711.
- Parla, J. (2008). Kadın Destanı Olur mu?, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 6, 110-125.
- Rich, A. (2008). When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision. *National Council of Teachers of English*, 34(1),18-30.
- Rich, Adrienne (1973). *Diving into the Wreck: Poems 1971-1972*. New York: W.W. Norton & Company. Şiir, Ayşe Nihal Akbulut tarafından "Batığa Dalmak" başlığı ile Türkçeye çevrilmiştir (2020).
- Rich, Adrienne (1973). *Diving into the Wreck: Poems 1971-1972*. New York: W.W. Norton & Company
- Scott, J. (2022). *Feminist Tarihin Peşinde*, İstanbul: Bgst Yayınları.

- Sheafor, B, Horejsi, C. (Ed.) (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikleri ve İlkeler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 163-175.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (2017). *Feminizmi Düşünmek*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ulu, A. (2019). Kadın Edebiyatında Destanlar ve Kadın Karakterler, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye.
- Ulu, A. (2021). "Feminist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Yeniden Yazım: Lavinia Örneği" , *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi* , 5 (1) 35-62.
- Wollstonecraft, M. (2007). *Kadın Haklarının Gerekçelenendirilmesi*. A. D. Hakyemez. (Çev) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

TRAVMA BİLGİLİ SAĞLIK SİSTEMLERİ: HASTANE ÖNCESİ ACIL BAKIMDA TRAVMA BİLGİLİ YAKLAŞIM EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Özge ÇELEN¹
Zeynep ŞİMŞEK²

ÖZET

Travma bilgili yaklaşım, travmanın etkisini anlamaya ve bu etkiye yanıt vermeye dayanan hem hizmet sağlayıcılar hem de hayatta kalanlar için fiziksel, psikolojik ve duygusal güvenliği vurgulayan ve hayatta kalanların kontrol ve güçlenme duygusunu yeniden inşa etmeleri için fırsatlar yaratan güçlü yönlerle odaklanan bir hizmet sunum şeklidir. Bu çalışmada hastane öncesi acil sağlık hizmetlerine entegre etmek için geliştirilen 'travma bilgili acil sağlık hizmeti sunumu' eğitiminin içeriğini ve uygulama sonuçlarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Eğitim, davranış teorilerine dayalı ruhsal travmanın epidemiyolojisi ve etkileri, travmatik yaşantılarda ortaya çıkan tepkiler, travmatik stres tepkilerine yaklaşım ve müdahale araçları, psikiyatrik acillere yaklaşım, afet öncesi hazırlık, çalışan sağlığını koruma ve geliştirmeyi içeren 40 saatlik bir programdır. Araştırma grubunu İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü İl Ambulans Servisi Başhekimliği bünyesinde çalışan 19 paramedik oluşturmuştur. Araştırma yarı deneysel desende tasarlanmıştır. Eğitim Temmuz 2024'de verilmiş, etki değerlendirmesi 3 ay sonra yapılmıştır. Veri google formlar aracılığıyla çevrimiçi toplanmış, verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen 1-5 arası Likert tipinde puanlanan Acil Olgulara Travma Bilgili Yaklaşım Formu kullanılmıştır. Ayrıca eğitim sonrası eğitimin içeriğine yönelik çalışmaya katılan paramediklerin görüşleri alınmıştır. Eğitime katılan 19 paramediğin %37,5'i kadın, %62,5'i erkektir. Araştırma sonucunda travma bilgili yaklaşımın hastane öncesi acil bakım süreçlerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu kapsamda travma bilgili yaklaşımın hastane öncesi acil bakım süreçlerinde çalışan bireylere verilmesi önemlidir. Bulgulara dayalı olarak travma bilgili yaklaşımın hastane öncesi acil bakım süreçlerinde etkili olduğu, Sağlık Müdürlükleri Çalışan Sağlığı Birimleri yanı sıra, Toplum Sağlığı Merkezlerinde görev yapan sosyal hizmet uzmanları

* Bu çalışma İl Sağlık Müdürlüğü İl Ambulans Servisi Başhekimliğinde çalışan Paramediklere yapılan eğitimden üretilmiştir.

¹ Öğretim Görevlisi (Sosyal Hizmet Uzmanı), İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul, ORCID: 0000-0003-3852-8516, E-posta: ozge.celen@bilgi.edu.tr

² Prof. Dr. (Sosyal Hizmet Uzmanı), İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul, ORCID: 0000-0002-4572-7137, E-posta: zeynep.simsek@bilgi.edu.tr

tarafından güçlendirme temelli kurumsal mekanizmaların oluşturulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Travma bilgili yaklaşım, hastane öncesi acil bakım, sosyal hizmet, acil sağlık hizmetleri, mesleki sağlık ve güvenlik.

TRAUMA-INFORMED HEALTH CARE SYSTEMS: EVALUATION OF TRAUMA-INFORMED APPROACH TRAINING IN PRE-HOSPITAL EMERGENCY CARE

ABSTRACT

The trauma-informed approach is a strengths-based service delivery method that emphasizes physical, psychological, and emotional safety for both service providers and survivors, based on understanding and responding to the impact of trauma, and creates opportunities for survivors to rebuild their sense of control and empowerment. This study aimed to evaluate the scope and implementation outcomes of the 'trauma-informed emergency health service delivery' training developed to integrate into prehospital emergency health services. The training is a 40-hour program that includes the epidemiology and effects of psychological trauma based on behavioral theories, reactions that occur in traumatic experiences, approaches and intervention tools for traumatic stress reactions, approaches to psychiatric emergencies, pre-disaster preparation, and protection and development of employee health. The research group consisted of 19 paramedics working in the Istanbul Provincial Health Directorate Provincial Ambulance Service Chief Physician. The research was designed in a quasi-experimental design. The training was provided in July 2024, and the impact assessment was conducted 3 months later. Data was collected online via Google Forms, and the Trauma-Informed Approach to Emergency Cases Form, which was developed by the researchers and scored on a Likert-type scale of 1-5, was used to collect data. In addition, the views of the paramedics who participated in the study regarding the content of the training were obtained after the training. Of the 19 paramedics who participated in the training, 37.5% were female and 62.5% were male. As a result of the research, it was seen that the trauma-informed approach was effective in pre-hospital emergency care processes. In this context, it is important to provide the trauma-informed approach to individuals working in pre-hospital emergency care processes. This training can be given by social workers working in Community Health Centers as well as Health Directorates' Employee Health Units. It is thought that this will contribute to the establishment of institutional mechanisms based on empowerment.

Keywords: Trauma-informed approach, Pre-hospital emergency care, Social work, Emergency medical services, Occupational health and safety

GİRİŞ

Araştırmalar ve sürveyans sistemleri dünya genelinde afetler, endüstriyel kazalar, savaşlar, trafik kazaları, kronik hastalıklar, ruhsal bozukluklar, toplumsal şiddet olayları gibi bireyi, aileyi ve toplumu etkileyen travmatik olayların arttığını göstermektedir. Trafik kazası, yangın, bıçaklanma, silahlı saldırı gibi ani gelişen olaylarda hastaların yaklaşık yarısında Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) başta olmak üzere diğer ruhsal bozuklukların ve madde kullanım bozukluğunun arttığı gösterilmiştir (Alghnam

vd., 2015; Elbers vd., 2015). Bu nedenle hasta sonuçlarının ve genel sağlık sisteminin iyileştirilmesi açısından hastane öncesi acil bakımın niteliği önem taşımaktadır. Bu kapsamda zamanında müdahale yanı sıra, hasta ve yakınlarının biyo-psikososyal bütünlük içerisinde değerlendirilerek kritik durumların kapsamlı yönetiminin, fiziksel müdahale yapılırken psikososyal ihtiyaçları göz önünde bulundurmanın ve savunmasız bireylere odaklanmanın önemi artmıştır. Bu nedenle travma bilgili sağlık hizmetlerinin sunumu yaygınlaşmaktadır. Travma "birey tarafından fiziksel veya duygusal olarak zararlı veya yaşamı tehdit eden, bireyin işlevselliğini ve zihinsel, fiziksel, sosyal, duygusal ve ruhsal iyiliği üzerinde kalıcı olumsuz etkileri olan bir olay, bir dizi olay veya bir dizi durum veya durumlar" olarak tanımlanmaktadır (SAMSHA, 2014)

Travma bilgili yaklaşımın ruhsal travmanın yaygınlığını ve belirtilerini anlama, stres tepkilerine doğru yaklaşım, yeniden travmatizasyonu önleme ve çalışanların iyilik halini koruma ve sürdürme şeklinde dört bileşeni bulunmaktadır. Sosyal hizmetin temel değerleriyle örtüşen bu yaklaşım, iyileştirmeye odaklanan, travmanın etkisinin farkında olan, hizmet sağlayıcılar ile hayatta kalanlar için fiziksel, psikolojik ve duygusal güvenliği vurgulayan, güçlü yönleri odaklanarak kontrol ve güçlenme duygusunu yeniden inşa etme fırsatı yaratmaktadır (Berliner ve Kolko, 2016). Ayrıca olgulara 'Sorunun ne?' yaklaşımından, 'sana ne oldu?' yaklaşımına doğru değişimi ifade eden, tüm tarafların iş birliği içerisinde çalıştığı hizmet sunum biçimidir (Fredrickson, 2019; SAMSHA, 2014; Shern vd., 2016). Bunların yanı sıra, ikincil travmatizasyon riskini azaltmaya çalışarak, çalışanları öz bakıma teşvik ederek iyileşme ve dayanıklılığı artırmayı amaçlamaktadır (Ranjbar ve Erb, 2019).

Araştırmalar hizmet sunanların, hasta/yaralılara zarar verebileceğini düşünmeden kullanılan iletişim biçimi, temas şekli, zorunlu ilaç tedavisi, izolasyon gibi standart müdahalelerin bireyleri yeniden travmatize edebildiğini göstermektedir (Hennessy vd., 2022; Schock vd., 2010). Bu nedenle paramediklerin, travmatik olaylar karşısında doğru ve duyarlı bir yaklaşım geliştirebilmesi, hastaların hem fiziksel hem de psikososyal iyileşme süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Travma bilgili yaklaşım bu bağlamda hastaların sadece fizyolojik ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda travmanın yol açtığı duygusal, zihinsel ve sosyal etkilere de odaklanmayı gerektirmektedir.

Travma bilgili hizmet sunumu, kurumlara güvenlik, güvenilir ve şeffaf olma, akran desteği, iş birliği ve karşılıklılık, güçlendirme, seçme ve katılım ile kültüre ve toplumsal cinsiyete duyarlılık ilkelerini içeren bir kültür oluşması için çerçeve sunmaktadır (SAMSHA, 2014). Travma bilgili hizmet sunumunun önemli bir bileşeni olan çalışanın sağlığı ve güvenliği kapsamında temel ilkeler ise; çalışanlar için güvenli ortamların sağlanması, akran desteği, süpervizyon ve profesyonel danışmanlık, sürekli eğitim ve yeterlilik geliştirme, dengeli yaşam tarzı ve öz bakımın teşvikidir (Williamson vd., 2020; Marković ve Živanović, 2022; Bloom ve Farragher, 2013; Iosim vd., 2024; Posluns ve Gall, 2019). Yapılan araştırmalar paramediklerin karşılaştığı kişisel koruyucu ekipman (KKD) eksiklikleri, uzun çalışma saatleri, hastane uygulamalarındaki

değişiklikler, artan iş yükü, sosyal destek eksikliği, yeni bir hastalığı yönetme belirsizliği, damgalama, ayrımcılık, hastaların farklı noktalardan toplanması ve toplumun sağlık ve güvenlik yönergelerine uyumsuzluğu gibi nedenlerden dolayı travma sonrası stres bozukluğu, tükenmişlik, anksiyete ve depresyon gibi ruhsal sorunlar açısından risk altında olduklarını göstermektedir (Jonsson ve Segesten, 2004; Almutairi vd., 2020). Türkiye’de yapılan bir araştırmada da TSSB yaygınlığının %59 olduğu saptanmış ve sosyo-demografik özellikler yanı sıra, %27’sini kriz yönetimi becerisi, uzun çalışma saatleri, ekipman eksikliği ve trafik yoğunluğu, %40’ını ise silahlı yaralanmalara, cinsel saldırıya, vahşice ölüme ve bir başkasının yaralanmasına / ölümüne neden olan olaylara müdahale etmenin TSSB’nin önemli yordayıcıları olduğu saptanmıştır. (Celen, Simsek, 2024).

Dünyada Sosyal hizmet uzmanlarının iş yerlerinde işçi/çalışan sağlığı ve iş güvenliği konusunda aktif rol alması gerektiği benimsenerek, temel sorumluluk alanlarının çerçevesi çizilmiştir. Bunlar; çalışanlarda güvenlik kültürünün gelişmesi için çalışana ve ortama uygun modellerin geliştirilmesi, risk azaltma ve yönetimi süreçlerine çalışanların aktif katılımını sağlama, sektörler arası iş birliğinin sağlanması, krize müdahale, ikincil travmaların yönetimi ve çalışanların öz bakım becerilerini kazanmalarına ilişkin müdahale programlarının geliştirilmesi, hak temelli bir anlayışla politikaların oluşturulması için savunuculuk, ekip çalışması, etki değerlendirmesi araştırmalarının yapılması, kaygı ve stresin kontrolü için birey-aile-toplum düzeyinde ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışmaların yapılmasıdır (NASW, 2013).

Literatür incelendiğinde travma bilgili yaklaşım eğitiminin ölçülmesi ve değerlendirilmesi üzerine yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum travma bilgili girişimlerin etkinliğini belirlemeyi ve uygun yaklaşımlara karar vermeyi zorlaştırmaktadır (Becker-Blease, 2017; Hanson vd., 2018). Bu çalışmanın amacı, paramedikler için travma bilgili bakımın temel bileşenlerini ve ilkelerini içeren 40 saatlik Travma Bilgili Acil Sağlık Hizmeti Sunumu Eğitimi’nin geliştirilmesi ve etki değerlendirmesinin yapılmasıdır.

YÖNTEM

Bu çalışmada olgulara travma bilgili yaklaşımın içeriği; olgular ve çalışanlar için fiziksel ve duygusal açıdan güvenli alanı oluşturma, bağ kurma, öngörülebilir olma, kontrol duygusunu kazandırma, bedensel hareketi destekleyerek stres düzeyini azaltma ile çalışanın ikincil travmatizasyon başta olmak üzere iyilik halini korumayı kapsamaktadır. Eğitim, davranış teorilerine dayalı ruhsal travmanın epidemiyolojisi ve etkileri, travmatik yaşantılarda ortaya çıkan tepkiler, travmatik stres tepkilerine yaklaşım ve müdahale araçları, psikiyatrik acillere yaklaşım, afet öncesi hazırlık, çalışan sağlığını koruma ve geliştirmeyi içeren 40 saatlik bir programdır. Eğitim boyunca her gün imgeleme yoluyla rahatlama, aşamalı kas egzersizleri, nefes egzersizleri yaptırılmıştır. Katılımcılara eğitim içerisinde çalışanlar için yaşam kalitesi tarama ölçeği, çalışanlar için

şefkat doyumu ve şefkat yorgunluğu ölçeği doldurtulmuş ve puanlamasını kendilerinin yapması sağlanarak kendi kendilerini değerlendirmeleri öğretilmiştir. Eğitim 2 sosyal hizmet uzmanı, 2 psikiyatrist, 1 iş sağlığı ve güvenliği uzmanı ve 1 fizyoterapist tarafından verilmiş, ısınmalarda 1 sosyal hizmet uzmanı, 1 psikolog ve 1 psikiyatrik hemşire yer almıştır.

Eğitimin İçeriği

Olgulara ve gerçek olaylara dayalı hazırlanan eğitimin içeriği aşağıda özetlenmiştir;

- *Travmatik olayların türleri ve yaygınlığı:* Dünyada ve Türkiye’de bireysel, grup, toplumsal ve sistemsel travmatik olayların epidemiyolojisi, travma bilgili bakımın bileşenleri ve temel ilkeleri ile olgulara travma bilgili yaklaşımın etkileri.
- *Travmatik stres tepkileri ve yaklaşım:* Akut stres tepkilerinin nörobiyolojisi ve stres kuramlarına dayalı stres tepkileri, tepkileri normalleştirme ve yaklaşımda kullanılan müdahale yöntemleri.
- *Psikiyatrik acillere yaklaşım:* Hastane öncesi acil bakımda intihar yönetimi, psikiyatrik acillerin sınıflandırması, ayırıcı tanılar ve yaklaşım.
- *Afetlere hazır olma:* Afetlerle yaşam boyu karşılaşma olasılığı, deprem ve yangın öncesi ve sırasında yapılması gerekenler.
- *Paramediklerin sağlığı ve güvenliği:* Mesleki ruhsal hastalıklar, yasal düzenlemeler, çalışanlarda tükenmişlik ve ikincil travmatizasyon, psikososyal risklerin yönetimi, kendi kendine değerlendirme, akran desteği ve süpervizyon.

Örnekleme

Çalışmada deney grubunun kendisinin kontrol grubunu oluşturduğu yarı deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Örnekleme İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü İl Ambulans Servisi Başhekimliği bünyesinde çalışan 19 paramedik oluşturmuştur. Paramediklerin %37,5’i kadın, %62,5 erkektir. Yaşları 22-46 arasında değişmekte olup, ortanca yaş 26,5’ tir. Eğitim Temmuz 2024’ de yapılmış olup, eğitimin son günü, eğitimin içeriği ve izlenen yöntemler konusunda paramediklerin görüşleri alınmış ve verilen eğitimi değerlendirmeleri istenmiştir. Etki değerlendirmesi ise 3 ay sonra yapılmıştır. Etki değerlendirmesi amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen 1-5 arası Likert tipinde puanlanan Acil Olgulara Travma Bilgili Yaklaşım Formu Google formlar aracılığıyla çevrimiçi uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Eğitimi Değerlendirme Formu: Formda verilen bilgilerin yararlılığı ve uygulanabilirliği, tartışmalar için yeterli zaman ayrılma durumu, duyguların ve

düşüncelerin rahatlıkla paylaşılabilme durumu, eğitim sırasında en çok beğenilen durumlar yer almıştır. Ayrıca aldıkları eğitime 10 üzerinden bir puan vermeleri istenmiştir.

Acil Olgulara Travma Bilgili Yaklaşım Formu: Bu form travmanın yaygın etkisini tanıma, hizmet sağlayıcılar ve alıcılarında travma belirtilerini tanıma, sağlıklı yaşam planı hazırlama, yeniden travmatizasyonu önleme ve travma bilgili bakımın iş, arkadaş ve aile ilişkileri üzerindeki etkisini içeren 24 maddeden oluşmuştur.

Veri Analizi

Veri girişi ve analizlerde IBM SPSS 22 paket programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Eğitimin son günü paramediklerin eğitime ilişkin görüşleri alınmıştır. Eğitime katılan paramediklerin tümü verilen bilgilerin çok yararlı olduğunu, ikisi dışında tartışmalar için yeterli zaman ayrılabilmediğini, aldıkları eğitime 10 üzerinden 9.85 (0.2) puan verdikleri saptanmıştır. Eğitimcilerin konuya olan hakimiyetleri, pozitif yaklaşımları, duygu yönetim becerileri, eğitimin interaktif olarak verilmesi, çalışanı koruyucu ve destekleyici yöntemlerin yer alması, gerçek vakalar üzerinden ilerlenmesi, paramediklerin ne hissettiklerinin dinlenilip uygun başa çıkma becerilerinin öğretilmesinin işe dönük bir eğitim olduğunu düşünmelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir.

Üçüncü ayın sonunda eğitimin travma bilgili yaklaşım ve tükenmişlik açısından sonuçları değerlendirilmiştir. Tablo 1’de eğitimden üç ay sonra travma bilgili yaklaşım sorularına verilen cevaplar yer almıştır. Tablo izlendiğinde travmatik stres tepkilerinin yaygınlığının öğrenildiği, strese neden olan durumların ayırt edilebildiği, stres düzeyini düşürücü yöntemlerin kavranıldığı, çalışanların iyi olma hali ortanca puanının en yüksek puan olan 5 olduğu (en düşük 4) görülmektedir. Benzer şekilde verilen eğitimin tükenmişliği azalttığı, çalışanın iyi olma halini desteklediği bildirilmiştir.

Tablo 1. Eğitim Üçüncü Ayında Uygulanan Acil Olgulara Travma Bilgili Yaklaşım Formu Sonuçları

Değerlendirme Soruları	Ortanca	En Düşük	En Yüksek
Ruhsal Travmanın Yaygınlığını Anlama			
Beklenmedik bir anda ortaya çıkan, acı, dehşet, korku ve çaresizlik veren olaylardan (travmatik yaşantı) sonra gelişen zihinsel, bedensel, duygusal, davranışsal ve sosyal tepkilerin neler olabileceğini daha iyi biliyorum	5.0	4	5
Bu eğitimden sonra, ruhsal travmaların acil sağlık hizmetleri üzerindeki etkilerini değerlendirebiliyorum	5.0	4	5
Bu eğitimde anlatılan stresi artıran faktörler işimdeki zorluklarla başa çıkmama yardımcı oldu	5.0	3	5

Travmatik Stres Tepkilerini ve Uygun Yaklaşımı Kavrama			
Bu eğitim işimde stresi artıran faktörleri daha iyi tanımama yardımcı oldu	5.0	4	5
Travma yaşamış bir kişinin ihtiyaçlarını fark ettiğimde stres tepkilerinin azalacağını biliyorum	5.0	4	5
Stresimi azaltmak için derin nefes ile oksijen almanın sinir sistemimi düzenlediğini biliyorum	5.0	3	5
Bu eğitim işimde karşılaştığım stres faktörlerini nasıl yönetebileceğim konusunda yeni bakış açıları kazandırdı	5.0	3	5
Stres kaynaklarını tanımanın iş performansım üzerindeki etkisini anladım	5.0	4	5
Bu eğitimde psikolojik ilk yardım tekniklerini uygulama konusunda kendime güvenim arttı	5.0	4	5
Eğitimde öğrendiğim müdahale tekniklerini gerçek vakalarda etkili bir şekilde kullanabiliyorum	5.0	3	5
İntihara eğilim gösteren bireylerle etkili iletişim kurabilme konusunda kendimi daha donanımlı hissediyorum	5.0	3	5
Psikiyatrik acil vakalarda hasta güvenliğini sağlama ve doğru müdahale etme konusunda becerilerim gelişti	5.0	3	5
Bu eğitimde öğrendiklerim sabırlı olmama yardımcı oldu	5.0	4	5
Yeniden Travmatizasyonu Önleme			
Tükenmişlik belirtilerini daha erken fark etmemi sağladı	5.0	4	5
Tükenmişlikle başa çıkma stratejilerini öğrenmek işimi sürdürülebilir kılmama yardımcı oldu	5.0	3	5
İkincil travma hakkında aldığım eğitim travmatik olaylarla karşılaştığımda kendimi koruyabilmemi sağladı	5.0	3	5
Eğitimde tükenmişlik ve ikincil travmatizasyon konularının mesleki gelişimime önemli katkılar sunduğunu hissettim	5.0	4	5
Eğitimde anlatılan destek sistemleri mesleki stresle başa çıkma stratejilerimi geliştirdi	5.0	4	5
Çalışanların İyilik Halini Koruma ve Sürdürme			
Bu eğitimde öğrendiklerimi diğer çalışanlarla paylaşmak beni güçlendirdi	5.0	4	5
Bu eğitimde öğrendiklerim kendimi daha değerli hissettirdi	5.0	4	5
Bu eğitim aile ilişkilerimi olumlu yönde etkiledi	5.0	4	5
Bu eğitim iş arkadaşlarımla ilişkiye olumlu yönde katkıda bulundu	5.0	4	5
Eğitimde öğrendiklerim iş stresini yönetme konusunda bana yardımcı oldu	5.0	4	5

Kayıp yaşayan birinin yasını tutabilmesi için travmatik stres tepkilerinin normalleşmesine yardımcı olmak gerektiğini biliyorum	5.0	4	5
Travma bilgili yaklaşımın hizmetlere entegre edilmesi için eğitilmiş olmanın önemini biliyorum	5.0	4	5

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma sonucunda katılımcılar; eğitim sırasında öğrendiklerinin stres tepkilerini tanımlarına ve travmatik durumlarda güvenli bir ortam oluşturmalarına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle "Psikiyatrik acil vakalarda hasta güvenliğini sağlama ve doğru müdahale etme konusunda becerilerim gelişti" ifadesine verilen yüksek puan (Ortanca: 5.0), eğitimin katılımcıların güvenli bir bakım sunabilme becerilerini geliştirdiğini göstermektedir.

Eğitimde öğrendikleri bilgileri iş arkadaşlarıyla paylaşarak ekip içi güvenilirlik ve şeffaflığı artırdıklarını belirten katılımcılar, "Bu eğitimde öğrendiklerimi diğer çalışanlarla paylaşmak beni güçlendirdi" ifadesine en yüksek puanı vermişlerdir (Ortanca: 5.0). Bu bulgu, travma bilgili yaklaşımın, şeffaflık ve güvenilirlik ilkesine uygun olarak, ekip içinde bilgi paylaşımını artırarak güvenilirlik ve iş birliği ortamını güçlendirdiğini göstermektedir.

Travma bilgili yaklaşımın önemli bir bileşeni olan akran desteği, eğitim sonuçlarında öne çıkan unsurlardan biridir. "Bu eğitimde öğrendiklerimi diğer çalışanlarla paylaşmak beni güçlendirdi" ifadesine verilen yüksek puan (Ortanca: 5.0), eğitimin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda ekip düzeyinde de travma bilgili yaklaşımı yaygınlaştırdığını ve iş birliği ortamını güçlendirdiğini göstermektedir.

Eğitimde katılımcılar, travmatik olaylar karşısında kendilerini daha güçlü ve donanımlı hissettiklerini vurgulamışlardır. "Bu eğitimde öğrendiklerim kendimi daha değerli hissettirdi" ve "Bu eğitimde öğrendiklerim sabırlı olmama yardımcı oldu" ifadelerine verilen yüksek puanlar (Ortanca: 5.0), eğitimin bireylerin kendi güç yönlerini fark etmelerini ve hizmet sunumunda daha fazla seçim ve kontrol sahibi olmalarını sağladığını göstermektedir. Katılımcıların, eğitim sonrasında stres yönetimi stratejileri geliştirme ve tükenmişlik ile başa çıkma konusunda yeni bakış açıları kazandıklarını ifade etmeleri de güçlendirme ilkesinin önemli bir sonucudur.

Travma bilgili yaklaşımın kültürel ve toplumsal duyarlılığı içeren bileşeni, eğitim sırasında ele alınan stres tepkilerini tanıma ve bu tepkilere uygun müdahale etme becerileriyle bağlantılıdır. "Travma bilgili yaklaşımın hizmetlere entegre edilmesi için eğitilmiş olmanın önemini biliyorum" ifadesine verilen yüksek puan (Ortanca: 5.0), bu ilkeye uygun olarak travmatik stres tepkilerinin kültürel farklılıklarını anlama ve duyarlılık geliştirme becerilerinin önemini vurgulamaktadır.

Eğitim, katılımcılara travmatik olaylar karşısında daha duyarlı ve dikkatli yaklaşımlarını sağlayarak yeniden travmatizasyon riskini azaltmayı öğretmiştir. "Bu eğitimde psikolojik ilk yardım tekniklerini uygulama konusunda kendime güvenim arttı" ve "Travma yaşamış bir kişinin ihtiyaçlarını fark ettiğimde stres tepkilerinin azalacağını biliyorum" ifadelerine verilen yüksek puanlar (Ortanca: 5.0), yeniden travmatizasyonun önlenmesi için bilinçli ve doğru müdahalelerin öneminin anlaşıldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, eğitim sonucunda katılımcıların travma bilgili yaklaşımlarını geliştirerek hastaların güvenlik ve iyilik hallerini daha iyi sağlayabildiklerini göstermektedir.

Eğitim sırasında travma bilgili yaklaşımın önemli bileşenlerinden biri olan ikincil travma ve tükenmişlik yönetimi, katılımcılar tarafından yüksek oranda değerlendirilen konulardan biridir. "Tükenmişlik belirtilerini daha erken fark etmemi sağladı" ve "Tükenmişlikle başa çıkma stratejilerini öğrenmek işimi sürdürülebilir kılmama yardımcı oldu" ifadelerine verilen puanlar (Ortanca: 5.0), tükenmişlik ve ikincil travma konularında farkındalık kazandırıldığını ve katılımcıların mesleki gelişimlerine önemli katkılar sunduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın bulguları, travma bilgili yaklaşım eğitiminin hastane öncesi acil sağlık hizmetlerine entegre edilmesinin hem çalışanların mesleki becerilerini geliştirdiğini hem de travmatik olaylarla başa çıkma kapasitelerini artırdığını göstermektedir. Eğitim, travmatik stres tepkilerinin tanınması, ikincil travmatizasyonun önlenmesi, tükenmişlik yönetimi ve stresle başa çıkma stratejilerinde önemli iyileşmeler sağlamıştır. Katılımcılar, eğitim sayesinde sadece kendi iyilik hallerini koruma konusunda değil, aynı zamanda iş arkadaşlarıyla olan ilişkilerini güçlendirme ve güvenli bir çalışma ortamı yaratma noktasında da kazanımlar elde etmişlerdir. Bu bulgular doğrultusunda, sosyal hizmet uzmanlarının travma bilgili yaklaşımın sağlık sistemine entegrasyonunda aktif rol alması kritik öneme sahiptir. Sosyal hizmet uzmanları, sağlık çalışanlarının travma karşısındaki duyarlılıklarını artırarak, kurumlarda güvenlik, destek ve dayanıklılık temelli mekanizmaların geliştirilmesine katkı sunabilirler. Sonuç olarak, travma bilgili yaklaşımın acil sağlık hizmetlerinde çalışanlara yönelik zorunlu bir eğitim olarak sunulmasının hem hizmet kalitesini artıracığı hem de çalışanların psikolojik dayanıklılıklarını destekleyeceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, sosyal hizmet uzmanlarının da aktif katılımıyla benzer eğitimlerin yaygınlaştırılması ve farklı sağlık birimlerinde uygulanması, sağlık sistemlerinde travma bilgili bir yaklaşımın geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alghnam S, Wegener ST, Bhalla K, Colantuoni E, Castillo R. (2015). Long-term outcomes of individuals injured in motor vehicle crashes: a population-based study. *Injury*, 46(8):1503-8. doi: 10.1016/j.injury.2015.06.004.
- Almutairi, I., Al-Rashdi, M., Almutairi, A. (2020). Prevalence and Predictors of Depression, Anxiety and Stress Symptoms in Paramedics at Saudi Red Crescent Authority. *Saudi J Med Med Sci*, 8 (2), 105-111. doi: 10.4103/sjmms.sjmms_227_18
- Becker-Blease, K. A. (2017). As the world becomes trauma-informed, work to do. *Journal of Trauma & Dissociation*, 18(2), 131-138.
- Berliner, L., ve Kolko, D. J. (2016). Trauma Informed Care. *Child Maltreatment*, 21(2), 168-172. doi:10.1177/1077559516643785
- Bloom, S. L., & Farragher, B. (2013). *Restoring Sanctuary: A New Operating System for Trauma-Informed Systems of Care*. Oxford University Press.
- Champine, R. B., Lang, J. M., Nelson, A. M., Hanson, R. F., & Tebes, J. K. (2019). Systems measures of a trauma-informed approach: A systematic review. *American Journal of Community Psychology*, 64(3-4), 418-437.
- Celen, Ö., & Simsek, Z. (2024). Pandeminin 11. Ayında 112 Çalışanlarında Travma Sonrası Stres Bozukluğu Görülme Sıklığı Ve İlişkili Faktörler. *Hastane Öncesi Dergisi*, 9(1), 29-50. <https://doi.org/10.54409/Hod.1469745>
- Donisch, K., Bray, C., & Gewirtz, A. (2016). Child welfare, juvenile justice, mental health, and education providers' conceptualizations of trauma-informed practice. *Child maltreatment*, 21(2), 125-134.
- Elbers NA, Akkermans AJ, Lockwood K, Craig A, Cameron ID. (2015). Factors that challenge health for people involved in the compensation process following a motor vehicle crash: a longitudinal study. *BMC Public Health*, 15(1), 339. doi: 10.1186/s12889-015-1694-5.
- Fredrickson, R. (2019). Trauma-informed care for infant and early childhood abuse. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 28(4), 389-406. doi.org/10.1080/10926771.2019.1601143
- Hanson, R. F., & Lang, J. (2016). A critical look at trauma-informed care among agencies and systems serving maltreated youth and their families. *Child maltreatment*, 21(2), 95-100.
- Hennessy, B., Hunter, A., & Grealish, A. (2022). A qualitative synthesis of patients' experiences of re-traumatization in acute mental health inpatient settings. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 30(3), 398-434. <https://doi.org/10.1111/jpm.12889>
- Losim, I., Runcan, P., Dan, V., Nadolu, B., Runcan, R., & Petrescu, M. (2021). The Role of Supervision in Preventing Burnout among Professionals Working with People in Difficulty. *International journal of environmental research and public health*, 19(1), 160. <https://doi.org/10.3390/ijerph19010160>
- Mersky, J.P., Topitzes, J. & Britz, L. (2019). Promoting EvidenceBased, Trauma-Informed Social Work Practice, *Journal of Social Work Education*, 55:4, 645-657, DOI:10.1080/10437797.2019.1627261
- National Association of Social Workers (NASW) (2013) 'Code of Ethics: Overview', Available online at: <http://www.socialworkers.org/pubs/code/default.asp> (accessed 29 July 2013).

- Posluns, K., & Gall, T. L. (2020). Dear Mental Health Practitioners, Take Care of Yourselves: a Literature Review on Self-Care. *International journal for the advancement of counseling*, 42(1), 1–20. <https://doi.org/10.1007/s10447-019-09382>
- Ranjbar, N. ve Erb, M. (2019). *Adverse childhood experiences and trauma-informed care in rehabilitation clinical practice*. *Arch Rehabil Res Clin Transl*, 21, 1(1-2). doi: 10.1016/j.arrct.2019.100003
- Schock, K., Rosner, R., Wenk-Ansohn, M., & Knaevelsrud, C. (2010). Retraumatization—A conceptual approach. *Psychotherapie, Psychosomatik, Medizinische Psychologie*, 60(6), 243–249. <https://doi.org/10.1055/s-0030-1248268>
- Shern, D.L., Blanch, A.K. ve Steverman, S.M. (2016). Toxic stress, behavioral health and the next major era in public health. *American Journal of Orthopsychiatry*, 86(2), 109-23. doi: 10.1037/ort0000120
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (2014) *SAMHSA's concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach*. HHS Publication No. (SMA) 14-4884. https://ncsacw.samhsa.gov/userfiles/files/SAMHSA_Trauma.pdf.
- Williamson, E., Gregory, A., Abrahams, H., Aghtaie, N., Walker, S. J., & Hester, M. (2020). Secondary Trauma: Emotional Safety in Sensitive Research. *Journal of academic ethics*, 18(1), 55–70. <https://doi.org/10.1007/s10805-019-09348-y>

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET HAKKINDA KONUŞMALIYIZ: TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİNDEKİ DERLEMELER ÜZERİNE

Gökhan TOPÇU¹

ÖZET

Derleme bilim dallarının güncel durumunu ortaya çıkarıp gelecekte yöneleceği alanları tespit etmek açısından son derece önemli. Sistematik olmayan fakat sistematik derlemenin öngördüğü tekrarlanabilir olma kriterlerini sağlamaya çalışan bu literatür çalışması Türkiye’de sosyal çalışma alanındaki en köklü dergi olan Toplum ve Sosyal Hizmet dergisinde 2000-2024 yılları arasında yayınlanmış olan derlemelerin incelenerek dünyadaki uygulamalarla ne derecede bir uyum içerisinde olduğunu tespit etmek amacıyla. Bu değerlendirmenin sonucunda bu Türkiye’deki sosyal çalışma akademisinin bir uygulama topluluğu olarak küresel düzeydeki uygulama topluluklarıyla ilişkisi hakkında sonuçlara ulaşılmıştır. Toplum ve sosyal hizmet dergisindeki derlemeler özelinde ise yayınlanmış olan denetlemelerin çok büyük bir kısmının sistematik olmayan derlemeleri olduğu, bu denemelerin çok büyük bir kısmının akademik açıdan tecrübesi sınırlı olan kişiler tarafından yazıldığı ve derleme türünün akademik yükselme açısından bir araç olarak kullanılmasının yaygın bir uygulama olarak gözlerine bildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlara istinaden sosyal hizmetlere ilişkin dergilerin sistematik derleme dışında derleme türlerini kabul etmemeleri, profesör düzeyindeki akademisyenlerin daha yoğun hakemlik faaliyetlerinde bulunmaları gerektiği gibi önerilerde bunun olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Derleme makale, sosyal çalışmada akademik yazım, sosyal bilimler ve sosyal çalışma ilişkisi, uygulama topluluğu, akademik etik.

WE NEED TO TALK ABOUT SOCIETY AND SOCIAL WORK: ON REVIEW ARTICLES IN THE JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK

ABSTRACT

Reviews are very important in terms of revealing the current situation of the disciplines and identifying the areas to be orientated in the future. This literature study, which is not systematic but tries to meet the criteria of reproducibility stipulated by systematic review, aims

¹ Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, ORCID: 0000-0001-5205-0606, E-posta: gokhant@hacettepe.edu.tr

to examine the reviews published between 2000 and 2024 in the journal *Toplum ve Sosyal Hizmet*, the most established journal in the field of social work in Türkiye, and to determine to what extent they are in harmony with the practices in the world. As a result of this evaluation, conclusions were reached about the relationship of the social work academy in Türkiye as a community of practice with global communities of practice. In terms of the reviews in *Toplum ve Sosyal Hizmet*, it has been concluded that the majority of the published reviews are non-systematic reviews, that the majority of these essays are written by people with limited academic experience, and that the use of the review genre as a tool for academic promotion is a common practice. Based on these results, it has been suggested that journals related to social services should not accept review types other than systematic reviews, and that academics at the professor level should engage in more intensive refereeing activities.

Keywords: Review article, academic writing in social work, relationship between social sciences and social work, community of practice, academic ethics.

GİRİŞ

Derleme çalışmaları herhangi bir bilim dalındaki ilerlemenin belirli bir dönemindeki durumunu ortaya koyar. Bu tür çalışmalar, mevcut literatürü derinlemesine inceleyerek konu hakkında geniş bir bakış açısı sunar ve araştırmacılara yeni bir perspektif kazandırabilir. Bu nedenle, derleme çalışmaları araştırmacılar için kendi alanlarındaki ilerlemenin yönelimini görmek ve literatürün ihtiyaçlarını tespit etmek için faydalı çalışmalar olarak değerlendirilir. Derlemelerden Türkiye'deki sosyal çalışma alanında ne denli yararlandığını görmek için bu yazıda alandaki en köklü akademik dergi olan *Toplum ve Sosyal Hizmet*'te derleme kategorisinde 200-2024 yılları arasında yayınlanmış olan 274 metnin analizini yapacağım. Bu analizin parametrelerini oluşturmak üzere sosyal bilimlerde kullanılan en yaygın derleme tekniklerini inceleyeceğim. Bunun ardından *Toplum ve Sosyal Hizmet* dergisi özelinde yaptığım çalışmanın sonuçlarını değerlendirmek üzere uygulama topluluğu olarak bilinen kavramı tanıtır ve sonuçların açıklanmasında kullanacağım.

Derleme Türleri ve Uygulama Topluluğu Olarak Sosyal Çalışma Akademisi

Sosyal bilimlerdeki iki ana inceleme türü anlatı derlemeleri ve sistematik derlemelerdir. Anlatı derlemeleri belirli bir metodoloji olmaksızın mevcut literatürün bir özetini sunarken, sistematik derlemeler belirli bir araştırma sorusunu yanıtlamak için birden fazla çalışmadan veri toplamak ve analiz etmek için yapılandırılmış bir süreç izler (Petticrew & Roberts, 2006; Chapman, 2021). Sistematik derlemeler, kapsamlı literatür taramalarını, çalışmaların eleştirel değerlendirmesini ve PRISMA kılavuzları gibi önceden tanımlanmış protokoller kullanılarak bulguların sentezlenmesini içeren yapılandırılmış yaklaşımları ile öne çıkar (Moher ve ark., 2015). Bu protokoller, derlemelerin güvenilirliğini ve geçerliliğini artırarak, yanlılığı en aza indirmeyi ve metodolojilerinin açık bir denetim izini sağlamayı amaçlayan araştırmacılar için tercih edilen bir seçenek

haline getirmektedir (Linnenluecke ve ark., 2019). Buna karşılık, anlatı derlemeleri, bir konuya geniş bir genel bakış sağlamak açısından değerli olmakla birlikte, genellikle sistematik derlemeleri karakterize eden sistematik yaklaşımdan yoksundur. Daha öznel olma eğilimindedirler ve kalite ve kapsamlılık açısından önemli ölçüde farklılık gösterebilirler (Juntunen & Lehenkari, 2019). Anlatı derlemeleri tipik olarak teori oluşturmak veya sistematik derlemelerin kullandığı titiz metodolojik çerçeve olmaksızın mevcut literatürün bir sentezini sağlamak için kullanılır (Juntunen & Lehenkari, 2019). Yaklaşımdaki bu farklılık, sosyal bilimlerde sistematik derlemelerin daha güvenilir ve eyleme geçirilebilir içgörüler sunduğu düşünüldüğü için giderek daha fazla tercih edilmesine yol açmıştır (Chapman, 2021). Bu durum anlatı derlemelerinin gereksiz olduğu anlamına gelmez fakat genellikle alanında önemli derecede tecrübesi olduğu kabul edilen akademisyenler tarafından yazılmasının tercih edildiğinin (Löblová et al., 2020) altını çizmek gerekir. Tekrarlanabilirliği düşük olsa da bu tür derlemeler tecrübeli akademisyenler tarafından yazıldığında eşsiz bir değere sahip olacağı son derece açık.

Sistematik derleme çalışmalarının yukarıda anlattığım gibi öne çıkmasını sağlayan bir başka sebep ise PICO (Population, Intervention, Comparison, and Outcome) (Yildiz vd., 2022) olarak kısaltılan ve sistematik derlemenin net bir araştırma sorusu üzerinden gelişmesini sağlayan temel yapıdır. Bu temeller sistematik derlemenin etrafında şekillendirileceği araştırma sorusunun popülasyonunu, bu popülasyona yönelik müdahaleyi, bu müdahale ya da popülasyonlar arasında karşılaştırmaları ve sonuçları kapsayacak şekilde yapılandırılmasını sağlar. Örneğin "Çocuk refahı hizmetlerinde çalışan sosyal çalışmacılar arasında tükenmişliği azaltmak için en etkili müdahaleler nelerdir?" sorusunun cevaplanmasına yönelik bir sistematik derleme çalışması düşünülmesi mümkündür. Bu soruda belirli bir popülasyona yönelik müdahalelerin hangilerini daha etkili olduğuna ilişkin araştırma sonuçlarının karşılaştırıldığı bir yapı bulunmaktadır. Bu bağlamda sadece bir konu başlığı ya da bir kavram ile sosyal hizmetlerin ilişkisini kurmak en azından sistematik derleme için yeterli olmayıp, bir anlatısal derleme makalesinin kapsamı için bile fazlasıyla geniş olabilir.

Derlemeye ilişkin tutarlı bir çerçevenin oluşturulması süreci sosyal bilimler alanında 2000'li yıllarda yaygın şekilde tartışılır ve bazı protokollerin geliştirilmesi girişimleri daha önceki senelerde yapılan çalışmaların ışığında gerçekleştirilmiştir. Sosyal bilimlerdeki sistematik derleme çerçeveleri, çeşitli alanlardaki kanıtları sentezlemek için yapılandırılmış metodolojilere duyulan artan ihtiyacı yansıtacak şekilde zaman içinde çeşitli noktalarda tanıtılmıştır. İlk olarak 2000 yılında kurulan Campbell Collaboration, sosyal refah, eğitim ve kriminoloji alanlarında sistematik incelemelere odaklanmaktadır. Bu organizasyon, sağlıkla ilgili sistematik incelemelere adanmış Cochrane Collaboration'dan sonra modellenmiştir. Campbell Collaboration metodolojik rehberlik sağlamak ve sosyal müdahalelerde politika ve uygulamayı desteklemek için sistematik incelemelerin kullanımını teşvik eder (Lan vd., 2023). Diğer yandan, yaygın şekilde tanınan PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) PRISMA bildirisi, 1996 yılında randomize kontrollü çalışmaların meta-

analizlerinin raporlanmasını iyileştirmek için geliştirilen QUOROM (Quality of Reporting of Meta-analyses) bildirisinin bir evrimi olarak 2009 yılında tanıtılmıştır (Moher vd., 2009). PRISMA, sistematik incelemelerin şeffaflığını ve tekrarlanabilirliğini artırmayı amaçlamış ve o zamandan beri sosyal bilimler de dahil olmak üzere çeşitli disiplinlerde yaygın olarak kabul gören bir kılavuz haline gelmiştir (Page vd., 2021). PRISMA 2020 güncellemesi, sistematik incelemelerdeki çağdaş zorlukları ele almak için bu yönergeleri daha da geliştirmiştir (Page vd., 2021). Konu hakkında bir başka girişimin sonucu olarak 2014 yılında tanıtılan MECCIR, Campbell Collaboration bünyesinde sistematik incelemelerin yürütülmesi ve raporlanması için bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve, derleme sürecinde metodolojik titizliği ve şeffaflığı vurgular ve özellikle sosyal bilim alanındaki müdahalelere hitap eder (Kogut vd., 2019). Sistematik derlemelerin bir alt türüne ait olan Kapsam Belirleme Derlemeleri (Scoping Reviews) için Arksey ve O'Malley'in Çerçevesi, belirli bir konudaki mevcut araştırma literatürünün potansiyel büyüklüğü ve kapsamının bir ön değerlendirmesine rehberlik etmek üzere 2005 yılında tanıtılmıştır. Kapsam belirleme derlemeleri, belirli araştırma sorularını yanıtlamayı değil, mevcut literatürün haritasını çıkarmayı amaçladıkları için sistematik incelemelerden farklıdır (Arksey & O'Malley, 2005). 2015 yılında başlatılan PRISMA-P ise sistematik derleme protokollerinin raporlanması için kılavuzlar sunarak derlemelerin önceden tanımlanmış yöntemlere ve uygunluk kriterlerine göre yürütülmesini sağlar (Moher vd., 2015). Bu çerçeve, sosyal bilimlerdeki sistematik derlemelerin şeffaflığını ve tekrarlanabilirliğini artırmak için kullanılacak protokollerdendir.

Görüldüğü gibi derlemelerin sistematikleştirilmesine yönelik çalışmalar doksanların ikinci yarısında başlamış ve binyılın başından itibaren hızla yaygınlaşarak sosyal bilimlerin genelinde tartışılan bir gündem haline almıştır. Bu çalışmaların bir gündem olarak şekillenişini ise sosyal bilimlerin aslında bir uygulama topluluğu olmasına borçluyuz.

Uygulama topluluğu kavramı, Jean Lave ve Etienne Wenger'in 1990'ların başındaki çalışmalarından kaynaklanan daha geniş uygulama toplulukları (Communities of Practice) çerçevesine şekillenmiştir. Bir uygulama topluluğu, ortak bir ilgi alanını paylaşan ve düzenli etkileşim yoluyla bunu nasıl daha iyi yapacaklarını öğrenen bir grup birey olarak tanımlanır. Bu kavram, bilginin bir topluluk içinde katılım ve bağlılık yoluyla inşa edildiği öğrenmenin sosyal doğasını vurgular. Teori, öğrenmenin yalnızca bireysel bir bilişsel süreç olmadığını, sosyal bağlamlara ve uygulamalara derinlemesine gömülü olduğunu öne sürer (Farnsworth vd., 2016; Omidvar ve Kislov, 2013). Uygulama topluluklarının üç temel unsuru; karşılıklı etkileşim, ortak girişim ve paylaşılan bir kaynak ve deneyim repertuarlarına sahip olmaktır (Hodson, 2020; Kislov vd., 2012). Bu unsurlar, üyeler arasında kolektif bir kimliğin gelişmesini kolaylaştırarak profesyonel ortamlarında daha etkili olmalarını sağlar. Bu bağlamda Türkiye'de sosyal çalışma akademisinin de bir uygulama topluluğu olduğu, ulusal ve uluslararası düzeylerde sosyal bilimler ve genel olarak bilimlerin temsil edildiği geniş uygulama topluluklarının da bir parçası olduğunu söylemek mümkün.

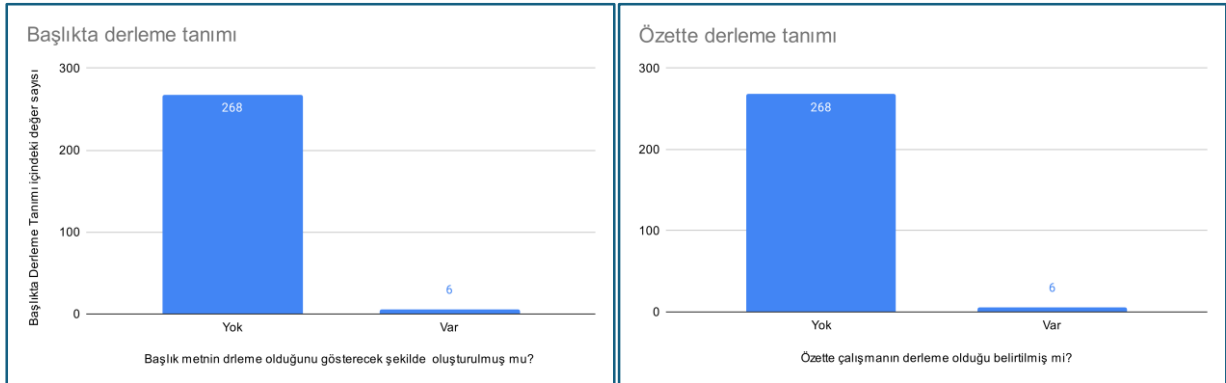
Yukarıda hem türleri hakkında bilgi verdiğim hem de protokollerin gelişimi açısından kısa bir tarihçesini verdiğim sistematik derlemelere ilişkin özet de küresel düzeydeki bu geniş uygulama topluluğunun karşılıklı etkileşim ve ortak girişimler yoluyla oluşturdukları ve ortak kaynak ve deneyim repertuarının bir parçası olarak ortaya koydukları sonuçlara aittir. Bu bağlamda, Türkiye'deki sosyal çalışmacılar ve akademisyenler olarak bir parçası olduğumuz uygulama topluluğunun oluşturduğu repertuarla ne denli iyi ilişkiler içerisinde bulunduğumuza dair göstergelerin bazlarını Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisindeki derlemeleri inceleyerek görebileceğimizi düşünüyorum.

Toplum ve Sosyal Hizmette Yayınlanan Derleme Çalışmaları

Dergide yayınlanan çalışmaları 2000-2024 (3. sayı dahil) yılları arasındaki tüm derlemeleri içerecek şekilde tespit ettim. Bunun sebebi, derginin 2000 yılı ve sonrasındaki sayılarının DergiPark sisteminde bulunuyor olması ve ayrıca konuya ilişkin sistematik derleme protokolleri üzerine yapılan çalışmaların en erken 1996'da başlamış olmasıydı. İnternet çağının hemen öncesindeki bu gelişmelerin hemen takibi mümkün olamayacağı için ve derginin aylarının 2000 yılından başlaması gibi nedenlerle bahsettiğim tarih aralığında karar kıldım.

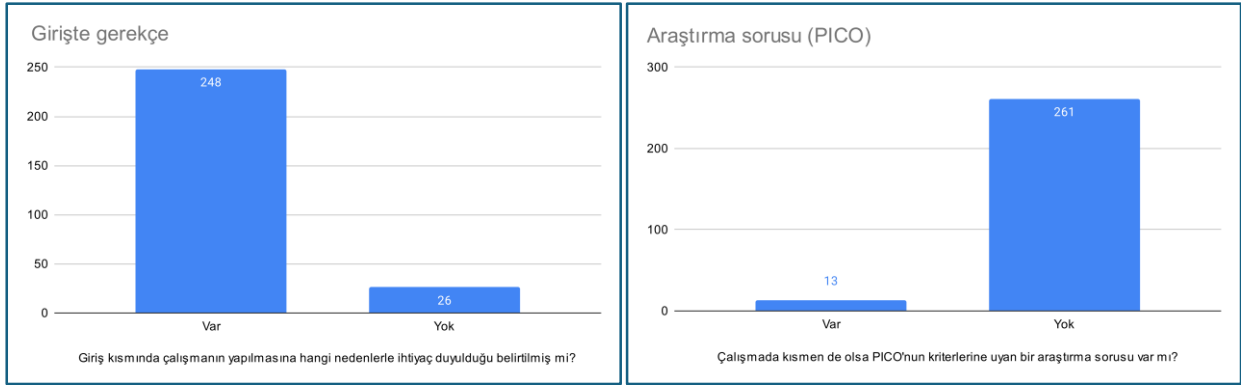
Hâlihazırda anlatsal derlemenin ortak bir kriterler çerçevesi olmadığı için sistematik derleme çerçevesinden yararlanmak bir zorunluluk oldu. Günümüzde çok yaygın şekilde kullanılan PRISMA (Page vd., 2021) protokol çerçevesinin temel gerekliliklerini kendime rehber edinerek dergideki tüm derlemeleri taradım. Kriterler çerçevesinde kaç adet derlemenin kriterleri karşılayıp karşılamadığını tablolar halinde sunmaya çalıştım.

PRISMA Protokolüne göre bir derlemenin sistematik derleme olarak kabul edilebilmesi için çalışmanın başlığı ya da özetinde sistematik derleme tanımını geçmesi gerekmektedir. Ben de sistematik derleme olup olmadığına bakmaksızın sadece bu çalışmaların derleme olarak tanımlanıp tanımlanmadığına odaklandım.

Görüldüğü gibi toplum ve sosyal hizmet dergisinde derleme olarak kabul edilmiş olan çalışmaların çok büyük bir kısmı kendisini derleme olarak tanımlamıştır. Bu da söz konusu çalışmaların sistematik derleme kategorisine alınmasını güçleştirecektir.

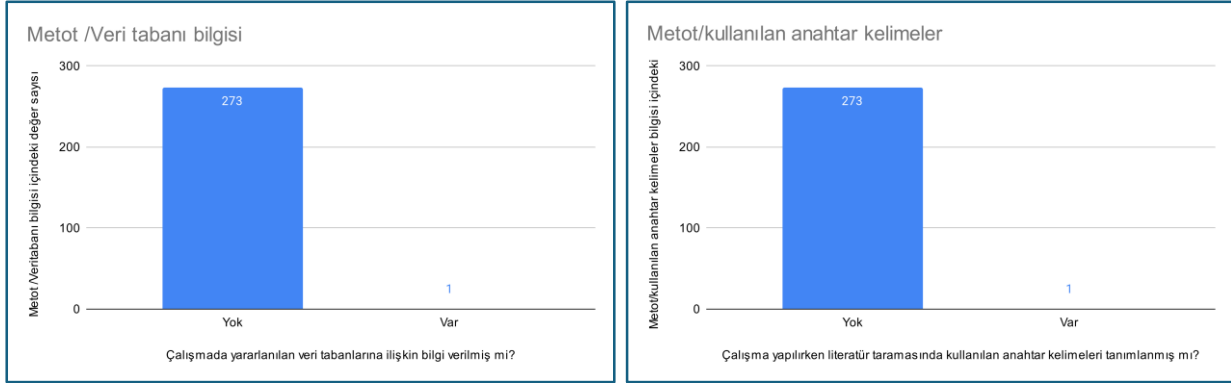
Diğer yandan, sistematik derlemelerde bir gerekçeyle desteklenmiş araştırma sorularının bulunması gerekmektedir.

Grafiklerde göstermeye çalıştığım gibi dergideki derlemelerin çok büyük bir kısmında Birtakım gerekçeler sunulmuş olsa da bu gerekçeler temelinde yükselen araştırma sorusu neredeyse hiçbir değerlemede ortaya konmuş görünmüyor. Yani pek çok gerekçeyle karşılaştığımız halde bu gerekçelerin bağlı olduğu araştırma sorusu sorulmamış. Soruya, sorgulamaya, bilimsel meraka dönüşmeyen bir gerekçeler manzumesi ortaya çıkmış gibi görünüyor. Soru olmadan yazılmış olan bu gerekçelerin makul bir açıklamasını bu metinleri kısaca gözden geçirerek yapmak mümkün. Buna ben "... ve sosyal hizmet" formülü diyorum. Kısaca şöyle özetlemek mümkün. Sosyal hizmetlerle ilişkilendirilebilecek herhangi bir kavram ya da kuramı sırf sosyal hizmetlerde bir gün lazım olur diye ya da yazarın o dönem ilgisini çekmiş olduğu için genel çerçevesiyle ele alınmış, kitap bölümü olarak değerlendirilebilecek ama derleme makale olarak kabul edilmiş yayınlar "... ve sosyal hizmet" formülünden yararlanmıştır denebilir. Aslında incelenirse bu formülün de bir protokolü olduğu görülebilir. Herhangi bir zamanda rast geldiğiniz, kişisel olarak merak ettiğiniz ve sosyal hizmetlerle bir şekilde ilişki kurulabilecek herhangi bir kavram ya da kuramın adını "ve sosyal hizmet" ibaresinin başına ekleyerek, önündeki üç nokta bunun içindir, bu kavram ya da kuram hakkında bulabildiğiniz her türlü kaynaktan zaman, enerji, sayfa sayısı gibi kısıtlara uymak kaydıyla yapılabilecek her türlü alıntıyı yaparak yazılmış olan tüm "derleme" makaleleri bu protokole uygundur. Bu çalışmaların literatürde bir yeri olabilir fakat bu yer bir hakemli dergi değildir. Özellikle yazarları daha önce de açıkladığım gibi alanında son derece önemli bir tecrübeye sahip değilse bu türden yazıların kesinlikle hakemli bilimsel dergiler tarafından kabul edilmesi uygun değildir. Alanında önemli tecrübelerle sahip olan yazarlar da zaten bu formüle dayalı olarak herhangi bir anlatsal derleme çalışmasını bir hakemli akademik dergiye göndermezler. Çünkü bunun bir anlatsal derleme olmadığını, bir kitap bölümü olduğunu bilir ve ona göre bir yayın stratejisi izlerler. Gerçekten de, "... ve sosyal hizmet" formülüne uygun yazılmış olduğunu gördüğüm derlemelerde bir gerekçe olup bir araştırma sorusunun olmamasının tek nedeni, araştırma sorusu yerine bir kavramın ya da kuramın inceleneceğini ilişkin bir vaadin bulunmasıydı. Yani bu derlemelerdeki gerekçe "... ve sosyal hizmet" kalıbının önünde bulunan kavram ya da kuramın neden ele alındığını açıklama girişiminden ibaretti. Bu

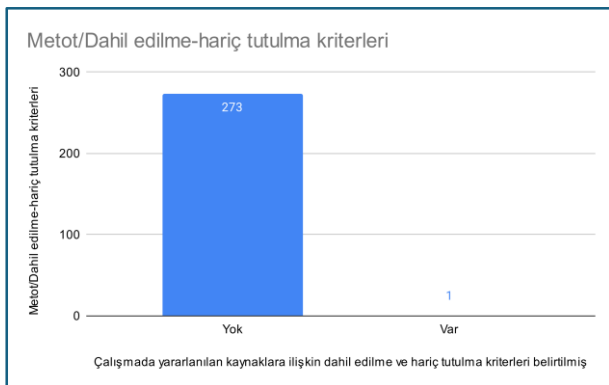
bağlamda bir gerekçe olsa bile bu gerekçenin bir araştırma sorusuyla ilişkisi bulunmamaktaydı. Araştırma sorusu olduğunu belirttiğim az sayıdaki değerlemede ise söz konusu araştırma sorularının PICO çerçevesinin herhangi bir unsuruyla en küçük bir ilişkisi olmasını göz önünde bulundurdum. Bu bağlamda araştırma sorularına ilişkin tablodaki sayıların son derece cömert bir değerlendirmeye belirlendiğini belirtmeliyim.

Yukarıda gösterdiğim üzere bu bol gerekçeli ve araştırma sorusu olmayan derlemeler aynı zamanda sistematik derlemenin temel metodolojik gerekliliklerinden de yoksun görülmektedir.

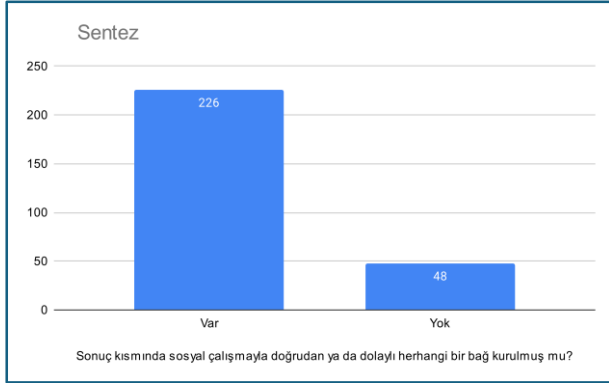
Sistematik derleme kriterlerinin en önemli parçalarından biri olan, çalışmanın üzerine inşa edildiği anahtar kelimeler ve veri tabanı bilgisinin sadece bir değerlendirme dışında hiçbir derleme kategorisi altında kabul edilen yazıda belirtilmemiş olduğu görülebilir. Bu bilgilerin gösterildiği çalışmada zaten kendisine bir sistematik derleme olarak tanıtılmıştır.

Öte yandan bu çalışmalarda belirlenmiş olan konu hakkında yararlanılmış olan kaynaklara ilişkin dahil edilme ve hariç tutulma kriterleri gibi hususlarda da bilgi verilmesine gerek duyulmamıştır.

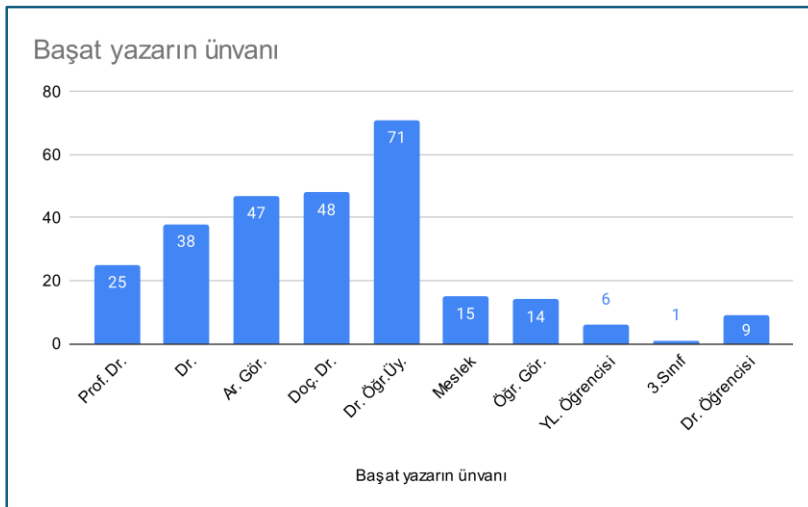
Bu konuda da, kendisini sistematik derleme olarak tanıtmış çalışma dışında hiçbir deneme çalışmasında bilgi bulunmamaktadır. Veri tabanları, anahtar kelimeler ve dahil edilme-hariç tutulma kriterleri konusundaki bu olağanüstü eksiklik "... ve sosyal hizmet" formülünün Türkiye'deki sosyal çalışma akademisi uygulama topluluğu tarafından ne denli yaygın bir kabul gördüğünü gösteriyor.

Derlemelere ilişkin bu incelemenin en ilginç bulduğum bulgusu ise, metodolojik olarak bu denli temel eksiklikleri olan pek çok çalışmada her şeye rağmen bir sentez çabası bulunmasıdır.

Doğaldır ki burada sentezden kastım araştırma sorusu doğrultusunda kapsam altına alınmış olan çalışmaların sonuçları arasında bir karşılaştırma ile ortaya çıkmış olan sentez değildir. Burada sentez olarak ortaya koymaya çalıştığım durum, tüm bu derleme çalışmalarında ele alınan konuların doğrudan ya da dolaylı olarak sosyal hizmetlere, sosyal çalışma mesleğine, sosyal çalışma akademisine ya da bunların çalışma alanlarına herhangi bir şekilde bağ kurabilecek bir yorumun özellikle sonuç kısmında ele alınıp alınmadığıdır. Bu değerlendirmede de son derece cömert davrandığımı düşünmekle birlikte, bunun karşılığını veremeyerek "... ve sosyal hizmet" formülünün bile işletilmediği, buna rağmen derleme makale olarak kabul görmüş önemli sayıda çalışma olduğunu söylemek mümkün.

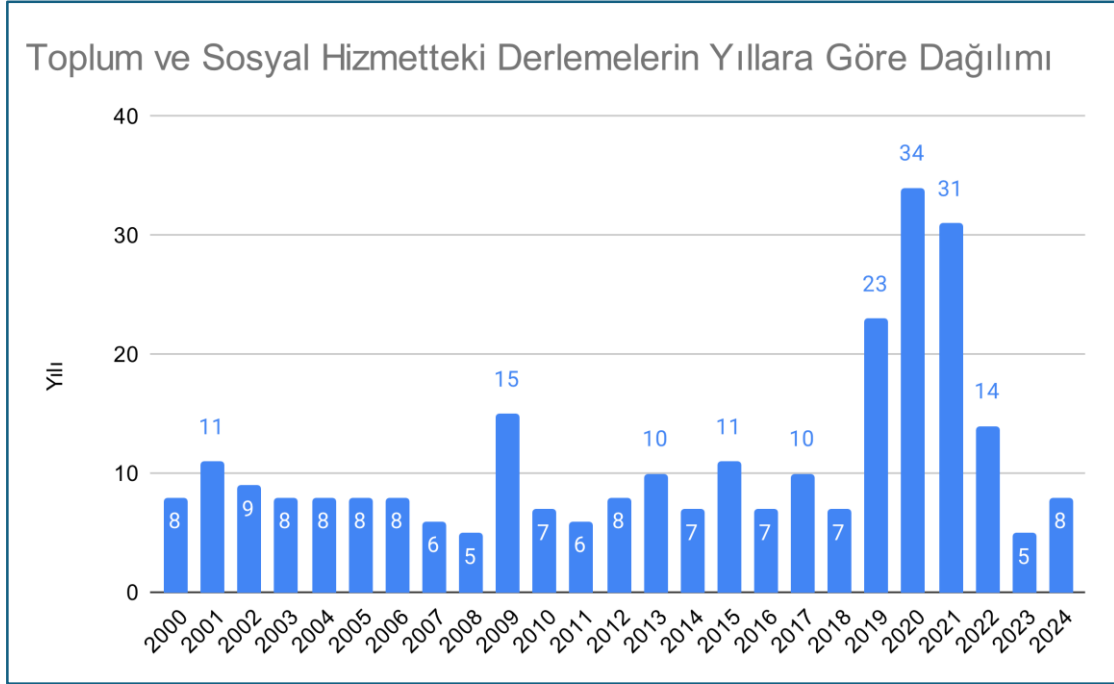
O çalışmada ele alınan derlemelerin akademik gelişimlerinin hangi aşamasındaki yazarlar tarafından gerçekleştirildiği, bu yazının başındaki tartışmada gösterdiğim üzere yazarların akademik tecrübesiyle derleme türleri arasındaki bağlantının ne derecede sağlanıp sağlanmadığını gösterebilir.

Bu grafikten anlaşılacağı gibi dergideki derlemelerin çok büyük bir kısmı akademik alanda sistematik olmayan derlemeleri yazma tecrübesi açıkça bulunmayan

kişiler tarafından kaleme alınmıştır. İşin ilginç bu yazarların arasında lisans düzeyinde bir üçüncü sınıf öğrencisinin olmasıdır. Anlaşılan Türkiye’deki sosyal çalışma akademisi alanda anlatsal derleme yapacak tecrübedeki duayenleri(!) lisans döneminden itibaren yetiştirmektedir. Bu tablonun Türkiye'deki sosyal çalışma akademisinin bir uygulama topluluğu olarak durumunu, en azından derleme çalışmalarına ilişkin uygulamalar bağlamında, göstermek açısından değerli olduğunu düşünüyorum.

Bu durumun 2000-2024 yılları arasında nasıl geliştiğini görmek için dergideki derlemelerin yıllara göre dağılımına bakmak önemli bir fikir verebilir.

Bu tablo aslında Türkiye’deki sosyal çalışma akademisinin küresel düzeydeki geniş sosyal bilim uygulama topluluğunun sistematik derleme makaleleri hakkında üretmiş olduğu repertuara rağmen, bundan yararlanmayıp derlemelere ilişkin kendi uygulamalarına ısrarla devam ettiğini ortaya koyuyor. Bunun yanında günümüzde çok yakın bir dönemde sistematik derleme niteliği olmayan yayınların sıklığının normalden neredeyse 4-5 kat arttığı yılların olduğu görülüyor. Ben bu yükseliş ve düşüş eğrisine “doçentlik eğrisi” diyorum. Sosyal çalışmaya ilişkin akademik genişlemenin bir parçası olarak, doçentlik titrinin alınmasına ilişkin kriterlerin aynı zamanda dergi makalesi de kapsamı nedeniyle, kolay ve kısa olduğu düşünülen “derleme” yayınlarının bu dönemde son derece hızlı bir şekilde artış gösterdiğini ortada. Bu bağlamda akademik kariyerin ilerlemesi konusunda bir ön şart olarak ortaya konmuş olan dergi makalesi sayısının artırılması ihtiyacına istinaden aslında derleme olmayan ve kitap bölümü olma özelliği son derece güçlü olan metinlerin, akademik açıdan daha saygın hakemli dergi derleme makalesi olarak alanın en köklü dergisinde hızla yayınlandığını görmek mümkün.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak bu hali pür melal karşısında atılması gereken pek çok adım var. Bunlara gelmeden önce, bahsettiğim bulguların ne anlama geldiğine ilişkin birkaç kelâm etmek isterim. Öncelikle sosyal çalışma akademisinin Türkiye'deki en köklü dergisinde yayınlanmış olan derlemelere ilişkin bu çalışma, tüm ilgililere bir uygulama topluluğu olarak Türkiye'deki sosyal çalışma akademisinin, küresel düzeydeki sosyal bilim uygulama topluluğuyla olan bağlarını çok uzun zamandır kopardığını ya da zayıf tutmuş olduğunu gösteriyor.

Bu zayıflamanın doğal bir sonucu olarak Türkiye'deki sosyal çalışma akademisinin kendi uygulama repertuarını oluşturduğunu ve bu repertuara referansla yapılan çalışmaların üzerine hiç konuşulmamış bir ortaklıkla yeknesak bir şekilde sürdürüldüğünü söylemek mümkün. Kısaca Türkiye sosyal çalışma akademisi kendine has ve dışa kapalı bir uygulama topluluğu olarak kendini uzun zamandır yeniden üretmeye çalışmıştır. Bu dışa kapalılık küresel düzeyde bir parçası olmamız gereken uygulama topluluğunun, bu çalışma örneğinde derleme konusundaki, uygulama repertuarıyla hiçbir zaman iletişime geçmemesiyle sonuçlanmıştır. Akademimiz kendisini küresel akademik camianın uygulamalarından amade bir konumda yeniden üretmiş, bu da derleme ile kitap bölümü arasında ayrımın yapılamayacağı bir durma sürüklenmemize neden olmuştur.

Şunu açıklıkla ifade etmek isterim ki burada yapmış olduğum tespitler, çalışmama konu ettiğim yazıların sahiplerine yönelik olumsuz bir tutum değildir. Bu durumun çözülmesi için sorunun açıkça ortaya konması gerekmektedir. Yapmaya çalıştığım sadece bu.

Bununla beraber, sosyal çalışma mesleği ve akademisinin etrafında şekillendiği değerlerin Sartre'ın bahsettiği aydın olma durumuyla son derece büyük bir eşleşme içerisinde olduğunu belirtmek isterim. Sartre'a göre aydın içinden çıktığı sınıf tarafından şüpheyle karşılanan ve hizmet etmek istediği sınıf tarafından tam olarak anlaşılamayan yalnız bir karakterdir. Buna rağmen toplumuna hizmet etmekten vazgeçmez. Bu çerçeveden bakarsak sosyal çalışma mesleği ve akademisinin parçası olanlar kendilerine birer aydın olmakla mükellef görmelidirler. Eğer bu konuda anlaşabilirsek, yani aydının bir kariyerinin değil ancak toplumuna hizmet etmekle dolu bir yaşamının olabileceğinde uzlaşırsak, o zaman şimdi getireceğim bazı önerileri bir uygulama topluluğu olarak hep birlikte gerçekleştirebiliriz.

Sorunun çözümü için benim önerilerim şu şekilde: Sosyal hizmetler alanında yayın yapan akademik dergilerin sadece sistematik derleme kabul edeceklerini ilan etmeleri gerekiyor. Bunun yanında, yıllar içerisinde akademik tecrübeleri giderek sağlamlaştırmış olan profesör hocalarımızın akademik dergilerde daha yoğun bir şekilde hakemlik yapmaları gerekiyor. Profesörlerin akademik tecrübelerini akademik tercih yayınlarının elenmesinde kullanmamalarının uzun vadeli sonuçlarını yukarıda yeterince

açıkladığını düşünüyorum. Hakemlerin akademik açıdan puan getirmeme gibi dezavantajlarının var olmasına rağmen akademik yaşamın belirli merhalelerinden geçmiş olan tecrübeli hocaların üyesi oldukları uygulama topluluklarına daha fazla destek vermesi bu dönem için son derece önemli. Eğer hakemliklerin akademik yükselme ve bunun gibi bağlamlarda puan getirmesine ilişkin bir rahatsızlık yaygınsa, bu sorunun giderilmesi için örgütlenme de önerilebilir. Örgütlenme işinin yapılması için sosyal hizmetlerden daha ideal bir alan düşünmek mümkün değil. Ek olarak profesör akademisyenlerin küresel uygulama topluluğunun repertuarına Türkiye'deki sosyal çalışma uygulama topluluğunun erişimini sağlayacak şekilde daha fazla çalışma yapmaları ve bunları kitap halinde yayınlamaya çalışmaları son derece önemli. Profesör akademisyenlerin baştan sona sorumluluğunu aldıkları ve tek yazarı oldukları, iç tutarlılığı olan, kendi tecrübelerini küresel uygulama topluluğunun repertuarıyla birleştirerek Türkiye'deki uygulama topluluğunun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılandırdıkları kitap çalışmalarının artması açık bir zorunluluktur. Sosyal çalışma akademisinde araştırma yöntemleri ve yayın etiği temalı derslerde, seminer dersleri ve uygulamalı araştırma derslerinde sosyal bilime ilişkin çalışmaların yazım türlerine ilişkin uygulamalı eğitim verilmesini sağlanması gerekiyor. Yeni nesil sosyal çalışmacıların hangi tür bilgiyi hangi yayın formunda oluşturmaları gerektiği bilgisi temel bir bilgi olup lisans döneminden itibaren sistematik olarak verilmeli.

Son olarak, bu çalışmanın uygulama topluluğumuzda küresel bilgi ve uygulama repertuarına erişip uyum sağlama konusunda bir motivasyon sağlama umudunu taşıdığımı belirtmek isterim.

KAYNAKÇA

- Arksey, H. and O'Malley, L. (2005). Scoping studies: towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32. <https://doi.org/10.1080/1364557032000119616>
- Chapman, K. (2021). Characteristics of systematic reviews in the social sciences. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(5), 102396. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102396>
- Farnsworth, V., Kleanthous, I., & Wenger-Trayner, E. (2016). Communities of practice as a social theory of learning: a conversation with etienne wenger. *British Journal of Educational Studies*, 64(2), 139-160. <https://doi.org/10.1080/00071005.2015.1133799>
- Hodson, N. (2020). Landscapes of practice in medical education. *Medical Education*, 54(6), 504-509. <https://doi.org/10.1111/medu.14061>
- Juntunen, M., & Lehenkari, M. (2019). A narrative literature review process for an academic business research thesis. *Studies in Higher Education*, 1-13. <https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1630813>

- Kislov, R., Walshe, K., & Harvey, G. (2012). Managing boundaries in primary care service improvement: a developmental approach to communities of practice. *Implementation Science*, 7(1). <https://doi.org/10.1186/1748-5908-7-97>
- Kogut, A., Ramírez, D., & Xiao, D. (2019). *Critical appraisal of mathematics education systematic review search methods: implications for social sciences librarians*. *College & Research Libraries*, 80(7), 973-995. <https://doi.org/10.5860/crl.80.7.973>
- Lan, H., Yu, X., Wang, Z., Wang, P., Sun, Y., Wang, Z., Su, R., Wang, L., Zhao, J., Hu, Y., Wu, S., Ren, M., Yang, K., Liu, X., & Chen, Y. (2023). How about the evidence assessment tools used in education and management systematic reviews? *Frontiers in Medicine*, 10. <https://doi.org/10.3389/fmed.2023.1160289>
- Linnenluecke, M. K., Marrone, M., & Singh, A. K. (2019). Conducting systematic literature reviews and bibliometric analyses. *Australian Journal of Management*, 45(2), 175-194. <https://doi.org/10.1177/0312896219877678>
- Löblová, O., Trayanov, T., Csanádi, M., & Ozierański, P. (2020). The emerging social science literature on health technology assessment: a narrative review. *Value in Health*, 23(1), 3-9. <https://doi.org/10.1016/j.jval.2019.07.016>
- Moher, D., Shamseer, L., Clarke, M., Ghersi, D., Liberati, A., Petticrew, M., Shekelle, P., & Stewart, L. A. (2015b). Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 statement. *Systematic Reviews*, 4(1). <https://doi.org/10.1186/2046-4053-4-1>
- Omidvar, O. and Kislov, R. (2013). The evolution of the communities of practice approach. *Journal of Management Inquiry*, 23(3), 266-275. <https://doi.org/10.1177/1056492613505908>
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., . . . Moher, D. (2021). *The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews*. *BMJ*, n71. <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Petticrew, M. and Roberts, H. (2006). Systematic reviews in the social sciences: a practical guide. *Choice Reviews Online*, 43(10), 43-5664-43-5664. <https://doi.org/10.5860/choice.43-5664>
- Yildiz, B., Yildiz, T., Ozbilgin, M., & Yildiz, H. (2022). Counterintuitive consequences of COVID-19 on healthcare workers: A meta-analysis of the relationship between work engagement and job satisfaction. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.962830>

ÖZEL YETENEKLİ ÇOCUKLARA YÖNELİK ÇALIŞMALARIN OKUL SOSYAL HİZMETİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatma Özge ÇAVUŞ¹

ÖZET

Özel yetenekli çocuklar, yaşitlarından farklı sosyal, kişisel, akademik, entelektüel gelişim özellikleri gösteren, yüksek bilişsel kapasiteye sahip bireyler olarak bilinirler. İleri düzeydeki bilişsel gelişim ile sosyal ve psikolojik gelişim alanlarının hızları arasında uyumsuzluktan kaynaklanan farklı özellikleri, onların sosyal alanda farklı ihtiyaçlarını gündeme getirebilmektedir. Bu özellikler bir yandan avantajlı gibi görünürken, diğer yandan onların gerek kendilerini ifade etme gerekse sosyal çevrelerinde iletişimlerinde bir sorun kaynağı olabilmektedir. Bu yapıdaki öğrenciler arkadaşlık ilişkileri, aile ilişkileri, uygun olmayan sınıf ortamları, özel yetenek tanısına sahip olma gibi pek çok dış faktörden kaynaklı sorun yaşayabilmektedir. Bununla beraber işlevsiz davranış ve duygu gelişimleri yaşayabilmektedirler. Okul sosyal hizmet uzmanı; okul sürecinde öğrenciye etki eden biyopsikososyal faktörler üzerine odaklanır, akademik, sosyal, duygusal, psikolojik alanda gelişim sağlanması adına çalışmalar yapar, öğrencilerin ihtiyaçlarını değerlendirir ve ihtiyaçlara uygun stratejiler geliştirir. Tüm okulu ilgilendiren durumlarda eğitim ekibinde bulunan idare, öğretmen, psikolojik danışman gibi uzmanlarla birlikte ekip çalışması halinde çalışarak müdahale takımında bulunur. Ayrıca öğrencilere bireysel ve grup danışmanlığı hizmeti sunarak sınıf aktiviteleri uygulama, okul temelli koruyucu önleyici çalışmalar tasarlayıp uygulama ve değerlendirme gibi sorumlulukları da vardır. Özel yetenekli öğrenciler, özel eğitime gereksinim duyan öğrenci grupları içerisinde yer almaları dolayısıyla sosyal hizmet uzmanları, bu yapıdaki çocuklara hizmet ve müdahale sağlayan okul personeli içerisinde yer almaktadır. Bu anlamda sosyal ve duygusal gelişiminin sağlanabilmesi adına çok yönlü değerlendirilme, ailesel ihtiyaç ve kaynakları devreye sokma, aileleri bilinçlendirme, hangi tür ihtiyaçları olduğu yönünde sosyal inceleme yapma okul sosyal hizmet uzmanlarının yapacakları müdahalelerden bazılarıdır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, okul sosyal hizmeti bağlamında özel yetenekli öğrencilerin ve ailelerinin ihtiyaçlarını ele alarak yapılan çalışmaları ve önerileri ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Özel yetenek, okul sosyal hizmeti.

¹ Dr, MEB, İstanbul, [ORCID: 0000-0002-6404-1923](https://orcid.org/0000-0002-6404-1923)

EVALUATION OF STUDIES TOWARDS SPECIALLY TALENTED CHILDREN IN THE CONTEXT OF SCHOOL SOCIAL WORK

ABSTRACT

Gifted children are known as individuals with high cognitive capacity who show different social, personal, academic and intellectual developmental characteristics from their peers. Their different characteristics arising from the incompatibility between the speed of advanced cognitive development and the speed of social and psychological development areas may bring up their different needs in the social field. While these characteristics seem to be advantageous on the one hand, on the other hand, they can be a source of problems in their self-expression and communication in their social environment. Students with this structure may experience problems due to many external factors such as friendship relations, family relations, unsuitable classroom environments, having a diagnosis of special ability. In addition, they may experience dysfunctional behaviour and emotional development. The school social worker focuses on biopsychosocial factors affecting the student during the school process, carries out studies to ensure academic, social, emotional and psychological development, assesses the needs of students and develops appropriate strategies. In crisis situations that concern the whole school, it works as a team with specialists such as teachers and psychological counsellors in the education team and participates in the intervention team. They also have responsibilities such as providing individual and group counselling services to students, implementing classroom activities, designing, implementing and evaluating school-based protective and preventive activities. Since gifted students are among the student groups in need of special education, social workers are among the school personnel who provide services and interventions to children with this structure. In this sense, multidimensional evaluation in order to ensure social and emotional development, activating familial needs and resources, raising awareness of families, and conducting social examinations in terms of what kind of needs they have are some of the interventions to be made by school social workers. In this context, the aim of the study is to reveal the studies carried out by addressing the needs of gifted students and their families in the context of school social work.

Keywords: Special ability, school social services.

GİRİŞ

Özel yetenekli çocuklar, kendi yaşitlarıyla beraber normal gelişim süreçlerini yaşarken özel yetenekliliğim oluşturduğu gelişim ve kişisel özelliklerindeki farklılıkla beraber zorlayıcı deneyimlerle de karşı karşıya gelmektedir (Peterson ve Moon, 2008). Bilişsel gelişim ile sosyal ve psikolojik gelişim alanlarının hızları arasında uyumsuzluktan kaynaklanan farklı sosyal ve duygusal ihtiyaçları vardır. Gelişimlerinde görülen aşırı duyarlılık, sezgicilik, uyarılmaya açık olma, yüksek adalet duygusu, mükemmeliyetçilik gibi karakteristik özellikler ile beraber tutum ve davranışları belirgin farklılaşmaktadır. Bu özellikler bir yandan avantajlı gibi görünürken, diğer yandan özel yetenekli çocuklar için bir sorun kaynağı olabilmektedir (Peterson, 2007).

Gelişimsel ve kişisel özellikleri bu yapıdaki bireylerin sorun yaşadıkları durumların tek kaynağı değildir. Özel yetenekli bireyler ayrıca arkadaşlık ve aile ilişkileri, sosyal çevreye uyum sağlama, uygun olmayan okul ortamları, özel yetenek tanısı gibi pek çok dış faktörden kaynaklı da sorun yaşayabilmektedir. Sosyal çevredeki sorun alanları, onların duygusal gelişimleri ile motivasyonlarını etkilenmektedir (Cross, Coleman ve Terhaar-Yonker, 1991; Öpengin ve Sak, 2012). Bununla beraber eşlik eden duygusal konuların içerisinde yoğun stres yaşayarak işlevsiz davranış ve duyguların gelişimleri yaşayabilmektedirler (Webb, 1994; akt. Altun ve Yazıcı, 2018).

Yapılan araştırmalar, özel yetenekli çocukların sosyal-duygusal zorluklarla karşılaşma oranlarının, yaşlıları ile benzer düzeyde olduğunu gösterse de, (Neihart, 1999; Richards, Encel ve Shute, 2003) kişisel ve gelişim özelliklerindeki farklılıklar nedeniyle bu tür sorunların üstesinden gelme durumlarında farklılık yaşanabilmektedir. Ebeveynlerin bu noktada destek olması beklenirken, ailelerin kendi içerisinde bulunan stres kaynakları veya özel yetenekli yapıda olan öğrencilerini tam olarak tanıyıp anlayamamaları, özel yetenekle ilgili bilgi durumlarının zayıf olması gibi sebepler aile dinamikleri açısından da sorun yaşandığını ortaya koymaktadır (Moon, 2002 akt. Altun ve Yazıcı, 2018).

Okul sosyal hizmeti, sosyal hizmet uzmanlarının okul ortamında öğrencilere danışmanlık hizmeti sağlayarak ruh sağlığı sorunları, davranışsal sorun alanları ile olumlu davranışsal destek sağlama, toplum kaynaklarını devreye sokma gibi pek çok farklı ihtiyaç alanında öğrencilere destek sunmaktadır. Okul sosyal hizmet uzmanının diğer okul personelinden farklı sadece öğrencilere destek sunmak değil, aynı zamanda ev-okul-aile arasında işbirliği sağlama, bir ağ görevi görmedir (Tariq etc.A, 2022).

Özellikle öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişiminin sağlanabilmesi adına bireysel psikolojik danışmaya yönlendirme, grup çalışmaları planlama, ailesel kaynakları devreye sokma, aileleri bilinçlendirme, hangi tür ihtiyaçları olduğu yönünde sosyal inceleme yapma okul sosyal hizmet uzmanlarının bu alanda yapacakları müdahalelerden bazılarıdır. Özel yetenekli çocuklar geliştirdikleri farklı özellikleri ile özel eğitime gereksinim duyan öğrenci grupları içerisinde yer almaktadır. Bu kapsamda hem bu çocukların hem de ailelerinin sorunlarının, ihtiyaçlarının belirlenmesi hem de sosyal çevre kaynaklarının okul sosyal hizmeti bağlamında ele alınarak değerlendirilmesi, özel yetenek kavramı ve onların sorunlarına vurgu yapılması, okul sosyal hizmet uzmanının okul personeli içerisinde yer almasını gerekliliği bu çalışma ile ortaya konulmuştur.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Özel Yetenek

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü'nde (2024) yetenek sözcüğü; "Bir bireyin herhangi bir şeyi anlama veya yapabilme niteliğinin, kabiliyetinin bulunması veya bir duruma uyma konusunda önceden var olan vücutta bulunan ve doğuştan gelen güç"

şeklinde tanımlanmaktadır. Özel yeteneklilik ise yaratıcı düşünebilme ile yeni ürünler ortaya koyabilme becerisi, ileri düzeyde kabiliyetli olma olarak tanımlanmaktadır. Marland raporu (1972) özel yetenekli çocukları en iyi şekilde ifade eden bir tanım yapmaktadır. Raporda özel yetenekli çocuklar; “profesyonel kişiler tarafından olağanüstü becerileri sayesinde yüksek performans gösterme kapasitesi olduğu belirlenmiş çocuklar” olarak tanımlanmaktadır. Özel yetenek ya da diğer adıyla üstün yetenek kavramı üzerinde halen netlik sağlanamamıştır (Karabey ve Yürümezoğlu, 2015). Webb, Gore, Amend ve DeVires (2016) gibi isimler üstün yetenekliliği geliştirmekte olan, bireyin doğuştan getirdiği ve sürekli olarak göstermediği bir şey olduğunu, daha çok büyüyen, gelişen, uygulama ve fırsatlarla ortaya çıkan beceriler olarak ifade etmektedirler. Genel olarak ise üstün yetenekli olma daha çok bilişsel olarak ya da kendi yetenek alanında akranlarına oranla normalin üstünde gelişim gösterebilen kişiler olarak belirtilmektedir (Atalay, 2014).

Bu çocukların genel özellikleri incelendiğinde bazıları sadece bir alanda üstün/özel yeteneğe sahipken bazılarının ise zihinsel kapasite ile birlikte farklı alanlarda da özel yetenekli bir durum gösterdiği görülmektedir (Kurtulmuş, 2010). Özel yetenekli çocuklar bilişsel, sosyal, duygusal alanlarda farklı özellikleri nedeniyle farklı ihtiyaçlara da sahip olmaktadır. Örneğin zihinsel olarak akranlarından farklı olmaları ama aynı zamanda yaşlarının sosyal özelliğini de gösterdikleri için gelişim özellikleri arasındaki farklılıktan kaynaklı olarak duygusal (mükemmeliyetçilik, depresyon, kaygı, düşük özgüven gibi) ihtiyaçları olabilmektedir (Hannell, 2006).

Okul Sosyal Hizmeti ve Özel Yetenekli Çocuklar

Sosyal hizmet uzmanları, toplumun sosyal problemleri ve dezavantajlı olan nüfusun haklarını savunma, onları koruma, müdahale planları hazırlama ve geliştirme konularında toplum bireylerine destek veren meslek gruplarıdır (Duyan, 2003).

Okul sosyal hizmet uzmanı; okul sürecinde öğrenciye etki eden biyolojik, sosyal, psikolojik faktörler üzerine odaklanır. Öğrencinin akademik, sosyal, duygusal, psikolojik alanda gelişim sağlanması adına çalışmalar yapar, onların ihtiyaçlarını değerlendirir ve bu ihtiyaçlara uygun stratejiler geliştirir (Özbesler ve Duyan, 2009).

Bu anlamda farklı gelişimsel özelliklere sahip olan özel yetenekli çocukların sosyal ve duygusal gelişiminin sağlanabilmesi adına;

- ✓ Grup çalışmaları planlama,
- ✓ Bireysel ya da grupla psikolojik danışmaya yönlendirme,
- ✓ Ailesel, çevresel ve toplum kaynaklarını devreye sokma,
- ✓ Aileleri ve öğretmenleri bilinçlendirme,
- ✓ Öğrencilerin öğrenmelerini etkileyebilecek toplum, aile, kişisel faktörleri değerlendirme,

- ✓ Öğretmenler, ebeveynler ve yöneticiler en iyi desteği sağlamak için işbirliği yapma,
- ✓ Hangi tür ihtiyaçları olduğu yönünde bütüncül bir sosyal inceleme yapma okul sosyal hizmet uzmanlarının yapacakları müdahalelerden bazılarıdır (Kök, 2023).

Okul sosyal hizmet uzmanları, sorun alanlarına bütüncül olarak bakmayı sağlayan sistem ve ekolojik yaklaşımları kullanarak “çevresi içinde birey” yaklaşımını benimsemektedirler (Özkan ve Kılıç, 2014).

Okul sosyal hizmet uzmanları, özel yeteneklilerin eğitimi gibi özellikle karmaşık ve siyasi açıdan tartışmalı koşullara anlayış ve çözüm getiren kanıta dayalı bir sosyal sistem merceğiyle köklü sosyal koşulları eleştirel bir şekilde nasıl değerlendireceklerini bilirler. Öğrencilerin kişisel ve sosyal ihtiyaçlarının neler olduğu, ihtiyaçlarının neden karşılanmadığının ve neler yapılabileceğinin daha eksiksiz bir analizini yapmada destek sunabilirler. Düşük sosyoekonomik durumdan kaynaklı üstün çocukların eğitim süreci ve eksiklerini belirleme süreçleri ile yakından ilgilenebilirler. Eğitim eşitsizliği gibi sosyal bir sorun üzerinde eyleme geçecek sistemleri kurabilirler (Kök, 2023).

Yurt dışı uygulamalarında sosyal hizmet uzmanları, hem özel ihtiyaçları hem de üstün yetenekleri olan öğrencileri tespit ederken öğretmenler ve ebeveynlerle işbirliği yapmaktadır. Ayrıca;

- ✓ Eğitim programı ile okul personeline okulları ve sınıfları farklı öğrenciler için etkili hale getirmede yardımcı olurlar.
- ✓ Ayrıca, bireysel eğitim planlarının hazırlanmasında öğretmenlere destek olurlar.
- ✓ Öğrencilerin akademik ve sosyal başarılarını teşvik etmek ve desteklemek için aileleri, okulları ve toplum kaynaklarını bir araya getiren köprüyü temsil ederler.
- ✓ Ayrıca, bireyler ve ailelerle doğrudan danışmanlık yaparlar.

Lynn ve diğerleri (2003) okul sosyal hizmet uzmanlarının ev ziyaretlerine ağırlık vermelerini ve okul eylem planlarının evde kullanılmak üzere nasıl değiştirilebileceği konusunda ebeveynlerle diyalog kurmalarını önermektedir.

Okul sosyal hizmet uzmanlarını, diğer okul personelinden ayıran en önemli konu ise okul, çocuk, aile ve toplum arasındaki işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, kaynakların etkili kullanılması için kurumlarla bağlantı kurmaktır (Duyan ve Özbesler, 2009).

Özel Yetenekli Çocukların Sorun Alanları ve Verilebilecek Hizmetler

Özel yetenekli olma durumu, iki ucu keskin bir kılıç gibidir. Akranları arasında farklı olmak bazen bir dert ta da yük olarak görülürken, yetişkinlerin bakış açısıyla bu farklılık, çok kıymetli özel bir durum olarak nitelendirilmektedir (Robinson, 1997;). Yapılan araştırmalara göre özel yetenekli çocukların gereksinimleri, akademik ve sosyal duygusal ihtiyaçlar olarak ele alınabilir. Bunlara detaylı bakıldığında;

Akademik ihtiyaçlar içerisinde; motivasyon, beklenmedik başarısızlık, mükemmeliyetçilik, okul terki, kaygı, gelecek planlaması gibi konular yer almaktadır. Motivasyon kaybı yaşayan özel yetenekli bir çocuğun, yeteneğinin körelmesi gibi durumların ortaya çıkması muhtemel görülmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda özel yetenekli olmanın beraberinde mükemmeliyetçiliği de getirdiğini göstermektedir (Parker ve Stumpf, 1995, Parker, 1997; Schuler, 1997, LoCierco ve Ashby, 2000; akt. Akar, 2010).

Sosyo-duygusal gereksinimler içerisinde; duygusallık, öz saygı, aile ve arkadaşlık ilişkileri, depresyon, intihar, madde bağımlılığı, sosyalleşme, boş zamanları gibi konular yer almaktadır. Özel yetenekli öğrencilerde akademik alana çok vurgu yapılması ve çok yönlü potansiyellerinin oluşu sosyo-duygusal uyum konularındaki ihtiyaçlarının ön planda tutulmasına engel olabilmektedir. Bu alanda Mendaglio ve Peterson (2007) erteleme ve çok imkanlılık konularının ihtiyaçları arasında yer almasının önemine vurgu yaparken, Lovecky (1993) kendini kontrol etme, kendini denetleme gibi konularda ihtiyaçlarının olduğunu öne sürmektedir. Moon (2003) bu konunun önemine değinerek; öğrencilerin başarılarının ön plana alınırken öz farkındalık, iyi-olma, mutlu olma, yaşam memnuniyeti, karar verme becerilerinin gelişimine yönelik daha az önem gösterildiğini belirtmektedir.

Çocukların bu ihtiyaçları göz önüne alındığında;

Bireysel danışmanlık hizmetinde; kişinin kendini tanıyarak anlaması, zayıf ve güçlü taraflarını fark etmesi, kişilerarası ilişkiler kurarak geliştirebilmesi, özgüveninin sağlanması, sosyal yönden uyumlu ve dengeli bir birey olarak yetişmesine yardımcı olunmaktadır (Yeşilyaprak, 2001). Özel yetenekli çocuklar, akranlarına nazaran farklı gelişim özellikleri gösterdikleri için bu duruma uyum sağlamada çevrelerinin de etkileriyle zorlanabilirler, gelişim evrelerine deneyimsiz başlayarak uyum sorunları gösterebilmektedirler. Bu anlamda danışmanlık hizmeti ile bireyin kendisi ve çevresiyle uyumlu olması, yaşanan bireysel sorunların farklı yaşam alanlarında düzeltilmesi, iyileştirilmesi ve önlenmesi sağlanmakta, ayrıca da kendisini çok yönlü olarak tanımasına yardımcı olunmaktadır (Özbay, 2004). İletişim becerileri, sorun çözme becerileri, sosyal beceriler, kişilerarası ilişkilerde farkındalık sağlama, karar verme becerilerini geliştirici çalışmalar yapma, öfke yönetimi ile ilgili çalışma, akran baskısıyla başa çıkma konularında kişisel ve sosyal alandaki gelişim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler sağlanması bu anlamda önemlidir (Meredith, 2006).

Eğitsel danışmanlık ve rehberlik hizmeti içerisinde; öğrencilerin okula uyum sağlaması, eğitim olanaklarıyla ilgili eğitsel kararlar alması, eğitsel tercihler yapmasına yardımcı olma vardır (İlgar, 2004). Özel yetenekli olduğu düşünülen öğrencilerin belirlenmesi, seçmeli ders/alan seçimi, kurs, eğitsel çalışmalar, bölüm ve okul açısından kendi ilgi ve yeteneklerine en uygun olanını tercihinine yönelik yardımcı olunmaktadır.

Özel yetenekli çocukların, normal programlar yerine zenginleştirilmiş geniş kapsamlı programlara ihtiyaçları vardır. Bu konuda öğrenciyi, öğretmeni, aileyi bilgilendirmek gerekmektedir. Ayrıca, verimli ders çalışma yollarını tanıtarak daha etkili öğrenmelerine yardımcı olunması gereklidir. Özel yetenekli öğrenciler, potansiyellerini çok ileri seviyede görerek çalışma alışkanlığı kazanmada zorlanabilmekte, süreçte çalışma alışkanlıkları olmadığı için zorluk yaşayabilmektedir. Bu noktada potansiyellerinin farkındalığının sağlanarak aynı zamanda düzenli çalışma alışkanlığı kazanmasına yardımcı olunması da önemlidir. Bağımsız çalışma alışkanlığının yanı sıra iletişim halinde grup çalışmaları içerisinde yer edinmelerine destek verilmesi gerekliliği de vardır (Yeşilyaprak, 2001).

Mesleki danışmanlık hizmeti içerisinde; öğrencinin güçlü ve zayıf yönlerini tanıması, zayıf yönlerini geliştirmeye çalışması, kendisini gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendirmesi, kendi ilgi ve yeteneklerine uygun meslek olanaklarını araştırması, çalışma hayatı için gerekli olan sorumluluk alma, iletişim kurma, sorun çözme, karar verme gibi becerilere sahip olmasını ve mesleki planlarını yapmasını hedeflemektedir. Öğrencilerin kariyer alanlarını ve meslekleri bilmesi yönünde yardımcı olmaktadır (Meredith, 2006) Bu konuda, öğrenciye gereken danışmanlık hizmetinin verilmesi önemlidir.

Özel Yetenekli Ebeveynler ve İhtiyaçları

Özel yetenekli çocuklarda görülen sorunlar sadece onlar bazında da değildir. Bu yapıdaki çocukların ebeveynlerin eğitim seviyesinin düşüklüğü, sosyal çevrenin bilinçsiz ve kabul etmeyen tavır ve davranışları, ailenin bilinçsiz olması sonucunda ortaya çıkan yanlış tutum ve davranışlar, uzman yardımı alma konusunda ailelerin yaşadıkları güçlükler, ailelerin kendilerini yalnız ve çaresiz hissetmeleri bu ailelerin sorun alanlarından bazılarıdır (Akarsu, 2004).

Morawska ve Sanders (2009) tarafından özel yetenekli çocukların ailelerinin deneyimleri ile ilgili yapılan çalışmalarda bu ailelerin;

- ✓ Kendilerini desteksiz hissettikleri,
- ✓ Özel bir çocuğa sahip olma sorumluluğundan sıkıldıkları,
- ✓ Çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını karşılama ve ebeveynlik becerileri ile ilgili desteğe ihtiyaç duydukları ifade edilmiştir.

Karakuş (2010) tarafından 97 özel yetenekli çocuğun ebeveyninin yaşadığı sorunlarla ilgili yaptığı araştırmada;

- ✓ Çocukların üstün yeteneklerine bağlı olarak kendilerini beğenme davranışları sergilediklerini ve bundan kaynaklı arkadaş çevrelerinde uyum problemi yaşadıkları, ailedeki diğer kardeşler ile de bu nedene bağlı olarak sorun yaşadıklarını,
- ✓ Ailelerin çocuklarının piyano çalmak, uzay kampına gitmek, mikroskop ve teleskop almak gibi farklı taleplerini karşılama konusunda ekonomik ve sosyal sorun yaşadıklarını (maddi imkan, çevresel imkanlar)
- ✓ Çocuğun ilgi alanına yönelik etkinlikleri planlama konusunda zorlandıklarını,
- ✓ Çocuğun evde sürekli ders çalışmak istemesi veya ilgi alanlarıyla vakit geçirmek istemesi nedeniyle sosyal yaşamlarının kısıtlandığını,
- ✓ Ailelerin eğitim ve ekonomik düzeyleri nedeniyle çocuğa yeterince destek olamadıklarını belirtmiştir.

Yapılan bu araştırmalar özel yeteneklilik ile ilgili sadece öğrenci bazında değil öğrencinin ailesi, çevresi, toplumun da içine alınarak sosyal hizmet müdahalelerinin yapılmasının gerekli olduğunu göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Özel yetenekli çocuklar geliştirdikleri farklı özellikleri ile özel eğitime gereksinim duyan öğrenci grupları içerisinde yer almaktadır. Bu kapsamda hem bu çocukların hem de ailelerinin sorunlarının, ihtiyaçlarının, sosyal çevre kaynaklarının okul sosyal hizmeti bağlamında ele alınarak çok yönlü değerlendirilmesi, müdahalede yapılabileceklere değinilmesi, özel yetenek kavramı ve onların sorunlarına vurgu yapılması, okul sosyal hizmet uzmanının okul personeli içerisinde yer almasının gerekliliği önemli görülen konulardandır.

Özel yetenekli öğrencilere sağlanan okul sosyal hizmeti müdahalesi içeriğinde, öğrencilerin gelişim dönemlerini bilmesi, kendilerini her dönemde tanımaları ve kabul etmeleri, kendilerini keşfetmeleri, kendilerini olduğu gibi kabul etmeleri önemlidir. Bu amaçla bireysel, eğitsel, mesleki açıdan öğrencilerin desteklenmeleri gerekmektedir.

Bu çocukların toplum içerisinde yeterince anlaşılmamaları nedeniyle bu çocuklara yönelik toplumsal duyarlılığı artırıcı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte çocuğun okul ortamında kendisini bulunduğu topluluğa ait hissedebilmesi için okul kulüplerine, koroya, okul spor takımlarına dahil edilmesi sağlanabilir. Toplumsal duyarlılığın artırılması konusu sosyal hizmetin makro müdahalelerinden biridir. Hem üstün yetenekli çocuğun topluma aidiyet duygusunun geliştirilmesinde hem de toplumun üstün yeteneklilik konusunda bilinçlendirilerek farkındalığının artırılmasında, okul sosyal hizmet uzmanı aktif rol oynayabilmektedir. Bu kapsamda;

- Okul sosyal hizmet uzmanları özel gereksinime ihtiyaç duyan çocukların ve ailelerinin yasal hakları konusunda bilgilendirilmeleri ve haklarına erişim konusunda savunuculuk rolü üstlenebilir.
- Okul sosyal hizmet uzmanları, üstün yetenekli öğrenciler için savunucu, danışman ve aile ve toplumla irtibat görevlisi olarak kritik bir rol oynamaktadır. Özel yeteneklilerin eğitimi konusunda yaşanabilecek sorunlara çözümler getirerek sosyal koşulların yaratabileceği engellerle mücadele etmede görev alabilir.
- Sosyal hizmet uzmanları kanıta dayalı sosyal uygulamalar aracılığıyla üstün yetenekli öğrencilerin doğasını, ihtiyaçlarını, ihtiyaçlarının neden karşılanmadığını ve ne yapılabileceğini etkili bir şekilde analiz edebilir.
- Ev ziyaretleri yoluyla öğrenci ve ailelerinin ihtiyaçlarının bütüncül olarak değerlendirilebilir.
- Okul, aile, birey arasında işbirliğinde koordinasyon sağlayıcı rol alabilir.
- Bireyi, çevresi içerisinde ele alarak gerçek ihtiyaçlarının analizini yapıp mikro, mezo ve makro boyutta ihtiyaç ve ihtiyaca yönelik çözümleri sunabilir.

KAYNAKÇA

- Akar, İ. (2010). İlköğretim kademesindeki üstün yetenekli öğreniglerin rehberlik gereksinimlerinin ebeveynlerin ve öğretmenlerin görüşlerine dayalı olarak belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Akarsu F. (2004). Türkiye üstün yetenekli çocuklar kongresi seçilmiş makaleler kitabı içinde "üstün zihinsel yeteneklilerin eğitiminde sorunlar". *Çocuk Vakfı Yayınları*, 63(1), 439-443.
- Altun, F. ve Yazıcı, H. (2018). Türkiye'deki üstün yetenekli öğrencilerin psikolojik danışmave rehberlik ihtiyaçları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(2), 355-378.
- Atalay, Z. Ö. (2014). Üstün zekâlı ve yetenekli bireyler için farklılaştırılmış sosyal bilgiler dersinde uygulanabilecek öğretim stratejileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(22), 339-358.
- Duyan, V. (2003). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), 1-22.
- Duyan V. ve Özbesler C. Okul Ortamında Sosyal Hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 34(154), 17-25.
- Hannell G. (2006). *Identifying children with special needs checklists and action plansfor teachers*. London: Corwin Press.
- Ilgar, Z., (2004). Rehberliğin Başlıca Türleri (Ed: Gürhan Can). *Psikolojik danışma ve rehberlik* (ss. 28-46). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Karabey, B. ve Yürümezoğlu, K. (2015). Yaratıcılık ve üstün yetenekliliğin zekâ kuramları açısından değerlendirilmesi (a review for creativity and giftedness with perspective of intelligence theories). *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 86-107.

- Karakuş F. (2014). Üstün yetenekli çocukları olan anne babaların çocuklarının eğitime yönelik algıları. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 289-304.
- Kök, H. (2023). Üstün yetenekli çocuklar ve aileleri için okul sosyal hizmeti ihtiyacı. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 63-90.
- Kurtulmuş Z. (2010). Bilim ve sanat merkezine devam eden üstün yetenekli çocukların ailelerine verilen bilgisayar temelli eğitimin aile bireylerinin aile ilişkilerini algılamalarına ve çocukların mükemmeliyetçilik düzeylerine etkisinin incelenmesi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Lynn, C. J., Kay, M. and Atkins, M. (2003). *School social work: meeting the mental health needs of students through collaboration with teachers*. Children & Schools
- Meredith, G. (2006). Helping build lives: career and life development of gifted and talented students. *Professional School Counseling*, 10 (1), 32-42.
- Morawska A, Sanders MR. (2009). Parenting gifted and talented children: Conceptual and empirical foundations. *Gifted Child Quarterly*, 53(3):163-173.
- Öpengin, E. ve Sak, U. (2012). Üstün zekâlı öğrencilerin bakış açısıyla üstün zekâ etiketinin öğrencilerin çeşitli algıları üzerindeki etkileri. *Turkish Journal of Giftedness and Education*, 2(1), 37-59.
- Özbay, Y. (2004). Kişisel rehberlik (Ed: Gürhan Can). *Psikolojik danışma ve rehberlik* (ss.107-136). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Özbesler, C. ve Duyan, V. (2009). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 34, 154), 17-25.
- Özkan, Y. ve Kılıç, Y. (2014). Çocuk ve aile odaklı sorunların çözümünde okul sosyal hizmet uzmanlarının önemi: uzmanların çocuk ve ailelerle çalışmada sahip oldukları beceriler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 183, 397-412.
- Peterson, J. S. (2007). A developmental perspective. In S. Mendaglio & J. S. Peterson (Eds.), *Models of counseling gifted children, adolescents, and young adults* (pp. 97-126). Waco, TX: Prufrock Press Inc.
- Peterson, J. S., and Moon, S. M. (2008). Counseling the gifted. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of giftedness in children: Psycho-educational theory, research, and best practices* (pp. 223-246). New York: Springer.
- Tariq A, Khan A, and Bashir A. (2022). *Social Work and Inclusive Education: Understanding the Role of Social Workers in Realizing the Educational Needs of Children with Disability*. *Social Work Bulletin*, 2020;1:35-49. [cited 2022 December 11]. Available from: <http://socialwork.uok.edu.in/Files/f45bcdab-5a41-4b9b8c189df1f163f480/Journal/8297ac6d-e00a-43d2-9c33-43aa68cdcd2a.pdf>.
- Türk Dil Kurumu (t.y.). Türk Dil Kurumu sözlükler. 10 Ekim 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Webb, J. T., Gore, J. L., Amend, E. R., ve DeVries, A. R. (2016). *Üstün yetenekli çocuklar uzmanlar ve aileler için el kitabı*. Çev.: Bahar Uyaroğlu ve Burcu Bülbün Aktı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yeşilyaprak, B. (2001). *Eğitimde rehberlik hizmetleri*. Ankara: Nobel Yayın.

KLİNİK SOSYAL HİZMETİN BAĞIMLILIK TEDAVİSİNDEKİ ROLÜ YEDAM MODELİ

Hilal KURT KAVRAZ¹

Seda Nur ER²

ÖZET

Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM); alkol, madde, tütün, kumar ve internet bağımlılığı alanında psiko-sosyal destek veren, mesleki eğitim ve danışmanlık desteği sağlayan bir bağımlılık danışmanlığı merkezidir. 12 yaş ve üzeri bireylere, aile yakınlarına ücretsiz olarak ayaktan psikolojik destek ve sosyal hizmet desteği ile klinik müdahalelerini yürütmektedir. Çalışma; YEDAM hizmet modelinin anlaşılması, YEDAM’da yürütülen sosyal hizmet müdahale yöntemlerinin açıklanması, YEDAM’da gerçekleştirilen mikro-mezzo-makro sosyal hizmet uygulamalarının aktarılması amacıyla hazırlanmıştır. Bir diğer amacı ise bir beyin hastalığı olarak ifade edilen bağımlılığın tedavisinde iyileşme süreçlerini etkileyen faktörlerin ortaya konulması, bağımlılık örüntülerinin oluşmasına sebep olabilecek sosyal sorunların ve bağımlılıkta sosyal risk-ihtiyaçların anlaşılması, klinik sosyal hizmet perspektifi ile gerçekleştirilen müdahalelerin bağımlılık tedavi sürecindeki rolünün aktarılması, YEDAM’da sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülen sosyal destek sürecinin işleyişinin ve sosyal hizmet müdahale envanterlerinin anlaşılması, sosyal rehabilitasyon faaliyetlerin öneminin açıklanması, rehabilitasyon sürecinde klinik sosyal hizmet faaliyetlerinin aktarılması, klinik sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının görev, rol ve sorumluluklarının incelenmesi amacıyla düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yedam, klinik sosyal hizmet, bağımlılık tedavisi, sosyal rehabilitasyon.

THE ROLE OF CLINICAL SOCIAL WORK IN ADDICTION TREATMENT YEDAM MODEL

ABSTRACT

Green Crescent Consultancy Center (YEDAM); It is an addiction counseling center that provides outpatient psycho-social support, vocational training and consultancy support in the field of alcohol, substance, tobacco, gambling and internet addiction. It provides free outpatient

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Keşan Yeşilay Danışmanlık Merkezi, [ORCID: 0000-0002-8296-0384](https://orcid.org/0000-0002-8296-0384)

² Sosyal Hizmet Uzmanı, Bahçelievler Yeşilay Danışmanlık Merkezi, [ORCID: 0009-0008-2877-6296](https://orcid.org/0009-0008-2877-6296)

psychological and social service support and clinical interventions to individuals aged 12 and over and their family members. The aim of the study is to explain the social work intervention methods in the Green Crescent Counseling Center (YEDAM) model, to convey the micro-mezzo-macro social work practices carried out in YEDAM, the role of the interventions carried out from a clinical social work perspective in the addiction treatment process, the importance of social rehabilitation and social workers working in the clinical field. Examining the roles and responsibilities of experts.

Keywords: Yedam, clinic social work, addiction treatment, social, rehabilitation.

GİRİŞ

Yeşilay, 1920 yılında ilk başta alkol bağımlılığı olmak üzere diğer bağımlılık yapıcı maddelerle mücadele etmek üzere kurulmuş olan köklü sivil toplum kuruluşudur. 104 yıldır bağımlılıkla mücadele çalışmalarında ağırlıklı olarak toplumu bilinçlendirme ve bağımlılıkta önleme çalışmalarını yürüten Yeşilay, tüzükte değişikliğe giderek bağımlılıkta müdahale hizmetlerinde aktif almaya başlamıştır.

2015 yılında faaliyete başlayan Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM), Yeşilay'ın ilk rehabilitasyon faaliyetidir. YEDAM; alkol, madde, tütün, kumar ve internet olmak üzere 5 bağımlılık alanında ücretsiz olarak ayaktan psikolojik destek ve sosyal hizmet desteği ile klinik müdahalelerini yürütmektedir. 12 yaş ve üzeri her birey YEDAM'dan hizmet alabilmektedir. Bağımlılık tedavisi uzun süreli tedaviyi içermektedir. Tedavi süreci kadar tedavi sonrasında da planlanması ve oluşturulan planların uygulanması büyük öneme sahiptir. Bağımlılık tedavisi yalnızca tıbbi müdahalelerden oluşmamaktadır. Çünkü bilimsel araştırmalar; bağımlılığın gelişimini etkileyen ve sürmesinde rol oynayan aile içi ilişkiler, arkadaşlık ilişkileri, sosyo-ekonomik düzey ve çevresel sorunlar gibi birçok sosyal etken olduğuna, sosyal sorunların iyileşme sürecinde çift yönlü etkilerinin olabildiğine, bu nedenle bağımlılığın sosyal çevre bağlamında incelenmesinin önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Bağımlılık tedavisinde psikolojik ve sosyal destek önemli bir yere sahipken ülkemizde bu alanda hizmet veren kurumların genellikle bağımlılıkta arınma aşamasında destek oldukları görülmektedir.

YEDAM Modelinde sosyal hizmet uzmanları, klinik sosyal hizmet alanında uygulamalar yürütmektedir. Klinik sosyal hizmet, bireylerin yaşadığı biyo-psiko-sosyal sorunların ve iyilik halini etkileyen işlevsizliğin tedavisi ve önlenmesi amacıyla sosyal hizmet müdahale yöntemlerinin uygulanmasıdır. Klinik sosyal hizmet uygulaması; psiko-sosyal gelişim, duygu-davranış yönetimi, psikopatolojik örüntüler, stres kaynakları, kişilerarası ilişkiler, çevre gibi bireyi etkileyen süreçlerin bütüncül olarak ele alındığı bilgi temeline dayanır.

Sosyal hizmet, temelde değişimi amaçlamaktadır. Müdahalelerde esas istenen, değişimdir. Müdahale edilen, değişim amaçlanan sistemler değiştiğinde sosyal hizmet uzmanının kullanacağı roller de değişime uğramaktadır. Klinik sosyal hizmet uzmanları

danışmanlık rolünü baskın kullansa da vaka yöneticiliği, kaynak oluşturucu, eğitici, güçlendirici, sosyal değişim ajanı, savunuculuk rollerini de aktif kullanmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanları, hastaneler, toplum ruh sağlığı merkezleri, alkol-madde tedavi merkezleri gibi sağlık kuruluşları başta olmak üzere birçok kurum/kuruluşlarla iş birliği faaliyetleri gerçekleştirerek danışanların süreçlerini bütüncül olarak desteklemek için geniş bir alan çeşitliliği içinde çalışmaktadır.

KURAMSAL/KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal hizmet uzmanları danışanları ile terapötik ilişkilerini ve müdahalelerini, bilimsel ve kuramsal yöntemlere dayandırır. Sistem kuramı, ekolojik yaklaşım, güçlendirme yaklaşımı, sosyal inşancılık kuramı, feminist teori, kişi merkezli yaklaşım, motivasyonel görüşme, bilişsel davranışçı terapi, çözüm odaklı yaklaşım, krize müdahale yaklaşımı gibi kuramlar çerçevesinde uygulamalar yürütür.

Bağımlılık tedavi ekibinde yer alan sosyal hizmet uzmanlarının önemli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları YEDAM modelinde; danışman/klinisyen, vaka yöneticisi, savunucu, aracı/bağlantı kurucu, değişim ajanı, meslek elemanı, eğitici, iş yükü yöneticisi rollerini aktif kullanmakta, kurum politikasının ve YEDAM modelinin koordinasyonunu sağlama amacıyla süpervizör ve yönetici rollerini sürdürebilmektedirler. Uzmanlar, bireylere yönelik psiko-sosyal değerlendirmeler yapmakta ve mikro-mezzo-makro boyutuyla müdahaleler uygulamaktadır.

Bağımlılık, bireylerin bedensel-ruhsal sağlıklarının yanında sosyal işlevselliğini de etkilediğinden, detoksifikasyon sonrasında sosyal rehabilitasyon faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi önemlidir. Rehabilitasyon faaliyetleri; bireyleri fiziksel, ruhsal, sosyal, mesleki, eğitsel anlamda destekleyerek alkol-madde olmadan yaşamlarını sürdürebilme becerisi kazandırabilme, sosyal uyumlarını sağlayabilme, aile ilişkilerinin yeniden tahsisi gibi bir dizi programdan oluşmaktadır.

Yapılan araştırmalar arındırma tedavisi sonrası herhangi bir destek hizmeti almayan bireylerin kısa sürede nüks yaşadıklarını ortaya koymuştur. Türkiye’de erişkin arındırma merkezinden hizmet alan 76 bireyle yapılan araştırmaya göre, %67.1’i taburculuk sonrası tekrar alkol-madde kullanmamalarını düzenli iş sağlanmasına, %67.1’i tıbbi tedavinin devam etmesine, %50’si sosyal ve kültürel faaliyetlere, %43.4’ü sosyal beceri geliştirmeye yönelik eğitimlere, %32.9’u sosyal destek hizmetlerine, %27.6’sı maddi destek verilmesine bağlanmıştır. Farklı bir araştırmada ise tıbbi destekle remisyon sağlayan bireylerin oranı %10 iken, rehabilitasyon faaliyetleri ile yürütülen tedavide remisyon oranının %25’e çıktığı bulunmuştur. Şanghay’da bir bağımlılık rehabilitasyon merkezinde bağımlılığı bulunan bireylerin 5 yıllık süreçte tıbbi, ruhsal ve ekonomik olarak desteklendiği bir araştırmaya göre rehabilitasyon faaliyetlerinin etkili olduğu ve bireylerin madde kullanımları üzerinde önemli bir sınırlandırma olabildiği saptanmıştır.

Bağımlılık tedavisinde önemli aşamalardan biri bağımlılığı bulunan bireylerin sosyal yaşamlarının yeniden yapılandırılması ve reintegrasyonlarının, topluma yeniden katılımlarının sağlanmasıdır. YEDAM bünyesinde hizmet veren klinik sosyal hizmet uzmanları, model çerçevesinde geliştirilmiş olan indekslerden yararlanarak bağımlılığı bulunan bireyin sosyal risk ve ihtiyaçlarını tespit etmekte ve müdahale planını oluşturmaktadır. Müdahale planları sağlık güvence ihtiyacı gibi akut veya atölye faaliyetleri gibi uzun dönemli çalışmaları içerebilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları, YEDAM Klinik Uygulama Rehberi ve Sosyal Hizmet Müdahale Rehberi çerçevesinde müdahale yöntemlerini uygulamaktadır. Müdahale yöntemleri; Değerlendirme Formu, Sosyal Risk İndeksi (SORİ), Sosyal Çalışma Matriksi (SÇM), Sosyal Değişim Defterleri gibi YEDAM'a özgü envanterlerle gerçekleştirilmektedir.

YEDAM'a müracaat eden bağımlı birey, sosyal hizmet uzmanı tarafından gerçekleştirilen ilk görüşmede Değerlendirme Formu başlıkları üzerinden "çevresi içinde birey" perspektifi ile kapsamlı olarak değerlendirilmektedir. Ardından bağımlılık sürecinde sosyal risklerin tespit edilmesi, risklerin değişimin izlenmesi, tedavi sürecindeki etkisinin ortaya konulması amacıyla geliştirilen Sosyal Risk İndeksi (SORİ) ile bireyin yaşadığı sorunlar üzerinden sosyal risk alanları saptanmaktadır.

Belirlenen alanlarda doğru değerlendirmelerin yapılması, sosyal hizmet müdahale süreçlerinde düzenli olarak kullanılması ve hedeflerin somutlaştırılması amacıyla ise birçok alan bir araya getirilerek Sosyal Çalışma Matriksi (SÇM) geliştirilmiştir. SÇM, sosyal katılımı sağlama, sosyal ihtiyaçlar, sosyal düzenleme, danışmanlık ve kurumsal iş birliği olmak üzere 6 temel risk ve ihtiyaç alanından oluşturulmuştur.

Görüşmelerde standardizasyonun sağlanması, bireylerin iyileşme sürecini sürdürebilmelerini, yaşamlarını yeniden yapılandırmalarını ve yeni beceriler elde etmelerini desteklemek, değişimin gerekli olduğunun bireyler tarafından içselleştirilmesini ve somutlaştırılmasını sağlamak amacıyla Sosyal Değişim Defteri (SDM) geliştirilmiştir. SDM içeriğinde; meslek edinme, boş zaman, zamanı yapılandırma, yasal sorunlar, bulaşıcı hastalıklar, iletişim becerileri, aile içi bağlar gibi sosyal beceriler ve etkin ilaç kullanımı, uyku-yaşam düzeni, arkadaşlık ilişkileri, olumsuz çevre ile başa çıkmak gibi bağımlılığı önleme alanlarında birçok önemli konular yarı yapılandırılmış biçimde düzenlenmiştir.

Sosyal hizmet uzmanları, mikro düzeyde çalışma yürütürken geliştirilen envanterleri kullanarak rol ve sorumlulukları doğrusunda birebir ve düzenli takip gerçekleştirir. Sosyal hizmet uzmanlarının tedavi sürecinde; sosyal riskleri ve ihtiyaçları saptamak, bireysel ve sosyal destek kaynaklarını ortaya koyarak motivasyon sağlamak, relapsı önlemek için danışanı güçlendirmek, reintegrasyon yani topluma yeniden dahil olma sürecini planlamak, bireye çevresini yeniden düzenlemesi için destek olmak, riskli durumlarda krize yönelik doğru müdahalede bulunmak gibi klinisyen/danışman olarak önemli görevleri bulunmaktadır. Böylelikle danışanın sürecini kolaylaştırıcı,

problem ve çözüme yönelik bilgilendirici-planlayıcı olabildiği gibi sorunun çözümüne yönelik güçlendirici de olabilmektedir. Aracı/bağlantı kurucu ve kaynak yönetimi rolleri ile danışanların ihtiyaç duyabileceği kaynakları tespit etmek, diğer kurum/kuruluşlar hakkında bilgi sahibi olmak, ihtiyaçları doğrultusunda uygun yönlendirmeler yapmak, danışanların hizmetlere erişimini kolaylaştırmak gibi sorumlulukları vardır. Bu kapsamda hizmet ihtiyacı olanlar ile hizmeti sağlayabilecekleri bir araya getirilerek aracı rolünü gerçekleştirmektedir. İş birliklerini gerçekleştirirken diğer kurumlarla YEDAM'ın faaliyet alanlarını da aktarmaktadır. Ayrıca danışanların ilgi alanları doğrultusunda boş zamanlarını yapılandırmakta, sosyal etkinliklere katılımını desteklemekte ve atölye faaliyetleri ile meslek edindirmeyi amaçlamaktadır.

Bağımlılığı bulunan bireylerin bağımlılık tedavisi ve diğer tıbbi destek süreçlerinin takibi sosyal hizmet uzmanlarınca yapmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı klinik takiplerinde yatış öncesi muayenede danışanlara sahada eşlik etmekte, danışanın yatış sürecini takip etmekte ve hastanedeki tedavi ekibiyle irtibatta olmaktadır. Aynı zamanda gerekli durumlarda ev ziyaretleri gerçekleştirilerek bireyi ve ailesini doğal yaşamında gözlemlemektedir. Ev ziyaretlerinin, bağımlılığı bulunan birey veya yakının verdiği bilgiler dışında yerinde gözlemlenmesi daha iyi bir yol haritası sağladığından önemlidir. Diğer yandan ise ev ziyaretleri, tedavi motivasyonu ve tedavi uyumu düşük olan bireylerde katılımı arttırmak adına teşvik edici olmaktadır.

Bağımlılığın sosyal sorun haline gelmesi ile birlikte tedavide sosyal düzeyde iyileşmenin gerçekleşmesi oldukça önemlidir. Bağımlılığı bulunan bireylerin etkileşimde bulunduğu aile sistemini tedavi sürecine dahil etmek ve bu kapsamda müdahale planı oluşturmak gereklidir. Çünkü bağımlılık bir aile hastalığıdır. Aile bireylerin iletişim biçimi, ebeveynlik becerileri, tutum ve davranışları bağımlılıkta tedavi sürecini etkilemektedir. Bağımlılığın ortaya çıkışında olduğu gibi bağımlılık örüntüsünün sürmesinde de ailenin rolü önemli olabilmektedir. Bu nedenle aile yapısının dinamikleri, aile üyelerinin bağımlı bireyle ilişkileri, ailenin bağımlılık ile ilgili tutumları, ailenin psiko-sosyo-ekonomik sorunları ele alınmadan tek başına bağımlı bireyin iyileşmesi yeterli değildir. Ailenin süreçteki duygularının anlaşılması, bağımlılık sürecini anlaması, ebeveynlik becerilerinin ve bağımlı bireyle ilişkilerinin güçlendirilmesi amacıyla YEDAM modeli çerçevesinde mezzo boyutuyla ailelerle sosyal hizmet görüşmeleri gerçekleştirilerek ailenin bağımlılık tedavisine katılımı sağlanmaktadır.

Uzmanlar eğitici rolünü kullanarak aile üyelerini bağımlılık süreci ve bağımlılıkta iyileşme süreci hakkında bilgilendirmekte, aile içi roller ve tutumlar, çatışma problem çözme becerileri, aile içi ilişkiler, sınır belirleme-kural koyma, aile içi bağları geliştirme gibi birçok konu başlığı üzerinden ailelerle çalışmaktadır. Aile görüşmelerinde uzmanların, ailelerin risk ve ihtiyaçlarını tespit etmek, yasal hizmetler hakkında bilgilendirmek, ilişkilerini güçlendirmek gibi fonksiyonları da bulunmaktadır. Yapılan araştırmada ailelerle bağımlılık tedavisi sürecinde tutumlar ve ebeveynlik becerileri

üzerine çalışıldığında bu durumun bağımlı kişinin tedavisini olumlu yönde etkilediği, kişilerin kullanım düzeylerinde de farklılık oluşturduğu ortaya konmuştur.

Ayrıca sosyal hizmet uzmanları; bağımlı bireyleri ve ailelerini bağımlılıklar konusunda bilgi birikimlerini arttırmak, değişim motivasyonlarını desteklemek amacıyla YEDAM Modelinde yetişkin, aile ve ergenlerle grup çalışmaları düzenlemektedir. Grup terapi oturumlarında bağımlılık kavramı, bağımlılık yapan maddeler ve etkileri, beyin-bağımlılık ilişkisi, değişimin adımları, motivasyon kazanma, etkili iletişim, istekle başa çıkma, riskli durumları tanıma gibi içeriklerle süreçlerini desteklemektedir.

Uzmanlar, madde veya alkol nedeniyle bağımlılık süreci olan bireyleri YEDAM dışında da desteklemek, remisyon ve iyileşme süreçlerinde motivasyonlarını arttırmak amacıyla bireysel görüşmelerde değerlendirilerek Adsız Alkolikler (AA) ya da Adsız Narkotikler (NA) gibi kendine yardım gruplarına katılımını desteklemekte, katılımlarını kolaylaştırmaktadır.

Makro düzey müdahalelerde ise uzmanlar; önleyici çalışmalar gerçekleştirerek toplumu bağımlılık hastalığı, tedavi yöntemleri ve kişinin tedaviye başvurusunu önemli düzeyde etkileyebilen bağımlılıkta stigma hakkında bilgilendirmektedir. Sosyal değişim ajanı rolünü kullanarak sosyal haklara adil erişimi sağlayabilmek adına savunuculuk faaliyetleri yürütmektedir. Bireyin yararı üzerine çalışmaya engel olabilecek süreçlerde kurumsal iş birlikleri gerçekleştirerek müdahalelerde bulunmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bağımlılık, bireylerin fiziksel sağlığının yanı sıra ruhsal ve sosyal işlevselliğini de etkilediğinden bağımlılık tedavisi, çok boyutlu bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu bağlamda YEDAM, bağımlılık tedavisinde bütüncül bir yaklaşım benimsemekte, tedavi ekibinde yer alan sosyal hizmet uzmanlarını önemli bir yere koymakta, geliştirilen bilimsel ve profesyonel modelde uzmanların rol ve sorumluluklarını klinik düzeyde aktif kullanmasına fırsat vermektedir. Uygulanan yöntemlerin, danışanların işlevselliğini kazanabilmesi ve toplumu bağımlılık tedavisinde harekete geçirmek için kritik öneme sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca YEDAM, uzmanların bağımlılık alanında mesleki gelişimini arttırma amacıyla temel eğitim, ileri eğitim programları düzenlenmekte olup gerçekleştirilen ekip içi seminer ve sürekli eğitim modülü, süpervizyon gibi yenilikçi programlarla uzmanlaşmalarını desteklenmektedir. Bu bağlamda YEDAM gibi bütüncül tedavi merkezlerinin uygulamalarının arttırılması ve bağımlılık tedavisinde iyileşme sürecini desteklemek için bazı öneriler sunulmuştur.

- Bağımlılığın biyo-psiko-sosyal açıdan ele alınması amacıyla multidisipliner bir tedavi ekibi oluşturulmalıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının bağımlılık tedavisinde önemli rollere sahip olduğu ve bağımlılık hastalığının da sosyal bir sorun olduğu düşünüldüğünde; bağımlılık tedavisinin olumlu yönde seyretmesi için sosyal hizmet uzmanlarının tedavi ekibi içerisinde yer alması

gereklidir. Ayrıca ekipte yer alan uzmanların rol ve sorumluluklarını aktif kullanmalarına fırsat verilmeli, farklı disiplinlerden profesyonellerin uyum içinde bir arada çalışmaları desteklenmelidir.

- Her bireyin risk ve ihtiyaçları birbirinden farklılık göstermektedir. Bağımlılık tedavisinde etkin hizmet yürütmek için bireye özgü, özelleştirilmiş tedavi planları uygulanmalıdır.
- Ulusal ve uluslararası güncel tedavi yöntemleri uzmanlar tarafından takip edilmeli, araştırmalarla iyileşme sürecine katkısı incelenmeli, bireylerin bağımlılık süreçlerini anlamlandırmalarına ve farkındalıklarını arttırmaya destek olacak yenilikçi programlar düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aktürk, İ., Bozdoğan, Ö.F., Çuhacı, G., Ögel, K., Şimşek, G.M., Tokluoğlu, N. (2020). *Bağımlılıkta Sosyal Hizmet Uygulamaları*. Yeşilay.
- YEDAM. (2023). *Bağımlılıkta Sosyal Hizmet Vaka Kitabı*, Yeşilay Yayınları.
- Başkurt, İ. (2003). Gençlik, madde bağımlılığı ve korunma yolları (psiko-sosyal bir yaklaşım). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 88-91.
- Copello AG, Velleman RD, Templeton LJ. (2005). Family interventions in the treatment of alcohol and drug problems. *Drug Alcohol Rev*, 24 (1), 369-385.
- Karaman, H. (2017). *Türkiye’de bağımlılık alanında bir rehabilitasyon modeli olarak Yeşilay Danışmanlık Merkezinin (YEDAM) incelenmesi*. İstanbul: Yeşilay
- Şamar, B., Sema, B. U. Z. (2022). Bağımlılık rehabilitasyonunda sosyal hizmet uygulamaları: Erenköy BAHAR Modeli. *Bağımlılık Dergisi*, 23(2), 221-232.
- Şimşek, M., Aktürk, İ., Dinç, M., Işık, S., Ögel, K. (2019). *Bir bağımlılık danışma merkezinde tedavi etkililiğinin değerlendirilmesi*, Addicta.
- Şimşek, M., Varıcıer, Ş., E., Ögel, K., ve Dinç, M., (2022). *YEDAM Araştırmaları 2*. İstanbul: Yeşilay Yayınları, 317-331.
- Yanardağ, M. Z., Özmete, E. (2017). Bir Mesleki Uygulama Alanı Olarak Geçmişten Geleceğe Klinik Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 203-226.
- YEDAM. (2021). *YEDAM Model Kitabı*, Yeşilay Yayınları 2021.
- Zengin, O., Çalış, N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 51.

AFETLERİN NEDEN OLDUĞU BELİRSİZLİK YAŞANTILARI: 2020 ELAZIĞ DEPREMİ ÖRNEKLEMİ *

Cemre Şeyma KAPU¹

İshak AYDEMİR²

ÖZET

Kayıp, yıkım veya hasar meydana getirmesiyle bilinen depremler aynı zamanda etkilediği toplumun ve meydana geldiği coğrafyanın rutini ve geleceğinde çok sayıda belirsizlik ortaya çıkarmakta ve bu haliyle farklı sosyal risklere sebep olmaktadır. Bu araştırmanın konusu insan deneyimlerinden hareketle depremin sebep olduğu belirsizlik yaşantılarının saptanması olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırmada deprem sonrası ortaya çıkan gereksinimlerin neler olduğu, hangi belirsizlik yaşantılarının deneyimlendiği, deprem sonrası geçici konaklama merkezlerindeki yaşam koşullarının nasıl olduğu ve tüm bu süreçte afet müdahalesinin nasıl değerlendirildiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın tamamı karma yöntemle tam eşit statülü ve sıralı desenle tasarlanmıştır. 2020 Elazığ depremini deneyimlemiş 404 katılımcı ile yürütölen araştırmanın ilk safhasında nicel veriler toplanmış, nicel veriler t testi ve anova testine tabi tutulmuştur. Gerçekleştirilen analiz sonucu belirlenen dâhil etme kriterlerine göre 12 katılımcı ile derinlemesine görüşme yapılarak araştırmanın nitel verileri elde edilmiş, söz konusu veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Deprem deneyimi bulunan bireylerin yaşanan afet sonrası barınma, ekonomi, asayiş, kişisel mahremiyet, alt yapı, kişisel ve ortam hijyeni ve eğitim öğretim konularında çeşitli ve kompleks ihtiyaçlarının ortaya çıktığı; bu gereksinimlere bağlı olarak barınma sorunları başta olmak üzere geleceği yapılandırma, eski rutini yakalama ve ekonomik durum hakkında belirsizlikler yaşadıkları ve bu haliyle etkilenenlerin hem psikolojik hem de sosyal olarak desteklenmeye ihtiyaç duydukları saptanmıştır. Öte yandan deprem sonrası kaynakların dağıtımı, bilgilendirmelere erişim, mevcut yasal haklar ve barınma sorunu katılımcılar tarafından afet müdahale sürecine ilişkin eleştirilen temel sorunlar olmuştur. Bilhassa deprem sonrası geçici konaklama merkezinde kalanların toplu yaşam alanında verilen hizmetlere dayanak olan

* Cemre Şeyma KAPU'nun yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aksaray Kadın Konukevi Müdürlüğü, Aksaray, ORCID: 0000-0003-0412-285X, E-posta: kapucemreseyma@gmail.com

² Prof. Dr, Sağlık Bilimleri Üniversite, Gülhane Sağlık Bilimleri Faköltesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, ORCID: 0000-0001-8910-9413, E-posta: ishakaydemir@cumhuriyet.edu.tr

politikalar ile toplu yaşama dair adaptasyon sorunları afet sonrası yaşamlarındaki belirsizliğin kaynağını oluşturmaktadır.

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular neticesinde deprem gibi afetlerin; etkilediği toplum ve coğrafyada yalnızca kayıp, hasar ve yıkıma sebebiyet vermediği, insanların günlük rutinlerinden gelecek planlarına, temel gereksinimlerini karşılamadan değişen yaşam koşullarına adaptasyona kadar birçok konuda belirsizlik ortaya çıkardığı, söz konusu belirsizlik yaşantıların etkilenenleri önemli sosyal risklerle karşı karşıya getirdiği anlaşılmıştır. Çalışma; saptanan sosyal riskler karşısında yetersiz kalan mevcut sosyal politikalarda iyileştirilmesi gereken konular ve gelecek araştırmalar hakkında önerilerle sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet, deprem, belirsizlik.

GİRİŞ

İnsanın bilgi edinme sürecinde karşılaştığı bir durum olarak yaşanan belirsizlik karar verme süreçlerini ve ruh sağlığı etkileyen önemli bir yaşamsal deneyimdir (Dugas ve arkadaşları, 1997). Belirsizlik karşısındaki insan tepkileri Frenkel Brunswick (1949) tarafından "belirsizliğe tahammülsüzlük" olarak incelenmiştir. Bu tahammülsüzlük, bireylerin belirsiz durumları tehdit olarak algılaması ve çözüm arayışında kararsızlık yaşamalarıyla karakterize olmuştur (Frenkel Brunswick, 1949; Bauman, 2020).

İnsanın sahip olamadığı bilgi olarak bilinemeyenin yanı sıra rutin hayatında uğraştığı ve bir anlamda çözmeye çalıştığı birçok belirsizlik mevcuttur. İnsanların belirsizlik yaşama sebeplerinden biri de ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanma durumu ile ilgilidir.

Farklı disiplinlerce soyut bir şekilde ele alınan ihtiyaç kavramı bilhassa Maslow (1943) tarafından geliştirilen hiyerarşik formatta pratik hayat için daha net ve spesifik çıktılar sunmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, fizyolojik ihtiyaçlardan başlayarak kendini gerçekleştirme ihtiyacına kadar ilerleyen beş aşamadan oluşmaktadır (McLeod, 2018). İhtiyaçlar hiyerarşisine göre, temel fizyolojik ve duyuşsal ihtiyaçlar karşılandıktan sonra güvenlik ihtiyaçları ön plana çıkmaktadır. Bu, hayati tehlikelerden korunma ve güvenilir, tanıdık bir dünya arayışını içermektedir. Daha sonra sevgi, şefkat ve kabullenme ihtiyaçları gelmektedir. Dördüncü basamakta bireylerin kendine saygı, güç ve yeterlilik duygusu aradığı ve prestij ve diğer insanlardan saygı görmenin de dahil olduğu ihtiyaçlar tanımlanmıştır. Tüm bu ihtiyaçlar karşılandığında, bireylerin özgürlük, adalet ve düzen gibi değerler için çaba gösterdiğini belirten teori sonunda insanın kendini gerçekleştirme ihtiyacı duyduğunu ifade etmiştir (Maslow, 1943).

Maslow'un tanımladığı teoriye göre insanın en temel ihtiyacı fiziksel olarak hayatta kalmaktır. İnsanın hayatta kalma güdülenmesini önemli derecede sarsan yaşamsal olayların biri de şüphesiz afetlerdir.

Doğal afet sınıflamasında yer alan yıkıcı depremler oldukça kısa sürede genel hayatı ve ekonomik yapıyı değiştirmekteyken etkileri de uzun bir sürece yayılmaktadır (Yolcu ve Bekler, 2020). Öte yandan depremler meydana geldiği bölge için salgın hastalıklar, çevre kirliliği, alt ve üst yapı sorunları, asayişsizlik, derinleşen yoksulluk, barınma problemleri, topluluklar arası çeteleşme, aile için sorunlar, hassas ve incinebilir gruplara karşı ihmal ve istismar, düzensiz göç, kent belleğinin yok olması gibi çok çeşitli sosyal sorunlara da neden olmaktadır.

Bu bağlamda yıkıcı depremlerin Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan fizyolojik ve güvenlik başta olmak üzere sevgi, ait olma ve kendine saygı gibi birçok temel ihtiyacı tehdit ettiği ve insanlar için fiziksel güvenlik, barınma, sağlık hizmetleri ve sosyal bağlantılar gibi hayati öneme sahip ihtiyaçlarda karşılanması gereken acil durumlar yarattığı görülmektedir. Başta temel gereksinimlerini nasıl karşılayacakları olmak üzere normal yaşantılara nasıl geri dönecekleri, kaybettikleri kaynakların yerini nasıl dolduracakları, sonraki geleceklerini nasıl kurgulayacakları gibi birçok konuda belirsizlikle karşı karşıya kalınması insanların yaşamlarını sürdürebilme kapasitelerini ciddi şekilde sarsmaktadır. Bu noktada deneyimlenen yıkıcı bir deprem sonrası hem fiziksel hem de psikolojik olarak büyük bir belirsizlik içinde kalan insanların belirsizliğe tahammülsüzlük geliştirmeleri ve çeşitli psikolojik ve sosyolojik zorluklar yaşamaları beklenen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmanın konusu deprem deneyimi bulunan bireylerin belirsizliğe karşı tahammülsüzlük düzeylerinin, depremin ortaya çıkardığı temel gereksinimler ve depremle gelişen belirsizlik yaşantıları ekseninde incelenmesi olarak belirlenmiştir. Zira çalışmada, söz konusu belirsizliklerin afetten etkilenen insan toplulukları üzerindeki etkilerinin saptanması ve son olarak afete müdahale sürecinin etkilenen toplumun ortaya çıkan temel gereksinimleri ve belirsizlik yaşantıları perspektifinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaçla gerçekleştirilen saptamalar; olası diğer deprem yaşantılarında afetin çeşitli dönemlerinde kendisini gösteren kaotikliği insan deneyimlerinin öngörüsüyle ele almaya ve gerekli iyileştirme çalışmalarının güçlendirilmesi için bir rehber oluşturmaya olanak sağlamıştır. Öte yandan geçmiş araştırmalar içerisinde doğrudan "deprem deneyimi" ve "belirsizlik" arasındaki ilişkiye değinen bir araştırmanın yapılmamış olması bu çalışmanın terminolojiye sunduğu katkıyı öne çıkarmıştır.

YÖNTEM

Araştırma karma yöntemle tam eşit statülü ve sıralı desenle tasarlanmıştır. Kolayda örneklem yöntemiyle seçilen ve 2020 Elazığ depremini deneyimlemiş 404 katılımcı ile yürütülen araştırmanın ilk safhasında sosyodemografik bilgi formu, deprem deneyimine bağlı yaşam olayları belirleme anketi ve Sarı ve Dağ (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği kullanılarak nicel veriler toplanmış, nicel veriler t testi ve anova testine tabi tutulmuştur. Gerçekleştirilen analiz

sonucu belirlenen dâhil etme kriterlerine göre hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 12 katılımcı ile derinlemesine görüşme yapılmış, araştırmanın nitel verileri elde edilmiş, söz konusu veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

BULGULAR

1. Nicel Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların belirsizliğe tahammülsüzlük ortalama puanları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Belirsizliğe Karşı Tahammülsüzlük Ortalama Puanları

	n	min	max	\bar{x}	ss
Belirsizliğe Karşı Tahammülsüzlük Puan	404	1	5	3,36	,98

Katılımcıların belirsizliğe karşı tahammülsüzlük ortalama puanları 3,36 olarak saptanmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcıların deprem sonrası ortaya çıkan ihtiyaçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Deprem Sonrası Ortaya Çıkan İhtiyaçlar

Olaylar	n (404)	%100
Barınma ihtiyacı olan	255	63,1
Hasar tespit desteği ihtiyacı olan	247	61,1
Psikososyal destek ihtiyacı olan	217	53,7
Ekonomik destek ihtiyacı olan	202	50
Nakliye desteği ihtiyacı olan	186	46
Gıda/beslenme ihtiyacı olan	182	45
Tahliye desteği ihtiyacı olan	131	32,4
Giyecek ihtiyacı olan	126	31,2
İletişim desteği ihtiyacı olan	105	26
Eğitim/ öğretim desteği ihtiyacı olan	82	20,3
Psikiyatrik destek ihtiyacı olan	79	19,6
Güvenlik ihtiyacı olan	74	18,3
Fiziksel sağlık destek ihtiyacı olan	72	17,8
Hukuki destek ihtiyacı olan	58	14,4

Katılımcıların depremle birlikte sırasıyla barınma, hasar tespit, psikososyal destek ve ekonomik destek konularında ihtiyaçlarının ortaya çıktığı saptanmıştır. Bu ihtiyaçları nakliye desteği, gıda/beslenme, tahkiye desteği, giyecek, iletişim desteği, eğitim/öğretim desteği, psikiyatrik destek, güvenlik, fiziksel sağlık desteği ve hukuki destek ihtiyaçları takip etmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların deprem sonrası deneyimledikleri belirsizlik yaşantıları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Deprem Sonrası Deneyimlenen Belirsizlik Yaşantıları

Olaylar	n (404)	%100
Gelecek ile ilgili belirsizlik yaşayan	225	55,7
Barınma belirsizliği yaşayan	218	54
Doğru bilgilere ulaşma ile ilgili belirsizlik yaşayan	208	51,5
Ekonomik durum belirsizliği yaşayan	200	49,5
Fiziksel ve ruhsal sağlık ile ilgili belirsizlik yaşayan	194	48
İhtiyaçların karşılanma durumu ile ilgili belirsizlik yaşayan	192	47,5
Beslenme durumu ile ilgili belirsizlik yaşayan	126	31,2
Güvenlik durumu ile ilgili belirsizlik yaşayan	119	29,5
Çalışma hayatı ile ilgili belirsizlik yaşayan	99	24,5
Eğitim/ öğretim durumu ile ilgili belirsizlik yaşayan	63	15,6

Katılımcıların sırayla gelecekleri, barınma durumları, doğru bilgilere ulaşma durumları ve ekonomik durumları ile ilgili belirsizlik deneyimledikleri; bunları fiziksel ve ruhsal sağlıkları, ihtiyaçlarının karşılanma durumu, beslenme, güvenlik, çalışma hayatı ile eğitim/öğretim durumu ile ilgili belirsizliklerin takip ettiği saptanmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcıların deprem sonrası ortaya çıkan ihtiyaçlarının olup olmama durumlarına göre belirsizliğe tahammülsüzlük puanları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. İhtiyaçların Ortaya Çıkma Durumuna Göre Belirsizliğe Tahammülsüzlük Puanları

Durum	Değişken	n	\bar{x}	ss	t	p
Beslenme/Gıda ihtiyacı	Olan	182	3,51	0,91	2,852	,00*
	Olmayan	222	3,23	1,02		
Giyecek ihtiyacı	Olan	126	3,54	0,88	2,478	,01*
	Olmayan	278	3,28	1,01		
Hukuki destek ihtiyacı	Olan	58	3,64	0,83	2,398	,02*

	Olmayan	346	3,31	0,99		
Psiko-sosyal destek ihtiyacı	Olan	217	3,55	0,88	4,391	,00*
	Olmayan	187	3,13	1,04		
Psikiyatrik destek ihtiyacı	Olan	79	3,61	0,87	2,580	,01*
	Olmayan	325	3,30	0,99		
Ekonomik destek ihtiyacı	Olan	202	3,53	0,93	3,603	,00*
	Olmayan	202	3,19	0,99		
Fiziksel sağlık desteği ihtiyacı	Olan	72	3,60	0,84	2,572	,01*
	Olmayan	332	3,31	1,00		
Tahliye destek ihtiyacı	Olan	131	3,55	0,93	2,784	,01*
	Olmayan	273	3,27	0,99		

* $p < .05$

Depremden sonra ortaya çıkan temel ihtiyaçlarından gıda/beslenme, giyecek, hukuki destek, psikososyal destek, psikiyatrik destek, ekonomik destek, fiziksel sağlık desteği ve tahliye desteği konusunda desteğe ihtiyaç duyduklarını bildiren katılımcıların belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri, bu konularda ihtiyaç yaşamadıklarını bildiren katılımcılara göre anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan katılımcıların deprem sonrası belirsizlik yaşantılarını deneyimleyip deneyimlememe durumlarına göre belirsizliğe tahammülsüzlük puanları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Belirsizlik Deneyimleme Durumlarına Göre Belirsizliğe Tahammülsüzlük Puanları

Durum	Belirsizlik Yaşayan			Belirsizlik Yaşamayan			Test sonucu	
	n	\bar{x}	ss	n	\bar{x}	ss	t	p
Barınma belirsizliği	218	3,57	0,91	186	3,12	1,00	4,730	,00*
Ekonomik belirsizlik	200	3,65	0,91	204	3,08	0,96	6,110	,00*
Sağlık belirsizliği	194	3,63	0,90	210	3,11	0,98	5,453	,00*
Doğru bilgi belirsizliği	208	3,57	0,89	196	3,13	1,02	4,638	,00*
İhtiyaçlar belirsizliği	192	3,65	0,86	212	3,10	1,00	5,827	,00*
Güvenlik belirsizliği	119	3,56	0,91	285	3,27	0,99	2,741	,01*
Beslenme belirsizliği	126	3,77	0,83	278	3,17	0,98	6,238	,00*
Gelecek belirsizliği	225	3,60	0,89	179	3,06	1,00	5,684	,00*

* $p < .05$

Barınma durumları, ekonomik durumları, fiziksel ve ruhsal sağlık durumları, doğru bilgilere ulaşma durumları, ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanamayacağı durumları, güvenlik durumları, beslenme durumları ve gelecek durumları ile ilgili depremden sonra belirsizlik yaşadığını bildiren katılımcıların belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri bu konularda belirsizlik yaşamadıklarını bildiren katılımcılara oranla anlamlı ölçüde yüksek olarak ölçülmüştür.

2. Nitel Bulgular

Araştırmanın nitel bölümüne dâhil edilen katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerde elde edilen “deprem yaşantısına bağlı deneyimlenen belirsizlikler” teması altındaki “deprem yaşantısına bağlı deneyimlenen belirsizliklerin neler olduğu” kategorisine ait bulgular; kodlar ve görüş bildiren katılımcı sayısı şeklinde Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Deprem Yaşantısına Bağlı Deneyimlenen Belirsizlikler

Kategori	Kodlar	GBKS (n=12)
Deprem Yaşantısına Bağlı Ortaya Çıkan Belirsizlikler	Barınma Konusundaki Belirsizlikler	7
	Yeniden Deprem Olma İhtimali Konusundaki Belirsizlikler	5
	Sağlık Konusundaki Belirsizlikler	4
	Sahip Olunan Eşyalar Konusundaki Belirsizlikler	4
	Eski Rutine Yakalama Konusundaki Belirsizlikler	3
	Ekonomi Konusundaki Belirsizlikler	2
	Hayatta Kalma Konusundaki Belirsizlikler	2
	Yakınlara Bir Şey Olma İhtimali Konusundaki Belirsizlikler	2
	Gelecek Konusundaki Belirsizlikler	2
	Alt Yapı Konusundaki Belirsizlikler	1

Katılımcılar deprem yaşantısına bağlı deneyimlenen belirsizliklerin barınma, yeniden deprem olma, sağlık, sahip olunan eşyalar, eski rutini yakalayamama, ekonomi, hayatta kalma, yakınlarına bir şey olmak, gelecek ve alt yapı, konularında oluştuğunu belirtmiştir.

Deprem yaşantısına bağlı en sık deneyimlenen üç belirsizlik durumu ile ilgili örnek katılımcı ifadeleri Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Deprem Sonrası Yaşanan Belirsizlikler Hakkında Katılımcı İfadeleri

Barınma	<i>“Konut açısında belirsizlikler yaşadık hani olası bir durum daha yaşanırna nasıl olacak, ya bu sefer insanlar gerçekten sokakta kalacaktı. Ya da şöyle bir durum meydana geldi; atıyorum konutu olan insan kiraya verdiğinde iki üç katı bir anda zam yaptı, fırsatçılık ne de olsa gelecek diye durumlar yaşadık.”</i>
Yeniden Deprem Olma	<i>“Depremın üzerinden iki yıl geçti, halen daha o korkularımız devam ediyor tabi ki. Yeni bir depremde ne yaparız, nasıl olur? O belirsizlik sürekli devam ediyor bak evde yatabiliyorum artık, kalabiliyorum ama birçok şeyi atlattım ama deprem korkum hala en üstte.”</i>
Sağlık	<i>Sağlık durumu tabi ki de. Daha önce de dediğim gibi en büyük belirsizlik o anki sağlık durumu. Bu süreci sağ salım atlatabilecek miyiz? Hayatta kalacak mıyız?”</i>

Geçici konaklama merkezinde yaşamaya bağlı gelişen belirsizlikler kategorisine ait bulgular; kodlar ve görüş bildiren katılımcı sayısı şeklinde Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Geçici Konaklama Merkezinde Yaşamaya Bağlı Gelişen Belirsizlikler

Kategori	Kodlar	GBKS (n,6)
Geçici konaklama merkezinde yaşamaya başladıktan sonra ortaya çıkan belirsizlikler	Hak Sahipliği Uygulaması İle İlgili Belirsizlik	5
	Konteynerden Sonraki Yaşama Dair Belirsizlik	2
	Toplu Yaşam Alanına Adaptasyonla İlgili Belirsizlik	1

Yaşanan deprem sonrası geçici konaklama merkezlerinde yaşamaya başlayan katılımcıların burada yaşamaya bağlı olarak hak sahipliği uygulaması en sık olmak üzere konteynerden sonraki yaşam ve toplu yaşam alanına adaptasyonla ilgili belirsizlikler yaşadıkları saptanmıştır.

Geçici konaklama merkezinde yaşamaya bağlı gelişen üç belirsizlik kategorisi ile ilgili örnek katılımcı ifadeleri Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Geçici Konaklama Merkezinde Yaşamaya Bağlı Gelişen Belirsizlikler Hakkında Katılımcı İfadeleri

Hak Sahipliği Uygulaması	<i>Bizim burada hani ev verilecek mi, sosyal konut verilecek mi? O belirsizlik var kafamda hala. Aynen Toki verilir mi acaba. Çünkü hani ilk açıklamasında verilecek denmişti kiracı olanlar için. Çünkü hak sahiplerine zaten evi çıkıyor. Onlar zaten çok çok bir ay sonra hepsi gidecek, ama işte sonrasında işte dedikleri gibi bize de verecekler mi? Aklımda o belirsizlik var. İkinci olarak buradan çıktıktan sonra acaba TOKİ verilecek mi? Çünkü Murat Kurum</i>
---------------------------------	--

	<i>buraya geldiği zaman yapılan açıklamasında hani kiracılarımıza da sosyal konut vereceğiz demişti. Şimdi bir milletvekili geliyor, soruyorsun, yok verilmeyecek diyor. Vali çıktı dedi ki yok verilemeyecek. O belirsizlik var aslında biraz da bu saatten sonra."</i>
Konteyner Kent Sonrası Yaşam	<i>"Bu uyuşmazlıklar, burada kalma süresinin ne zaman sona ereceği çok belirsizlik yapıyor. Yani bana ne olacak, aileme ne olacak, anneanneme ne olacak?"</i>
Toplu Yaşam Alanına Adaptasyon	<i>"Bilmediğimiz yere verdiler, bilmediğimiz çevreye ki konteyner kentte komşudan çok sıkıntı çektim ben. Burada da nasıl olacak, burada komşular nasıl olacak, alışabilecek miyim? Hani çarşıya göre uzak bir çevre, şehrin dışında bir yer sonuçta."</i>

Deprem sonrası yaşanan belirsizliklerin giderilmesinde afet müdahalesinin rolü kategorisine ait bulgular; kodlar ve görüş bildiren katılımcı sayısı şeklinde Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Deprem Sonrası Yaşanan Belirsizliklerin Giderilmesinde Afet Müdahalesinin Rolü

Kategori	Kodlar	Alt Kodlar	GBYS
Deprem sonrası yaşanan belirsizliklerin giderilmesinde afet müdahalesinin rolü	Belirsizliği giderenler	Afetten etkilenenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması	6
		İl dışından gelen desteklerin afetten etkilenenlere moral olması	2
		Psikososyal destek hizmetlerinin afetten etkilenenlere etkin bir şekilde sunulması	2
		Afetten etkilenenlerin barınma sorunlarına hızlı ve etkin bir şekilde müdahale edilmesi	1
	Belirsizliği gideremeyenler	Afetten etkilenenlere yeterli yardımın sağlanamaması	4
		Afet bölgesine aktarılan kaynakların adil dağıtılamaması	3
		Deprem bölgesinin afet bölgesi olarak ilan edilmemesinin mağduriyet yaratması	1
		Afetten etkilenenlerin barınma sorunlarına yeterli çözüm bulunamaması	1
		Görelî yoksulların mağduriyetlerinin giderilmesinin uzun sürmesi	1

Katılımcılar afetten etkilenenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, il dışından gelen desteklerin afetten etkilenenlere moral olması, psikososyal destek hizmetlerinin afetten etkilenenlere etkin bir şekilde sunulması, afetten etkilenenlerin barınma sorunlarına hızlı ve etkin bir şekilde müdahale edilmesi gibi uygulamaların belirsizlikleri gidermede etkili olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan afetten etkilenenlere yeterli yardımın sağlanamaması, aktarılan kaynakların adil olarak dağıtılamaması, bölgenin afet bölgesi olarak ilan edilmemesinin mağduriyet yaratması, barınma sorunlarına kalıcı çözümün bulunamaması ve görece yoksulların mağduriyetlerinin giderilmesinin uzun sürmesi nedenleriyle belirsizliğin giderilemediği ifade edilmiştir.

Deprem sonrası yaşanan belirsizliklerin giderilmesinde afet müdahalesinin rolü ile ilgili en sık görüş bildirilen üç kategori hakkında örnek katılımcı ifadeleri Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3. Deprem Sonrası Yaşanan Belirsizliklerin Giderilmesinde Afet Müdahalesinin Rolü İle İlgili Katılımcı İfadeleri

Temel ihtiyaçların karşılanması	<i>“Çadır alanlarındaki insanların ihtiyaçlarının karşılandığına bizzat şahit oldum, gördüm, gelen yardımlarla ısınma, giyecek, yiyecek, bütün ihtiyaçları karşılandı. Bayağı, hatta fazlasıyla gerçekten karşılandı.”</i>
İl dışından gelen destek	<i>“Yani dışarıdan çok farklı illerden gelen şeyler oldu. İşte belli bölgelerde onun paketlemesi falan arkadaşlarım da gitti gönüllü dağıtmalara ve güzel notlar geliyordu. Burada olmadıkları halde yani o duyguları hissettiren güzel şeyler oluyordu. Bu tabii ki de biraz daha acını hafifletiyor, burada yaşadıklarını.”</i>
Kaynakların adil dağıtılamaması	<i>“Yani durumu olmayan aileler çok fazla almadı ama zenginler gene götürdü işi. Yani adamı olan, götürüyor işi, eğer ki bir yerde senin adamın varsa o götürüyor işini. Parada da her yerde. Ama işte öyle yapılmamalı. Yani birine şey yapıldığı zaman karşıdaki de düşünülmemeli, bu benim adamımdır diye ayrıcalık yapılmamalı.”</i>

Deprem sonrası belirsizliğin kaynağı olarak bilgilendirme sürecindeki aksaklıklar kategorisine ait bulgular; kodlar ve görüş bildiren katılımcı sayısı şeklinde Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Deprem Sonrası Belirsizliğin Kaynağı Olarak Bilgilendirme Sürecindeki Aksaklıklar

Kategori	Kodlar	GBKS
Deprem sonrası belirsizliğin kaynağı olarak bilgilendirme sürecindeki aksaklıklar	Afete Müdahale ve Afet Yönetim Sürecinde Bilgilendirmelerin Sistemli Olmaması	5
	Afete Müdahale ve Afet Yönetim Sürecinde Bilgilendirmelere Ulaşılama	4
	Afete Müdahale ve Afet Yönetim Sürecinde Bilgilendirmelere Geç Ulaşma	3
	Afete Müdahale ve Afet Yönetim Sürecinde Bilgilendirmeler İçin Karar Vericilere, Siyasilere Ve Bürokratlara Erişilememesi	1
	Afete Müdahale ve Afet Yönetim Sürecinde Bilgilendirmelerde Bulunan Uygulayıcıların İstenmeyen Üslup Ve Tavırlarının Bulunması	1

Katılımcılar tarafından deprem sonrası belirsizliğin kaynağı olarak bilgilendirme sürecindeki aksaklıklar; afete müdahale ve afet yönetim sürecinde bilgilendirmelerin sistemli olmaması, bilgilendirmelere ulaşamama ya da bilgilere geç ulama, bilgilendirmeler için karar vericilere, siyasilere ve bürokratlara erişememe ile bilgilendirmelerde bulunanların istenmeyen üslup ve tavırlarına maruz kalma durumları şeklinde ifade edilmiştir.

Deprem sonrası belirsizliğin kaynağı olarak bilgilendirme sürecindeki en sık görüş bildirilen üç aksaklık ile ilgili örnek katılımcı ifadeleri Şekil 4’de gösterilmiştir.

Şekil 4. Deprem Sonrası Yaşanan Belirsizliklerin Giderilmesinde Afet Müdahalesinin Rolü İle İlgili Katılımcı İfadeleri

Bilgilendirmelerin sistenli olmaması	<i>Bize mesela hiç bilgilendirme gelmedi ya da haberlerde falan ben hiç duymadım. Hep kulaktan duyma duydum. Mesela bir şeyler dağıtılıyordu ama neyin nerede olduğunu kimse bilmiyordu, herkes birbirinden öğrendi. İnsanlar daha detaylı bir şekilde bilgilendirilebilirdi. Bir birim diğer birime aktarıyordu. Biz değil diğer birim ilgileniyor. Normalde hani olduğu zaman ciddi sorun var ve kaynak bariz bir şekilde görünür olmalı. Ama kaynağa ulaşmak için bir sürü birim ilgileniyordu maalesef."</i>
--------------------------------------	--

Bilgilendirmelere ulaşamama	<i>Biz yani kimse bizle görüşmedi, bize şu bilgilendirme yapılmadı. Yani biz mesela geliyorduk konteynere biz sorularımızı yönlendiriyorduk; yapacak bir şey yok öyle, şöyle deyip geçiştiriyorlardı. Bize şunlar yapılacak, bunlar olacak yoktu. Bize evimizi en basiti ben kendi evimin yerini soruyordum. Akıbeti belli değil ki halen de daha belli değil. Hani, biri çıkıp da şurada şunu yapacağız, şöyle yapacağız değil."</i>
Bilgilendirmelere geç ulaşma	<i>Daha önce bilgin olsaydı o evi biz mesela hak sahipliğine başvururduk. Hem anneannem için hem bizim için daha iyi bir çözüm olabilirdi burada ev verilmesi. Bunun için çok geç kaldık, bunun için yeterince duyurular biraz daha geç verildi. Yani artık iş işten geçmişti hak sahiplikleri bitmişti ve biz bunu sonrasında öğrendik böyle bir şeyin olabileceğini. Elimizdeki fırsatı kullanamadık gibi bir şey oldu."</i>

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Niteliği ve yapısı itibariyle afetler etkilenen toplum üzerinde bıraktığı etki ve meydana getirdiği sonuçları nedeniyle travmatik yaşantılar olarak anılmakta; meydana getirdiği kayıp ve yıkımlarla kişiler için bir kriz durumu haline gelebilmektedir. Öte yandan depremler sebep oldukları kayıp ve yıkımla birlikte etkilenen toplum için günlük hayatın kesintiye uğrama, durma noktasına gelme ve ya da tamamen ortadan kalkmasına neden olmakta ve böylelikle bir karmaşa zemini oluşturmaktadır. Meydana gelen bu karmaşa etkilenen toplum üzerinde çeşitli yaşantısal deneyimlerde belirsizlikler ortaya çıkarmaktadır.

Smith (2022)'in bir doğal afet türü olan fırtına ile belirsizlik tepkilerini ölçtüğü bir araştırmada belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin fırtına korkularının önemli bir göstergesi olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Afife ve arkadaşları (2011) tarafından birden fazla orman yangınına maruz kalan bir toplulukla yürütülen araştırmada belirsizlik ve psikolojik iyi olma hali arasında negatif ilişkinin varlığı raporlanmıştır. Bu noktada afetlerin insan hayatlarında meydana getirdiği belirsizlik yaşantıları karşısındaki tepkilerinin belirlenmesi önemli bir araştırma alanı olarak kendisini göstermektedir.

Deprem deneyimi bulunan fertlerin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin ölçüldüğü bu araştırmada katılımcıların tahammülsüzlük ortalama puanları 3,4 olarak hesaplanmıştır. Terminolojide farklı travmatik deneyimlere sahip katılımcılarla yapılan çeşitli araştırmalar incelendiğinde de genellikle travmatik deneyime sahip kişilerin belirsizlik toleranslarının benzer değerlerde olduğu görülmektedir. Örneğin covid-19 tanısıyla izolasyon servisinde tedavi gören hastalarla gerçekleştirilen bir araştırma ile meme kanseri sonrası sağ kalımlı kadınlarla yürütülen bir başka araştırmada belirsizliğe

tahammülsüzlük düzeyleri 3,5 olarak kaydedilmiştir (Turhan ve Elçin Boyacıoğlu, 2022; Babadostu, 2022). Tüm bu saptamalar sonucunda travmatik deneyimlerin kişiler için yaşamlarının çeşitli alanlarında belirsizlikler meydana getirebileceği ve bu haliyle travmatik olayların kişide yarattığı fiziksel, davranışsal, duygusal ve bilişsel tepkilerin de etkisiyle kişilerin belirsizlik toleranslarının düşebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkiye'de 17 Ağustos 1999 depreminde hayatta kalanların destek ihtiyaçlarının belirlendiği araştırmada katılımcıların deprem sonrası ihtiyaçları ekonomik destek, hukuki destek, psikolojik ve duygusal destek, eğitim desteği, çalışma desteği, dini ve manevi destek, sosyal güvenlik desteği, dayanışma desteği, güvenlik desteği, aile danışmanlığı desteği, konut desteği olarak belirlenmiştir (Kasapoğlu vd, 2003). Bu araştırmanın nicel safhasında söz konusu ihtiyaçlar barınma, gıda/beslenme, giyecek, eğitim/öğretim, hukuki destek, psikososyal destek, psikiyatri hizmeti, ekonomik destek, sağlık hizmeti, güvenlik, iletişim, tahliye, nakliye ve hasar tespit konularında olabileceği öngörüldüğünden katılımcılara söz konusu ihtiyaçlara gereksinim duyup duymadıkları doğrudan sorulmuştur. Araştırmanın nitel safhasında ise bu ihtiyaçlara ek olarak katılımcılar ısınma, kişisel mahremiyet, alt yapı, kişisel hijyen ve barınan ortamının hijyeni, ulaşım ve sosyal çevre desteği konularında da gereksinim yaşadıklarını bildirmişlerdir.

Liberatore ve arkadaşları (2013), afetlerin doğaları gereği yüksek düzeyde belirsizlik ile karakterize edildiğini raporlamışlardır. Bu araştırmada da katılımcıların büyük bir çoğunluğunun deprem sonrası hayatlarıyla ilgili belirsizlik yaşadıkları tespit edilirken belirsizliğin birden fazla alanda ortaya çıktığı saptanmıştır. Araştırmanın nicel safhasında katılımcılar en çok gelecekleri ile ilgili belirsizlik yaşadıklarını bildirmişlerdir. Bunu sırasıyla barınma, doğru bilgilere ulaşma, ekonomi, fiziksel ve ruhsal sağlık ve ihtiyaçların karşılanıp karşılanmayacağı konularında yaşanan belirsizlikler takip etmiştir. Diğer taraftan araştırmanın nitel safhasında yeniden deprem olma, sahip olunan eşyaların durumu, eski rutine yakalama hayatta kalma, yakınlarına bir şey olma ve alt yapı konularında da belirsizlikler yaşandığı görülmüştür.

Bu iki saptamadan hareketle deprem sonrası ortaya çıkan ihtiyaçlar ile deneyimlenen belirsizlik yaşantılarının birbirini takip ettiği, afetlerin etkilenen toplum için ortaya çıkardığı gereksinimlerin aynı zamanda kişileri belirsiz bir sürece maruz bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Geçici konaklama merkezlerinde yaşayan katılımcılar en çok hak sahipliği uygulamasında belirsizlik yaşadıklarını bildirmişlerdir. 2004 yılında yaşanan Aşkale depremlerini konu alan çalışmada bazı ailelerin konutu ağır hasar gördüğü halde hak sahipliğinden yararlandırılmadığı buna karşın bazı ailelerin de uzun yıllar önce köyden göç ettiği halde hak sahipliğinden faydalandırıldığı saptanmıştır (Gök ve arkadaşları, 2007). 1999 yılında yaşanan Düzce depremine yönelik yürütölen projede de katılımcıların hak sahipliğinde haksızlıklar yapıldığını düşündükleri raporlanmıştır (Kümbetoğlu ve arkadaşları, 2007). Ülkemizde görölen farklı depremler sonrasında hak sahipliği

uygulaması ile ilgili problemlerin ortaya çıktığı ve bu araştırma ile bugün benzer problemlerin devam ettiği görülmüştür.

Katılımcıların en çok temel ihtiyaçlarını karşılaması sebebiyle deneyimlenen belirsizlikleri giderebildikleri fakat bazı katılımcıların yardımları yeterli görmemeleri, kaynakların adil dağıtılmadığını düşünmeleri ya da görelî yoksulların yaşadıkları mağduriyetlerin geri planda kalması nedeniyle belirsizlikleri gideremedikleri anlaşılmıştır. Türkiye’de meydana gelen depreme dayalı afetler kronolojik olarak incelendiğinde hemen hemen hepsinde kaynakların dağıtımını ile ilgili benzer geribildirimler göze çarpmaktadır. Bu noktada kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla bölgeye aktarılan kaynakların dağıtımının sistematik ve adil bir dağıtım stratejisinden uzaklaştıkça kişilerdeki belirsizlik deneyimlerinin giderilmesini zorlaştırdığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan afet müdahale sürecinde bilgilendirmelerin sistemli olmaması, bilgilendirmelere ulaşamamaları, bilgilere geç ulaşmaları, bilgilendirmeler için karar vericilere, siyasilere ve bürokratlara erişememe ve bilgilendirmede bulunan uygulayıcıların istenmeyen üslup ve tavırlarda bulunmaları belirsizliğin bir başka kaynağı olarak dikkat çekmektedir. İran’da yaşanan bir sel felaketini konu alan çalışmada afet yöneticileri tarafından zamanında yapılmayan bilgilendirmeler sonucunda etkilenen toplumu çeşitli sıkıntı ve endişelerle karşı karşıya bırakacak spekülasyonların hızla yayıldığı raporlanmıştır (Fathollahzadeh ve Rahimizadeh, 2020). Bunun aksine Endonezya’da peş peşe meydana gelen üç depreme ilgili Endonezya hükümetinin bir sosyal ağı halkı bilgilendirme ve erken uyarı ulaştırma aracı olarak kullanmasını inceleyen araştırmada bu yöntemin hem iletişimi hızlandırdığı hem de erişimi arttırdığı, bu durumun da halkın afet tehlikeleri ve güvenlik açığı hakkında doğru bir anlayış geliştirmesine yardımcı olmak için bilgi kalitesini arttırdığı aktarılmıştır (Chatfield ve Brajawidagda, 2013). Bu noktada afet müdahalesinde afetten etkilenenlere zamanında yapılmayan bilgilendirmelerin hem çeşitli spekülasyonların yayılmasına zemin hazırladığı hem afetin neden olduğu kaos ortamını derinleştirdiği hem de afetten etkilenenler için mevcut belirsizliği arttırdığı; öte yandan yapılacak sistematik ve doğru bilgilendirmenin hem güvenlik açıklarını önledikleri hem de halkın kendini afet tehlikesinden korumasına yardımcı olduğu sonucu ulaşmak mümkündür.

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular ve dahi geçmiş deprem deneyimlerine bağlı araştırmalarda ortaya konan saptamalar neticesinde afetlerin başta barınma olmak üzere çok temel yaşam olayları için bir belirsizlik oluşturduğu, temel ihtiyaçların karşılanmama durumunun kişilerdeki belirsizlik deneyimleriyle sonuçlandığı, afet bölgesine aktarılan kaynakların etkin bir şekilde afetten etkilenenler ile buluşturulmadığı ve bu durumun da kişilerdeki belirsizlik sürecini arttırdığı, hak sahipliği uygulaması noktasında yıllardır süregelen uygulamaların afet sonrası sorunların çözümünde etkisinin sorguya açık olduğu ve bu haliyle belirsizlik deneyimlerini kronikleştirdiği, zamanında yapılmayan sistemli ve doğru bilgilendirmelerin etkilenenler için

mevcut karmaşayı daha da arttırarak içinden çıkılmaz bir hale getirdiği sonuçlarına ulaşmak mümkündür.

Bu noktada yapılan tüm bu saptamalar neticesinde afetlerin oluşturabileceği sosyal riskleri engelleyebilmek adına aşağıda maddeler halinde sıralanacak politika ve uygulamaların ivedilikle gündeme alınması ve bu konuda etkilenen toplum, hükümet, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları gibi farklı aktörlerin bir arada hareket etmesi önerilmektedir:

- Herhangi bir afet ve acil durum sonrası etkilenen topluma karar vericiler ve uygulayıcılar tarafından doğru, sistematik ve düzenli periyotlarla afet müdahale süreci hakkında bilgilendirmeler yapılmalıdır.
- Olası bir afet ya da acil durum sonrası bölgeye aktarılacak kaynaklar ve yapılacak yardımlar afetten ya da acil durumdan etkilenen toplumun tamamının erişebileceği, eşitlik ilkesine uygun olarak ve etkilenen toplumun gereksinimlerini karşılamaya yönelik gerçekleştirilmelidir.
- Afet müdahale sürecinde geçici konaklama ve kalıcı konutlar hakkındaki hak sahipliği uygulamalarının yasal zeminini oluşturan mevzuat gözden geçirilmeli, evi az ya da orta hasarlı olan kiracılar için farklı uygulamalara olanak sağlayacak maddeler mevzuata eklenmelidir.

Öte yandan gelecek araştırmalar için daha yakın tarihli farklı afet yaşantıları örneğinde araştırmalar gerçekleştirilmesi, afetten etkilenenlerin belirsizlik yaşantılarının temel gereksinimlerde olduğu gibi ruh sağlığı, sosyal riskler, gelecek planlaması gibi farklı konular çerçevesinde de yürütülmesi, afetten etkilenenlerin yanı sıra hakkında afet müdahale sürecinde görev alan profesyonel ve gönüllülerin görüşleri ya da çözüm önerilerinin de tespit edilmesi terminolojinin güçlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Afifia Waild A., Felixb Erika. D. and Afifia, Tamara D. (2012). The impact of uncertainty and communal coping on mental health following natural disasters, *Anxiety, Stress, & Coping*.
- Babadostu, Mübeccel Kübra (2022). Meme Kanseri Sonrası Sağ Kalımlarda Kansere Nüks Korkusu, Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Üstbilişler ve Baş Etme Stratejileri ilişkisinin İncelenmesi. İstanbul Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Bauman, Zygmunt (2020). *Yaşam sanatı* (5. Baskı). (A. Sarı, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2008).
- Chatfield, Akemi Takcoka ve Brajawidagda, Uuf (2013). Twitter Early Tsunami Warning System: A Case Study in Indonesia's Natural Disaster Management. *Hawaii International Conference on System Sciences*, DOI 10.1109/HICSS.2013.579 2050-2060.

- Dugas, Michel J., Freeston, Mark H., ve Ladouceur, Robert (1997). Intolerance of Uncertainty and Problem Orientation in Worry. *Cognitive Therapy and Research*, 21 (6), 593-606.
- Fathollahzadeh, Abazar ve Rahimizadeh, Aziz (2020). The Necessity of Informing the Public in Disasters and the Critical Assessment of the Informing Systems in 2019 Iran Floods. *Journal of Disaster & Emergency Research*, 3(1), 3-4.
- Frenkel-Brunswik, Else (1949). Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual personality variable. *Journal of Personality*, 18, 108-143.
- Gök, Yaşar, Zaman, Serhat ve Altaş, Namık Tanfer (2007). Aşkale Depremlerinden Sonra İnşa Edilen Konutların Sosyo-Ekonomik Yönden İncelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18, 111-134.
- Kasapoğlu, Aytül, Ecevit, Yıldız, ve Ecevit, Mehmet (2004). Support Needs of the Survivor of the August 17, 1999 Earthquake in Turkey. *Social Indicators Research*, 66, 229-248.
- Kümbetoğlu, Belkis, User, İnci, Gülfidan, Şebnem, Yarar, Betül ve Mozakoğlu, Meziyet (2007). Depremden 5 Yıl Sonra Düzce İlinde Değişen Toplumsal, Ekonomik Ve Kişisel Yaşam. Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul.
- Liberatore, F., Pizarro, C., de Blas, C.S., Ortuño, M.T., Vitoriano, B. (2013). Uncertainty in Humanitarian Logistics for Disaster Management. A Review. *Decision Aid Models for Disaster Management and Emergencies*, 7, 45-74.
- Maslow, Abraham H. (1943). Preface to motivation theory. *Psychosomatic Medicine*, 5, 85-92.
- McLeod, Saul (2018). Maslow's Hierarchy of Needs.
<https://www.simplypsychology.org/maslow.html> (06.07.2023)
- Sarı, Sevdâ., ve Dağ, İhsan (2009). Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği, endişe ile ilgili olumlu inançlar ölçeği ve endişenin sonuçları ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması, geçerliliği ve güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 261-270.
- Turhan, Meltem ve Elçin Boyacıoğlu, Nur (2022). Covid-19 Hastalığı Tanısı Alan Hastalarda Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Ölüm Kaygısı. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(3), 272-278.
- Yolcu, Mehmet ve Bekler, Tolga (2020). Deprem Kültürü ve Farkındalık Çalışmaları: Şili ve Elazığ Depremlerinin Karşılaştırılması. *Lapseki Meslek Yüksekokulu Uygulamalı Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 71-82.

YAŞLI REFAHINDA FEMİNİST SOSYAL HİZMET: TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE KAPSAYICI BAKIM HİZMETLERİ

Ayşe Nur BOZ¹
Şerife YURTTUTAN²

ÖZET

Bu çalışma, feminist sosyal hizmet perspektifinden hareketle; toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve etnik köken gibi kesişimsel faktörleri yaşlı bireyler odağında ele alarak yaşlı refahı alanında bir tartışma sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan alan yazın taramasına feminist sosyal hizmetin öne çıkan kavramlarından olan “toplumsal cinsiyet ve bakım rolleri”, “bakım etiği”, “yaşçılık”, “toplumsal katılım” gibi anahtar kelimeler yön vermiştir. Toplumsal cinsiyet rollerinde kadının ikincil konumu ve bu durumun beraberinde getirdiği örselenmeye yaş faktörünün eklenmesi, bireyleri daha dezavantajlı duruma getirmektedir. Bu açıdan yaşlılık alanına feminist sosyal hizmetin getirdiği perspektif önem arz etmektedir. Zira yaşlılık biyomedikal bakış açısının patolojikleştirerek ele aldığı bir yaşam döneminin çok ötesinde kültürel, sosyal, ekonomik ve yapısal dinamiklerin şekillendirdiği bir yaşam sürecidir. Bu bağlamda ana akım sosyal hizmet yaklaşımlarından farklı bir perspektifle bakım etiği ve yaşlı bakımını ele alan feminist sosyal hizmet ilkeleri ışığında; toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve etnik köken gibi kesişimsel faktörler ortaya konmaya çalışılmakta; kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan dezavantajlarının yaşlılıkta daha belirgin hale geldiği ve bu durumun yoksulluk, sosyal izolasyon ve bakım yükü gibi sorunlara yol açtığı vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, yaşlı refahı alanında feminist sosyal hizmetin bu eşitsizlikleri gidermeye yönelik olarak yaşlı kadınların ekonomik bağımsızlıklarını destekleme; mikro kredi imkanları ve emeklilik prim desteği gibi finansal araçlar sunma; sağlık hizmetlerine erişimde cinsiyet eşitliğini sağlama ve yaşlı kadınların toplumsal katılımlarını artırma amaçlarına yer verilmektedir. Bu bağlamda, feminist sosyal hizmetin, yaşlı kadınların topluma katkı sağlayan aktif bireyler olarak haklarına erişebilmeleri için sosyal adalet ve insan onuruna dayalı bir hizmet anlayışını savunan bakış açısı ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feminist sosyal hizmet, yaşlı refahı, yaşlı kadınlar.

¹ Arş. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Konya, ORCID: 0000-0002-4060-4939, E-posta: aysenur.boz@karatay.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Programı, Konya, E-posta: serifeyurttutan27@gmail.com

ABSTRACT

This study aims to present a discussion in the field of elderly welfare by addressing intersectional factors such as gender, race, class and ethnicity with a focus on elderly individuals from a feminist social work perspective. For this purpose, the literature review conducted was guided by key words such as “gender and care roles”, “ethics of care”, “ageism” and “social participation” which are some of the prominent concepts of feminist social work. The secondary position of women in gender roles and the addition of the age factor to the abuse this situation brings puts individuals at a further disadvantage. In this respect, the perspective brought by feminist social work to the field of aging is important. Because, aging is far beyond a life period that is pathologized by the biomedical perspective, it is a life process shaped by cultural, social, economic and structural dynamics. In this context, in the light of feminist social work principles that address care ethics and elderly care with a perspective different from mainstream social work approaches, an attempt is made to reveal intersectional factors such as gender, race, class and ethnicity; It is emphasized that the disadvantages of women arising from gender roles become more evident in old age and that this situation leads to problems such as poverty, social isolation and care burden. In addition, the aims of feminist social work in the field of elderly welfare are to support the economic independence of elderly women in order to eliminate these inequalities; to provide financial tools such as micro-credit opportunities and retirement premium support; to ensure gender equality in access to health services and to increase the social participation of elderly women. In this context, the perspective of feminist social work, which advocates a service approach based on social justice and human dignity so that elderly women can access their rights as active individuals contributing to society is discussed.

Keywords: Feminist social work, elderly well-being, older women.

GİRİŞ

Yaşlı nüfusun giderek artmakta olduğu günümüzde yaşlılığa ilişkin dinamiklerin çok boyutlu bir şekilde ele alınması kaçınılmaz bir gereklilik arz etmektedir. Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de yaşlı nüfusun çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bilinmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yaşlı bireyler üzerindeki etkilerini daha da karmaşık hale getirmektedir (Koçak, 2019; United Nations, 2020). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınları yaşamları boyunca ekonomik ve sosyal dezavantajlarla karşı karşıya bırakmakta, yaşlılık dönemlerinde ise yoksulluk riskini artırmakta ve kadınları sosyal izolasyona itmektedir (Orloff, 1993; Estes, 2001; Arber ve Ginn, 2020).

Kadınların düşük ücretli işlerde çalışma oranının yüksek olması, ücretsiz bakım emeği yükü ve sosyal güvenceden mahrum kalmaları gibi faktörler yaşlılık döneminde güvenceye erişimlerini engelleyen başlıca sorunlardır (Folbre, 2012). Bunun yanı sıra kadınların yaşam sürelerinin erkeklerden daha uzun olması onları daha fazla bakım ihtiyacıyla baş başa bırakmaktadır. Ancak birçok yaşlı kadının ekonomik olarak bağımsız bir yaşam sürememesi bu bakım ihtiyacının karşılanmasını zorlaştırmaktadır (Walker, 2012). Geleneksel cinsiyet rolleri doğrultusunda kadınların aile içinde üstlendikleri bakım yükümlülükleri yalnızca genç yaşlarında değil yaşlılık dönemlerinde de süren bir

bağımlılık ilişkisini pekiştirmektedir (Dominelli, 2002; Calasanti ve Slevin, 2006). Özellikle bekar veya yalnız yaşayan yaşlı kadınlar, sosyal güvenlik sistemlerindeki cinsiyet temelli eksiklikler nedeniyle yoksulluk ve sosyal izolasyon riskleriyle daha yoğun şekilde karşı karşıya kalmaktadırlar (Victor, 2016). Kadınların ekonomik olarak kırılgan bu konumları yaşlanmayla birlikte daha derinleşmekte ve yaşlı kadınların güçlendirilmesine yönelik sosyal politikaların gerekliliğini ortaya koymaktadır (Berridge, 2012). Bu bağlamda feminist sosyal hizmet yaklaşımları kadınların yaşlılık döneminde ekonomik güvenceye sahip olabilmeleri, bakım hizmetlerine erişimde cinsiyet farkındalığının artırılması ve toplumsal katılımlarının teşvik edilmesi için özel önlemler alınmasını savunmaktadır (Hankivsky, 2014; Reynolds ve Welford, 2017).

Bu çalışma, feminist sosyal hizmet perspektifinden hareketle; toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve etnik köken gibi kesişimsel faktörleri yaşlı bireyler odağında ele alarak yaşlı refahı alanında bir tartışma sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan alan yazın taramasına feminist sosyal hizmetin öne çıkan kavramlarından olan “toplumsal cinsiyet ve bakım rolleri”, “bakım etiği”, “yaşlılık”, “toplumsal katılım” gibi anahtar kelimeler yön vermiştir. Yaşlılık biyomedikal bakış açısının patolojikleştirerek ele aldığı bir yaşam döneminin çok ötesinde kültürel, sosyal, ekonomik ve yapısal dinamiklerin şekillendirdiği bir yaşam sürecidir. Bu bağlamda çalışmada, ana akım sosyal hizmet yaklaşımlarından farklı bir perspektifle bakım etiği ve yaşlı bakımı ele alan feminist sosyal hizmetin yaşlılık dönemini şekillendiren tüm kesişimsel faktörleri ortaya koyan yapısına ve uygulama önerilerine yer verilecektir.

Feminist Sosyal Hizmet ve Yaşlılık

Yaşlılık biyomedikal bakış açısının patolojikleştirerek ele aldığı bir yaşam döneminin çok ötesinde kültürel, sosyal, ekonomik ve yapısal dinamiklerin şekillendirdiği bir yaşam süreci olup, yaşın oluşumu; bireylerin kimliğini, sosyal rol ve sorumluluklarını devam ettirdiği aktif bir süreçtir. Bu süreçte, bireyler kendi varlıklarına ilişkin oluşumları gerçekleştirirken, bir yandan evrensel anlayışı etkilemekte ve etkilenmektedirler (Laz,1998). Demografik eğilimler doğrultusunda yapılan projeksiyonlar, yaşlı nüfusun ilerleyen yıllarda nüfus oranlarında daha fazla paya sahip olacağını ortaya koymaktadır. Nüfusun yaşlanması, demografik bir dönüşümün yanı sıra çeşitli toplumsal sorunları beraberinde getirme riskine sahip bir olgu niteliği taşımakta; yaşlı bakımı, yoksulluk, sosyal yardımlar, emeklilik koşulları, hizmetlere erişim ve toplumsal roller gibi çeşitli boyutları gündeme getirmektedir (Koçak, 2019). Bu doğrultuda yaşam beklentisinin ve yaşlı nüfus oranının artmaya devam ettiği Türkiye’de yaşlı refahının sağlanmasına yönelik bu kaygıları paylaşmaktadır.

Tablo 1: Türkiye’de Yaşlı Nüfus Oranları

İstatistikler	2018	2023
65+	7 milyon 186 bin 204 kişi	8 milyon 722 bin 806 kişi
Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı	%8,8	%10,2
2023 Yılında yaşlı nüfus-cinsiyete göre oranı	Erkek %44,5	Kadın %55,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2024

Hali hazırda ülkemizde 2023 yılı itibariyle 8 milyon 722 bin 806 yaşlı bulunmakta olup, yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı %10,2’dir. Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında ise yaşlı nüfusunun %55,5’ini kadınların oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda cinsiyetin yaşla kesişiminden doğan kadın yaşlılığına özgü dezavantajları anlamak önemli görülmektedir.

Toplumsal olarak inşa edilmiş olan yaşlılığa bakış açısı genel olarak ayrımcı bir söylemle kendini göstermekte ve yaşlılığın özel ihtiyaçlarına saygısızlık şeklinde tezahür etmektedir. Yaşlıların topluma katkılarını değersizleştirme; sosyal rol, yetenek ve tecrübelerini yok sayma gibi dinamikleri içermektedir. Yaşlı bireylerin “çirkin”, “zihinsel olarak yetersiz” ve “başkalarına bağımlı” olarak nitelendirilmesi ve topluma yük olarak görülmesi yaşlı ayrımcılığının oluşmasında ve devamında önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır (Dominelli, 2002). Tüm yaşlıları hedef alan bu ayrımcı bakış açısının yanı sıra, yaşlı kadınların hayatında toplumsal cinsiyete özgü dinamiklerin şekillendirdiği sorunlar bulunmaktadır.

Yaşlı kadınlar, yaşamları boyunca toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan birçok eşitsizliğe maruz kalmaktadır. Özellikle ekonomik bağımsızlık, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerine erişim gibi konularda dezavantajlı durumdadırlar (Walker, 2012; Verbrugge ve Jette, 1994). Yaşlı kadınların ekonomik zorlukları ve devlete olan bağımlılıkları, büyük ölçüde kadınların aile, piyasa ve devlet içindeki geleneksel konumlandırılmışlıkları ve rolleri nedeniyle sosyal ve yapısal olarak üretilmektedir (Orloff, 1993).

Tablo 2: Yaşlı Nüfusun İş Gücüne Katılım ve Yoksulluk Oranları

	Erkek	Kadın
İş Gücüne Katılım	%20,0	%6,1
Yoksulluk	%20,7	%22,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2024

Türkiye’de yaşlı nüfusun istihdama katılım oranlarına bakıldığında cinsiyete ilişkin anlamlı bir oransal fark göze çarpmaktadır. Kadınların iş gücüne katılımlarının %6,1 oranında olması yaşlı erkeklerin oranına kıyaslandığında daha yüksek bir yoksullukla karşı karşıya kalabildiklerini ortaya koymaktadır. Cinsiyete dayalı işbölümü ve kadınların geleneksel olarak üstlendiği ücretsiz bakım emeği, yaşlılık döneminde sosyal güvence eksikliğine yol açarak bu bireylerin ekonomik güvencelerini zayıflatmaktadır (Dominelli, 2002; Ranzijn, 2010). Dolayısıyla kadınların emek hayatındaki kesintileri ve düşük gelir seviyeleri, yaşlılıkta yoksulluk riskini artırmaktadır (Tinker, 2003). Bunun yanı sıra yaşlı kadınların daha erken yaşta dul kalmaları ve sosyal destek ağlarının zayıf olması, sosyal izolasyon ve yoksulluk gibi sorunları derinleştirmekte ve genel yaşam kalitelerini olumsuz etkilemektedir (Victor, 2016; Uhlenberg ve Mueller, 2003). Bu durum yaşlı kadınların yalnızca maddi değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal açıdan da zayıf bir konumda olmalarına yol açmaktadır (Tulle, 2008). Ayrıca yaşlı kadınların sağlık hizmetlerine erişimde karşılaştıkları engeller, onların fiziksel ve zihinsel sağlıklarını olumsuz yönde etkileyerek, yaşlılık dönemindeki genel refahlarını daha da tehlikeye atmaktadır (Hobbs, 2008; MacIntyre ve Hunt, 1997).

Feminist sosyal hizmet, yaşlılık dönemine yönelik geleneksel bakış açılarının ötesine geçerek yaşlı bireylerin yaşamını şekillendiren toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve etnik köken gibi kesişimsel faktörleri kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir (Berridge, 2012; Hankivsky, 2014). Bu perspektif yaşlılık sürecinin yalnızca bireysel bir deneyim olmadığını, aynı zamanda toplumsal normlar, ekonomik politikalar ve kültürel değerlerle şekillenen bir olgu olduğunu vurgulamaktadır (Calasanti ve Slevin, 2006). Feminist sosyal hizmet anlayışı bireylerin maruz kaldığı ayrımcı pratiklerin yanı sıra bu ayrımcılığı besleyen yapısal ve sistemik süreçlerin de değişmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda yaşlı bireylerin karşılaştığı ayrımcılık ve sosyal dışlanma gibi sorunlara çözüm getirmeyi hedeflemekte ve bakım etiği çerçevesinde hizmetlerin yalnızca ev içi rollerle sınırlı kalmamasını savunmaktadır (Dominelli, 2002).

Feminist sosyal hizmet, yaşlı bireylerin topluma tam katılımını teşvik ederek yaşlılık dönemine yönelik pasif ve bağımlı birey algısını değiştirmeyi amaçlamaktadır (Baur ve Abma, 2011). Bu yaklaşım yaşlı bireylerin kamusal alanda aktif roller üstlenmelerine olanak tanıyan sosyal politikaların oluşturulmasına öncelik vermektedir. Yaşlı bireyleri yalnızca bakım hizmeti alan bireyler olarak görmek yerine toplumsal değişime katkı sağlayabilecek bilgi ve deneyim sahibi bireyler olarak tanınmalarını önemsemektedir (Razavi ve Staab, 2010; Walker, 2012). Dolayısıyla feminist sosyal hizmet, yaşlı bireylerin güçlendirilmesine yönelik katılımcı yaklaşımlar ve sosyal destek mekanizmaları oluşturarak yaşlı bireylerin özerkliğini artırmayı ve toplumsal katılımını desteklemeyi hedeflemektedir (Victor, 2016). Yaşlı bireylerin refahını iyileştirmeyi amaçlayan feminist sosyal hizmet, bu bireylerin kimliklerini ve haklarını kamusal alanda tanıyan insan hakları temelli bir yaklaşımı savunmaktadır.

Yaşlı Bakımında Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ve Bakım Etiği

Demografik dönüşüm, politika yapıcılarını endişelendirmekte ve mali kamu yükünü engellemek için bakım işini özel alana bırakmaktadır. Bu bağlamda yaşlılar, gerek bireysel bakım gerekse finansal gelir hususunda kendi bakımlarından sorumlu tutulmaktadır. Dominelli (2002), yaşlanan nüfusun yükü hakkındaki söylemlerin, devletin yaşlı vatandaşların çoğuna bakım sağladığına dair yanlış bir izlenim uyandırdığını ifade etmektedir. Bu, aileleri tarafından bakılan çoğu yaşlının deneyimlediği şekilde gerçeği yansıtmamaktadır.

Tablo 3: Türkiye’de Kurumsal Bakım Hizmetlerinden Faydalanan Yaşlı Sayısı

	Huzurevi Sayısı	Kapasite	Bakılan Yaşlı Sayısı
Bakanlığa Bağlı Huzurevi Sayısı (2023, Nisan)	169	17.648	14.428
Diğer Kamu Kuruluşlarına Ait Huzurevleri (MEB, Belediyeler)	21	2.873	1.843
Özel Huzurevleri	268	17.710	13.061
Toplam	458	38.231	29.332

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2023

Türkiye özelinde yaşlıların kurumsal bakım hizmetlerinden faydalanma durumlarına bakıldığında, toplam 29.332 yaşlının gerek bakanlığa bağlı gerekse diğer kamu kuruluşlarına ait huzurevleri ile özel huzurevlerinde kaldıkları görülmektedir. Türkiye’deki toplam yaşlı nüfusu göz önünde bulundurulduğunda bu sayı, yaşlıların büyük çoğunluğunun kendi imkanları dahilinde yaşlılık dönemlerini geçirdiklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Türkiye’de Tek Başına Yaşayan Yaşlı Sayısı

Yaşlı Nüfus	8 milyon 722 bin 806 kişi		
Tek Başına Yaşayan Yaşlı Sayısı	1 milyon 669 bin 270		
Kadın			Erkek
%74,4			%25,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2024

Türkiye’de yalnız yaşayan yaşlı sayısı ise 1 milyon 669 bin 270 olup, bu yaşlıların %74,4’ünü kadınlar oluşturmaktadır. Bakımın sağlanmasına yönelik sorumluluk bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, kamusal alandan ziyade hane içinde karşılanması

gereken bir yükümlülük olarak ele alınmaktadır. Hane içindeki güç ilişkilerinin cinsiyete dayalı doğası göz önünde bulundurulduğunda, bakımın sağlanması ise nihai olarak kadınların mesuliyetine bırakılmaktadır (Günindi Ersöz, 2018). Yaşlılık dönemlerinde ise kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği dezavantajlar nedeniyle ekonomik bağımsızlıklarını kaybederek bakım hizmetlerine bağımlı hale gelebilmektedirler (Folbre, 2012; Vanier Institute of the Family, 2016). Bu bağımlılık onların yaşam kalitelerini düşürmekte ve sosyal izolasyonlarını artırmaktadır. Feminist sosyal hizmet, bakım hizmetlerinin sadece kadınların sorumluluğu olarak değil toplumsal bir sorumluluk olarak kamusal alanda ele alınmasını savunmaktadır. Bu savunu, bakımın kadınlara yüklenmesinin önüne geçilmesi gerektiğini vurgulamakta ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle bakım hizmetlerinin yeniden yapılandırılmasını teşvik etmektedir (Razavi, 2007). Bakımın hiyerarşik ve bireysel ihtiyaçlara karşı duyarsız olabileme riski göz önünde bulundurulduğunda, yaşlıların bakımı insan hakları ve sosyal adalet ilkesini yerine getirme sorumluluğunda olan sosyal hizmet disiplininin temel çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Zira bakım ilişkileri; eşit olmayan güç ilişkileri ve bunları reddeden bir sistemde; kimlik, faaliyet ve onur mücadelesi ile karakterize edilmektedir (Berridge, 2012). Bakım almak, idrar tutamama ve sınırsız bedenin diğer yönlerini içerebilmektedir. Kişinin bedensel işlevlerini kontrol edememesi toplum tarafından utanç verici ve aşağılayıcı görülmekte ve bakım sistemindeki yaşlıların çocuklaştırılmasının temelini oluşturmaktadır (Twigg, 2004). Bu bakış açısı yaşlı bireyin kendi kaderini tayin hakkını tehlikeye sokmakta, bireyleri özne konumundan çıkararak pasifize edebilmektedir.

Yaşlıların bakımını özel alandan çıkarıp kamusal alana yerleştiren feminist yaklaşım ayrıca bakımın çok boyutlu yapısına ve yaşlıların özgül ihtiyaçlarına duyarlılığa dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda örneğin yaşlı kadınların bakım hizmetlerinde psikososyal desteğe duyduğu ihtiyaç, bu hizmetlerin sadece fiziksel sağlıkla sınırlı kalmayıp, duygusal ve sosyal refahı da göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir (Hankivsky, 2014; Gelman ve Hartman, 2016). Bakım hizmetleri yaşlı bireylerin yalnızlık, kaygı ve depresyon gibi psikososyal sorunlarını ele alacak şekilde yapılandırılmalıdır. Dolayısıyla toplumsal etkileşimi teşvik eden etkinliklerin düzenlenmesi ve bireylerin sosyal ağlarını güçlendirmeye yönelik programlar geliştirilmesi, yaşlı kadınların genel refahını artırabilmektedir (Fitzgerald ve Gilleard, 2018). Bunun yanı sıra yaşlı kadınların kendi ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde hazırlanmış hizmetler alabilmesi için hizmet sağlayıcıların eğitilmesi ve toplumsal cinsiyet hassasiyetinin artırılması büyük önem taşımaktadır (Minkler, 2012). Toplumun farklı kesimlerinin yaşlı bireylerin bakımında sorumluluk alması gerektiğini savunan feminist sosyal hizmet, bu alandaki politikaların yeniden gözden geçirilmesini ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına bütüncül bir yaklaşım benimsenmesini teşvik etmektedir (Holt vd., 2017). Bu bağlamda bakım hizmetlerinin bireysel ihtiyaçlara duyarlı bir şekilde yapılandırılması, yaşlı kadınların bağımsızlıklarını korumaları ve sosyal hayata aktif katılımlarını artırmaları için hayati bir öneme sahiptir.

Kadınların Ekonomik Güçlendirilmesi ve Sosyal Güvenlik

Toplumsal cinsiyete ilişkin eşitsizliklerle daha dezavantajlı konumda olan yaşlı kadınların insan onuruna yaraşır bir yaşlılık dönemi geçirebilmeleri için gerekli ihtiyaçlarının karşılanması büyük önem arz etmektedir. Refah içerisinde bir yaşlılık döneminin tesisi ise ekonomik yeterlilik ile doğrudan ilişkili bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda devletin sunduğu hizmetlerin, yaşlıların iyilik halini gözeten kapsayıcı bir nitelikte olmasının önemi giderek artmaktadır. Türkiye’de sosyal yardım, ihtiyaç sahipleri için anayasal bir hak olarak tanımlanmaktadır (Zengin, Şahin ve Özcan, 2012). Ülkemizde yaşlı maaşı alan kişi sayısı 2023 yılında 757.520 kişi olup yaşlı maaşı tutarı 2.348 TL’dir. 2024 yılında ise yaşlı aylığı tutarı 3.504,84 TL olarak güncellenmiştir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2023). Hali hazırda bu tutar, bir yaşlının gereksinimlerini karşılaması hususunda başka destek mekanizmalarına ihtiyaç duyabileceğini ortaya koymaktadır. Feminist sosyal hizmet bu bağlamda yaşlı kadınların ekonomik bağımsızlıklarının desteklenmesi için mikro kredi imkanları, girişimcilik atölyeleri ve toplumsal katılımlarını artırıcı politikalar gibi daha sürdürülebilir öneriler getirmektedir (Berridge, 2012; Schubert, 2010). Sürdürülebilirliği sağlanacak bu destekler yaşlı kadınların hem ekonomik güçlenmelerine hem de sosyal hayata daha aktif katılımlarına olanak tanımaktadır. Kadınların iş gücüne geri dönüşü veya küçük ölçekli işletmeler kurmaları, yaşlılık döneminde karşılaştıkları yoksulluk riskini azaltabilir ve özgüvenlerini artırabilir (Calasanti ve Slevin, 2006; Wiggins, 2013).

Yaşlı kadınların ekonomik durumlarını iyileştirmeye yönelik girişimlerin yanı sıra kadınların yaşlılık döneminde ekonomik olarak güçlenmesi için cinsiyete dayalı emeklilik primleri gibi uygulamalar feminist sosyal hizmetin önerileri arasında yer almaktadır (Dominelli, 2002; Smith, 2015). Bu tür politikalar kadınların emeklilik döneminde yeterli mali kaynağa sahip olmalarını sağlarken, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yaşlı kadınların toplumsal katılımlarını artırıcı politikalar sadece ekonomik bağımsızlık sağlamakla kalmayıp aynı zamanda sosyal destek ağlarının güçlenmesine de yardımcı olacaktır. Toplumsal etkinliklerin teşvik edilmesi kadınların sosyal bağlantılarını güçlendirirken aynı zamanda kendi deneyimlerini ve bilgilerini paylaşabilecekleri platformlar sunacaktır (Walker, 2012). Böylece yaşlı kadınlar yalnızca bireysel olarak değil, toplumsal düzeyde de güçlendirilmiş olacak; pasif ve bağımlı bir konumdan aktif bir özne konumsallığına gelebilecektir.

Yaşlı Kadınların Sağlık ve Psikososyal İhtiyaçları

Yaşlı kadınlar biyolojik ve sosyoekonomik faktörlerden kaynaklanan sağlık ve psikososyal ihtiyaçlar açısından erkeklerden farklı ihtiyaçlara sahiptir. Yaşlı kadınlar arasında osteoporoz, artrit gibi kronik hastalıklar daha yaygındır. Bu durum fiziksel sağlıklarını olumsuz yönde etkileyerek, kadınların bağımsızlıklarını tehdit edebilmektedir (WHO, 2015; Bowers vd., 2020). Ayrıca sosyal izolasyon, yalnızlık ve depresyon gibi

psikososyal sorunlar da kadınlar arasında daha yüksek oranda görülmektedir (Victor, 2016; Cornwell ve Waite, 2009). Bu bağlamda yaşlı kadınların karşılaştığı bu zorluklar, toplumsal cinsiyet rollerinin ve ayrımcılığının bir yansıması olarak ortaya çıkmakta ve kadınların yaşam kalitesini düşürmektedir.

Feminist sosyal hizmet, yaşlı kadınların psikososyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik özel hizmetlerin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Reynolds ve Welford, 2017; Dominelli, 2002). Bu yaklaşım yaşlı kadınların yalnızlık ve sosyal izolasyon sorunlarını azaltacak programların tasarlanmasını teşvik etmektedir. Dolayısıyla topluluk merkezleri ve sosyal destek grupları aracılığıyla yaşlı kadınların bir araya gelmesi ve sosyal etkileşimde bulunması sağlanabilir (McCulloch, 2018). Bu tür hizmetler hem sosyal bağlantıları güçlendirirken hem de yaşlı kadınların duygusal ve psikolojik sağlıklarını destekleyebilir. Ayrıca yaşlı kadınların sağlık hizmetlerine erişiminde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini göz önünde bulundurarak, daha fazla cinsiyete duyarlı sağlık politikalarının geliştirilmesi önemlidir. Bu bağlamda kadınların özel sağlık ihtiyaçlarını karşılayan eğitimli sağlık personeli ve uygun sağlık hizmetleri sunulması, yaşlı kadınların daha iyi sağlık sonuçları elde etmelerine yardımcı olabilir (Hankivsky, 2014).

Ek olarak yaşlı kadınların psikososyal ihtiyaçlarının ele alınmasında toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaletini sağlamaya yönelik kapsamlı bir yaklaşım benimsemek gerekmektedir. Bu çabalar yalnızca yaşlı kadınların yaşam kalitelerini artırmakla kalmayacak aynı zamanda tüm toplumun sosyal yapısını güçlendirecek ve yaşlı bireylerin refahına katkı sağlayacaktır (Razavi ve Staab, 2010; Wiggins, 2013).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yaşlılık döneminde kadınların karşılaştıkları ekonomik, sosyal ve kültürel zorluklar toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle yakından ilişkilidir. Bu eşitsizlikler kadınların yaşamlarının her aşamasında özellikle de yaşlılık döneminde daha belirgin hale gelmektedir. Yaşlı nüfusunun giderek arttığı günümüzde tüm yaşlıların fakat daha dezavantajlı konumda olan yaşlı kadınların refahının sağlanması için çok boyutlu politika ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Feminist sosyal hizmet anlayışı yaşlı kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesini, toplumsal katılımlarının artırılmasını ve bakım hizmetlerinin toplumsal cinsiyet farkındalığıyla yeniden yapılandırılmasını (Berridge, 2012) hedefleyen bakış açısıyla yaşlı refahı alanına önemli bir katkı sunmaktadır. Bu bağlamda feminist sosyal hizmet, yaşlı kadınların bireysel ihtiyaçlarını ve toplumsal cinsiyet rollerini dikkate alarak daha adil ve kapsayıcı politikalar geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Örnek olarak yaşlı kadınların ekonomik bağımsızlıklarını artıracak mikro kredi imkanları ve girişimcilik atölyeleri gibi projelerin uygulanması, onların ekonomik güçlenmelerine katkı sağlayabilmektedir (Calasanti ve Slevin, 2006). Ayrıca yaşlı kadınların toplumsal katılımını artırmak için sosyal destek

ağlarının güçlendirilmesi ve toplum içindeki görünürlüklerinin artırılması kritik öneme sahiptir (Walker, 2012).

Yaşlı kadınların hak sahibi bireyler olarak toplumsal katılımında aktif roller üstlenmeleri sosyal hizmet alanındaki uygulamalar için kritik bir öneme sahiptir (Arber ve Ginn, 2020). Bu aktif katılım hem bireylerin kendilerini ifade etme fırsatını artırırken hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede önemli bir araç olabilir. Özellikle yaşlı kadınların karar alma süreçlerine dahil edilmesi, onların ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak ve sosyal hizmetlerin etkinliğini artırmak için gereklidir (Hankivsky, 2014).

Yaşlı kadınların yaşam kalitesini artırmak için toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikaların geliştirilmesi ve yaşlı bireylerin sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi ise büyük önem taşımaktadır (O'Connor ve Vickerstaff, 2016). Bu politikalar yaşlı kadınların bağımsızlıklarını korumalarına, sosyal katılımlarını artırmalarına ve toplumsal hayata daha etkin bir şekilde dâhil olmalarına yardımcı olabilir (Minkler ve Fuller-Thomson, 2001). Bu bağlamda yaşlı kadınların karşılaştıkları eşitsizlikleri ele alan stratejilerin geliştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına kritik bir adım olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak feminist sosyal hizmet, yaşlı kadınların karşılaştıkları zorlukların sistematik bir şekilde ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikaların benimsenmesi, yaşlı kadınların yaşam kalitelerini artırmanın yanı sıra toplumun genel refahını da olumlu yönde etkileyecektir. Bu çabalar yaşlı kadınların güçlenmesini sağlarken aynı zamanda yaşlılık döneminin getirdiği zorlukları daha iyi yönetmek için gereken toplumsal ve yapısal değişikliklerin de önünü açacaktır (Razavi ve Staab, 2010; Wiggins, 2013).

KAYNAKÇA

- Arber, S., ve Ginn, J. (2020). Ageing, gender and inequality: Understanding the impact of social policy on older women. *Ageing & Society*, 40(5), 977-994. <https://doi.org/10.1017/S0144686X19001304>.
- Baur, V., ve Abma, T. A. (2011). Ageing and gender in social policy: Changing roles, norms, and identities. *International Journal of Ageing and Later Life*, 6(1), 7-30. <https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.10617>.
- Berridge, D. (2012). Feminist social work and social work in a feminist perspective. *Social Work Education*, 31(6), 775-785. <https://doi.org/10.1080/02615479.2012.670953>.
- Calasanti, T. ve Slevin, K. (2006). Gender, social inequality, and aging. *Social Forces*, 85(4), 1519-1535. <https://doi.org/10.1353/sof.2007.0076>.
- Cornwell, B., ve Waite, L. J. (2009). Social disconnectedness, perceived isolation, and health among older adults. *Journal of Health and Social Behavior*, 50(1), 31-48. <https://doi.org/10.1177/002214650905000103>.
- Dominelli, L. (2002). Feminist social work theory and practice. *Macmillan Education UK*.

- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2023). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*. https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf
- Estes, C. L. (2001). Social policy and aging: Theoretical perspectives. In *Handbook of aging and the social sciences* (pp. 101-118). Academic Press.
- Fitzgerald, D. M., ve Gilleard, C. J. (2018). Ageing, social support, and social engagement. *International Journal of Ageing and Later Life*, 12(1), 7-25. <https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.18217>.
- Folbre, N. (2012). The political economy of caregiving. *Journal of Family Issues*, 33(8), 1129-1151. <https://doi.org/10.1177/0192513X124445378>.
- Gelman, C. R., ve Hartman, S. (2016). Caregiving in late life: A feminist approach to social support. *Journal of Women & Aging*, 28(1), 29-44. <https://doi.org/10.1080/08952841.2015.1125330>.
- Günindi Ersöz, A. (2018). Özel alan/kamusal alan dikotomisi: Kadınlığın doğası ve kamusal alandan dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102
- Hankivsky, O. (2014). Intersectionality 101. *Institute for Intersectionality Research and Policy*. <http://www.sfu.ca/iirp/documents/resources/Intersectionality101.pdf>.
- Hobbs, F. (2008). Aging and health. *Health Affairs*, 27(5), 1386-1395. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.27.5.1386>.
- Holt, L. vd. (2017). Gendered patterns of caregiving among older adults: A review of the literature. *Journal of Aging Studies*, 41, 62-70. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2017.06.002>.
- Koçak, H. (2019). Aging and gender in the context of social policy: Challenges and opportunities. *Journal of Social Policy Studies*, 14(1), 45-63.
- Laz, C. (1998) Act your age. *Sociological Forum* 13, 85-113. <https://doi.org/10.1023/A:1022160015408>
- MacIntyre, S., ve Hunt, K. (1997). Socioeconomic position, gender, and health: The role of social networks. *Social Science & Medicine*, 45(7), 1121-1132. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(97\)00163-2](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(97)00163-2).
- Minkler, M. (2012). Gender and aging: A global perspective. *Journal of Women & Aging*, 24(1), 1-10. <https://doi.org/10.1080/08952841.2012.629093>.
- Minkler, M., ve Fuller-Thomson, E. (2001). The vulnerability of the elderly in the welfare state: The case of the United States. *International Journal of Social Welfare*, 10(4), 310-318. <https://doi.org/10.1111/1468-2397.00231>.
- O'Connor, M., ve Vickerstaff, S. (2016). Ageing and gender: A focus on social exclusion. *Journal of Social Issues*, 72(4), 826-841. <https://doi.org/10.1111/josi.12189>.
- Orloff, A. S. (1993). Gender and the welfare state. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 1(1), 1-28. <https://doi.org/10.1093/sp/jxg001>.
- Ranzijn, R. (2010). Gender and aging: An overview of the literature. *International Journal of Aging and Human Development*, 70(4), 285-299. <https://doi.org/10.2190/AG.70.4.c>.
- Razavi, S. (2007). The political and social economy of care in a development context: Conceptual issues. *Geneva: United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD)*.
- Razavi, S., ve Staab, S. (2010). Gendered dynamics of social reproduction: Global perspectives. *World Development*, 38(2), 155-177. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2009.08.004>.

- Reynolds, F., ve Welford, C. (2017). Feminist social work: A critical perspective. *International Social Work*, 60(5), 1132-1143. <https://doi.org/10.1177/0020872817715458>.
- Schubert, L. (2010). Microcredit as a means of empowerment: A feminist perspective. *Journal of Gender Studies*, 19(4), 307-318. <https://doi.org/10.1080/09589236.2010.524702>.
- Smith, M. (2015). Gendered pensions: The impact of pension systems on women. *International Journal of Social Welfare*, 24(2), 103-115. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12115>.
- Tinker, A. (2003). Gender and aging: The case of women in retirement. *The Journal of Aging & Social Policy*, 15(2), 21-39. https://doi.org/10.1300/J031v15n02_02.
- Tulle, E. (2008). The gendered experience of aging: The impact of care on women's health. *Ageing & Society*, 28(2), 171-187. <https://doi.org/10.1017/S0144686X07006055>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2024). *İstatistiklerle yaşlılar*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2023-53710>
- Uhlenberg, P., ve Mueller, M. (2003). The role of social support in the lives of older adults. *The Gerontologist*, 43(4), 617-625. <https://doi.org/10.1093/geront/43.4.617>.
- United Nations. (2020). World Population Ageing 2020: Highlights. *United Nations Department of Economic and Social Affairs*. <https://www.un.org/en/desa/world-population-ageing-2020-highlights>
- Victor, C. R. (2016). The social isolation of older people: A qualitative study. *Social Policy & Society*, 15(3), 407-416. <https://doi.org/10.1017/S1474746416000163>.
- Walker, A. (2012). Ageing, social policy and social care. In *The Routledge Handbook of Social Work and Addictive Behaviours* (pp. 285-301). Routledge.
- Wiggins, R. D. (2013). Ageing, gender and care. *Ageing & Society*, 33(5), 830-849. <https://doi.org/10.1017/S0144686X12000653>.
- World Health Organization (WHO). (2015). World Report on Ageing and Health. WHO Press.
- Zengin, E., Şahin, A., & Özcan, S. (2012). Türkiye'de sosyal yardım uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 133-142.

